

Aydın Talıbzadə

ƏBUHÜBB

(M+O+N+A+M+O+R)

Aydın Talıbzadə. **ƏBUHÜBB (M+O+N+A+M+O+R)**
Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2014, 320 səh.

Korrektor: Ceyran Abbasova

Qanun Nəşriyyatı
Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., 76
Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18
Mobil: (+994 55) 212 42 37
e-mail: info@qanun.az
www.qanun.az
www.fb.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-26-

© Aydın Talıbzadə, 2014

© Qanun Nəşriyyatı, 2014

TƏK

Çöl kimi bomboz ayğırı Toltı bəyin dördnala çapdığını qapıçılar uzaqdan görmüşdülər və darvazanı taybatay açmışdılar.

Gözləyirdilər: sükut saatına girib, sükutla qrimlənilib gözləyirdilər, gözləməyin axırını gözləyə-gözləyə gözləyirdilər. Toltı bəy göz-göz xırdalanıb çoxalmışdı və gözləyənlərin gözləri içində şəkillənib çapırdı. Mehtər də yaxınlaşıb darvazanın bir kənarında lal-dinməz dayanmışdı, qollarını qoynunda çarpazlamışdı, Toltı bəyə və onun qopardığı tozanağa öz göz bəbəklərində yer ayırmışdı: fikirləşirdi ki, bu tozanaq yəqin ki içinə bir xəbər alıb gəlir. Fikirləşirdi ki, adətən, pis xəbərləri çöl torpağına bulaşdırıb gətirirlər, yolboyu at ayaqlarının altında tapdalatdırıb qırmanclaya-qırmanclaya gətirirlər; onların cındırını çıxarıb gətirirlər, niyabətini cırpa-cırpa gətirirlər.

Sonra da iki daşın arasında fikirləşib tapmaq istəyirdi ki, Toltı bəy öz evinə, axı niyə bu təhər fırtına qopara-qopara təşrif buyursun?! Sonra da özünə izahat verirdi ki, bəlkə Cingöz xanla Toltı bəyin sözləri havada “çəpləşib” qılınclar kimi bir-birinə dirənib: o bunun sözünü udmayıb, həzm eləməyib, bu da – onun: və sözlər ağızlardan birbaşa yerə hoppanıb ortada qalıblar... Sonra da fikirləşirdi ki, bəlkə Toltı bəyin öldürdüyü və öldürtdüyü adamların öcalan hirsli ruhları onu dəlicəsinə təqib edir? ... Daha sonra da fikirləşirdi ki, bəlkə həyət-baca çuğulçuları aparıb Toltı bəyin qulaşına ləyən-ləyən yava sözlər boşaldıblar?

Hava sakit idi: şora otlar, biyanlar, itburnu kolları, iynəyarpaq vızsaçlar gözlərini yumub ayaq üstə mür-gü döyürdülər və sanki istəmirdilər ki, ayğırın ayaqları altından çölün tozu püskürüb ətrafa pudra kimi yayılsın və yavaş-yavaş aşağı enib onların gözlərinə tökülsün. Yaxında və uzaqda heç nə tərpənmirdi: çöl quruyub matdım-matdım Toltı bəyə baxırdı və baxdıqca coşub onunla birlikdə irəliyə şığımaq istəyirdi.

... Mehtər də gözləyirdi, hərdən gözlərini qırpa-qırpa gözləyirdi, içi qaynaya-qaynaya gözləyirdi və çalışırdı ki, içinin qaynadığını gözətçilərə göstərməsin. Amma gözətçilər görürdülər, mehtərin üzündə qaynayan için istisini və gərginliyini görürdülər. Hərçənd ki, heç nə anlamırdılar və gözləyirdilər.

Bir an öncə darvazanın dəmir “sümüklərindən” qəlpə-qəlpə qopub qırılan cəng atmış səslər Təncigül xatunla kənizi Saytubanı da eyvana çıxartmışdı: qa-

dınların ikisi də diqqət kəsilmişdi ki, xeyir ola, görən, nökərlər niyə bu cür əl-ayağa düşüblər.

Çölün qəribə bir xüsusiyyəti var: qaplanlar kimi sakit-sakit dayanıb pusur; elə ki nəsə və ya kimsə hərəkətə gəldi, çöl həmən dəqiqə “canlanır”, dinamikləşir, plastilinə çevrilir, içinə aldığı yolçu ilə illüziyon oyunlarına girişir, hərəkət obyektini və obyektin hərəkətini refleksiya eləyib nüsxə-nüsxə boşluğun üzünə “yapışdırır”. Axırda isə özü refleksiya elədiyinin, nüsxələdiyinin şəklini alır. Ona görə də çöl getdikcə Toltı bəyə oxşamağa başlamışdı.

Toltı bəy çöllə birgə özünün yaylaq imarətinə yaxınlaşdı. Sanki evinə yox, düşmən üstünə gedirdi. Üzü qənbər kimi idi, gözləri qıyıq; ancaq burun pərələri şişib-şişib boşalırdı, boşalıb təzədən şişirdi. Yalnız onu bilirdi ki, atı qamçılایır və bilmirdi ki, xanəgaha çatıb neyləyəcək. Qadınlar nəyin nə yerdə olduğunu anlayana qədər, xəbərdən xəbər tutana qədər, daha doğrusu, Saytuba pilləkənlərdən düşüb mehtəri yanlayana qədər Toltı bəy hikkə ilə ayğırın başını çəkib həyəətə soxuldu. Saytuba diksinib geriyyə səndirlədi. Təncigül xatunun ürəyi narahat-narahat bərkdən döyündü, döyündükcə ur kimi böyüyüb Toltı bəyin arvadının boğazını tutdu, rəngini boğdu. Ona görə də Təncigül xatun bu qəfil qayıtmaqdan heç vədə olmadığı kimi şübhələnilib nigaran qaldı.

Boz ayğır qabaq ayaqlarını havada narazı-narazı o yana-bu yana sıçradıb həyəətə düzölmüş yumru daşlara çırpdı və sakitləşdi. Mehtər həməncə özünü

yetirib yüyəni qamarladı, farağat durdu. Toltı bəy yəhərdən quş kimi sıçradı yerə və təzimdə bulunan nökər-qaravaşa məhəl qoymadı: pilləkənlərlə ustufca enən Təncigül xatunun qarşısını ikicə iri, çevik addıma kəsdi, arvadının qənşərində öz sərkerdə libası ilə qayalaşib dayandı, səsinin ən aşağı registrlə, – tez elə, xatun, içəri keç, sözüüm var sənə, – xırıldatdı və yubanmadan bir qaraltı kimi qadının yanından sivişib ötüşdü.

Yavaşdan, bəlkə də lap pıçiltı ilə, ancaq hökmlə, acıqlı qətiyyətlə söylənmiş bu əmrdən Təncigül xatunun dizləri elə bil ki gizildədi, gözləri qaranlıq gətirdi: qorxu onu basdı, keyləşdirdi və o, kirimişcə dönüb təzədən pilləkənlərlə yuxarı qalxdı, nəzərlərini eyvanın döşəməsinə zilləyib Toltı bəyin arxasınca bir kölgə çarəsizliylə süründü.

Günorta idi: Günəş isə hövsələsiz davranıb bu səfər öz iş yerini ertədən tərək etmişdi, qaçıb haradasa gizlənmişdi. Günəşsizlik dumanı cürətləndirmişdi. O, yeyin-yeyin böyüyüb gonbullaşmışdı, gunaları şişmişdi, qarnı qat-qat çıxıb sallanmışdı; o qədər sallanmışdı ki, qarnının qatlarını həyət talvarından, tənəyin qol-budaqlarından pərdə-pərdə asmışdı.

Aşpazlar bugün kəsilmiş quzuları tikə-tikə mis teştlərə doğrayıb mətbəxdə qovururdular. Qarsalanan ətin və əriyən quyruğun duzlu iyi aləmi bürümüşdü, dumanın ağzını sulandırmışdı. O da harada yer tapmışdısa, basıb özünü orada fağır-fağır, səssiz-səmirsiz əyləşmişdi.

Həyətdə ölü bir pauza yaranmışdı.

Yalnız Toltı bəylə Təncigül xatunun eyvan döşəməsinə dəyən addımlarının kal səsi eşidilirdi.

İlan öz ovunu məhəkə çəkən kimi pauza da mehtər Qarabolun içini əfsunlaya-əfsunlaya dartıb bayıra çıxartdı və o, dodaqlarını Saytubanın qulağına yaxınlaşdırıb qımışa-qımışa pıçıldadı:

– Toltı bəy qızıb, axı, deyəsən?

– Sənin Təncigül xatunu soyutduğunu bilib qızıb...

Saytubanın sözləri iynə-iynə çırpıldı Qarabolun sifətinə. Mehtər şaşırdı, üzü qıp-qırmızı qızardı, gözləri həlqələndi; hiss elədi ki, boğazı quruyur: əlüstü eyvana göz gəzdirdi, arxayınlaşdı ki, kimsə onları eşitmir, cırılmış səsiynən hədələdi Saytubanı:

– Nə sərsəmləyirsən? Ölümün çatıb?

– Bilmək olmaz kimin... – Saytubanın bic-bic gülümsündüyünü görən Mehtər lap çaşdı; xoflandı və yumruğu ilə həyəcanını boğazından içəri dürtə-dürtə soruşdu:

– Sən necə öyrənmisən bunu?

– Özüm görmüşəm. Onu da görmüşəm ki, sən necə Təncigülü zorla, – Saytuba bilirdi ki, yalan danışır və “zorla” heç nə olmayıb: amma Qarabola dov gəlmək istəyirdi, gününü qara eləmək istəyirdi, – çəkib samanlığa salırsan, Toltı bəyi namussuz eləyirsən.

– Sus! Başına oyun açma. Demək, sən Təncigül xatunu güdürmüşsən? Onda niyə bəs köməyinə gəlmədin?

– Çağırmadı... – Saytuba gözlərini qıyıb Qarabola elə baxdı ki, sanki onu söyür, əzir, tapdalayır, dırnaqlarını salıb üzünün ətinə qoparır. Saytuba baxışları ilə Qarabolunu aşağıladı, tula itdən də murdar elədi və düşündü ki, necə olur Təncigül xatun beləsini öpə bilər.

Toltı bəylə Təncigül xatun eyvandan elə bil qəfil buxarlanıb duman içində qeybə çəkilməmişdilər. Dumanısa eyvanın məhəccərinə dirsəklənib aşağı baxırdı və hər tərəfdən parça-parça, tiftik-tiftik olub həyəətə sarı dartınırdı.

Qarabol özünü xəlvətdə sandı sanki və Saytubanın qolundan möhkəmcə yapışmışdı:

– Eşidəm-biləm ağzından bir söz qaçırtmısan, səni didim-didim eləyəyəm...

– Nə?! Çək əlini, axmaq Qarabol. Məni hədələyirsən? Ay yazıq, öz hayına qalsan, yaxşı olar... Sənin kimi vəfasız köpəkləri... – Saytuba söz axtardı, tapamadı, fikrini çaşdırdı, beynindəki qarışıqlıq hikkəyə dönüb dilinə gəlirdi: – İtil cəhənnəm, sırtıq gədə...

Əbəs demirlər ki, insan dilinin altında gizlənilir.

İnsan dilin içində gizlənilir.

Dil bizim evimizdir.

Biz dilimizin kölgəsində yaşayırıq.

Dil udmaq üçündür, dünyanı içəri ötürmək üçündür, bayırı dadıb batinə xəbər aparmaq üçündür. İç də dilə dırmanıb sözə çevrilir və bayıra atılır. Dil sözlər üçün nərdivandır. Ağız isə söz dənizidir: hansı söz ki batmırsa, ağız suyuna qatışmış həlməşik olmur, dildən tutub çölə tullanır. Danışmasan, bir kimsə

səni tanıya bilməz. Sevgi də, nifrət də, alxış da, qarğış da dillə gerçəkləşir. Bütün öpüslərin tacı dildir. İlan dünyanı dilində dərk edir. Sevgililərin görüşü dillərin görüşüdür. Dua da ağızdan çıxır, söyüş də: dil tilovdur – söz tilovu; kim öz batinindən tilovuna nə keçirdi, elə odur ki var; nə bir əskik, nə bir artıq. Dil bədəndə yarpaq kimi bir şeydir: adamın üstünü örtə bilir, adamın çətiri ola bilir, adamın qılıncı da ola bilir, qalxanı da.

Sən varsan və həm də yoxsan: həmişə dilindən aşağıda yaşayırsan. Dilsə yuxarıda qalır, elə hey bir fotoqraf kimi sənənin daxilinin şəklini çəkir, sənənin içində qara qarışıqlar kimi ora-bura gəzişən sözlərin şəklini çəkir. Adam dildir: dilsə hər şeydir. Ağıl həmişə dildə gəzir, dil ucunda səyahətə çıxır, səhnəyə gəlir; dillə özünü tanıdır, özünü tanıyır.

Mütləq, xalis ağıl yoxdur. Ağıl gərək nəyəsə çevrilsin ki, adamın ağıllı olduğu bilinsin: ağıl görünmür, amma təzahür eləyir, gizlindən gəlib aşkar olur.

Saytuba diliylə ütdü, uddu Qarabol, ötkəm, əmin səsi, dikbarı, hədələyici baxışı ilə mehtəri həməən çökürdü. Gədənin gücü barmaqlarından qaçıb getdi: onun ağılı Saytubanın önündə dizlərini qatlayıb durdu. Mehtər qızın qolunu peşman-peşman buraxıb Toltı bəyin atını dumanın içiylə tövləyə apardı və uzaqdan eşitdi ki, Təncigül xatun Saytubanı haylayır.

Qarabol gətirib ayğırı tövləyə bağladı, tabağa on-on iki yumurta çırpıb atın qabağına qoydu, özü də keçib daşın üstündə oturdu. Qarabol anlayırdı ki, ta-

leyi bir tükdən asılıdır. Amma o, xatundan tam arxayın idi. Çünki Təncigül gecə vaxtı dəfələrlə, bəlkə də iki gündən bir, səbəbsiz-filansız və Saytubasız, yolunu tövlənin yaxınlığından salmışdı, Qarabol da hər fürsətdən bəhrələnmişdi: yavaşca xanımın əlindən tutub onu samanlığa çəkmişdi, əlüstü Toltı bəyin arvadını minmişdi: minmişdi və saatlarla çapmışdı, od içində, qan-tər içində istədiyi yerlərə çapmışdı. Ancaq onlar heç vədə bir kərə də olsun kəlmə kəsib danışmamışdılar: odur ki, bir-birlərini gecələr soyundur-salar da, sevsələr də, gündüzlər kor olub bir-birlərini görmürdülər, tanımırdılar.

Təncigül xatunla Qarabol elə yaşayırdılar ki, sanki aralarında heç nə baş vermir. Təncigül xatun bəlkə də heç bilmirdi ki, Qarabol mehtərdir. Bəlkə də bilirdi: amma özünü o yerə qoymurdu ki, bunu bilir, bunun fərqi yoxdur. Qarabol da hər dəfə “Təncigül xatun Toltı bəyin arvadıdır” cümləsinin normativ-hüquqi mənalərini beynindən silirdi, mehtərliyini bir kənara tullayıb kişi olurdu və bu qadına, sadəcə, münasib ağ maya, dişi qismində, taleyin ona göndərdiyi hədiyyə qismində yanaşırdı. Şübhəsiz ki, bunun bəzi Toltı bəyin özü idi: çünki gedəndə aylarla gedirdi, ayğırının belində gedirdi, ordunu nizam-intizamda saxlamağa gedirdi, Cingöz xanın hakimi olduğu torpaqların sınırlarını yoxlamağa gedirdi, gedirdi və hələm-hələm geri dönmürdü; gedirdi və sarayda ilişib qalırdı; gedirdi və gözəl-gözəl qadınları başmaqta kimi dəyişirdi: Təncigül xatunu tamam unu-

durdu və onu öz vicdanı, öz namusu ilə təkbaşına buraxırdı. Təncigül xatun da gündüzlər xatırlayırdı ki, Toltı bəyin guya ki istəkli hərəmidir, gecələr isə bunu paltarı ilə birgə yaddaşından atırdı və özündən on yaş cavan Qarabolun gözləri önündəcə soyunurdu, soyunub mehtərin qoynuna girirdi, girib rahatlanırdı, rahatlanıb mehtərin tuman-köynəyini ustufca onun əynindən çıxarırdı, çıxarıb yavaşca inildəyirdi, inildəyib maral duz yalayan kimi Qarabolu yalayırdı, yalayıb gülümsünürdü, gülümsünüb pişiklər torpağa sürtünən kimi üzünü Qarabola, onun güclü qollarına, sinəsinə sürtüb gecənin xoşbəxti olurdu və növbəti gecəyə qədər saman qoxusunun həsrətilə yaşayırdı.

Bunları beynində fırlada-fırlada Qarabol bir balaca toxtadı, narahatlığa bir səbəb olmadığını məntiqlə kəsdirdi (yəni heç kim onu Toltı bəyə şeytanlaya bilməzdi: Qarabol əmin idi ki, Saytuba da Təncigül xatuna sadıqlıyı ucbatından bu işi görməyəcək), amma ürəyindən xofu yığışdırıb bayıra tullamağı bacarmadı.

Elə bu ara Təncigül xatun kənizi Saytubaya qızı Umayranı yaxşı-yaxşı yuyundurub tezcənə Toltı bəyin yanına gətirməyi tapşırırdı.

Duman qucaqlamışdı həyəti: ətli, yekə qarnından xamça-xamça qopardığı pambıq topaları ilə ehmalca toxunurdu ağaclara, üzlərə, paltarlara, Toltı bəyin imarətinə...

Saytuba yerindən qopmaq istəyirdi ki, Təncigül xatun azacıq əyilib onun qulağına daha məxfi nələrisə

pıçıldadı. Saytuba şaşırdı, qaşları əlüstü qanad çaldı və o, qafasını azacıq geri çəkib çaşqın baxışlarını dikbarı zillədi xatunun gözlərinin içinə, ancaq heç nə eşidə bilməyəcəyini tam yəqinləşdirəndən sonra pilləkənlərə tərəf döndü, becid-becid aşağı düşüb çıxıb getdi. Pilləkənlərdən uzaqlaşdıqca o, sanki dumana batıb-çıxan balıq tilovunun qaravulunu xatırladırdı, hərdən isə dumanı muşqu qədər iti kəsib irəliləyən qotazlı, nazik qamış çubuğuna bənzəyirdi. Təncigül xatun Saytubanın ardınca bir xeyli tamaşa elədi və nədənsə birdən bütün varlığı ilə duydu ki, həyat onun üçün artıq qurtarır.

Saytuba, əslində, eşik ağası kimi bir şeydi və Toltı bəyin baş hərəminin (digər iki hərəmini Toltı bəy başqa-başqa malikanələrdə saxlatdırdı və onlardan çox az-az xəbər tuturdu) yanında özünü heç vədə kənz kimi aparmırdı. Təncigül xatunun cavan məsləhətçisi, gizli agenti, siyasi icmalçısı, Umayranın isə qeyri-rəsmi dayəsi idi Saytuba: Toltı bəyin qaravaş və nöqərlərinin arasında uca boyu, iri gözləri, arıq sifəti və çevik davranışı ilə seçilirdi. Onun bilmədiyi şeyə qurd düşərdi. Bu dəfə isə Saytuba nəyi necə fikirləşəcəyini və nəyi necə yozacağını mənəsiməmişdi: ona görə də yolunu düz-əməlli yeriyyə bilmirdi, səndirləyirdi, müvazinətini itirirdi. Çünki fikirləri də özü kimi dumana düşmüşdü, dolaşığa düşmüşdü: ona aydın deyildi ki, Toltı bəyin bu hövlnak gəlişinin Umayraya nə dəxli var; aydın deyildi ki, niyə Təncigül xatun sevinmir, bu qədər dilxor, kimsəsiz və bədbəxt

görünə-görünə susur; aydın deyildi ki, pərt və əsəbi halda qəfil peyda olmuş Toltı bəyin məqsədi nədir. Saytubanın ağına yalnız bir şey gəlirdi (o da Təncigül xatunun onun qulağına pıçıldadığı məxfi göstərişlərə əsasən): Toltı bəy, yəqin qızı Umayranı Cingöz xanın kiçik hərəmi eləmək, əvəzində isə Cərus torpaqlarını özününküləşdirmək istəyir. Amma Saytuba Toltı bəyi igid ər kimi tanıyırdı və belə bir hərəkəti ona heç yovuşdurmurdu da. Toltı bəy kəlməsi min manata danışan kişilərdəndi: sözü bir dəfə deyərdi, heç havaxt təkrarlamazdı; ölərdi, ancaq məğlub olmazdı; nə qorxardı, nə qorxuzardı. Qorxmurdu deyə yaltaqlıq eləmərdi. Ona görə heç kəs cürətlənib soruşmurdu, soruşa bilmirdi ki, nə olub, nə baş verib. İndi də belə idi: hərə öz gümanı içində əyləşib Toltı bəyin hansı addımı atacağını gözləyirdi. Busa Saytubanı aşırı cuşa gətirirdi: bilməməzlik qorxu və maraq vəd edirdi.

Yolüstü Saytuba kəviz və qaravaşlara Umayra üçün hamam düzəltməyi tapşırırdı və cumadarbaşı qadının qulağına Təncigül xatunun dediklərini dedi və gördü ki, qadının gözləri bu sözlərdən işıldadı. Daha heç nə demədi. Çöndü və getdi düz Umayra üçün məxsusi tikdirilmiş eyvanlı otağa. O, qapıdan içəri girəndə Umayra turunc dilimini dilinin ucunda azacıq sıxıb tamsınırdı. Saytuba bir kənarda mütiləşdi, əllərini ətəklərinin önündə cütləşdirdi və yüngülcə təzim elədi:

– Balaca xanım, atanız gəlib. Sizi onun yanına aparmağı tapşırıb. Lütfən, hazırlaşın.

Umayra turunc dilimini nəlbəkinin kənarına qoyub dirsəkləndiyi taxtdan qıvrıqcasına düşdü. Saytuba onun sonsuz gözəlliyinin içində əriməmək, əriyib uşaqlaşmamaq, bu gün-sabah uzanıb budlarına çatacaq şabalıdı saçlarının qıvrımlarında ilişib qalmamaq üçün baxışlarını pərdələrə sancaqladı. Umayra ona yaxınlaşdı, Saytubanın qollarını götürüb belinə doladı və başını onun sinəsinə qoyub soruşdu:

– Niyə belə ciddi, kənizim Saytuba? Olmaya incimisən məndən? Bəlkə anam incidib səni? Yoxsa özünü pis hiss eləyirsən? Niyə qucaqlayıb öpmürsən öz balaca xanımını?

Saytuba ehmalca Umayranı özündən araladı və quru səslə dedi:

– Biraz cəld olaq, cumadarbaşıya hamam düzəltməyi tapşırıbmışam. Onlar artıq suyu qızdırırlar.

– Nə məsələdir belə? Mən hamam sifariş eləməmişəm. Mən heç nə anlamıram. – Umayra istədi ki, Saytubanın pərdələrə sancaqlanmış baxışlarını qoparıb öz gözlərinə sancaqlasın, amma alınmadı; daha doğrusu, Saytuba qoymadı bunu eləməyə: tələsik baxışlarını pərdədən götürüb yerə atdı və kənizləşib, fağırlaşıb vəziyyətə açıqlama verdi:

– Xanım, atanız atından aşağı enən kimi sizi soruşub. Mənim də dəqiq heç nədən xəbərim yoxdur... heç nə də bilmirəm... Hərçənd, – Saytuba udqundu: bir anlığa fikirləşdi ki, gümanına gətirdiyini desin, ya

deməsin, dözmədi dedi: – Təncigül xatunun qulağıma pıçıldadıqlarından duyuram ki, Sizi təcili kiməsə ərə vermək barədə düşünülər.

Umayra əvvəlcə pörtdü, sonra isə qəfildən süstləşdi, sanki unutdu özünü; o da öz baxışlarını Saytubanın üstündən çırpıb yerə tulladı. Baxışları ondan qorxub döşəmənin altında gizləndilər. Araya pauza girdi, Umayra baxışlarını axtarmağa başladı. Saytuba Umayranın çaşqınlığından istifadə eləyib qoymadı ki, sükut şişib-şişib böyüsün, mənasız mənalarla dolsun: ona görə təzim pozasında bulunub lütfkarcasına səsləndi:

– Xanım Umayra, gərəkdir ki, tələsək. Təncigül xatun yeyin olmağımızı tapşırıb. Toltu bəy çox gözləyə bilməz. Amanın günüdür, yubanmayaq.

Saytuba baxışlarını yerdən qaldırıb içinə yığdı. Umayra isə ha əlləşdi baxışlarını tapamırdı: onlar döşəmənin altından çıxıb tərs kimi geri dönmək istəmədilər, ayaqlarını bir başmağa dirəyib marıtladılar. Umayra daha bərkini tutmadı, əlini yelləyib bir “eh” dedi: baxışlarını otaqda qoyub ərköyüncəsinə bayıra adladı və irəli düşdü.

Gözlər çölü içə yığır; dil içi çölə çıxarır.

Mənim gözlərim Məndən öncə mövcud idi, baxışlarım məndən sonra gəldi dünyaya.

İnsan baxış istehsalçısıdır.

Baxıb görmək hələ baxış sayılmaz: görmək gözə aiddir, gözün funksiyasıdır, fiksə eləmək, yaddaşa hopdurmaq deməkdir, yəni obyektivdir; baxış isə subyek-

tiv, yəni məndən asılı bir şey. Əgər sən nəyəsə və ya kiməsə müəyyən bir məqsədlə, istəklə baxırsansa, bax, bu onda baxış olur. İstəmirsən – baxmırsan; hərçənd bu vaxt görə bilərsən. Baxmaq, yəni baxış sahibi olmaq mənim iradəmin diktəsinə tabedir. Körpə doğulur və görür: işığı, anasını, bələyini, beşiyini: amma baxa bilmir və ya nəyə baxacağını bilmir. Çünki körpə hələ “mən” deyil, yalnız bədəndir. O, böyüdükcə baxmağı öyrənir və başlayır özünə baxışlar seçməyə, baxışlar istehsal etməyə. Anlayır ki, baxışlarla danışmaq, baxışlarla diləmək və dilənmək mümkündür, sevmək və aldatmaq mümkündür, küsmək mümkündür, nifrət etməmək mümkündür, qorxmaq, qaçmaq mümkündür, qəzəblənmək, hirsələnmək, qovmaq, hətta döyüşmək mümkündür və hətta başqasının baxışlarına aldanmaq mümkündür. Odur ki, insan baxışlarını gizlətməyi və ya baxışlarında gizlənməyi xoşlayır.

Baxışlar göz maskasıdır.

Onlar bir günlük yarpaqlar kimidir: öz-özünə yararır, solur, tökülür. Biranlıq, biraylıq, birillik, birömlülük baxışlar da olur. Ancaq Umayranın baxışları məqamın baxışları idi və Umayra onları itirdiyinə heç də heyifsilənmədi. Duman sanki bir qədər də qatılmışdı. Həyətin paqoda tipli tikililərinin qırmızı dirəkləri hərdən sıpçınıb çıxırdı duman içindən və Umayra öz yeni baxışlarının bu qırmızı dirəklərin üstü ilə necə yüyürdüyünü, necə bir-birilə oynadığını görürdü.

Cumadarbaşı elə ki Saytuba ilə Umayranın gəldiyini sezdi, özü onlara irişə-irişə, tülkü kimi yalmana-yalmana yaxınlaşdı və söylədi ki, hamamlanmaq üçün nə lazımdırsa, hamısını hazırlayıb. Onların üçü də hamam otağına daxil oldu: öncə Saytuba, sonra Umayra, axırda da cumadarbaşı. Ala-qaranlıq bir yer idi bura. Duman üzünü hamam günbəzinin pəncərələrinə dayadığından aman vermirdi ki, işıq şüaları içəri düşsün. Qollarını açıb kabus kimi qucaqlamışdı günbəzi duman... Kim bilir, bəlkə də qısqanırdı, göstərmək istəmirdi Umayranı Günəşə?!

Toltı bəyin qızını hamamın ala-qaranlığıyla bezdirməmək, onun ruhunu incitməmək üçün xidmətçilər əlüstü şamları yandırdılar. Işıq ox-ox dağıldı məkana və hamam saraya oxşamağa başladı. Buxar gizlindən çıxıb aşkar oldu və boşluğu dəlməş işıqlı oxlara sarmaşıb nazlana-nazlana ətrafa yayıldı, tül pərdə kimi asıldı oxlardan, aşağı yatıb üzünü toxundurdu çarhovuzdakı suyun yanaqlarına.

Cumadar qadınlar Umayranı dövrəyə alıb soyundurmağa başladılar: hərə bir bağı ucundan tutub dartdı. Paltarlar Umayranın əynindən bir-bir aşağı sürüşdülər, ancaq yerə dəymədilər; cumadar qadınlar havadaca onları ustacasına qamarlayıb bükdülər. Umayra utanıb baxışlarını gizlətdi. Cumadar qadınlar son olaraq Umayranın saçlarından sancaqları çıxartdılar. Saçları Umayranın kürəyindən bir anın içində sel kimi axdı: tanrı Umayranın bədənini fil sümüyündən yaratmışdı sanki: sonra bu ağılığı

söndürmək, görüntüyə işıq vermək üçün “Umayra” adlı heykəlin üzərinə uzun qara saçları saçaq-saçaq dağıtmışdı. Saytuba qüssələndi: yəni doğrudanmı o bu bədəni son dəfə görür? Özlərini sinədən külrəngi fitəyə tutmuş cumadar qadınların siluətləri Saytubaya şans saxlamırdı ki, o, Umayranın çılpəqlığını (hərçənd bu çılpəqlığı saçlar pərdələyirdi) tam seyr edə bilsin. Ona görə də Saytuba yalnız profil görüntülərilə kifayətlənməli olurdu.

Umayra cumadar qadınların əhatəsində hovuzda sarı addımladı, pilləkənləri düşüb uşaq sevinci ilə suyu şappılatdı, Saytuba isə hamamdan çölə çıxdı və eşitdi ki, həyətdə iri təbilləri aram-aram döyəcləyirlər, sincləri bir-birinə çırpırlar. O, heç nəyə təəccüblənmədi, çünki bilirdi ki, duman uzun zaman çəkilib getməyəndə onu qorxutmaq üçün Yabuda ölkəsində axşam düşənə qədər davul çalırlar, sinc vururlar, gecə isə iri tonqallar qalayıb, məşəllər götürüb duman üstünə həmlə eləyirlər. Odur ki, Saytuba keçib iri bir hamam çəlləyinin böyründə dayandı; elə dayandı ki, heç kim onu görə bilməsin və başını aşağı salıb öz həyatının Umayrasız gələcəyini fikirləşməyə çalışdı.

TƏKƏR

Bodhisattvanı köpəkdə tanımaq olarmı?

Hayana baxsan, orada Allahı görərsən.

Dünyada nə icad olunubsa, mükəmməli təkərdir.

Sansara sistemdir. Ondan qurtulanda adama Bud-
da deyirlər.

Şakyamuni bizim məhəllədə yaşamırdı: burada
sansaranı təkər bilirdilər.

Məhəllə dikdirdən başlayıb enişə doğru sürüşür-
dü. Təkəri yuxarıdan buraxırdın, gillənə-gillənə ge-
dirdi axıracan: velosiped təkərlərini ucu qarmaq
kimi əyilmiş simlə, iri maşın təkərlərini isə, uşaqların
cüssəsindən, yaşından, nüfuzundan asılı olaraq, ya
əllə dığırıladırtdılar, ya da ayaqla. Lotu oğlanlar maşın
şinlərini təpikləyə-təpikləyə aparırdılar aşağı və bun-
dan bir qürur, bir kişilik, bir igidlik duyurdular ki,
baxın, biz əyilmirik, əllərimizi rezin təkərlərin qarası-

na bulamırıq, özümüz üçün ağayana-ağayana, təmiz-təmiz gəzirik. Onlar təkərlərin arxasınca qaçmurdular, qoçu-qoçu yeriyirdilər, bu işdə mahir mafioz olduqlarını yoldan ötənlərə göstərirdilər. Nisbətən balaca, zəif uşaqlarsa rezin şinləri əllərilə hıqqana-hıqqana itələyirdilər və üst-başdan çıxıb hisə-pasa batırdılar, kir içində olurdular. Elə ki təkərlər sürət yığdı, uşaqların özləri də dıgırlanan maşın şinlərinin böyrü ilə qaçırdılar və onları yıxılıb yatmağa qoymurdular, şinləri sinələrinə basıb, qucaqlayıb saxlayırdılar. Çünki məhəllə iki paralel küçə ilə kəsişən yuxarı, orta, aşağı hissələrdən ibarətdi və haradasa latın əlifbasının "T" hərfinə oxşayırdı: başı bağlı idi, çənəsi və bədəni uzunsov; gödək ayaqları isə axırda haçalanıb tağ formalı çəkmələrə keçirdi və haylı-küylü, maşınlarla, dükanlarla dolu "Azərbaycan" prospektinə söykənirdi. Bu isə təkərlərin qəfildən hər hansı bir maneəyə ilişib aşmaq ehtimalını çoxaldırdı.

Deyirdilər ki, məhəlləni beş-altı aya sökəcəklər.

Hələlikdə, Tuncal səkiyə karton atıb üstündə bardaş qurmuşdu: bir gözünü azacıq qıymışdı; sağ əlinin barmaqlarını isə yanında xumarlanan ağ küçə tulasının tükləri arasında aramla oynadırdı.

Göy üzünə gəmi-gəmi pambıq buludlar dağıdılmışdı.

Qarşı tərəfdən qəşəng sarısaç bir xanım keçirdi.

Tula əsnədi.

Səhər kölgəliyin ayağını bala-bala hər yerdən yığırdırdı.

Məhəllənin yuxarisına köhnə bir maşın dırmanırdı. Markası “Jiquli” idi. Yüklənmişdi: elə yüklənmişdi ki, altı az qala asfalta toxunurdu. Damına üst-üstə meyvə yeşikləri çinlənmişdi. Tuncal bu maşını da tanıyırdı, yiyəsini də. Belə ki, bu “Jiquli” hər gün səhər gəlirdi onların küçəsinə: bəstəboy, yekəqarın, keçəl şofer maşını saxlayırdı yuxarı tində, yaşıl alaqaşının qarşısında, yeşikləri bir-bir düşürürdü səkiyə və al-ver eləyirdi. Birazdan arvadı da gəlirdi, termosda çay gətirirdi, bir zənbil də yemək-icmək: küçədə özlərinə ev düzəldirdilər.

Tuncal bilirdi ki, küçə ilə üzüaşağı təkər gillədən oğlanlar artıq onun uşaqlığında qalıblar.

Tula hərdən üzünü çevirib Tuncala baxırdı.

Pəncərələrdə pərdələr hərdən azacıq tərپənirdi: elə bil kimsə onları xəfifcə üfürürdü.

Qloballaşma məhəlləni şokolad kimi sındıra-sındıra yeyirdi.

Günəş saçaqları buludların kənarından aşağı tökülüb sallanırdı.

Səhər idi.

Arıq, başına ağ ləçək bağlamış çəlikli bir rus qadını uzaqda dayanıb kilsəyə aşırı cəldliklə təzim eləyirdi, ikiqat olub təzim eləyirdi; dikəlib xaç vururdu, təzədən əyilirdi, dururdu, bir də xaç vururdu və görünür, öz-özünə sevinirdi ki, bunu eləyə bilir, gəlib kilsənin önündə tanrısına təşəkkür eləyə bilir.

Köpək Tuncala öyrəşmişdi.

Camaat şəhərdə gec oyanır bazar günləri: küçə bu vaxt sakit olur – haradasa 11-in yarısınıacan.

Bax, elə bu arada yarıboş şəhər Tuncalın meditasiya məkanına çevrilirdi. O, xoşlayırdı isti yay gecəsindən sonra tində özünə yer eləyib sərinləməyi, hərdənbir ötən minik arabalarının arxasınca uzun-uzadı baxmağı, məhəllə sakinlərinin, həmyaşıdlarının küçəyə çıxdıqca ona bir-bir gülümsəyib salam verməsini. Bu, Tuncalın müsəlmansayağı meditasiyasının, və bəlkə də müsəlmansayağı yoqasının ayrılmaz bir hissəsi idi.

Tuncal, adətən, öz həyət darvazalarının böyründə kürəyini divara söykəyib sallağı əyləşirdi; qara rənglənmiş bu dəmir darvazalarsa birbaşa rus pravoslav kilsəsinə açılırdı. Ona görə də bu küçəni bolşeviklərin inqilabından öncə “Tserkovni”, yəni “Kilsə küçəsi” adlandırmışdılar. Tuncal bazar günləri tez-tez eşidirdi keşişlərin xor oxumalarını, tez-tez görürdü pəncərə arxasında yandırılmış şamların hüznü göz yaşlarını.

Kilsənin qarşısına həmişə çoxlu dilənçi, şikəst və əyyaş yığışırdı. Əslində, əyyaşları dilənçilərdən ayırmaq olmurdu. Səhər dilənən adamlarla qarşılaşırdın, axşama yavuş isə, görürdün ki, onların hamısı məsti-xumardır. Bu binəvalar günboyu yığdıqları pulları bir yerə qoyurdular, gedib çaxır alırdılar, içib dəmlənirdilər, sakitcə yıxılıb kilsənin qapıları önündə yatırdılar, ya da yatmırdılar, sadəcə, kayf tutub mürəgü döyürdülər. Onların nə yaşı bilinirdi, nə peşəsi, nə milliyyəti, nə də dini: hər yoldan ötəndən para və siqaret istəyirdilər yalvara-yalvara, bir-birlərinin qay-

ğısına qalırdılar, nazını çəkirdilər. Ara-sıra olurdu ki, əyyaş qadınlardan kimsə uşaq doğurdu və səhər uşağını bələyib gətirirdi kilsə önünə. Bir müddət keçirdi və körpə bir gün qəfildən yoxa çıxırdı.

Tuncalın onlara yazığı gəlirdi: hətta hərdən bayramlarda o, bu adamlara bir botıl çaxır, bir qutu pendir və ya “Közləmə” sosisləri hədiyyə eləyirdi.

Sonralar, kommunistlərin hakimiyyəti dövründə, bu məhəlləni Bakının xəritəsinə “Proletarski” adı ilə salmışdılar. Proletarlar keşişlərdən üstün sayılmışdı: düzdür, kilsəni uçurmamışdılar, amma küçənin adını dəyişmişdilər. Çünki burada, sən demə, Kobanın özü yaşayıbmış, aktyor Hüseyn Ərəblinskinin yaşadığı dalanda bir kirayənişin sifətilə otaq tutub yaşayıbmış, öz siyasət kələklərini qura-qura yaşayıbmış; həmin o Koba ki, gələsinə Sovetlər Birliyinə “Stalin” ayaması ilə rəhbərlik eləyəcəkmiş. Yəqin elə bu səbəbdən onların küçəsini bolşeviklər bir zamanlar proletar məhəlləsi bilibmişlər.

Ancaq məhəllə folkloru, yəni köhnə kişilərin söhbətlərindən düzənlənmiş folklor, Kobanı bir bolşevik kimi yox, mahir bir oğru, bankları soymağı bacaran bir oğru, bir dələduz kimi tanıtdırırdı.

Məhəllədə heç kim Tuncalı ciddi qəbul eləmirdi. Çünki onun şəhər məkanında mövcudluq üslubu Bakıda qəbul olunmuş həyat tərz, yaşayış qanunları ilə aşkar dissonans yaradırdı. Tuncala bomj, avara kimi baxırdılar məhəllədə: yaşlı qadınlar arxasınca deyirdilər ki, gül kimi oğlandır, amma gör, bir özü-

nü nə kökə salıb, bütün günü orda-burda sülənir. Kişilər də ona birmənalı yanaşmırdılar: başındakı həsir gün şlyapasına, topa qara saqqalına, “kot Bazilio” eynəyinə sataşırdılar, rusdilli təhsil görməsi ucubətindən azərbaycanca “h”, “ə”, “ö”, “ü” hərfləri sözləri rahat tələffüz edə bilməməsinə, dilinin arabir topuq çalmasına lağ eləyirdilər. Bəziləri isə xəstə, dəli sayırdılar onu, bəziləri – adi tənbel, bəziləri isə kilsə önünə yığışan əyyaşlardan biri.

Kilsənin böyründəki qarajın qarşısına xalça döşəmişdilər: sabunlayıb yuyurdular. Onların istifadə etdikləri şlanqdan su elə narın, elə yüngül və elə təzyiqlə fışqırırdı ki, fontan effekti əmələ gətirirdi, yoldan ötənlərə zərif buxar seli kimi görünürdü və hərdən ağ geyimli balet rəqqasəsini xatırladırdı. Tuncal buna da düz yarım saat sallağı əyləşib tamaşa eləyə bilərdi: sonra isə gözlərini yumub mürgü döyərdi.

Hava istiləşirdi.

Dünyada nə icad olunubsa, mükəmməli təkərdir.

Əgər inomarkaların sahibləri hərdən maşınlarını saxlayıb ona pul verirdilərsə, Tuncal sakitcənə təşəkkür eləyirdi, özünü ağzıdualı dilənçi qismində göstərib sədəqəni götürürdü. O, azad yaşayırdı, mütləq azadlığın dadını çıxarırdı və heç kimi də vecinə almırdı: nə hökuməti, nə polisi, nə siyasəti, nə ideologiyası, nə demokratiyası, nə qohumları, nə də qonşuları. Tuncalın bir prinsipi vardı: heç nə istəmə, heç kəsi incitmə, heç nəyə bağlanma, əlbəttə ki, əgər əsl azadlığı sevirsənsə. Azadlıqdan başqa sən kimisə

sevəndə belə azad olmursan. Allahı sevdinmi, sən azadsan guya ki?! Allah sevgisi və Allah qorxusu içində azadsan, qul kimi azadsan. Çünki özünü tanrıdan asılı eləmişən və deyirsən ki, Allah bilir, nə eləyir. Məsuliyyəti və günahı atırsan Allahın boynuna ki, azad olasan. Buradan azad olursan, oradan isə sünnənin qulu: oturub-durub Allaha əvəz ödəyirsən.

Din Allaha ödənilən permanent borcdur, dindar isə Allaha borclu qalmağa öyrəşmiş adam.

Nəyəsə bağlandınmı, vərdiş elədinmi, adətkərdə oldunmu, heç vaxt azad ola bilməzsən.

Biz dadlı dünyada və ya dadlar dünyasında yaşayırıq. Dadları duymaq üçün hər şeyə hazırıq. Əsl azadlıq isə mütləq dadsızlıqdır. Biz dadların quluyuq. Onlara görə işləyirik. İşləyirik ki, pul qazanaq və dad alaıq. İşləyəndə asılı oluruq. Bununla da dad azadlığı yeyib tükədir. Yemək daddır, ünsiyyət daddır, şöhrət daddır, seks daddır və bu dadlar azadlığı zəhərləyir. Din isə dadlıların dadlısıdır: dinlə yaşayanda sənin ruhun, jestin, dilin (zikrlərdə, təkbirlərdə, dualarda) zövq alıb dad anlayır.

Tanrıları da insanlar dadlara görə seçirlər: hindlilərin ilahiləri ədviyyat və şam dadır, Budda süd dadır, Amerika aborigenlərinin tanrıları tənbəki dadır, xristianların Allahı – şərab, Yaxve – yağ və çörək, müsəlmanların Allahı – qoyun əti. Ona görə hər bir dində bir dadsızlıq günləri olur – oruc günləri. Bu məqamda tanrı dadsızlığın dadını daddırır camaata. Və onlara deyir ki, əgər dad istəyirsinizsə (dad almaq

üçün şərt sağlamlıqdır), Mənimlə olun. Tuncal heç kimlə olmaq istəmirdi, heç kimin olmaq istəmirdi. Ona görə əbədi dadsızlığı seçmişdi. Bəlkə də ilk azərbaycanlı idi ki, yeyib-içməkdən, süfrə arxasında qohumlarla, dostlarla, aşnalarla birgə dünyanı loğma-loğma içəri ötürməkdən və sonra da içəridəkini gücənə-gücənə bayıra çıxarmaqdan ləzzət almırdı. Tuncal əksərən vedalardan danışdı, amma hindli deyildi. Salavat çevirirdi, amma müsəlman deyildi. Kilsənin zəngini eşidəndə xaç vururdu, amma xristian deyildi. Yom-Kippurim bayramlarında xavraya gedirdi, amma yəhudi deyildi: Den Braunun romanını oxuyub masonlara da nifrət eləmişdi. Rus dilini ona kitablar öyrətmişdi, Azərbaycan dilini – məhəllə. Tanrıların hamısına salam verib təzim eləyirdi və bircə heç nəyin təsadüfi olmadığına inanırdı. İnanırdı ki, insan təkərin içindədir. Ancaq bilmirdi ki, fatalizmin müəllifi tanrılardan hansıdır. Bilsəydi, bəlkə ona tapınardı.

Əgər sən fatalizmi qəbul eləyirsənsə, bəs onda necə azadsan?

Şakyamuni tanrıdır, yoxsa insan?

Tuncal hərdən pozasını dəyişirdi: qalxıb kürəklərini divara dayayırdı, sağ ayağını da dizdən qatlayıb pəncəsini yapışdırırdı daşlara... Tula ondan inci yirdi.

Dünya hərlənən təkərdir: nə fırlanırsa, baş gicəllənir. Baş gicəllənəndə gic olmaq ehtimalı artır. Çünki baş gicəllənəndə fikirlər saçların ucu ilə qafadan qaçıb gedir.

Qonşunun oğlu tineycerlik dövrünə girmişdi.

Qloballaşma məhəlləni hamının gözü önündəcə şokolad kimi sındırıb yeyirdi.

Tula hərdən əsnəyib qıcanırdı.

Qonşunun oğlu dinamikləri qoşmuşdu...

Qaradır, qapqaradır, iynə qara, sap qaradır...

Qonşunun oğlu səhəri qaralayırdı öz qara dinamikləri ilə...

Həqiqət qara təməlli...

Əh, heç fərq eləmir qara, ya ağ...

Səs Tuncalın başına düşürdü...

Tula gözlərini qırpırdı...

Qonşunun oğlu dinamikləri qoşmuşdu...

Bu dəfə növbə Urana çatmışdı: dinamiklər səsdən böyürürdü, şişirdi, elə bil səslə üflənirdi. Səs dəli olub özünü evlərin divarlarına çırpırdı; divarların üzərilə sanki rolıklərdə qaçıb fristayl göstərirdi, sanki Tuncalın sümüklərini oyub onun iliyinə işləyirdi, iliyin içindəki sinirləri qanun alətinin simlərini çimdikləyəən çalğıcı kimi çimdikləyirdi. Lakin Tuncal Uranın sözlərinə "ilişib" özü üçün fikir axını yaradırdı və bu axına qoşulub səsdən uzaqlaşır, düşüncəsini çətir eləyib səsin qarşısına tuturdu:

...uran yaxşı bağlıyır şou-əhlini tökürlər mikrofonun üstünə nəyi uran diyir təri hərçənd uran spermanı nəzərdə tutub təri diyir çünki müğənnilər mikrofon görəndə qızırırlar o qədər qızırırlar ki orqazma yaxınlaşırlar o qədər yaxınlaşırlar ki o qədər yaxınlaşdırırlar ki tez-tez dözməyib tökürlər dalbadala tökürlər impo-

tetus uran buna lağ eliyir ələ salır müğənniləri mikrofon şou-əhlinin seksizmi uğurlu tapılıb bu misra doğrudan da mikrofonların bir qismi linqamdır bir qismi də yoni yəni onların da erkəyi dişisi olur əlbəttə ki olur mikrofonlarda o qədər seksuallıq var ki onlar çox erotikdir yastı mikrofonlar dişə mikrofonlardır erkəkləri uzunsov olur ilana kərtənkələyə oxşayır onları indi daha seksual düzəldirlər iri toppuz kimi düzəldirlər tükli düzəldirlər pornoqrafik düzəldirlər...

– Xoş, xoş, Qurban, xoş gəlmisən. – Tuncal keçəl birisinə əl sallayır, ancaq beynindən keçənlər bir başqadır.

Dinamiklər Tuncalın qulaqlarında yenidən bir anlığa gurlayıb sönür:

...bədheybətə divə dönən mikrofon düymə boyda mikrofon xortdan mikrofon cırtıdan mikrofon müasir dünyanın taleyini mikrofonlar həll edir dünyanı mikrofonlar dəyişir mikrofon nağılı transformasiya mikrofonla başlayır mikrofon tufəngdən tapançadan bombadan da güclü dəhşətli ola bilir silah aldatmır mikrofon aldadır mikrofon hoqqabaz silahdır mikrofon humanitar silahdır adamı oynada-oynada öldürür adamı zəhərləyib öldürür hətta xalqın beyninə tuşlanıb xalqı da öldürə bilir...

– Hər vaxtın xeyir olsun, Mirtahirrr... Məscidə gedirsən?

Dinamiklərin gurultusundan Mirtahir Tuncalın nə soruşduğunu anlamır və deyir ki, məscidə gedir. Tuncal təzədən öz fikirlərindən yapışb səslərdən hündürə qalxır:

... mikrofon ictimailəşməyin bir vasitəsidir açardır əsl açar ictimai dalğaya düşmək açarıdır mikrofon...

Çox çəkmir bu. Səs Tuncalı başına-başına döyüb onun fikirlərini südlü sıyığı qarışdırın kimi qarışdırır: fikir kələfinin ucu isə səsin quyruğuna ilişib qafanın içindəki qaranlıqdan işıqlı havaya tullanır, uçub qeyb olur.

Qloballaşma məhəllə ilə yeri yirdi və məhəlləni şokolad kimi sındırıb yeyirdi.

– İkrəm, ay İkrəm, saatın neçədi?

İkrəm tələsə-tələsə Tuncalı ötüb gedirdi məhəllə aşağı, “Azərbaycan” prospektinə doğru və görürdü ki, Tuncal öz qolunu ona göstərüb saatı soruşur.

Dinamiklər guruldayırdı, İkrəm isə bərkdən-bərkdən çığırırdı:

– Ona qalıb. Fikir vermədim, bağışla, hər vaxtın xeyir! – İkrəm bu sözləri arxaya çönərək qışqırır, ayaq saxlamır.

Tuncal mızıldanır özü üçün:

– Yeri, yeri, dağı dağ üstə qoyacaqsan. Əlbəttə ki, ona qalıb...

Hələ keçən yay Tuncala demişdilər ki, məhəlləni sökəcəklər: sənədlərini qaydaya salsın.

İndi uşaqlar təkər dığırırlar, rep deyirlər və ya meyxanaçı olub toylarda ucuz söz satırlar.

Birdən Tuncal duyur ki, dinamiklərin gurultusu məhəllənin başı üzərindən çəkilib gedib. Elə bu an qulaqlar sakitliyi nasos gücü ilə sorub qızarmış sinirlərin üstünə məlhəmli soyuq tənzi kimi yapışdırır.

– Sabahın xeyir, Tuncal! – Bu, dükanını kilsənin divarına yapışdırmış pinəçi idi, qapıdan qıfılı götürür-

dü. Onun səsi bu dəfə nağıl kimi gəldi Tuncala sakitliyinin içindən...

– Xeyir, xeyir olsun! – hərdən Tuncal heç kəslə kəlmə kəsmək istəmirdi, xüsusilə də meditasiya məqamlarında: ancaq camaatı başından eləyirdi, sözləri təkrarlaysa-təkrarlaysa deyirdi ki, mən sənənlə danışmaq istəmirəm, kənar ol.

Tuncal pinəçiyə “xeyir” deyəndə, əslində, ona yox deyirdi.

O, üzünü kənara çevirdi.

Pinəçi dükana girdi.

Sakitlik oldu hər yan.

Sonra başladı: çəkcik bir mıxa, bir də çəkmənin dabanına dəyirdi.

Ayaqqabı padoşu olmaq müdhiş bir şey: əvvəlcə səni sürütləyirlər, toza, suya, palçığa, tüpürcüyə, zibilə batırırlar, sonra da aparıb pinəçiyə döydürürlər.

Dünyada nə icad olunubsa, mükəmməli təkərdir.

Yaxınlıqdakı evin həyətidən əncir ağacı dəvə kimi boynunu uzadıb küçəyə baxırdı.

Bu əncir ağacından Tuncal heç xoşlanmırdı: çünki ağacın qüvvəsi çatmırdı bəhərini saxlamağa və yarı yetişmiş lirt əncirlər budaqlardan asfaltın üstünə atılıb “intihar edirdi”, əzilirdi, şirə salırdı, milçəkləri ordan-burdan maqnit kimi tutub çəkirdi özünə, küçəni çirkləndirirdi.

“Şirəli” yerdən ağ dikdabanlarını küçənin asfalt dilinə batıra-batıra bir qız gəlirdi düz ona tərəf: mobil telefonu ilə danışdı, özü də ingiliscə. Əyninə kip

oturmuş ağ, qolsuz, sinəsi bağlı paltar geyinmişdi. Biləyində zərif toxunuşlu nazik qızılı zəncir vardı.

Tuncal gözünün önünə gətirdi ki, əncir necə qızın ayağının altında qalır və o, necə arxası üstə yıxılıb mobil telefonunu əlindən salır, onun ağ paltarı tozla qarışıb qaralmış əncir palçığına necə bulaşır.

Vaxt ötüşür, di gəl ki, tərslikdən bunların heç biri baş vermir, yalnız Tuncalın gözündə qalır.

Tula əsnəyirdi.

Qız Tuncalın qarşısından keçirdi və hil qatılmış limonlu şərbət qoxuyurdu.

Məhəllənin yuxarısında polis işçisi özlərinə ev düzəltdirmiş ər-arvadı yanlamışdı. Tuncal bu polisi də tanıyırdı və bilirdi ki, hər gün səhər alverə gəlmiş şoferdən ikicə manat “dolya”, yəni xərac, yəni alver payı, yer payı alıb mürəxxəs olur.

Bugün nədənsə onlar mübahisə eləyirdilər.

Adətən, Günəş şəhər fəzasında dimdik duranda onun meditasiyası da qurtarırdı. Bundan sonra Tuncal başlayırdı özünü məşğul eləməyə, təbii ki, əgər dənizə getmirdisə. Çimərlik geyimi yay vaxtı həmişə əynində olurdu bu adamın; həsir gün şlyapası da ya başında, ya qoltuğunda olurdu, gözlərində də yumru şüşəli qara eynək. İstədiyi andaca qalxıb yollana bilərdi plyaja. Amma yollanmırdı. Çünki avara ola-ola avara deyildi: rəsm çəkirdi; heç kəs də anlamırdı ki, onun çəkdiyi nədir; şeir, hərdən hekayə yazırdı, lakin dostlarından savayı bir kimsə oxumurdu bu şeirləri, bu hekayələri. Və Şərqlə Qərbi qabağına qoyub bol-

luca filosofluq eləyirdi: bu sayaq filosofluq etmək üçünsə lazım gəlirdi ki, gedib özünə dinləyicilər tapsın.

Xəbər gəzirdi ki, məhəlləni beş-altı aya sökəcəklər.

Tuncal yol qırağında səkidə oturmuşdu, bir yogin pozasında oturmuşdu, çöməlib oturmuşdu, kovboy kimi şlyapasını gözlərinin üstünə basıb oturmuşdu, yanındakı tuladan əl götürüb oturmuşdu və beynindəki fikirləri qurdalayırdı. Qurdalayıb-qurdalayıb görürdü ki, hərdənbir bu fikirlərdən fəlsəfə yox, ürəyi sallanır.

Tuncal yaydan yorulmuş, tıncıxmış dördçarxlı zibil yeşiklərinə acı-acı baxdı.

Kilsədə xor oxuyurdu Zəbur surələrini.

Tində qaçqınlar təzə təndirxana işlədirdilər, çörək satırdılar. Axır vaxtlar onların müştəriləri çoxalmışdı.

Tuncal bilirdi ki, polis həftədə bir gəlib qaçqınların da “qulağını kəsir” və o istəyirdi, bərk istəyirdi polisin boğazından tutub bu haramzadanı paqonlarına-can təndirə soxsun.

Bir azərbaycanlı rejissor Tuncalı bir dəfə öz filminə fransız roluna çəkmişdi: filmdə həmin qara eynəkli naməlum fransız bir küncdə sakit-sakit əyləşib hərdənbir coşurdu, tez ayağa dururdu və çırtma vura-vura rus və Azərbaycan dillərinin qarışığında bir-iki bənd meyxana deyib gic-gic ətrafa boylanırdı.

Dünyada nə icad olunubsa, mükəmməli təkərdir. Təkər fırlanan təkrarların fəlsəfəsini özündə qapsayır. Dünya bizi fırladır, biz – təkərləri.

Tuncal zibil yeşiklərinə baxırdı.

Sonra gördü ki, bir arvad ördək kimi böyürlərini bas-basa zibil qutularına yaxınlaşır və özüylə gətirdiyi qara paketi qolaylanıb vızıldadır zibil yeşiklərindən birinin açıla qalmış ağzına. Paket qalağın üstünə düşüb süstləşir, ərginləşir və yavaşca boynunu aşağı uzadır.

Paket asfalta zibil qusurdu, yaşlı qadınsa zibillərinə arxa çevirib tını burulurdu, birbaşa "Azərbaycan" prospektinə istiqamətlənirdi.

Xəbər gəzirdi ki, məhəlləni beş-altı aya sökəcəklər.

Hər şey sonucda zibilə dönür.

Zibilçilər olmasa, dünya zibil içində batar. Biz girərik öz zibilimizə xirdəyəcən; bəlkə də daha çox: o qədər batırıq öz zibilimizə ki səma yerinə başımızın üstündə zibilləri görürük. Onda biz kim olarıq? İndi fikirləşin də: tapsanız mənə də deyərsiniz. Ona görə də şəhərin ən mühüm adamı mer deyil, zibilçidir. Üfunət iyindən, üfunət suyundan, üfunət milçəyindən qorxmayan adam. Zibil paketi isə dahiyənə bir kəşfdir: pop-artın zirvəsidir, rəngbərəng şarların ölü variantıdır və hamı da ona möhtacdır. Gələcəkdə ölüləri də paketə qoyub zibil kimi tullayacaqlar, ölüləri ölü şarların içinə yığacaqlar və zibilçilər gəlib onları da aparacaqlar. Zibilçilər olmasa, yollar gedilməz: zibil yolları basar, zibil yolların üstünü örtər; adamlarsa dönüb yavaş-yavaş siçan olarlar.

O yalan sözdür ki, yol məbədə aparır. Siçanlar məbədə yol bilmədən gəlir, yolsuzluqdan gəlir.

Yol heç hara aparmır.

Tuncal əsnədi, sonra gərnəşdi: isti artırdı; o sanki getməyə hazırlaşdı.

Yol yalnız gediləndə yol olur.

Dəlilər yol tanımır.

Yol əvvəlcə beyində gedilir, təsəvvürdə gedilir, sonra gerçəklikdə.

Hərə beynində öz yolunu gedir: yolu beyninin içindən götürüb harasa gedir. Nə qədər ki yola çıxmamısan, azadsan: ona görə ki, seçimin var. Elə ki harasa, nə üçünsə yollandın, yolun qulusan: yol istədiyi oyunu səninlə oynayacaq: çünki sən nə istədiyini bilir. Sən də qol götürüb oynayacaqsan. Ayrı çarə yoxdur. Yol diktatordur: qanunlarını sənə kirimişcə “yedir-dir”. Yola qarşı üsyan eləyə bilməzsən; ondan ötrü ki, sən istədiyini sən əlindən ala bilər: hərçənd intihar etmək imkanını hər an saxlayırsan. Yol sənənlə oynadıqca, səni oynatdıqca sən kimliyin, necəliyin üzə çıxacaq. Bumudur sınaq? Bəs yarından qayıtmaq nəmə nə? Heç nə: məğlubiyyət. Zərər, yoxsa xeyir? Yolu yarından qayıtmısan, yarımçıqsan, zəifsən, qorxaqsan. Sən yolu seçə bilərsən: amma bu o demək deyil ki, yol da səni seçib. Hansı daha vacibdir? Yadda saxla ki, yol həmişə birincidir, sən – ikinci. Lakin o da bir həqiqətdir ki, sən olmayanda yol da yol olur: olur iki məntəqə arasındakı məsafə. Yol gedənin yaşamaq tərzini müəyyənləşdirir və aydınlatır. “Kimsən sən?” sualının cavabı yolun axırındadır. Ölümdən sonra “sən bu idin!” nida cümləsi guya ki həqiqəti

deyir. “Bu” olmaq yola qarışıb əriməyin əlamətidir, üslub nişanəsidir. Yol yoxdur, sən özün yolsan. “Bu sənsən” və ya “sən busan” onu bildirir ki, insan artıq yola dönüb. Yol üslubdur. Yol üslub olanda tək(ər) in yoluna çevrilir. Yəni həmin yolu yalnız bir tək(ər) gedə bilir, daha başqası yox. Bütün yollarsa bir yolsuzluğu eyhamlaşdırır – ölüm yolsuzluğunu. Ölümdə sən də yoxsan; yol da, üslub da yoxdur. Hərçənd yolla üslubun mənalari eyni: onlar arasında mütləq bir bərabərlik işarəsi atmaq gərək.

Hər bir adamın yolu onun öz beynindədir.

Xəbər gəzirdi ki, məhəlləni beş-altı aya sökəcəklər.

Tuncal yerindən qalxdı, iki ovcu ilə gicgahlarından tutub azacıq sıxdı, fikirləri yola dönüb asfalta sıçradı və hoppanıb özündən qabaqda getdi. Əyilib cins şalvarının balaqlarını çırpdı, yaxası sinəsinə açığı qara köynəyinin böyür-başını hamarladı və saman rəngli şlyapasını gözlərinin üstündən azacıq qaldırıb İçərişəhərə yollandı. Tula da istədi ki, onun ayaqlarının yanı ilə yol gedə, amma Tuncal qoymadı, itin üstünə qolaylanıb onu qovdu.

“Azərbaycan” prospekti boyunca hamı gözlərini Tuncalın qapqara topa saqqalına, gipgirdə qara əynəyinə, bir də həsir sombrero şlyapasına zilləyib onu dəli, ipləmə zənn edirdi.

Enli səkinin tən ortası ilə XXI əsrin dərvişi gedirdi və bu dərviş bilirdi ki, tulanı yanından qovanda bərabərliyi pozub, tulanı özünə yaraşdırmayıb,

dərvişlikdən, “vəhdət əl-vücuda”dan çıxıb, zavallı heyvanı əvvəlcə özünə öyrəşdirib, sonra atıb...

Hərçənd bu, Tuncalın ovqatında heç nəyi dəyişmədi, onun tükünü də tərpətmədi, bir düşüncə kimi gəlib keçdi...

Dünyada nə icad olunubsa, mükəmməli təkərdir.

Tuncal baxışların içindən yavaş-yavaş keçə-keçə, onlara sürtünə-sürtünə gəldi İçərişəhərə, gəldi karvansaranın yanına. Bu dəm iki əcnəbi karvansara qapısından bayıra çıxırdı: aralı qapıdan çölə yayılan kabab iyi Tuncalı tutdu. Kömürün al qırmızı öküz gözlərinə damcı-damcı düşüb cızıldayan piyin qoxusu onun burun tunellərində burulub-burulub beyninə çatdı. Ağzı sulandı: acmışdı. Tuncal addımlarını yeyinlətdi, qoxudan həmən uzaqlaşdı Xəzərin görüşünə tələsdə və anındaca “Qız qalası”yla qarşılaşdı: əridi, yayıldı, daşdı. Birdən ona elə göründü ki, Günəş düz “Qız qalası”nın təpəsinə qonub və damda bardaş qurub çay içir.

Gülümsədi.

Gördü ki, yerli camaat əcnəbilərlə birgə bura toplaşdı başını qatır və bunu həvəslə eləyir, “Qız qalası” festivalı düzəldib aksiyaya keçirir, bu əsl saç uzun suray xanıma toy çaldırır bəsət qurur, onu Avropa ilə nişanlayır. Tuncal bilirdi ki, bu aksiyayı hansısa güclü dövlət təşkilatları yönləndiriblər ki, dünyanın diqqətini Azərbaycanın, İçərişəhərin qədimiliyinə cəlb eləsinlər. Hərçənd belə-belə şeylər heç Tuncalın qulağına girmirdi: o, siyasətdən işıq ili qədər ara-

lı bir məsafədə dayanmışdı. Ancaq onun xoşu gəldi atmosferdən: bayram kimi bayram deyil, toy kimi toy: ona da oxşayır, buna da; di gəl ki, hamı şəndir. Baxdı ki, “Qız qalası” balalayıb: sanki matryoşka effekti yaşayıb; elə bil ki, bərk kartondan düzəldilmiş 18-20 liliput maket “Qız qalası”nın içindən (qarnından) tullanıb çölə, əl-ələ tutub, ikibir, üçbir kutlaşıb dənizə tamaşa eləyir.

Maket-matryoşkalar müxtəlif məmləkətlərdən gəlmiş rəssamların ixtiyarına verilmişdi və onlara deyilməmişdi ki, qədim “Qız qalası” abidəsinin onlarda oyatdığı təsəvvürü, təəssüratı, obrazı, assosiasiyaları, fantaziyaları bu karton maketlərin üzərində istədikləri rəng və formalarda canlandırınsınlar. Bir sözlə, “Qız qalası”nın, olsun ki, “Xızır qalası”nın, olsun ki, “Xız qalası”nın, yəni “Od qalası”nın öz versiyalarını yaratsınlar.

Azərbaycanın cavan rəssamlarından da bir neçəsi bu işə qoşulmuşdu: Tuncal bəzilərini tanıdı.

Hərə bir maketin qarşısında əyləşib işləyirdi: bəziləri isə heç işləmirdi, sakitcə oturub fikirləşirdi. Buna baxmayaraq hamının ətrafına boya, fırça, rəngə bulaşmış əsgilər, qazsız su botilları səpələnmişdi. Bu aksiya haqqında eşidib-bilən durub gəlmişdi “Qız qalası”nın yanına ki, baxıb görsün nə baş verir. Adamlar rahatca əcnəbilərə yaxınlaşırdılar, onlara mer-meyvə, xüsusilə, gilə, alça, ərik, gilənar təklif eləyirdilər, əl-qolla bu adamlara nəsə başa salırdılar. Əcnəbilər də onların üzünə baxıb mülayim-mülayim

gülümsəyirdilər. Düzdür, aralarında rusca danışanları da vardı.

Hərçənd azərbaycanlı olan bir şəxs rusca danışan adamı nədənsə heç vaxt əcnəbi kimi qavramır: kim ki rusca danışır, elə bilir özünüküdür. Gürcü azərbaycanlı üçün daha çox əcnəbidir, nəinki rus. Bəlkə də bu o üzəndir ki, azərbaycanlılar rusca danışmağı xoşlayırlar, sevirlər. Lakin Tuncal prinsipial şəkildə dilinə rus kəlməsi gətirmək istəmirdi. O, rus dilindən ləzzət alırdı, ancaq rus söyüşlərini eşidəndə sinirləri gərilib dərisinin üstünə çıxırdı və bu vaxt sovetizmin bütün pisliklərini əsəblərinə elə bil iynə-iynə batırırdılar. Hərçənd Tuncal sinirlərini üfürüb söndürürdü, təzədən onları dərisinin altında gizlədirdi və meditasiya üçün atılıb düşməni də sevməyin mümkün olduğuna özünü inandırırdı.

Bir küncdə Fərizəni tapdı Tuncal: tapdığına aşırı sevindi. Gözləmirdi ki, o, burda olar.

Dünyada nə icad olunubsa, mükəmməli təkərdir.

Güvəc də yumbalanıb öz qapağına meyil salır həmişə; təbii ki, azərbaycanlılara görə.

Fərizə maketlərdən birinin qarşısında kətil üstündə əyləşmişdi: fırçanı əlinə götürmüşdü, amma rəngə bulamamışdı. Fikirləşirdi və boyasız fırçanı maketin üzəri ilə burdan ora sürüşdürürdü, ordan bura.

Göy üzü idi boyanmışdı boyaqsız.

“Qız qalası” həndəvərində adamların sayı çoxalmışdı.

Günəş dənizə öpücüklər göndərirdi.

Yüngül ləpələr yaxalarını açmışdılar istidən.

Rəssamlar işləyirdilər: hərdən zarafatlaşırdılar, hərdən oxuyurdular: kim hansı dildə nə bacarırdısa.

Havadan bürkü sallanırdı.

Tuncal bir addım da Fərizəyə yaxınlaşdı, əyilib onun üzündən öpdü və yanındaca birtəhər özünə yer elədi:

– Hə, nə var, ilişmişən?

– Çoxdan burdasan?

– İndicə gəlmişəm.

– Bəs niyə zamanında bizə qatılmadın?

– İstəməyirdim ki, məni müzakirə eləsinlər.

– Okey.

Fərizə hələ ki, çönüb Tuncalın üzünə baxmamışdı.

Jurnalist qız Tuncalı görəndə kimi ona sarı gəldi və ingiliscə salamlaşdı; soruşdu ki, hansı ölkədən gəlib. Tuncal “from Meksika” dedi və dedi ki, ingiliscə bilmir. Başladı ispanca üyüdüb tökməyə. Qız heç nə anlamadı və “sorri, sorri” deyib uzaqlaşdı.

Fərizə ilə Tuncal bir-birinə baxıb ürəkdən gülüşdü. Amma birdən Tuncal elə buradaca Fərizə ilə sevişmək istədi. Çiyinini Fərizənin çiyinə toxundurdu, əlini uzadıb onun belindən tutdu. Fərizə danışmadı. Üzünü Fərizənin boynuna dayadı. Nəfəsi daraldı. Fərizə kofe və şokolad qoxuyurdu. Tuncal barmaqlarını onun budlarına sarı apardı. Di gəl, sonra nəşə fikirləşdisə soyudu. Dedi:

– İcazə verirsən?

– Xəstələnmişən?

Fərizə heç nə başa düşmədi.

Tuncal onun əlindən fırçanı götürdü və təkrar soruşdu:

– İcazə verirsən?

– Nədi, qatılmaq istəyirsən?

– Sənə, həri. Bir balaca o yana ol.

Tuncal yerini rahatladı, Fərizənin belindən əlini götürdü və fırçanın ucu ilə rəngləri qarışdırıb göyün açıq çalarını bildirən bir rəng aldı: masmavi bir rəng. Fərizə ayağa durub dizlərini yüngülcə Tuncalın kürəyinə dayadı və onlar susdular.

Bir saat keçdi: onlar dayandıqları kimi dayanmışdılar. Tuncal ona demirdi ki, çəkil kənara, mane olursan. Tuncal fırça ilə birgə sanki köçmüşdü maketin içinə: özünü unutmuşdu, Qız qalası olmuşdu.

Bir saat da keçdi.

Maketi elə bil parlaq, parlaq yox, işıqlı göy boyanın, haradasa qatı göydaş məhlulunun içinə soxub çıxartmışdılar. Tuncalın Qız qalası səhər dənizi kimi bərq vururdu, nəfəs alırdı: hava ilə, ətrafı ilə təmasa girmişdi.

Xəbər yayılmışdı ki, məhəlləni beş-altı aya sökəcəklər.

Saat ikiyə qalırdı.

– Hələ acmırsan? – Fərizə Tuncaldan aralanıb sakitcənə soruşdu: düşünürdü ki, Tuncalın cibində pulu olmaya bilir.

– Nədi, qonaq eləmək fikrin var?

– Faktiki olaraq sən elə mənim qonağım kimi bir şeyсэн. Səni bura kim çağırmışdı ki?

– Yol.

– Guya sənin məlumatın yoxdu... yoxdu ki, biz bu gün bura yığılırıq?

– İndi sən nə diyirsən, mənə bir qarın çörək verməyəcəksən?

– Get, yoldan istə.

– Mən elə istiyirəm də. Sən elə yolsan da.

Fərizə adi bir sualın belə bir dolanbacda ilişməsindən azacıq pərt oldu, ona görə birbaşa soruşdu:

– Sənə nə alım?

– Zəhrimar üstəgəl bir parça çörək.

– Adam dili danış.

– Biz küsürük? Mən çıxım gedim?

– Səni kimdi buraxan?

– Ora bax, görürsən, o azərbaycanlı qadın əcnəbilərə necə ovuc-ovuc giləs paylayır... Gör, heç bizə gətirib verir... – Tuncal Fərizənin damağına qoyduğu uzun ağ “Kent” siqaretini alışdırdı. – O duyur ki, bilmirəm, bu neçənci hissdir, ama duyur ki, biz azərbaycanlıyıq, ama baxmayaraq ki, biz ikimiz də tipik azərbaycanlıya oxşamırıq.

– Faktiki olaraq sən mənim Qız qalamı məndən almısan?

– Buyur, gəl, geri götür. Mən sənə qurban eliyirəm.

– Axı Qız qalasını mən belə düşünmürdüm.

– İş hələ tamamlanmayıb. – Tuncal dəqiq cavabdan yayındı. – Mən əgər burda ac qalsam, onda ortaya bir şey çıxmıyacaq.

– Heç olmasa de mənə, – Fərizə siqaretinin tüstüsünü dodaqlarının arasından çölə üfürdü və Tuncala ikinci dəfə hücum elədi, – bu maket camaata nə danışacaq?

– Səni və məni, – Tuncal cavabı çeynəməyə başladı. – Get, mənə zəhrimar al gətir, qatıq, qatıq al gətir. İndi anladın zəhrimar nədi? – Tuncal Fərizənin gözlərinin içinə baxıb gülümsədi. – Düzünü de, mane oldum sənə?

– Yox, elə-belə, mırtdaşırıq da. Deməli, zəhrimar və çörək. Çörək məsələsi asandır, bax, zəhrimar...

– Bilirsən, nə var... Gəl, sən get bizim məhəlləyə. Tanıyırsan da bizim məhəlləni. Rus kilsəsindən bir tin qalx yuxarı. Orada bir təndirxana görəcəksən, çörək də bişirib satırlar, qutab da. Bir on iki-on üç dənə göy qutabı al gətir, isti-isti yeyək. Orda yaxşı ev qatığı da olur. Bir banka da qatıq götür.

– Olar, yaxşı ideyadı. – Fərizə siqaretini daşın üstünə basıb söndürdü, filtri yerə tullamadı, ovcunun içində sıxıb saxladı. – Sən mən gələmə qədər güman eləyirəm ki, işin bir hissəsini görüb qurtararsan: mənim gedib-qayıtmağım da yəqin bir xeyli çəkər.

– Onda daha yubanma.

Fərizə Tuncaldan uzaqlaşdı əlindəki siqaret kötüyünü zibil qutusuna atdı və camaata qarışıb itdi.

Tuncal işinə davam elədi və haradasa lap sevindi ki, yaxasını Fərizədən qurtarıb...

ƏR

Duman qatılaşmışdı.

Cumadarbaşı qadın hamamlanmış və sakura çiçəklərinə oxşadılmış gilənar sırğalı Umayranı Saytubaya təhvil verəndə əyilib onun qulağına yenə nəsə pıçıldadı. Saytuba əlüstü pörtdü, sinəsi, üzü qıpqırmızı oldu. Təncigül xatunun kənizi Toltı bəyin malikanəsində özünə künc bulduğu gündən bəri ilk dəfə idi ki, bu tövr həyəcanlanırdı. Çünki Saytuba həmişə təmiz iş görürdü: ona nə tapşırırdılarsa, yüzdə yüz yerinə yetirirdi; məxfi məsələlərdə isə heç vaxt iz saxlamırdı ki, onu nədəsə qınasınlar və ya məzəmmət eləsinlər.

O, heç ağına da gətirməzdi ki, adicə tüklərə qarşı cumadar qadınlar bu dərəcədə həssas ola bilərlər, bu tüklər barəsində butəhər dərin bilgilər bilərlər. İş işdən keçmişdi: cumadarbaşı və onun köməkçiləri anlamışdılar ki, hələ ərə getməmişdən öncə Təncigül

xatunun qızına kimsə əl gəzdirib, ona barmaqlarını toxundurub. Saytuba mat qalmışdı, çaşqın qalmışdı ki, cumadar qadınlar necə gəliblər bu qənaətə, nədən şübhələniblər? Məgər cumadarlıq da bir elmdir, onun da xüsusi dərsi var?

Suallar Saytubanın bəbəklərində işildayırdı. Ancaq o, dinmirdi, özünü elə aparırdı ki, guya eşitdiyi yenilik onun kefinə soğan doğramır. Saytuba birdən düşündü ki, niyə bu gün belə pis gəlib? Bir yandan bu Qarabol, bir yandan da bu cumadarbaşının öz “müdiriqliyini” göstərməsi.

Cumadarbaşı gördü ki, Saytuba eşitdiyini qulaqardına vurdu; hərçənd bunu gördüyünü sezdirmədi Təncigül xatunun kəzinə. Saytuba məsələyə cumadarbaşının gözlədiyi marağı göstərmədi, faktı üfürüb-üfürüb şişirtmədi, yalançı bir pauzanın içinə girib tox-tadı və guya ki məqama etinasızlaşdı. Amma cumadarbaşı havada tutdu ki, Saytuba oyun oynayır və hər şeydən xəbərdardır. Saytuba eləcə cumadarbaşının üzünə baxıb yalandan bic-bic gülümsədi, Umayranın yanındaca sakitcənə addımlayıb onu Təncigül xatunun eyvanına qədər ötürdü. Dinmədilər: yol boyu nə o, bir söz söylədi, nə də bu; eləcə dumanla pudralana-pudralana irəlilədilər. Hərçənd Saytuba Umayranın üzündə bir şənlik işartısı gördü. Tutqunlaşdı.

Təncigül xatun artıq onları çoxdan gözləyirdi: tez qızını götürüb Toltı bəyin otağına keçdi, qapını aralayıb qızı içəri buraxdı və tələsik qayıdıb Saytubaya buyruq verdi ki, təbilçilərə desin, qoy, davulları bir

az da möhkəm döyəcləsinlər. Bir də dedi ki, Saytuba mehtərə desin ki, Toltı bəyin atını hazır saxlasın: istədiyi vaxt minib buralardan uzaqlaşacaq.

Təncigül xatun qara geyinib eyvanda dayanmışdı. Elə sakit görünürdü ki, sanki heç nədən xəbəri yox idi, ya da heç nə vecinə deyildi. Hərdən duman öz ağ alnını onun üzünə, əllərinə, paltarına sürtüb alicənab bir təmkinlə Təncigül xatunun yanından üzüb keçirdi.

Sağanağı qırmızı davullar, sinclər təbilçilərin biləklərinin gücü ilə ritmik şəkildə guppuldayırdı.

Həyət axşama hazırlaşdı.

Dumanın rəngi tutqunlaşdı, qaralırdı: bəlkə də Təncigül xatuna, onun libasına toxunduğuna görə...

Sərinlik gəlirdi Yabuda ölkəsinə.

Umayra içəri girib təzim elədi:

– Nə yaxşı ki, gəlmisiz, ata! Mən artıq Sizi yuxularımda görürdüm axır vaxtlar. Yuxularımı anama da danışmışdım, Saytubaya da. Hər ikisi deyirdi ki, Sizin üçün darıxıram, ondandır.

Araya pauza girdi. Toltı bəy gözlərini qaldırıb Umayraya baxmadı ki, göz sözü maqnit kimi dartıb özünə çəksin və sözü sözə ilişdirsin.

Umayra anladı ki, atasının onu əvvəlki tək dindirmək, əzizləmək niyyəti yox. Ona görə əlavə heç nə demədi. Gözlədi, kəniz Saytuba kimi məyuslaşıb gözlədi. Hətta qəlbinə də dəydi atasının bu soyuqluğu. Ötdü, ötdü saniyələr, keçdi dəqiqələrə...

Toltı bəy pauzanı dartıb uzatdı. Laqeyd bir yabançılıq oynadı: sanki fikrində gələcək döyüşünün planını cızmaqla məşğul idi.

Dəqiqələr ötdü, ötdü...

Bayırda davullar guppuldayırdı.

Umayranın içi pauzadan ağırlaşdı. O, yorulurdu, tezcənə bilmək istəyirdi ki, nə olub; bilib də tezcənə otağına qaçmaq istəyirdi; qaçıb da istəyirdi başını balışın üstünə atsın, rahatcana yuxulasın.

Haçandan-haçana Toltı bəy Umayranı yanına çağırırdı, qolunu qızın belinə doladı, dizinin üstündə əyləşdirdi, sol əlinin barmaqları ilə sifətinə tökülmüş saçlarını arxaya itələdi və bığının altında mızıldandı:

– Belə lazımdı, qızım. Sən mənə nifrət eləyəcəksən, sonra bağışlayacaqsan və daha sonra sevəcəksən. Hə-ləliklə, məndən incimə.

Yuxu Umayra ilə qaçdı-tutdu oynayırdı: qız gözlərini güclə açıq saxlamışdı.

Toltı bəy bu sözləri deyib Umayranı qucağına aldı, gətirib onu məxsusi Təncigül xatunun özünün sərdiyi döşəkdə uzandırdı.

Umayra elə bildi ki, buludların içinə düşdü: yuxu hər yandan onu qamarladı.

Çöldə təbilçilər davulları çırırdılar. Duman qatılaşdı.

Toltı bəy Təncigül xatunun döşəyini tanımışdı.

Umayra bilmirdi atasından nə soruşsun: key kimi olub susurdu. Ola da bilsin ki, cumadar qadınların masajı onu belə xoşovqat və sərməst eləmişdi. O, hamamdan çıxandan sonra şam kimi öz-özünə əriyirdi və bu əriməkdən Umayra bir dad alırdı: yuxu ləpə kimi gəlib onun üzünə dəyirdi və geri qayıdırdı.

Toltı bəy əlini Umayranın gərdəninə toxundurdu, əyilib əvvəlcə yanağından, sonra dodaqlarından öpdü. Öpdü, dikəldi və qızının düz gözlərinin içinə baxdı: gözünə heç bir söz-filan dəymədi; orada heç nə görmədi, heç nə tapamırdı: bircə övladının doğmalığını, yavruluğunu duydu. Çevrilib qarıya tərəf getdi. Amma nə fikirləşdisə, tələsik arxaya döndü. Bir əsgər çöldə düşmən qızını necə zorlayarsa, Toltı bəy də öz qızını eləcə zorladı və qılıncını bağlayıb hövlnak otağından çıxdı.

Umayranın gözləri açıla qalmışdı: yuxu ləpə kimi gəlib onun üzünə dəyirdi və geri qayıdırdı.

Həyət davulların səmindən tarıma çəkilmışdi.

Toltı bəy eyvanla gedirdi: Təncigül xatuna rast oldu və addımlarını yavaşıtıdı. Yavaşıtıdı ki, bəlkə ondan bir söz eşidə. Amma gördü ki, Təncigül xatun dumanı əynində qaraldıb dumanla çarşablanıb, donub oturub və dünyadan uzaq bir yerdədir.

Birdən yağış dumandan güllə tapançadan qopan kimi qopmağa başladı.

İri-iri su damları gah burda, gah da orda daşlara dəyib partlayırdı və bu damlaların içindən tüstü çıxırdı.

Təncigül xatun heykəl olmuşdu.

Qarabol atın cilovundan tutub saxlayırdı.

Toltı bəy pilləkənləri aşağı enirdi.

Qarabol gözləyirdi: sevinclə gözləyirdi ki, Toltı bəy rədd olub imarəti tərk eləsin.

Saytuba çətirini götürüb eyvana yaxınlaşırdı.

Toltı bəy aşağı düşürdü könülsüz və nəsə fikirləşə-fikirləşə.

Qarabol gözləyirdi.

Gözətçilər darvazanın qapılarını itələyib açırdılar:
Toltı bəyi ləngitməməyə çalışırdılar.

Rizələr zarıyırdı.

Davullar döyülürdü.

Toltı bəy axırncı pilləkənə ayaq basırdı.

Damcılar daha sürətlə hoppanırdı göydən aşağı.
Yağış güclənirdi.

At Qarabolun əlindən qurtulmaq və qaçmaq istəyirdi, burun pərələrini şişirdib şaxə qalxmaq istəyirdi və mehtəri biraz daha həyəcanlandırırırdı.

Toltı bəy dumanın aram-aram leysan olub yerə töküləcəyini yaxşıca təsəvvür eləsə də, yerişinə haram qatmadı.

O, astaca boz ayğırına yaxınlaşdı və cavan oğlan cəldliyilə atını mindi. Vidalaşmış kimi malikanəsinə göz gəzdirdi və gördü ki, Təncigül xatun hələ də duman örtüyündən çıxmayıb. Toltı bəy boz ayğır şahə qaldırdı, qılınıcı qınından sıyırıb göydə oynatdı və atının dırnaqları yerə dəyəndə əyilib Qarabolun boğazını xirtdəyindən üzdü.

Qarabolun başı top kimi hava boşluğunda bir-iki dəfə fırlandı, yağış sıralarına qırmızı qan damcıları sıçratdı, sonra yerə düşüb azacıq dıdırlandı və dayandı.

Təncigül xatun tərpənmədi, cıncırını da çıxarmadı.

Qarabolun başını yağış döyürdü...

Saytuba şaşırdı, nə deyəcəyini və nə edəcəyini qəfil unutdu.

Qarabolun başını yağış döyürdü...

Toltı bəy hikkə ilə ayğırı qamçılıyıb həyətdən dörd-nala çıxdı.

Saytuba məəttəl qalmışdı.

Qarabolun başını yağış döyürdü...

Umayra nə oyaq idi, nə də yuxulu: yerində eləcə uzanıb qalmışdı; yalnız davulları eşidirdi.

Qarbolun başını yağış döyürdü...

Birdən Saytuba bütün varlığı ilə ömründə ilk dəfə olaraq duydu ki, kimisə sevir. Özü də buna heyrətləndi. Axı necə ola bilər? O və Toltı bəy? Düşünüləsi şeymi bu? Amma niyə də yox! Məgər onun kişi idealının mövcudluğu qəbahətmi?

Ürəyi Saytubanın sinəsini döyürdü... .

Qarabolun başını yağış döyürdü...

Gözətçilər mat-mat gözlərini döyürdü...

Təbilçilər yağış altında islana-islana davulları döyürdü...

Qarabolun başını yağış döyürdü...

Təncigül xatun duman örtüyünü kənara atıb, iki dizi üstə düşüb dizlərini döyürdü, ovxalayırdı və yenə döyürdü...

Saytuba Toltı bəyin ardınca qadın öz qəhrəmanının ardınca baxan kimi baxdı.

Qarabolun başını yağış döyürdü...

Saytuba özünü heç belə xoşbəxt hiss eləməmişdi.

Qarabolun başını yağış döyürdü...

Qəfildən eyvanda Umayra göründü. Elə bu an təbillərin səsi xırp kəsildi: yağış dumanı aşızənə döndərmişdi və bu aşızəndən yerə şırhaşır su axır-

dı; yağış damlaları sanki uzanıb çeçələ barmaq boyda olmuşdular. Umayra anasına yaxınlaşdı, yerə oturdu, onun boynunu qucaqlayıb başını Təncigül xatunun çiyinə qoydu. Həyətdə yaşananlar sanki Umayranın vecinə deyildi.

Təncigül xatun dizlərini ovxalayırdı.

Qarabolun başını yağış döyürdü...

Təncigül xatun xıssın-xıssın ağlayırdı.

Saytuba nöqərlərə göstəriş verirdi ki, gedib xaral gətirsinlər və Qarabolun kəsilmiş başını və bədənini yığışdırıb aparsınlar.

Təncigül xatun xıssın-xıssın ağlayırdı.

Qarabolun başını yağış döyürdü...

Onun göz qapaqları açıq qalmışdı...

Qarabol Təncigül xatuna baxırdı...

Göydən çeçələ barmaq uzunluğunda yağış yağırdı...

Nöqərlər Qarabolun bədənini yerdən götürürdülər...

Yağışın ətəklərinə qan sıçrayırdı...

Qarabol Təncigül xatuna baxırdı...

Hamı Qarabolun kəsilmiş başına baxırdı...

Göydən çeçələ barmaq uzunluğunda yağış yağırdı...

Sonra nöqərlər Qarabolun saçlarından tutub onun başını xarala atdılar.

Təncigül xatun heç hara baxmırdı: onun baxışları yerli-dibli yox olmuşdu.

İki nöqər xaralın ucundan tutub Qarabolun meyitini darvazaya sarı sürükləyirdi.

Həyəti yağış döyürdü...

Birdən Təncigül xatun qıyyə çəkib qışqırmağa çalışdı: amma qışqırmadı, daha doğrusu, qışqırmağı bacarmadı, uladı. Elə uladı ki, bütün qaravaş və nökərlərin canında bir qorxu, bir təlaş oyatdı: onlar içlərində bir narahatlıq duyduqlar və düşündülər ki, bu ulamaq heç də xeyirliyə deyil.

Təncigül xatun ulayırdı, sonra keçib zarıyırdı və yenidən ulayırdı. Sanki Toltı bəyin eyvanında bir qara dişi canavar balasını yanına alıb, başını yuxarı qaldıraraq dərini göylərə göndərirdi.

Bu zaman Qarabolun meyitini xaral qarışıq çölə, bəlkə də, zibilliyə tullamış iki nökər geri qayıdırdı.

Saytuba bir neçə kənizlə qıc olmuş Təncigül xatunu otağına aparırdı.

Gözətçilər darvazanı qapadırdılar.

Göydən qaranlıq sallanırdı.

Sabah quşlar gəlib Qarabolun ətinə didəcəkdi: sümüklərini itlər gəmirəcəkdi, çaqqallar çeynəyəcəkdi.

İndisə axşam qurtarırdı.

Hərə öz dərini götürüb evinə gedirdi.

Həyətdə gecə yaxınlaşırdı.

Və məhz həmin gecə heç kəs bilmədi ki, gecə nə qədər çəkdi və səhər necə açıldı: heç kəsin gözləmədiyi halda təsadüfən açıldı və açılan kimi də hamıya əlüstü dünənə xatırlatdı.

Sübh tezdən həyətdə işıqlı, ilıq bir hava vardı. Ətraf küknar qoxuyurdu. Dünənki hadisələrin Saytubada izi qalmamışdı: onun üçün dünənlə bugün Toltı bəy sevgisilə əlaqələnirdi. O, köks dolusu rahatca

nəfəs alırdı, olmadığı kimi yüngül idi və başı tamam başqa şeylərə qarışmışdı: duyurdu ki, Toltı bəyə bərk vurulub; elə vurulub ki, daha onsuz yaşaması mümkünsüzdür, daha onu unutmağı bacarmayacaq. Saytuba düşünürdü ki, hər gün yuxudan ayılırkən Toltı bəyi yada salmaq... ürəyinin içi ilə Toltı bəyin gəlişini gözləmək... Toltı bəyin Yer üzündə yeganə əsl kişi olduğuna inanmaq... onu çox mutlu edəcək... eynən bugünkü kimi...

Önəmlisi bu idi ki, Saytubanın həyatı cəmi bir günə qəribə şəkildə mənalananmışdı: hətta kiminsə intizarı ölüm mənasızlığına olum mənaları damızdırı bilir insan üçün...

İnsan həmişə özünü aldatmağa şaddır.

Sonra Saytuba fikirləşdi ki, o, Toltı bəyi, əslində, həmişə sevib, tanıdığı gündən sevib: amma bu sevgini özünə yasaq eləyib; bu sevginin mümkünlüyünü ağına sığışdırmayıb. Əvəzində mehrini salıb Toltı bəyin qızına, Umayra ilə rəfiqə olub.

Yalnız dünən... yalnız dünən... bircə dünən... Saytuba axşamın yağışlı ehtiras püskürmələrində özünə nəzarəti itirmişdi və bu sevgi bilincaltından əlini uzadıb onun hülqumundan yapışmışdı, nəfəs borusunu sıxmışdı, ağına, ürəyini xamçalayıb qamarlamışdı. Elə qamarlamışdı ki, Saytuba bu sevgini özünə etiraf eləmişdi; elə qamarlamışdı ki, Saytuba bu sevginin to-rundan sıyrılib çıxa bilməmişdi.

Səhər qayğısız və sakit keçirdi. Uzaqda sarıköynək arabir "bəhli-blö, bəhli-blö" deyib oxuyurdu.

Günəş həlqə-həlqə olub həyəətə tökülmüşdü, Saytubanın saçlarına ilişmişdi. Bir həlqə də gəlib Saytubanın üzünə qonmuşdu. O, heç cür kəsdirə bilmirdi ki, Toltı bəy Qarabolun Təncigül xatunu “yoğurduğunu” haradan və necə öyrənib; kəsdirə bilmirdi ki, həyətdə casus kimdir və o casus sirin üstünü necə açıb; Qarabolla Təncigülü harada və necə görüb... Əgər görübsə, əgər tutubsa, niyə söz-söhbət böyüməyib, niyə əhvalat gəlib onun qulağına çatmayıb? Bu möhkəm, başdan ayağa müəmma-adam kimdir belə?

Qəfildən darvaza bərk-bərk döyüldü: onu bir əl döymədi, bir neçə əl döydü birdən. Gözətçilər həməncə darvazaya tərəf yüyürdülər və qapıları açdılar. Beş atlı daxil oldu həyəətə. Saytuba əlüstü sarayın işlər müdiri Bayburd ağanı və həkim Cümbürə xanımı tanıdı: ancaq özünü o, yerə qoymadı ki, onları tanıyıb. Digər üç atlı yəqin ki bu iki nəfərin cangüdəni və müşayiətçisi idi. Saytuba keçib Bayburd ağaya, daha doğrusu, onun saray geyiminə təzim elədi:

– Toltı bəy burdamı, əcəba? – Bayburd ağa soruşdu, yavaşdan soruşdu, elə soruşdu ki, sanki Saytubaya cinayətə qoşulmağı təklif edir.

Saytuba çaşdı, bu sorğunun mənasını anlamadı, Toltı bəyi satacağından, ona xətər yetirəcəyindən qorxdu və “yox” dedi.

– Pah, bəs harada Toltı bəy? Bizi belə qoyub hayana gedib? Heç dünən də gəlməmişdimi?

Saytuba yenə “yox” dedi, lakin bu dəfə daha inamlı göründü.

– Onda get, xatunu bura çağır.

Saytubanın ürəyi çırpınmağa başladı, o, bir narahatlıq duydu öz içində. Çevrilib pilləkənləri qaça-qaça dırmandı və Təncigül xatunun otağı qarşısında dayanıb qapını tappıldatdı.

Qonaqlardan heç biri hələ atından enməmişdi. Onlar Saytubanı izləyirdilər.

Təncigül xatunun otağından səs-səmir eşidilmirdi.

Saytuba bir də qapını tappıldadıb kirimişcə məğmunlaşdı.

Sakitlik idi.

– Təncigül xatun, Təncigül xatun, saraydan gəlib sizi soruşurlar. – dedi Saytuba; sonra pauza götürüb qapını bir də döyəclədi.

Hənirti gəlmədi.

Saytuba qapını itələyib açdı. Təncigül xatunu yatağında görmədi; gördü ki, saçı-başı pırtlaşıq bir qadın otağın küncünə qısılib əyləşib: gördü ki, Təncigül xatunun baxışları ölüb, baxmaq həvəsini itirib. Günəş qapıdan içəri göz atan kimi Təncigül xatun üzünü əllərilə qapadı. Saytuba öz xanımına daha bir addım yaxınlaşdı. İstədi Təncigül xatunun əllərini gözlərindən aralasin, ona günəşi göstərsin. Olmadı, duydu ki, bu, xanımını incidir, ona əziyyət verir: qərribə bir pıçiltıyla hayladı Təncigül xatunu. Cavab gəlmədi.

Otaq sidik qoxuyurdu. Saytuba heç nə demədi: dönüb çölə çıxdı, arxasıyca qapını ehmalca örtüdü və pilləkənləri tələsik, yüyürə-yüyürə adlayıb təzim pozası aldı və dedi:

– Təncigül xatun qızdırma içində yanır. Sayıqlayıb elə hey Toltı bəyi çağırır.

Saytuba bunu özündən uydurdu ki, saray əhlini Toltı bəyin çoxdan burada olmadığına qəti inandırсын.

Dedi və gözünün ucu ilə Bayburd ağanın reaksiyasını yoxladı. Onun heç tükü də tərpənmədi: sifəti boş çini nimçənin hamar dibi kimi mənasız-mənasız işıldayırdı. Bayburd ağa ehmalca atdan yerə sıçradı, üst-başını düzəltdi, işarə elədi ki, Cümbürə xanım da ensin aşağı. Cümbürə arıq, uzun bir qadın idi, xırda gözləri, nazik, uzun burnu vardı; qara saçlarını səliqə ilə yığışdırıb toppuz formasına salmışdı, iki paralel şirmayı çubuqla sancaqlamışdı, göyümtül kimono geyinmişdi. Qərribə bir ehtiyatla hərdənbir yan-yörəsinə boylanırdı.

Bayburd ağa gəlib Saytubanın qənsərində dayandı:

– Cingöz xan öldü. Olsun ki, Toltı bəy dostunu itir-di-yindən özünü pis hiss eləsin, nə edəcəyini bilməsin, hətta Cingöz xanın dəfninə tablamasın. Biz hər şeyi göz altına almışıq. Cingöz xanın basırığının yerini də təyin eləmişik. Amma nədən Toltı bəy bir qaçqına dönsün, bizlərdən uzaqlaşsın, bu mərasimi pozmağa çalışsın? Hm? Nədən? Heç mümkündür ki, dəfn...

Saytuba cümlənin axırını dinləmədi; əlüstü fikirləşdi ki, Bayburd ağa ikibaşlı danışır və Toltı bəyi suçlamağa, onu xainlikdə, uzağı fərariликdə, qorxaqliqda ittiham eləməyə hazırdır. Hazırdır ona görə ki, Toltı bəydən özünün və sarayın canını qurtarsın. Saytuba

birdən ayıldı ki, Bayburd ağa hansısa bir mərasimdən danışır; fərqinə vara bilmədi, duruxdu, pərt oldu və yavaşdan dilləndi:

– Əfv edin, Bayburd ağa, gecəni Təncigül xatunun əlacları ilə məşğul olmuşam. Yaxşı yatmamışam, ona görə beynim qarışdı. Siz nədən bəhs edirsiniz?

Saytuba hər şeyi gözəl anlayırdı; özünü elə göstərirdi ki, heç nə anlamır, yorğundur, keydir və fikirləşmək üçün vaxt qazanmaq istəyirdi.

– Cingöz xanın dəfni mərasimindən, – Bayburd ağa duydu ki, kənz, həqiqətən, nəsə bir balaca narahatdır, amma özünü elə apardı ki, guya heç nəyi görmür, – o dəfn mərasimindən ki, onun Doğuda və Batıda bənzəri yoxdur. Biz Cingöz xanı ruhlar dünyasına bütün ləyaqəti ilə yola salmalıyıq. Mərasimin təntənəsi, möhtəşəmliyi Cingöz xanla birlikdə 40 bakirə əyan qızının basdırılmasını da tələb edir. Bu qırx qız Cingöz xana o biri aləmdə kənzlik eləməkdən ötrü meyitlə bərabər diri-diri torpağa tapşırılacaq. Əsil-nəcabəti bilinməyən qızların Cingöz xanla basdırılması yasaqdır. İndi biz də gəldik sonuncu qızı aparaq. 40-cı qız olmaq şərəfi Toltı bəyin övladının boynuna düşüb. Gedin, qızı gətirin, hələ onu Cümbürə xanım müayinədən keçirsin, görək ki, yarayır, ya yox. Tez olun, yubanmayaq.

Saytuba qanrılıb Təncigül xatunun otağına nəzər saldı. Qapı-pəncərələr sükutla mıxlanmışdı. Bilmədi, nə eləsin, kimdən kömək umsun. Təncigül xatunun

dünən onun qulağına pıçıldadığı sözləri xatırladı. Xatırladı, amma yenə anlamadı ki, məsələ nə yerdədir.

Saytuba hiss elədi ki, həyətdə günəş çoxalır. Ya istidənmi, ya əlacsızlıqdanmi, ya da xofdanmi bir qədər yumşalıb danışdı:

– Yol gəlmisiniz, ağam, bəlkə biraz dincələsiniz? İndicə söylərəm sizə çay gətirsinlər. – Saytuba vaxt qazanmaq istəyirdi ki, nə edəcəyini, necə edəcəyini fikirləşsin və tərslikdən heç nə fikirləşə bilmirdi və bilmirdi ki, Bayburd ağa onun çaşqınlığını, ləngliyini həməncə görür.

– Sizə bəylər yığnağının əmrini çatdırıram, – Bayburd ağa sanki kürəyini Cingöz xanın sarayına söykəyib əmr püskürürdü, – yubanmadan Toltı bəyin qızını hüzurumuza gətirin. Yoxsa dövləti-aliyənin işinə əngəl törətməkdə ittiham ediləcəksiniz.

– Ağam, mən nə karəyəm? Toltı bəy yoxdur xanə-danda, Təncigül xatun da qızdırma içindədir. Mənmi qərar qəbul etməliyəm?

– Qərar qəbul olunub artıq, icrasını gözləyir ki, onu da mənə həvalə eləyiblər. Tez elə, get, qızı bura gətir.

Saytuba bir çaşqınlıq içində həyətin darvazasına sarı baxdı və birdən ona elə gəldi ki, Toltı bəy haradasa gizlənib həyəti güdür. Saytuba çönüb Umayranın otağına sarı irəlilədikcə gözlərilə hər yerdə, – damlarda, emalatxanın qapısı arxasında, aşpazxana həndəvərində, – Toltı bəyi gəzirdi və bütün varlığı ilə istəyirdi ki, Toltı bəy indi burda ola, öz qızını və

kənizini Bayburd ağanın zəhmindən və hikkəsindən qoruya.

– Qəribə bir sakitlik və sakit bir qəribəlik var bu həyətdə, Cümbürə xanım. Elə bil sarayın matəm ovqatı köçüb bura, elə bil hüzn sallanıb dər-divarlardan. Sanki kimsə ölüb və biz bunu bilmirik: gizlədirlər bizdən nəyisə, – Bayburd ağa Saytubanın söz eşitməyəcək qədər aralandığını yəqinləşdirmək üçün başını azacıq yana çevirdi və uzaqlaşan Saytubanı süzdü, – bu kəniz də çaşqın və hiyləgər görünür mənə. Bir əngəl çıxmasa yaxşıdı.

– Bayburd ağa, narahat olmağına dəyməz. İndicə kəniz qızı gətirər, biz də onu götürüb gedərik. Bica həyəcanlanırsınız. Özü də hələ vaxta var. Onsuz da dəfn mərasimi sabah səhərə təyin olunub. Əgər icazə versəniz, əsgərlər şirmanı quraşdırarlar.

– İşinizdə olun, Cümbürə xanım.

Əsgərlər atların tərəkindən dörd qatlanma şirma çıxarıb bir qədər aralıda onları qarşı-qarşıya qoydular və haradasa balaca bir dördbucaqlı otaq-çadır düzəltdilər. Cümbürə xanım öz atının xurcunundan süfrə kimi iri kətan parça götürüb şirmaların üstünə tulladı, sonra da orasını-burasını çəkib dartdı ki, kənardan layiqli görünsün.

Saytuba ilə Umayra Bayburd ağaya doğru irəliləyirdilər.

Bayburd ağa onların hər ikisini süzürdü.

Cümbürə xanım əlləri qoynunda əmrə müntəzir dayanmışdı: guya ki, heç nə vecinə deyildi. O, gözlərinin

altından yalnız Bayburd ağanın dəmir hövsələsini görürdü, bumbuz sifətini və düymə burnunu görürdü; Bayburd ağanın yolboyu çiyinləri üstündə fikrən daşdığı sarayı Toltı bəyin həyatına necə gətirdiyini, sonra yerə necə qoyduğunu, necə rahatlaşdığını, kürəklərini xəyali saraya necə söykəyib dayandığını görürdü.

Umayranın yerişindən aydın duyulurdu ki, o, hələ yuxudan tam ayılmayıb, hələ dünəndədir, hələ бүгүнə gəlmək istəmir və hara getdiyini, nə üçün getdiyini də müəyyənləşdirə bilmir.

Onlar Bayburd ağaya təzim etmək məsafəsinə yetişərkən sarayın eşik ağası üzünü Cümbürə xanıma çevirdi:

– Həkimbaşı, qız Sizin ixtiyarınızdadır.

Cümbürə xanım keçib qızı yanına aldı və onu şirmalardan düzəldilmiş otaq-çadırın içinə ötürdü: dedi ki, altda bir şey qoymayıb hamısını soyunsun. Bayburd ağa və Saytuba onun nə söylədiyini eşitmədilər. Birazdan Cümbürə xanım da kiçik bir şamdanı əlinə götürüb şirmaların arasında gözdən itdi.

Saytuba bu son iki gündə ilk dəfə idi ki, özünü çox zəif hiss eləyirdi. Hiss eləyirdi ki, sanki yer ayaqlarının altından qaçır. Hiss eləyirdi ki, Cingöz xanın ölümündən sonra Toltı bəyin xanımını da göz görəsi dağılır, uçulur. Hiss eləyirdi ki, ətrafındakı həyat cəmi ikicə günün içində başqalaşır, bir ayrı cür olur. Hiss eləyirdi ki, o, kənizliyini itirir, rahatcana yediyi çörəyi

itirir, ona haçansa sığınacaq vermiş adamları itirir... və tamam fərqli bir həyat astanasında dayanıb... və bu astanada onu Bayburd ağa görür.

Doğrudan da Bayburd ağa baxışlarını göndərmişdi Saytubanın üzündə, yaxasında dəcəl-dəcəl oynamağa. Onlar Bayburd ağaya xəbər aparmalıydılar, bu kənizi tanıtmalıydılar sarayın eşik ağasına. Baxışlar çalışırdılar, əlləşirdilər ki, Saytubanın bədənindən məlumat qoparıb Bayburd ağaya çatdırsınlar. Və bu baxışlar Bayburd ağaya qayıdıb deyirdilər ki, bu kəniz Allahın bəlasıdır, ondan uzaq ol. Bayburd ağa isə onlara heç inanmaq istəmirdi: çünki Saytubanın cavan görkəmi, şümal qaməti və xüsusilə də uzun boğazı onun bədənində axan qanı bir balaca isidib damarlara buraxırdı. Saytuba başını yana çevirəndə Bayburd ağanın baxışlarını tutdu, amma onlar sıpçı-nıb qaçmağa üz qoydular və tullanıb Bayburd ağanın gözlərinə girdilər, kiryib elə oradaca kirpiklərin arxasında gizləndilər. Saytuba heç nə başa düşmədi, başa düşməyə çalışmadı da: sadəcə, bir az daha qəmləndi.

Bu ara Cümbürə xanım şirmaların arasından çıxıb yeyin addımlarla Bayburd ağaya yaxınlaşdı və sözlərini onun bumbuz sifətinə tuşladı:

– Ağam, biz istədiyimiz olmadı, əmr versəniz, həməncə atlanıb gedərik: – dedi, pauza götürdü və Bayburd ağanın gözlərindən oxudu ki, şərhə ehtiyac var, izahat verməlidir, əlavə etdi: – Toltı bəyin qızı bir neçə gün, – Cümbürə xanım udqundu, – ya da bir

neçə saat olar ki, bakirəliyini itirib. – Sonra səsini yavaşladı və öz aliliyindən, öz bakirəliyindən bir zövq, bir qürur duyaraq aram-aram pıçıldadı: – Ağam, o, Cingöz xanla birgə dəfn edilməyə, əsla, layiq deyil.

Cümbürə xanım təmkinlə və astadan danışsa da, Saytubanın qulaqlarındakı tükcüklər dikəldilər, həkimbaşının sözlərini havadan nasos kimi çəkib onun qulaq quyusunun boğazından içəri boşaltdılar. Saytuba heyrətləndi, şaşırdı: xəbər ıldırım kimi ona dəymişdi. Bilmədi neyləsin. Çünki heç nə anlamadı. Hadisələri düzmək və yozmaq şanssı sifirə endi. Fikrindəki bütün bağlar qırılıb bir kənara tullandı. Şübhələri yenə bir istiqamətdə düzülüb Qarabolun üstünə getmək istəyirdi ki, özünü o səmtdən geri qaytardı: “axı Qarabol bütün vaxtı Toltı bəyin atının yanında mıxlanıb qalmışdı. Yox, o ola bilməz; elə bir şey olsaydı, cumadarbaşı əlüstü xəbər tutardı, piləqurdunun biridi, cındır, belə-belə işlərdən ötrü sinov gedir. Bəyəm Umayra bunu məndən gizlədərdi, bəyəm Umayra iyrənc Qarabolu yaxın buraxardı?” Saytuba birdən xəfiyyə kimi gözlərini bic-bic qıydı və duydu ki, beyninə batmış şübhədən ürəyi çırpınıb-çırpınıb alovlanır: “Ola bilərmə ki, Toltı bəy? Hə, hə, əlbəttə... əlbəttə o...”

Nəfəsini içinə çəkib dimdik durdu; dondu və hiss elədi ki, qafası bomboşdur, ürəyi isə sönmüş alovun tüstüsündən qaçıb bayıra atılmaq istəyir. Saytubanın bədəni buzlayırdı. Onun gözləri bərəlməmişdi: so-

yuq barmaqları ilə gicgahlarını ovxalayır. Qəfildən səhər gördüyü pırpızlaşmış Təncigülün kirşansız, boyasız, sap-sarı divanə sifətini, ağız suyundan islanmış çənəsini gətirdi təsəvvürünə və elə bildi ki, xatunun nədən ağılnı itirdiyini bilir.

Saytuba bu dəfə yanılırdı: o, Təncigül xatunu hələ yaxşı tanımamışdı.

Umayra şirmaların içindən qurtulub utancaq bir təbəssümlə heç nə olmamış kimi Saytubaya sarı gəlirdi.

ROMAN

Fərizə qayıdanda gördü ki, Tuncal “Qız qalası” marketinin başına balaca, qırmızı bir çətir keçirib, çətirə qəşəngcə qara çarşab iynələyib və oturub dənizə baxır.

– Bunu nə yaxşı fikirləşmişən?

– Birdən beynimə batdı. Allah bura bir çarşablı qadın göndərmişdi ki, mənə ideya versin.

– Hə, belə məlum eləyir ki, mənsiz darıxmamısan.

– Vaxtım olmadı. Ancaq sən gec gəldin deyəsən?

– Rus kilsəsinə tamaşa eləmək üçün içəri girdim, şam yandırdım.

– Bəyəm sən orda heç olmamışdın?

– Yox!

– İndi birdən-birə bu hardan ağlına düşdü sənin?

– Sizin məhəlləyə çatanda gördüm ki, kilsənin zənglərini çalırlar. Nəsə məni ilgiləndirdi və mən ixtiyarsız kilsəyə sarı getdim. Sonra dedim, gəlməyinə

gəlmişəm, qoy bir içəri də girim, baxım. Yaxşı, daha bəsdə, məni az sorğu-sual elə, qalx, buralarda bir kafe olmalıdır, qutabları aparıb orda yeyək, soyumasınlar.

– Mən kafedə qutab yemirəm, yemək də istəmirəm. Bax, elə burda yemək istəyirəm, yerdə, İçərişəhərin asfaltı üstündə, açıq havada. Hətta mən bu qutabları Qız qalasının başına da çıxardıb yeyə bilərdim.

– Onu eləmə, qutablar lap soyuyar.

– Qatıq da gətirmisən?

– Buynuzumda ot gətirmişəm... cənab üçmanatlıq rəssam.

– Rus allahı kimi dayanma, əyləş.

– Əllərin təmizdi?

– Əyləş də. Əllər mənim əllərimdi, özüm bilərəm. Sənə ki qutab yedirdəcəyimi fikirləşmirsən? Ama, zara-fatsız, yumuşam, narahat olma.

Tuncal süfrə əvəzinə qəzet döşəmişdi qarşısına. O, qutabları və qatıq bankasını Fərizədən alıb qəzet-süfrənin ortasına qoydu, altındakı kətili Fərizəyə verdi, özü isə dəvə kimi dizlərini vurdu yerə. Fərizə əyləşdi. Tuncal salafan torbadan hələ soyumamış göy qutabının birini götürdü, arasını açdı. Qutabın göyərtisi hələ buğlanırdı; Fərizəyə dedi ki, bankadan bir qədər qatıq boşaltsın qutabın içinə. Fərizə 800 qramlıq bankanın ağzını yanakı əydi və bankanı silkələdi. Qatıq yaman bərk idi: heç cür bankadan düşmək istəməirdi.

Bu vaxt onlara bir xanım yaxınlaşdı. Dedi ki, Avstraliyadan gəlib, şotland əsillidir, adı da Rufdur. Fərizə qatıq bankasını yerə qoydu. Tuncal üzgüçü çiyinlərinə

malik bu hündür, sarışın, yaşıl gözlü qadının ingiliscə dediklərindən yalnız bunları anlaya bildi. Sonrasına heç qulaq da asmadı. Fərizə və Ruf bir-birinə nəsə deyib xoş-xoş gülümsünürdülər. Tuncal özü qatıq bankasını götürüb silkələdi, qatıq “lop” eləyib qutabın içinə töküldü. Fərizə qonağa Bakıdan nəsə danışdı. Çünki “Baku, Baku” sözləri onların mükaliməsində tez-tez təkrarlanırdı. Nəhayət ki, Fərizə Tuncalı da Rufa təqdim elədi. Tuncal ayağa durmadı, qutabı basışdıra-basıdıra başını tərپətdi, dedi ki, Fərizə Rufa desin ki, Tuncal onu salamlayır.

Tuncal qutabları iştahayla yeyirdi, ardınca qatıqlı göyərtiyə bulaşmış barmaqlarının ucunu sümürürdü. Ruf ona baxırdı. Sonra Ruf da yerə əyləşdi. Şalvar geyinmişdi. O da qutabdan yeməyə başladı. Amma qutabı iki əllə tutub kökə kimi dişləyirdi, balaca-balaca dişləyirdi. Rufun saçları sünbül saçaqları kimiydi. Ruf Fərizədən soruşdu ki, “Qız qalası”nı çarşablamaq ideyası haradan gəlib, necə gəlib Tuncalın ağına. Bu, ənənənin postmodernist yozumudur, yoxsa kişisəl cəmiyyətə ünvanlanmış bir mesaj? Fərizə Rufun dediyini Tuncala dedi. O isə qatıq bankasını əlindən buraxmadan öyrəndi ki, xanımlardan kimsə yenə qatıq istəyəcək, ya yox. Xanımlar dodaq büzdülər. Rufa bir qutab bəs eləmişdi. Fərizə də az yemişdi. Ona görə də bankada xeyli qatıq qalmışdı. Tuncal bankanı başına çəkdi və Fərizənin ona uzatdığı “Helen Harper” salfetilə bığlarına ilişmiş xırda qatıq yumrucalarını sildi. Salafan paketdə hələ iki qutab da qalırdı. Elə

bu məqamda Fərizə ona dedi ki, Ruf cavab gözləyir. Tuncal qəzeti yığışdırmağa davam edə-edə düz Rufun gözlərinin içinə baxdı və gülümsündü:

– Mən Qız qalası ilə zarafat eləmişəm. Bu, adi bir zarafatdır. Mən Fərizəni əyləndirmək istədim. O isə qutab barədə fikirləşirdi.

– Mən, ya sən? – Fərizə pərtləşdi, Tuncalın son sözlərindən xoşhallanmadı.

– Müsəlman mədəniyyəti kontekstində həmənəcə mənalanır. Yaxşı tapıntıdır. Üzü dənizə dayanmış çarşablı qadın. – Ruf elə nəyisə özü üçün aydınlaşdırmağa çalışırdı.

– Tapıntı-filan deyil, – Tuncal danışdı, Fərizə isə Ruf üçün tərcümə eləyirdi, – sadəcə, günəşdən qoruyur mənim rənglərimi. Rənglər aramla quruyanda onların parlaqlığı ölmür. Bir də mən buna installyasiya kimi yanaşmıram.

Tuncal ayağa durdu, salafan paketi bir əlinə götürdü, qəzeti də bürmələyib bankanın içinə soxdu, qara eynəyini taxdı, həsir şlyapasını başına qoydu və xanımlardan aralandı ki, aparıb zibili tullasın.

Onun zahiri görkəmini təbəssümlə qarşılayan Ruf Fərizədən “Tuncal Azərbaycan hippisidirmi”, – deyə soruşanda, Fərizə əcnəbi qadının sualının qarşısında çox quru, və hətta sərt bir şəkildə “yox” dedi.

Çarşablı “Qız qalası” maketinin ətrafına camaat yığışmışdı. Baxırdılar və danışdırdılar, bir də baxırdılar və bir də danışdırdılar. Gülümsəyənlər də vardı. Tuncal daha aşırı yubanmadı: addımlarını yeyinlətdi və

uzaqlaşdı: irəlidəki döngədə zibil yeşikləri ard-arda düzülmüşdü. Yaxınlaşanda gördü ki, zibillikdə cında geyimli, üzü çuğundur kimi qırmızı, sifətini cod, kürən tüklər basmış bir alkaş asfaltın üstündə uzanıb göyə tamaşa eləyir. Başının da altına çirkdən rəngi bilinməyən papağını qoyub: elə bil çimərlikdə günəş süalarından ləzzət alır. Tuncal əlindəki bankanı iri, dəmir zibil yeşiyinə vızıldatdı, paketdəki qutabları da əyilib əyyaşə uzatdı:

– Al, təzə, isti qutablardı, ac olarsan.

– Sağ ol, toxam, apar ver, pişiklər yesin.

Alkaş gülümsədi: onun gülüşündə heç bir günah, heç bir xəbislik, heç bir istehza gizlənməmişdi. Tuncal dinmədi, duruxdu, ancaq duydu ki, əzələləri birdən-birə gərilir, gözləri böyüyür, hikkəsi gəlib hülqumuna yığılır. Udqundu. Bu yersiz qürur nişanəsi onu çaşdırmışdı. Tuncal əvvəlcə istədi ki, bir parça tüpürsün alkaşın şişkin üzünə və ya ona bir təpik ilişdirsin. O bunu istədi, hərçənd eləmədi. Çünki tez fikirləşdi ki, o, axı sufidir, di gəl, tablamayıb, dözməyi bacarmayıb zibillikdə “dincələn” bivec birisinin kinayəsinə; özündən çıxıb, içində hökm sürən tarazlığı pozub. Olurmu heç? O, axı hamıya deyir ki, yaxşı ilə pis, ağla qara sərhədində, fərqlərin itdiyi bir yerdə yaşayır, amma bir alkaşın sözündən, ədasından coşub onu təpikləmək hikkəsindən qıvrılır. Sonra düşündü ki, bəlkə ondan üzr istəsin. Düşündü ki, axı o bu adamı təhqir eləyib, ona süfrədən artıq qalmış qutabları rəva bilib, özü də ilıq qutabları ona isti qutab-

lar kimi sırmağa cəhd göstərib və günaha batıb, adi birisinə, sadəcə, özü kimisinə yuxarıdan aşağı baxıb. Kim bu əyyaşın yerində olsaydı, elə bu sayaq reaksiya verməliydi də. Fikirləri Tuncalın əzələlərini boşaltdı: o özünü sərbəst hiss elədi. Baxışlarını əyyaşdan ayırdı. Azacıq irəli əyilmiş qamətini düzəltdi. Və birdən ağına gəldi ki, həmin bu səfil qutablardan ona görə imtina eləyib ki, Tuncaldan pul qoparstın.

Tuncal əyilib düz alkaşın gözlərinin içinə baxdı: bu dəfə həmin gözlərdə bir abırsızlıq, qorxusuzluq, mütləq azadlıq, hüduzsuz bir sərbəstlik və “mənə heç kim heç nə eləyə bilməz” rahatlığı oynayırdı. “Bu, kimin üçün yaşayır, nə üçün yaşayır, bunun qalmağından nə fayda, ölməyinin nə zərəri” tipli şüuraltı sorular Tuncalın beynini qıdıqladı: “Ona bax, heç məni saymır, gör, üzümə necə baxır, yəni çıx get, sən heç bir ağcaqanad qədər də mənim vecimə deyilsən”.

Alkaş adam içmir ki, yaşasın; içir ki, tez ölsün. Çünki içkiyə qurşanmamışdan öncə özünün yaşamaq limitinin qurtardığını anlayır; anlayır ki, ölməliydi, ancaq ölməyib; anlayır ki, bədəni canından çox yaşayır. Can ölüb bədən sağ qalanda həyat mənasızlaşır: onda bədən canın arxasınca getmək istəyir; heyif ki, gedə bilmir; intihara gücü çatmır və girib şərab şüşəsində gizlənir; gizlənir ki, həyatı həmişəlik unutsun. Ona görə Tuncal öz içində alkaşa kömək eləyib onu öldürməyə qərar verdi, bunu hirsindən eləmək istədi, bir təcrübə keçmək istədi; Tuncal bir dizini qoydu alkaşın sinəsinə və izi qalmasın deyə salafan

paketlərlə tutdu onun boğazından: barmaqları qısqaq kimi yapışmışdı kişinin hülqumundan. Alkaş qorxmadı, əl-qol atmadı, yalnız azacıq tıncıxdı, başını o yana-bu yana tərپətdi, görünür, Tuncal onun boğazını möhkəm sıxmırdı və axırı yavaşca pıçıldadı:

– Bırax, məni, alə, bırax da, işəməyim gəlir.

Tuncal ani bir sıçrayışla kənara tullandı və gördü ki, alkaşın şalvarı ilə qara bir soxulcan aşığı sürünür və balağından damıb asfalta tökülür. Peşmanladı, onun bu adama yazığı gəldi. Alkaşsa böyrü üstə çevrilib dizlərini qarnına yığdı və sanki bununla Tuncala “mən səndən incidim” dedi.

Tuncal əlüstü anladı ki, onun sufiliyi alkaşa uduzdu. Alkaş həmin bu məqamda, bu rahat tərki-dünyalıqda ondan qat-qat üstün idi, təmənnasız idi, səhərki tula kimi məqsədsiz idi, Budda kimi asudə idi. Tuncal bunu duydu: bildi ki, sufi olub bunu bilməmək nə deməkdir; bildi ki, sufilikdə zirvə nə deməkdir, özünü həqiqətən unutmayaq nə deməkdir; nə deməkdir nəfssiz olmaq, nə deməkdir sufisayağı xoşbəxt olmaq. Və birdən-birə Tuncal bütün fiziologiyası ilə duydu ki, alkaşdan iyrənir, alkaşın iyindən iyrənir, onun yanında çuxurlanmış sidik nohurundan iyrənir, zibilliyin üfunətindən iyrənir. Tuncal salafan paketi aparıb bir aralıda İçərişəhərin divarlarından birinin oyuğuna soxdu və addımlarını yeyinlədib, alkaşsı ürəyində söyə-söyə, özünü qınaya-qınaya ki, niyə ona qutab uzatdı, niyə onunla kəlmə kəsdi, gəlib “Qız qala” sının yanında durdu. Sanki keyimişdi və nə üçün

buralarda avaralandığını unutmuşdu. Fikirləşəndə ki, bir an öncə qətl törədə bilərdi, adam öldürə bilərdi, lap şaşırdı. Tuncal kürəyini “Qız qalası”nın divarlarına söykədi: daşların istisi canına yayıldı; əlüstü süstləşdi, mürgüləmək istədi.

Rufla Fərizə köhnə, lap köhnə rəfiqələr kimi söhbət eləyirdilər, bir-birinin əllərindən tutmuşdular. Fotoqraflar isə “çarşablı” maketi müxtəlif səmtlərdən tez-tez çaqqa-çuruqla çəkirdilər: yaxından, uzaqdan, böyürdən, yuxarıdan, aşağıdan. Onlar Fərizəni və Rufu da çəkirdilər. Qızlar, oğlanlar, xüsusilə, xaricilər, bəzən isə ortayaşlı qadınlar da yaxınlaşıb “çarşablı” maketlə birlikdə foto sifariş verirdilər. Yəni bu aksiyadan qazanmaq da olardı. Ancaq bu, heç Tuncalın vecinə də deyildi.

Həzin meh əsməyə başlamışdı. Xəzərin ağ kirpikləri tərpnəirdi. Qağayılar hərdən onları qaldırıb içəri baxırdılar və sonra da elə bil ki kişnəyə-kişnəyə göy üzünə yüksəlirdilər. Tuncal gözlərini yumdu, yuman kimi də alkaş gəldi fikrinə. Bu əsnada cavan bir qız Tuncala yaxınlaşıb özünü “Molbert” qəzetinin müxbiri Ayan kimi təqdim elədi və soruşdu ki, “çarşablı” maketin müəllifi odurmu. Tuncal eynəyini gözündən çıxarmadan dedi:

– Bərk susamışam. Qatıq içəndən biraz sonra adamın həmişə ciyəri yanır.

– Siz sualıma cavab vermədiniz?

– Bizik, ya mənəm, ya Fərizə. Amma iş hələ qurtarmayıb. Mənim maketi çarşaba bürüməyim isə bir zarafatdır.

– Çətir də əla tapılıb.

– O da mənim zarafatımın bir hissəsidir. Bəlkə yaxınlaşıb Fərizədən də nəsə öyrənəsiniz?

– Olur, ancaq indi yox. Sizi sənət aləmi dərviş kimi tanıyır, di gəl ki, başınıza sombrero qoyursunuz?

– Məni sənət aləmi tanımır. Bu söz cəfəngiyatdır. Nə sənət aləmi? Sənət aləmi yoxdur, metaforadır. O şey ki metaforadır, gerçək deyil, uydurmadır, düşüncədə yaşayır. O şey ki uydurmadır, məni tanıya bilməz. Məni dostlarım tanıyır. Bir də hansı papaqda olub-olmamağın nə fərqi? Sufi mən deyiləm, qəlbim sufidir.

Bunu deyəndə alkaş təzədən onun yadına düşdü. Başladı köynəyini əynindən çıxarmağa, sombrero-sunu götürüb yerə tulladı, qara eynəyini də qatlayıb cibinə soxdu. “Molbert” qəzetinin qızcığaz jurnalisti Tuncalın tüklü sinəsini görüb pörtdü və əsəbi halda çığırdı:

– Mənə demişdilər axı, siz tərbiyəsiz adamsınız.

– Yox, mən sufiyəm. Bax, o zibillikdə bir sufi də uzanıb. Gedib onu danışıra bilərsən?

– Mən sufilərdən yazmayacağam. Qız qalası festivalında Sizin iştirakınız mənə maraqlıdır.

– Fərizə, Fərizə, bura gəl, gör, bu Molbert bizdən nə istəyir?

Fərizə Rufdan ayrılıanda Ruf vizit kartının üstünə əlavə nəsə qeyd elədi və Fərizəyə uzatdı. Fərizə kartı götürdü, gülümsündü və Rufa əl eləyib Tuncalın köməyinə yetişdi. Tuncal köynəyini əlində tutub əsl

“Qız qalası”nın divarına söykənmişdi, baxışlarını ayaq barmaqlarına zilləmişdi. Fərizə başa düşdü ki, Tuncal onu “Molbert”dən yaxa qurtarmağa haylayıb. Ona görə Fərizə işgüzarcasına üzünü jurnalistə çevirdi:

– Xanım, sizi nə maraqlandırır?

– Qız qalasını siz niyə çarşablı görürsünüz?

– Bir: bu, zarafatdır. İki: rəngləri sərt qurumadan qoruyuruq. Üç: Qız qalasının bir müsəlman xanımı olduğunu vurğulayırıq. Dörd: bu gün Qız qalası istirahətə çıxıb, çarşaba bürünüb, çətir götürüb sahili gəzir. Beş: çarşab Qız qalasının bizə sirlərini açmadığına bir işarədir. Altı: Qız qalası sivilizasiyadan qorxub təzədən çarşab altına girir. Yeddi: çətirlə çarşab dövrləri, fərqli mədəniyyətləri sintez eləmək cəhdidir. Amma bunların hamısı oyundur. Bir qədər sonra biz çarşabı oradan götürəcəyik və bizim işimizin həqiqəti aşkar olacaq. Siz daha nəşə soruşmaq istərdiniz?

– Qız qalası festivalı şəxsən Sizə nə verir?

– Nə verəsidir ki: alması yox, armudu yox. Sadəcə, biz ideyaların oyununa aludə olan adamlarıq. Hər yeni aksiya, hər yeni ideya isə ünsiyyəti yeniləşdirir. Ömürsə elə qısa və ötəridir ki...

– Heç nə başa düşmədim.

– Lazım da deyil. Ora baxın, tez eləyin, bulvarda fləşmob başladı. Yəqin ki, Xəzərə həsr olunub.

– Bəs Sizin soyadınız nədir?

– İndi mənim soyadım yoxdur. Sadəcə, Fərizəyəm. Əvvəllər Muradxanova olmuşam.

Yol polisi maşınları saxlamışdı. Camaat “Qız qalası”nın yanından axışib bulvara, fləşmobçulara baxmağa tələsirdi. “Molbert” qız da Fərizəyə “sağ olun” deyib adamlar içində gözdən itdi.

Gün əyilirdi, amma hələ günorta tamamlanmamışdı. “Qız qalası”nın ətrafına kölgə gəlirdi. Fərizə hələ də divara söykənilib dayanmış Tuncala tərəf addımladı. Rəssamlar öz işlərilə məşğul idilər, fləşmoba gözlərinin ucu ilə də baxmamışdılar. Bəziləri rəsmlərini bitirib yaşıl otların üstünə sərilmışdi.

Fərizə Tuncalın yanındaca durdu, gün eynəyini gözlərinə endirdi, məhəllə qədəşləri kimi qıçını qatlayıb tufelisini divara yapışdırdı. “Qız qalası”nın daşları üstündə onların çiyinləri bir-birinə toxunurdu.

Bulvarın içindəki fləşmob deyəsən qurtarmışdı: kimlərsə geri qayıdırdı.

Tuncal və Fərizə susurdular.

Xeyli zaman danışmadılar.

Sonra Tuncal soruşdu ki, Ruf ondan nə istəyirdi.

– Heç nə: sadəcə, o, vizit-kartın üstünə hotel otağının nömrəsini yazdı və təklif elədi ki, mən gəlib axşamı onunla birgə keçirim.

– Gedəcəksən?

– Bilmirəm, düzü.

– Məncə, o, israr eləyirdi.

– Bunu kim dedi sənə?

– Özüm gördüm: o yamanca mehriban idi; hətta ələ-ələ tutmuşdunuz...

– O mənim əlimdən tutanda sənin haqqında söylədi ki, orijinal kişidir.

– Bəs onda məni niyə dəvət eləmədi hotelə?

– Sən ciddisən?

– Deyə bilmərəm ki, ondan xoşum gəldi: çiyinli qadın görəndə mən təsəvvür eləmirəm ki, onları necə sevmək olar.

– Yəqin ki, onları da sevən kişilər tapılır.

– Bax, yenə sənə əl eləyir.

Fərizə Rufa sarı baxdı. Ruf, doğrudan da ona əl eləyirdi, coşqu ilə əl eləyirdi. Fərizə də qolunu qaldıraraq əlini yellətdi.

Sonra yenə susdular.

Çarşablı “Qız qalası” maketi göz önündəcə günün hit proyektinə çevrilirdi. Doğrudan da qəşəng görünürdü, və bir qədər də məzəli görünürdü çarşaba bürünmüş çətirli “Qız qalası”.

Kimin ağına beləsi gələrdi ki...

Çətirlə çarşab bu maketdə bir-birilə elə uyuşurdu ki...

Bir-birilə elə zarafatlaşırdı ki “Qız qalası”, çətir və çarşab...

Və intellektuallar bu ideyadan xoşhallanmışdılar: çünki maket nəsə danışa bilirdi və qəribəsi bu idi ki, təmiz azərbaycanca danışa bilirdi.

Tuncal və Fərizə isə həqiqi “Qız qalası”nın qədimi daşlarına söykənib məqamın mürgü dadını çıxarırdılar və susurdular. Onlar çox susduqca qutabın, qatığın və dəniz havasının gətirdiyi susuzluq biraz da dözülməz olurdu.

Gün əyilirdi, şəfəqlər mehribanlaşırdı, orda-burda kölgəliklər çoxalıb istinin pörtmüş üzünü tuturdu, ancaq onu söndürmürdü. Adamların sayının artması bu istini daha dözülməz eləyirdi.

Tuncal və Fərizə yenə susurdular. Axırı Tuncal bir “uf” dedi və həsir şlyapasını yerdən götürüb gözlərinin üstünü örtüdü:

– Nə gedib özümü atardım bu dənizə?

– Mənanı anlamadım. Sən bəyəm intihara meyilli adamsan?

– Heç, içmək istəyirəm.

– Yenə anlamadım: sən bəyəm alkaşsan?

Tuncal öldürə bilmədiyini alkaşı xatırladı və başa düşdü ki, bugün onu “alkaş kabusu” izləyir. Yoxsa bu söz niyə birdən-birə gəlməliydi Fərizənin ağına? Tuncal Fərizənin zarafatını qəbul etmədi. O, bilirdi ki, Fərizə “atmaq” və “içmək” sözlərilə oynayır və burada inciməyinə dəyməz. Amma yenə də olsun, onun dənizdə çimmək həvəsinin intihar etmək kimi yozulması Tuncalı bir balaca qıcıqlandırmışdı. Ona görə də zarafatı kinayə ilə əvəzlədi:

– Dəniz suyunun araqdan ibarət olduğunu sənə hansı məktəbdə söyləyiblər?

– Alkaşlar araqdan sonra su tapmasalar, dənizi də hortladıb içərlər. Özünü əziyyətə salma, bir kimsəni başa düşməyəndə, soruş, sənə izah eləyim.

Tuncal Fərizənin onunla belə zarafatlaşmasını istəmirdi. Əslində, bu zarafat deyildi. Fərizə Tuncala aşkar sataşmışdı: alkaşlara sataşmışdı; həqiqətən, elə

günlər olurdu ki, Tuncal da səhərdən axşamacan içirdi arağı, içirdi, içirdi, sonra həyət darvazasının yanından durub keçirdi o biri səkiyə və uc olurdu çaxıra, düşürdü kilsə qapısında iməkləyən sərxoşların halına.

– Nə üçün intellektual adamlarla dolanmaq bu qədər çətindir?

Tuncal doğruçu, yəni daşdan tikilmiş “Qız qalası”na söykədiyi ayağını yerə qoydu, bir gözünü qıyıb Günəşi süzdü və divardan aralandı. Fərizəyə dedi ki, gedək, matryoşka “Qız qalası”nın başından çarşabı götürək, qoy “çadra daloy” olsun. Onlar bir-birinə baxıb qımışdılar. Sonra Fərizə Tuncalın əlindən tutdu: birlikdə “Qız qalası” maketinə yaxınlaşdılar. Tuncal Fərizənin əlini buraxdı və maketə bir addım daha erkən çatdı; iynələri çətinin üstündən götürdü və çarşab axıb yerə töküldü. Çarşabın altından qara bir qurd göründü: yekə, tüklü qara bir qurd idi: burnunu səmaya sarı dik qovzamışdı. Maket-qalanın o biri üzündə isə təkər çəkilməmişdi üfüqi istiqamətdə, hardasa uçan boşqab kimi; amma bilinirdi ki, bu, araba təkəridir, sanki kainata vızıldadılıb.

Ruf bir qədər arxada dayanıb maketin rəsmlərinə tamaşa eləyirdi. Fərizə çarşabın götürüldüyünə gizləndə heyifsilənirdi: gözlənilməzlik, orijinalıq, məxfilik harasa qeyb olmuşdu. Hərçənd Fərizə anlayırdı ki, Tuncal bu dəfə “Qız qalası”nı simvolların girovu eləyib. O, belə istəmirdi: istəmirdi bu aksiyanın və ayrıca da onun işinin siyasiləşməsini. Fərizə onu da fikirlərində özünə yaxın buraxmırdı ki, Tuncal bu

rəsmlərlə hansısa bir siyasi axına qatılmağa can atıb və ya milli mənsubiyyətlə bağlı öz ideyalarını ortaya qoyub. Tuncal millət anlayışından o qədər, lap elə işıq ili qədər uzaq adam idi. Ona görə də Fərizə şaşırmışdı və nə deyəcəyini bilmirdi. Bu arada Ruf irəli gəldi, arxadan Fərizəni qucaqladı və təbrik elədi ki, işi tamamlayıblar. Sonra Tuncala müraciətlə nəsə dedi. Fərizə də məcbur qalıb onun dediklərini qısa şəkildə tərcümə elədi. Ruf dedi ki, qurd çox yaraşılıqdır, aristokratdır və “Qız qalası”nın dəniz sahilindəki tənhalığını eyhamlaşdırır. Ruf dedi ki, yaşanmış qərinələrin həsrətidir bu qurd, qocalığın özüdür. Bir də dedi ki, təkər mandaladır: nə başlayır, nə qurtarır; daimidir, elə hey fırlanır və qurdla yaxşı əlaqələnir. Bu, Tuncalın xoşuna gəldi və o, çönüb Rufa öz təbəssümünü göstərdi.

Fərizə isə heç nə danışmırdı.

Ruf Fərizəni arxadan qucaqlamışdı.

Camaat yenidən maketin ətrafında cəmlənirdi.

Qurd elə bil canlı idi, möhtəşəm bir duruşda dayanmışdı və insanları özünə cəzb edirdi.

Çoxları telefonlarını çıxarıb maket-qalanın fotosunu çəkirdilər, xüsusilə də tələbələr. Görünür, bu maketi hərə bir cür oxuyurdu.

Tuncalı “həlqələyirdilər”, onu ortaya salırdılar.

Rəsmi telekanalların operatorları da əllərində kamera maketin başına dolanırdılar. Tuncal duyurdu ki, millətin içindədir və millət onun işinə baxır; baxa-baxa da ordan-burdan nəsə deyir, türkçülükdən, boz qurdu guya ki “Qurdlar vadisi”ndən sonra qara qurda

dəyişdiyini söyləyir; söyləyir ki, aman allah, bu qurd ərlərini dənizdə itirmiş balıqçı arvadlarının, guya ki, şəkillənmiş ah-naləsidir.

Tuncal qorxdı; gördü ki, bugünün şöhrəti onu gırlayıb, qollarını açıb qucmaq istəyir onu. Özünü itirdi: hiss elədi ki, həyat şirinləşir və o, həyata vurula bilər, həyatı xoşlaya bilər. Elə ki xoşladın, elə ki sevdin, elə ki həzz məqamı yarandı, qənarədən asılmaq şansı çoxalır. Həyatını sevdin, azadlığını itirirsən: həyatını sevdin, sən artıq dərviş deyilsən; çünki fərq qoyursan; çünki başlayırsan həyat dadlarına görə yaşamağa, sevimli dadların, dadlıların arxasınca sürünməyə, o dükandan çıxıb bu dükana girməyə. Şöhrət isə dadlıların dadlısıdır və heç bir supermarketdə belə satılmır. Odur ki, bu adamın şöhrətdən acığı gəlirdi: hesab edirdi ki, şöhrətli insan şöhrətinin, pullu insan pulunun, hər cür “baz” isə bazı olduğu şeyin qulu olur və Allahını, Elohimini, Buddasını, Tenqrisini yadından çıxardır.

Tuncal yavaş-yavaş, bir kimsəyə hiss etdirmədən geriyyə çəkildi və Fərizə ilə tənleşdi.

Ruf Fərizənin belini qucaqlayıb dayanmışdı; az qalmışdı ki, dodaqlarını uzadıb Fərizənin boğazından öpsün. Tuncal heç nə demədi: amma duydu ki, Fərizə danışmağı aktual saymır və fikri yaşantılarının peşinə düşüb gedir. Bu vaxt kameramanlardan bir-ikisi “Qız qalası” maketlərindən ayrılıb Ruf-la Fərizəni hədəflədilər, onları çəkməyə başladılar.

Çəpər sərçəsinə oxşayan bir müxbir qız da haradansa qəfil peyda olub Tuncaldan öz yerini ona verməsini xahiş elədi və əlindəki mikrofonu qızlara sarı tuşlayıb Rufdan ingiliscə işgüzar-işgüzar nəsə soruşdu.

Bu dəfə Tuncal gülümsündü və fürsətdən yararlanıb əlüstü ondan-bundan üzr istəyə-istəyə camaatın arasına dürtüldü və aradan çıxdı.

OM

Şər qarışırdı.

Umayra axşam yeməyinə toxunmadı. Əvvəl istədi ki, kənizləri çağırıb süfrəni yığışdırsın. Amma sonra qərara gəldi ki, Saytubanı gözləsin. Umayra narahat idi, həyəcanlanırdı; çaşmışdı elə bil: heç cür anlamırdı ki, nə baş verir. Evin içində hayana baxırdısa, oradan sualların sallandığını görürdü: onlar şeytan kimi o yana-bu yana qaçışırdılar, ordan-bura, burdan-ora tullanırdılar, xalçaların arasına girib gizlənirdilər, Umayranın sırğalarından asılıb yellənirdilər. Umayra hərdən durub gəzişirdi, sonra təzədən yerinə qayıdırdı və sualları havadaca milçək kimi tutmaq istəyirdi. Düşünürdü ki, anasına necə kömək eləsin? Yenidən yanına getsinmi? Ovundursunmu? Özüylə hansı sözləri aparsın anasına? Hansıları dilinə gətirməsin? Fikirləşirdi ki, vəziyyəti bilə-bilə nədən bu hala düş-

sün, nədən bu qədər üzgün olsun, nədən ağlını itirsin Təncigül xatun? Əgər atam məni ölümdən xilas eləyibsə, onda buna ağlamağın, dəli olmağın mənası nə? Bəs Saytuba nə üçün bunca susqun və dərqli? Atam kimdənsə qorxurdumu ki, tələsik çıxıb getdi? Bəlkə anamın üzünə baxmaqdan utanırdı? Məni bugün aparsaydılar, nə olacaqdı?

Umayra darıxdı, iki əliylə üzünü qapayıb ağladı.

Pəncərədən aydın görünürdü ki, hava anbaan necə qaralır. Üfüqdəki ağ buludların üstünə sanki mürəkkəb sıçradıb onları ləkələmişdilər.

Hərdən nökrər və qaravaşların taxta başmaqlarının həyət daşlarına dəyib çıxardığı seyrək tappıltı eşidilirdi. Arxasınca yenə sakitlik çökürdü.

Saytuba Umayranı Təncigül xatunun yanında aşırını yubanmağa qoymamışdı: onu fövrən öz hücrəsinə yollamışdı. Uydurmuşdu ki, divanə ruhlardan xətər yetə bilər cavan qızlara.

Sükut qapı ağzında çöməlib bir xeyli müddət idi ki, təzim eləyirdi. Sonra icazəsiz içəri girdi: hər yeri nəzarətinə götürdü.

Umayra üzünü qapamışdı. Suallar onu qorxutmuşdu. Bir günün içində, cəmi bircə günün içində, anasını da, atasını da tale almışdı onun əlindən. Anası dəli olmuşdu: heç kim bilmirdi nə vaxt sağalacaq. Atasını onları tərək etmişdi: heç kim bilmirdi nə vaxt qayıdacaq. Və hələ üstəlik, bu həşirdə Umayra öz bakirəliyini də itirmişdi: heç kim bilmirdi bu işin axırı nə ilə qurtaracaq.

Haradansa bir cırcırma sakitliyi fitə basdı. Sonra digər cırcırma fıstırığa başladı: daha sonra daha bir neçəsi fıstırığ orkestrində birləşdi.

Umayra çölə çıxıb ciyər dolusu nəfəs aldı, vəziyyətin müəmmasını tapmaq üçün istədi hadisələri sapa dolma düzən kimi ard-arda düzsün:

...saytuba gəldi hər yan duman idi gəldi saytuba məni hamama götürdü cumadar qadınlar məni dövrəyə aldılar yuyundurdular əynimə təzə paltarlar geyindirdilər saçlarımı darayıb yığdılar saytuba bayırda gözləyirdi hər yan duman idi anamın yanına qalxdıq Təncigül xatun məni atamın otağına apardı tolti bəy məni...

(ani pauza: əməl sözə tərcümə olunmur, ya da Umayra bunu bacarmır, atasının əməlini sözlə özünə etiraf edə bilmir.)

Umayranın fikir sapı qırıldı, özü də güman etmədiyi halda utandı, özündən utandı ki, beyni gerçəkliyi fikrin həqiqətinə döndərməkdə acizdir; utana-utana gördü ki, ona istidir, içi alışıb yanır: karıxdı, tezcənə cırcıramaların səsini ovuclayıb üzünə vurdu.

Cırcıramaların fıstırığı bərkimişdi. Onlar sanki havanı ventilyasiya eləyirdilər: xor gücləndikcə axşamın sərinliyi artırdı elə bil. Umayra hiss etdi ki, sərinliyi udduqca içi soyuyur və nəfəs almaq asanlaşır, hərərət boğazından aşağı enib döşlərinə yığılır. Odur ki, tox-tadı və əlüstü qırılmış fikir sapını düyünlədi. Fikirlər sap boyu təzədən qaçışmağa başladı; onlar yalnız düyün yerinə çatanda ilişib bürdrəyirdilər:

...saytuba gəldi hər yan duman idi gəldi saytuba məni hamama götürdü cumadar qadınlar məni dövrəyə aldılar yuyundurdular əynimə təzə paltarlar geyindirdilər saçlarımı darayıb yığdılar saytuba bayırda gözləyirdi hər yan duman idi anamın yanına qalxdıq Təncigül xatun məni atamın otağına apardı toltı bəy məni... (yenə pauza: əməl sözə tərcümə olunmur, ya da Umayra bunu bacarmır; amma bu dəfə vəziyyətdən çıxır)

...arvadı elədi, atam sonra getdi mən uzandım qulağımnda davulların necə guppuldadığını eşidirdim xumar olmuşdum ama yuxulaya bilmirdim məgər toltı bəy məni... (Umayra düşüncələrini daha inamlı arıtlayır)

...arvadı elədi...

Bu dəfə Umayranın fikirləri dolaşdı: o, arvad olmuşdu, yoxsa atasının arvadı və anasının günüsü? Fikirlər boşluğa düşmüş uçaq kimi çalxalandı və Umayra duydu ki, sanki yenidən onu qızdırma basır. O, bir də fikir sapını düyünlədi:

...saytuba gəldi hər yan duman idi gəldi saytuba məni hamama götürdü cumadar qadınlar məni dövrəyə aldılar yuyundurdular əynimə təzə paltarlar geyindirdilər saçlarımı darayıb yığdılar saytuba bayırda gözləyirdi hər yan duman idi anamın yanına qalxdıq təcicül xatun məni atamın otağına apardı toltı bəy məni arvad elədi mən qışqırırdım arvadı elədi mən qışqırırdım arvad elədi mən qışqırmadım daha, atam sonra getdi mən uzandım qulağımnda davulla-

rın necə guppuldadığını eşidirdim xumar olmuşdum ama yuxulaya bilmirdim atam pilləkənləri enirdi mən ayağa durdum toltı bəy məni soyundurmamışdı təkəcə belimdəki kəməri açmışdı o uzun paltarımın ətəklərini qaldırdı məni arvad elədi mən qışqırırdım arvadı elədi mən qışqırırdım arvad elədi əvvəlcə ağır sonra heç nə arvad olmuşdum bunu mən bilirdim ancaq hiss eləmirdim cumadarlar mənə demişdilər qız uşağını gərdəyə götürəndə beləcə çimdirirlər onlar mənə əsgilər vermişdilər nəm əsgilər əsgilərə toxunmadım kəməri belimə bağladım ovqatım yaxşı idi toltı bəyin atının kişnərtisi gəldi at ayaqlarını daşlara döyəclədi mən qapıya yaxın gəldim onu araladım anam qara paltar geyinmişdi qapıdan çıxdım təncigül xatun ağlamırdı yaxınına getdim sotqulayırdı atam həyətdə yox idi gur yağış yağırdı anam zarıyırdı mən eyvanda onun yanında əyləşdim üzümə baxmadı mən ona qısıldım təncigül xatun hərdən canavar kimi ulayırdı yağış vedrədən tökülən kimi tökülürdü həyətdə nökərlər ora-bura qaçışırdılar anam məni görmürdü saytuba pilləkənləri çıxdı düz anamın üstünə yeridi təncigül xatun ona sarı baxmadı saytuba anamın üzünü iki ovucu arasına alıb adını bir neçə dəfə bərkdən çəkdi məni ağlamaq tutdu sonra saytuba anamı silkələdi təncigül xatuna çəpəki bir neçə sillə vurdu anam ulayırdı mən qorxdum təncigül xatundan aralandım saytuba uca səslə daha iki kənizin bura gəlməsi əmrini verdi anam eyvanda əyləşmişdi zarıyırdı mən heç nə anlamırdım uzaqda dağlar görünür-

dü saytubanın çağırdığı kənzilər təcicül xatunun qoluna girib onu otağına apardılar yağış yağdı uzaqda çən içindən dağlar görünürdü mən üşüyürdüm...

– Xa-nı...ı...m?! – Saytuba sonuncu hecanı azacıq uzadıb xəfifcə gülümsədi. O, bir neçə dəqiqə olardı ki, dayanıb Umayranı izləyirdi.

– Səksəndirdin məni, Saytuba. Nə gec gəldin?

– Təcicül xatunu rahatlayırdıq.

– Halı indi necədir?

– Heç bir dəyişiklik yoxdu.

– Keçək içəri, bəlkə nəsə yeyə bildim. Hiss eləyirəm ki, acam, bir şey yeməliyəm, ama könlüm heç nə istəmir.

Onlar içəri keçdilər: dördayağın bir tərəfindən Saytuba, bir tərəfindən Umayra əyləşdi. Saytuba özü üçün də, Umayra üçün də piyalələrə çay süzdü. Bir qurtum alıb piyaləni yerə qoydu:

– Bunu, deyim, təzələsinlər. – Saytuba kənizi haylandı və ona göstəriş verdi ki, çayı dəyişib istisini gətirsin.

Umayra görürdü ki, Saytuba “böyüyüb”; Saytuba da görürdü ki, Umayra “böyüyüb”. Onları ikicə günün kimsəsizliyi böyütmüşdü, vaxtın sahibsizliyi böyütmüşdü, qərar qəbul etmək və gələcəyi planlaşdırmaq məsuliyyəti böyütmüşdü və bir-birinə özgələşdirmişdi.

Vaxt sahibsiz qalanda vaxt olmaq keyfiyyətini itirir. Dəlilər vaxtı itirmiş adamlardır. Vaxtın vaxt olması üçün ona sahib çıxmaq gərək.

Odur ki, onlar, sadəcə, yemək yeməyəcəkdilər, vaxta yiyə durub prosesdən vaxt düzəltmək məsələsini ortaya atacaqdılar, sabahı müzakirə eləyəcəkdilər, yaşayışlarının indən belə necə olacağını düşünəcəkdilər. Saytuba Toltı bəyin qayıdacağına inanmırdı. Daha doğrusu, bu iki gün ərzində o, içində yəqinləşdirmişdi ki, Toltı bəy qayıtmayacaq, həyatı üçün təhlükə gizləndiyini bilib qayıtmayacaq. Saytuba ona da inanmırdı ki, Təncigül xatun haçansa sağala bilər. Umayra isə cəmi bircə şeyi anlayırdı: bu qəfil hadisələr onu arvad eləyib, “xatun” eləyib, altunlara, daş-qaşa, mala-mülkə yeganə şəriksiz varis eləyib, hökmran eləyib, Toltı bəyin evindəki vaxtın sahibəsi eləyib. Saytuba Umayraya uşaq kimi yanaşdığından əmin idi ki, malikanənin maddi həyatını, yaşam tərzini o, istiqamətləndirəcək və hakimiyyəti rəsmi olmasa da, öz əlində toplayacaq. Oradasa kim bilir, xəmir hələ nə qədər su aparacaq.

Onlar danışırdılar, yemək yeyirdilər, hərdən bir-birinə baxırdılar və tikələri həvəslə çeynəyib udurdular; yeməyi elə yeyirdilər ki, sanki hər şeyi bir dəqiqəyə unudublar: hətta Umayra öz iştahına təəccüblənirdi də. Hacıləylək dimdiyi kimi nazik çubuqlar ara vermədən düyünü masquradan götürüb dodaqlar arxasındakı yuvaya daşıyırdı.

– Saytuba, mənə mixəkli şərbət süz.

Saytuba nazik şüşəli yumru, bəstəboy qadına oxşar qrafini həməncə əlinə götürdü və qarşısında əyləmiş Umayranın nəyə eyham vurduğunu əlüstü başa düş-

dü. Umayra Saytubanın yerini ona göstərməyə, keçmişin buxar kimi əriyib yox olduğunu ona anlatmağa çalışırdı. Saytuba kənz kimi başını aşağı salıb piyaləni Umayraya uzatdı. Umayra piyaləni aldı, şərbəti yavaş-yavaş sümürməyə başladı.

Saytuba vəziyyətini dəyişmədən dayanmışdı.

Umayra şərbəti içirdi.

Saytuba gözlərini dördəyağın üzərinə zilləmişdi.

Artıq həyat qaranlıqlaşmışdı: axşam gecəyə doğru gedirdi. İrəlidə yuxu vardı: bu iki günün acısından yüngülcə qurtulmaq şansı vardı.

Umayra piyaləni Saytubaya qaytardı: o da baxışlarını Umayranın üzünə atmadan piyaləni götürdü, dördəyağın üstünə qoydu və gözlədi. Elə bu an çay gətirdilər.

– Çay istəyəcəksizmi?

Umayra “yox” sözü əvəzinə başını tərpətdi və əliylə işarələdi ki, Saytuba yeməyini davam etdirsin.

Löküddən sonra onların ikisi də qızardılmış beçə qanadlarını ustacasına aradan bölürdülər, limon turşusu, pomidor, soğan, sarımsaq qatışığına batırıb qadın zərifliylə nazik sümüklərin üstündən əti qopardırdılar; bir-birinə baxıb gülümsünürdülər, yenisini götürürdülər: qanadları tum kimi çırtlayıb sümükləri qaba yığırdılar.

Sonra onlar barmaqlarının uclarını masquralarda qoyulmuş təmiz suda yaxaladılar, dəsmalla quruladılar. Saytuba Umayranın piyaləsinə təzə gətirilmiş çay süzdü:

– Dedim axı içmirəm, – Umayra ərköyünlüyə və iradə nümayişinə oynayırdı. Saytuba da bunu aydınca görürdü, di gəl, üzə vurmurdu və Umayraya hər pozadan yararlanıb aydınladırdı ki, evin hakim xanımı, sahibi-mütləqi odur. Ona görə Saytuba sözə o yerdən başladı ki, Umayraya özünü xanım kimi duymaq, xanım kimi aparmaq rahat olsun.

– Xanım, icazə olsaydı, sabah həyəətə yeni mehtər gətirdərdim. İki gündü atlara baxan yoxdur.

– Bəs köhnəsi necə oldu?

– Toltı bəy dünən boz ayğıra minən məqamdaca qılınıcı sıyırdı, atını şahə qaldırdı və mehtər Qarabolun başını kəsib tulladı.

– Niyə? Nə eləmişdi ki bu yazıq?

– Xanım, düzü bilmirəm, görünür, hansısa bir günahı olub.

– Günahı olub? – Umayra sinəsini açıb şübhələri ürəyinə buraxdı. – Nə günahı ola bilər ki? – Umayra bir xeyli fikirləşdi. – Nə günahı ola bilər ki, Toltı bəy onu bu cür cəzalandırırsın? Lap əgər günahı olubsa da, Toltı bəy haradan bilə bilərdi bunu? Necə bilə bilərdi bunu? Müəmmalı qətldi, şairanə qətldi. Görəsən, Toltı bəy bununla nə demək istəyirmiş? Bəlkə mehtəri bizim xanədana casus kimi göndəriblərmiş, atam da, – Umayranın döşlərinin ucuna təzədən bir isti axdı, – bundan xəbər tutubmuş. Olmurmu məgər, Saytuba?

– Hər şey ola bilər bu həyatda, xanım! Heç bir söz də yerdə qalmır: bir gün uçub gedib yiyəsinin qulağında yuva bulur. – Saytuba elə danışdı ki, Umay-

ra bu əhvalatdan onun nəşə kəsdirdiyinə tam əmin oldu, amma üstünü vurmadı: bəlkə də qəfil eşidəcəyi xəbərdən qorxdu, bəlkə də istəmədi ki, təzədən özünü Saytubadan asılı eləsin, özünü uşaq kimi aparıb Saytubanın ağzından çıxacaq sözləri intizarla gözləsin. Saytuba Umayranın ehtiyatlandığını duydu, deyəcəyini demədi, fikirlərini söz-söz uddu, yalnız əlavə etdi. – Bizə mehtər mütləq lazım olacaq.

Umayra cavabı yubatmadı. Söhbətdən qaçıb məsələni anındaca məxrəclədi:

– Onda sabah səhər tezdən bu işə baxarsan.

Bu ilk göstərişdən sonra Umayra toxtadı, Saytubanı yendiyini gümanladı və özünə arxayınlaşdı.

Cırcıramaların səsi ətrafı bürümüşdü: bu axşam qaranlığında cırcırama xoru qışqırırdı ki, baxın, biz sağıq və dünya yaşayır. Onların səsi kəsildə elə bil dünyanın nəfəsi kəsilirdi və cırcıramaların əvəzinə ölüm xofu, o dünyanın sükutu qonurdu ağacların bu daqlarına.

Umayra özünü xanım kimi təsdiqləməyə, Saytubanı kənz statusunda saxlamağa çalışdığı məqamda gözlənilmədən bir uşaq sadələvhlüyü ilə soruşdu:

– Görəsən, atam gec qayıdacaq?

Saytuba fürsəti həməncə dəyərləndirdi. Başa düşdü ki, Umayradan öc alıb onu yerində oturtmağın, onu sındırmağın zamanı yetişib. Hərçənd bu zamanın çox tez yetişdiyinə görə, Umayra ilə başlanan oyunun elə başladığı andaca tamamlanacağına görə Saytuba sevinmədi. Sevinməsə də qələbəsini qaçırmadı:

fikirləşdi ki, bu imkan bir daha ələ düşməyə bilir. Pauza götürdü, otağın içində cırcıramaların eşidilməsinə şərait yaratdı və gözlərini dik Umayranın gözlərinə zilləyib onu sancdı:

– Atanız bəlkə də bir zaman qayıtdı, amma əriniz – heç vaxt.

Umayra duydu ki, içi yenidən istilənir, onu qızdırma basır. Hövlləndi: iki əliylə üzünü bir də qapadı.

“... Om Mani Pad Me Hum... Om Mani Pad Me Hum... Om Mani Pad Me Hum... Om Mani Pad Me Hum... Om Mani Pad Me Hum...”

Həyət hasarlarının böyrü ilə Budda rahibləri cərgə düzəldib harasa gedirdilər. Onlar boyunlarından asılmış kiçik, yastı nəlbəkilərə bənzər bürünc sincləri hərdən bir-birinə vurub ehmalca cingildədirdilər. Əvvəl-əvvəl lap uzaqdan gəlirdi bu səda; sonra gücləndi, cırcıramaların səsinə qarışıb içəri doldu, otaqda divarların üzünü sığallaya-sığallaya fırlandı, ləpələyib toxundu Saytubaya, Umayraya və enerjinin neqativini qova-qova çölə apardı. Getdikcə yavaşdı bu dua, bu cingilti və anbaan zəifləyib itdi. Umayra əllərini üzündən götürdü:

– Görəsən, bu Budda rahibləri haradan gəlib hara gedirlər və özü də, mən fikir vermişəm, hər dəfə bizim hasarın yanından keçirlər. Niyə biz onları heç vədə həyətə çağırıb qonaq eləməmişik?

Saytuba güman eləməirdi ki, söhbət bu cür dəyişə bilər. Ona görə yubanmadan Umayranın sorusunu cavabladı:

– Cərus məmləkətindən qutsal Calud ziyarətgahına doğru piyadalar üçün ən rahat qısa yoldur bura. Rahiblər öz müqəddəs torpaqlarına gedəndə yolu həmişə dua oxuya-oxuya yeriyirlər, geriyə də bu minvalla dönürlər. Yəni bu illər boyunca heç bilginiz olmayıb bu haqda? Xanım, onlar ziyarətə ac-susuz gedərlər; gedib ancaq ziyarətgahda yeyərlər, özü də yalnız südlü sıyıq yeyərlər və yenə dua oxuya-oxuya qayıdılar Cərusa.

– Yaxşı oldu bu rahibləri eşitmək. Rahatlandım elə bil. – Umayra pauzanın içinə girdi.

Pauza uzandı və Saytubanı çaşdırdı. Saytuba daha əvvəlki kimi arxayın deyildi ki, düzmü edib həqiqəti bildiyini Umayraya söylədi, ya yox?

Cırcırma nəğmələri Umayra ilə Saytuba arasındakı məsafənin boşluqlarını doldurub onları bir-birindən uzaqlaşdırırdı. Umayra pauzanı dartıb saxladıqca Saytuba məsələnin böyüyüb konfliktə çevriləcəyi ehtimalını ağına gətirirdi:

...tələsdim mən tələsdim boynuma alıram tələsdim o məni əsəbiləşdirirdi gərək gözləyəydim biraz da oynayırdım onsuz da bu malikanənin axırı yoxdu hayıf toltı bəyə yeganə kişidir məni qucaqlaya biləcək ama nə kəsdi axmaq qarabolun başını görəndə kim demişdi ona bəlkə də heç bilmirdi özü xoşhallanmadı ondan bu mənimlə niyə belə eləyir anlamıram guya qucağımda yatan o olmayıb kim fikirləşərdi ki bir də nə fikirləşmək vərəsə hər yerdə vərəsədir və hələ heç kim öz payından imtina etməyib ancaq qarabol

necə qəşəng idi o yəqin mənim yanımda xal qazanmaq istəyir nahaq tez getdim üstünə duyuq saldım onu çəkindi o məndən onu bu cür pərt eləmək kimə lazımdı ki səhv elədim özüm elədim onu qorxutmaq olmazdı o şübhələndi çətin məni bir də yaxına buraxa toltı bəy hardadır indi tutsalar öldürəcəklər bax mənə qırımını göstərir susub danışmır təncigül xatunu mən qınamıram ama kiminsə günahı var ev dağılır cingöz xanın adamları məsələni belə qoymazlar onlar hər yerdə toltını axtaracaqlar bəs mənim axırım bu da hoqqa çıxarır hələ bir səbr elə hər şey cingöz xan basdırılından sonra bəlli olacaq...

Saytuba ağızına doldurduğu çayı uddu və Umayraya baxdı: o yerində otursa da, otaqda deyildi.

Deməli, hələ pauzanın sonu gəlməmişdi. Saytuba nəsə deməyə, sükutu pozmağa cəhd elədi; cəhd elədi ki, Umayra ona, onun aktivliyinə bir reaksiya versin. Alınmadı. O, Umayraya toxunmağa çalışdı, lakin toxunmadı, fikrindən daşındı: bunu bir kəniz qabalığı kimi, kəniz ədəbsizliyi kimi yozdu. Təbii ki, Saytuba istərdi Umayra ilə daha yaxın olsun və Toltı bəyin sarayının hər işinə müdaxilə eləmək səlahiyyətinə yiyələnsin. Ona görə Saytuba hadisələrin axarından yararlanıb çalışırdı ki, yeni mövqe qazansın, həyatının kənizlik dövrünü qurtarsın, kənizlik baramasından çıxıb saray kəpənəyinə çevrilsin. Umayra isə bunu arzulamırdı: arzulamırdı ki, Saytuba onunla dayə və ya qəyyum kimi davransın. Heç arzulamırdı; qətiyyəən arzulamırdı. Ol səbəbdən səy göstərirdi ki, Saytu-

banın xətrinə dəymədən onu kənizlik cızığından bir qırıq da irəli buraxmasın, baxmayaraq ki, hamı bu həyətdə Saytubanı Təncigül xatunun çox etibarlı bir kimsəsi sayırdı, ona az qala eşik ağası kimi yanaşırdı.

– Sən düşünürsən ki, Toltı bəy bizi atıb qaçdı? – Umayranın sözləri pauzanın üzünə qırma kimi dəydi və pauza şüşə kimi çiliklənib yerə töküldü.

– Çarəsizdir, xanım! Olsun ki, onu indi hər yanda axtarırlar. Təsəvvür eləyirsiniz, Cingöz xanın ölüsü yerdə qalıb, onun ən yaxın adamı isə yox olub, nə var, nə var, qızını xilas etmək həşirində bulunub.

– Bunu kim bilə bilər ki: bir Təncigül xatun bilir bunu, bir mən, bir Toltı bəy, bir də sən. Kim kimə nəyi sübut edəcək ki... Təncigül xanım əbədi susacaq, Toltı bəy özünü ələ verməyəcək, mən də atamı satmaram, qalırsan bir sən...

– Məsələ heç də elə asan deyil. Bayburd ağaya biz dedik ki, Toltı bəy malikanəyə gəlməyib. Yalan danışdıq. Əslində o gəlmişdi: gözətçilər, nökrələr, qaravaşlar onu görmüşdülər.

– Saytuba, əgər bunu bilsələr, nə olacaq?

– Xəyanət kimi dəyərləndiriləcək, xanım! Başımıza oyun açacaqlar, ta ki Toltı bəyi tutana qədər.

– Heç əlacı yoxdur?

– Hardan bilə bilərəm ki mən?

– Olmaz ki, Toltı bəyi axtarmasınlar, kimə lazımdır ki o? Bir də hər şeyi mehtərin boynuna yıxmaq olar. Deyərik ki, mehtər mənim bakirəliyimə toxunduğuna görə Toltı bəy onun başını kəsib.

– Bəyəm ayrı gün yoxdu təqvimdə? Toltı bəy gərək Cingöz xan öldüyü gün Qarabolu cəzalandırıydı, ondan öc alaydı?

– Olmurmu, bəyəm, axı o mənim atamdır: eşidib-bilib dözəmməyib. Atlanıb, gəlib, mehtərin başını kəsib, qayıdıb.

– Yox, xanım, yox. Bu, bağışlanmır. Bütün hallarda bu Cingöz xana bir xəyanət kimi yozulur. Hərçənd, Umayra, sən elə fikirləşmə: onu Cingöz xana xəyanətinə görə axtarmayacaqlar, onu Toltı bəy olduğuna görə axtaracaqlar, onu Toltı bəy olduğuna görə edam eləyəcəklər. Cingöz xana xəyanət artıq bir bəhanədir. Sadəcə, öc almaq, onu aradan götürmək istəyəcəklər.

Umayra sanki bütün bu qorxuları öncədən yaşamağa başlamışdı. Onun rəngi ağappaq idi, səsi əsirdi, amma ağlamırdı. Saytuba isə, əksinə, üstünlüyünü göstərmək üçün biraz da inamlı danışdı. Umayranın suallarında isə daha çox onun uşaqlığı görünməyə başlayırdı:

– Bizi də edam eləyəcəklər?

– İnanmıram, lakin hər şey ola bilər.

– Bəs əgər atamı tapmasalar?

– Onda heç kimə heç nəyi sübut etmək mümkün olmayacaq. Bir də burada əsas o deyil ki, o, Cingöz xana görə öz qızından keçə bilməyib, əsas odur ki, Cingöz xanın ölüsünü tək buraxıb gedib. Anlayırsan iş nə yerdədir: bütün hallarda Toltı bəy günahkardır. Hökmən bulacaqlar Toltı bəyi. Sənlə mənə onlara lazım deyilik.

– Bunlar nə vaxtdan başlarlar axtarışa?

– Bəlkə də artıq axtarış gedir. Bayburd ağa elə-belə birisi deyil. Amma Cingöz xan dəfn edilməyincə, ağı mərasimi qurtarmayınca, bizim hələ çarə bulmaq imkanımız olacaq.

– Bəs biz heç hara qaça bilmərik?

– Əlüstü tutarlar bizi. Bir də Təncigül xatuna yazığım gəlir: ikinci gündür ki, Təncigül xatun dilinə heç nə vurmur, heç su da içmir.

– Yaxşı həkim bulmaq lazımdır.

Elə bu zaman qapı kənizlərindən biri içəri girib təzim elədi və tələsik dedi:

– Toltı bəy Sizi görmək istəyir.

Saytuba hövlnak yerindən qalxdı:

– Məgər Toltı bəy burdadır?

– Atam gəlib? – Umayra düz qapı kənizi ilə üzbəüz dayandı.

– Xanım, indicə gözətçilər darvazanı açıb onu içəri buraxdılar. Əmr verdi ki, bütün həyətdə məşəllər yandırılınsın, nökərlər, qaravaşlar, kənizlər eyvanın yanına toplaşsınlar və sizi də həmencə tapıb gətirim.

Umayranın ürəyi bərk-bərk çırpınırdı, sanki havası çatmırdı. O, tezcənə Saytubanın əlindən tutdu və onlar yüyürərək otaqdan dışarı çıxdılar.

Həyətin hər bir yerində məşəllər alovlanıb göyə dırmanmaq üçün əl-qol atırdı: insanlar da tək-tək, iki-bir, üç-bir eyvana tərəf tələsirdilər. Bütün bunları görüncə Umayranın təşvişi bir qədər də artdı. Onun barmaqlarının ucu bumbuz idi. Umayra eyvana yaxınlaşdıqca

Saytubaya daha çox qısılırdı. Saytuba isə keyləşib bunu hiss eləməirdi; heç nə söyləməirdi: ancaq yeyin-yeyin yeriyirdi. Onlar yeridikcə ürəyi Umayranın qulaq pərdəsini daha möhkəm döyəcləyirdi, sanki hikkə ilə bu pərdəni yırtıb bayıra tullanmaq istəyirdi, sanki başını çıxarıb həyəətə tamaşa eləmək istəyirdi. Umayra isə ürəyinin hər belə həmləsindən sonra dənizdən təzəcə çıxarılmış balıq kimi ağızını geniş açıb havanı bütün qüvvəsilə içəri çəkməyə çalışırdı. Həyəcandan onun başı gicəllənirdi. Ancaq Umayra Saytubadan möhkəm yapışib geri qalmırdı.

Toltı bəy eyvanda gözə dəymirdi.

Hər yanı cırcıramaların səsi bürümüşdü.

Nökərlər həyətdə yorğun, yuxulu, əli məşəlli kabuslar kimi gəzirdilər.

Saytuba ilə Umayra pilləkənləri tövşüyə-tövşüyə qalxdılar: öndə Saytuba addımlayırdı, arxasınca Umayra. Onlar Toltı bəyin qapısını döyüb içəri girdilər. Qapı qarşısında nöqərlər dayanmamışdılar. Toltı bəyin qəfil gəlişi, görünür, buna mane olmuşdu.

Hər ikisi təzim elədi. Toltı bəy qızıl kisələrini taxta mücrülərdən götürüb torbalara yığırdı. O üzünü arxaya çevirib əlini işindən ayırmadan dedi:

– Sizi özümlə aparacağam. Hazırlaşmaq lazım deyil. Elə indicə çıxırıq. Mən Təncigül xatuna kənilə xəbər göndərdim. Ancaq o gəlmədi. Hər nə isə onu da özümlə götürməliyəm.

– Bəyim, cəsəət eləyib danışırım, bağışlayın, ama Təncigül xatun aqlını itirib.

– Doğrumu deyir, Umayra? – Toltı bəy çevrilib düz qızının gözlərinin içinə baxdı.

Umayranın dizləri əsdi, nə deyəcəyini bilmədi: çünki ürəyi hələ də qulaq pərdəsində batut üzərində olduğu kimi hoppanıb-düşürdü. Toltı bəy yavaşca qızına sarı gəldi, onun əlini tutub ovcunda sıxdı: hiss elədi ki, Umayra yaman həyəcanlıdır; titrədir. Həlim-həlim dedi:

– Qızım, qorxma: heç kim bizə heç nə eləyə bilməz. Özünü incitmə bica yerə. Hər şeyə görə mənəm günahkar. Ama mən istəmirəm onların əmrinə boyun əyəm, – sonra sərt şəkildə çevrilərək Saytubaya göstəriş verdi, – Saytuba, – ərklə və arxayınılıqla tələffüz olundu bu ad, – bu yorğançaları da götür, qoy, nöqərlər atların belinə yükləsinlər. Birazdan çıxırıq.

Toltı bəy mücrülərin yanına qayıtdı, digər qızıl kisələrini də götürüb döyüşçü cəldliylə bir-bir torbalara yığdı. Saytuba:

– Müsaidənizlə...

– Heç bir müsaidə-filan yoxdur. Ləngimək olmaz. Sabah və ya biri gündən mənim axtarışımla məşğul olacaqlar. Anındaca getmək gərək. – Toltı bəy sonuncu üç kisəyə də torbalarda yer eləməyə çalışarkən birdən nəsə fikirləşdi və kisələrdən ikisini Saytubaya uzatdı:

– Götür, hələllik, işdi, yolda başıma bir hadisə gələsə, məni öldürsələr, mənim qızıllarım əldən getsə, Umayradan muğayət olarsan. O pullar sənindir, bizə göstərdiyin xidmətin əvəzidir. Heç vaxt Cərus tor-

paqlarında özünü zə yer bulmayın. Oralarda çuğulluq yenidən dəbə düşüb. Heç vədə kimin kimsəsi olduğunuzu dilinizə gətirməyin, məni unudun, isti ölkələrdə özünü zə sığınacaq tapın. Biz özümüzü indi qoruduq, deməli, qorumuşuq: daha bizə zaval yoxdur. Çünki sonrası asan olacaq. Ən çətini bu an buradan çıxmaqdır. Haydı, yubanmayaq.

Toltı bəy qızıl kisələri doldurulmuş torbaları götürmək istəyirdi ki, Umayra hövlnak və peşman bir tərzdə sarı simə köklənib onun qənşərinə keçdi: gözləri qaranlıq gətirirdi. Həyəcanlı idi, amma fikrini aydın ifadə edirdi:

– Ata, gərək bunu eləməyəydiniz. Mən ölməliydim. Mən ölsəydim heç...

Toltı bəy Umayranın sözünü yarımçıq kəsib Saytubaya:

– Sən ləngimə, düş aşağı, lazım olan göstərişləri ver, de, sizin üçün də atları yəhərləsinlər.

Saytuba yorğançaları alıb eyvana çıxdı. Həyətdən isti vururdu adamın sifətinə. Aşağıda nöqərlər əllərində məşəl tutub bir yerə kutlaşmışdılar. Yenə narahat-narahat gözləyirdilər, yan-yanaşı dayanıb narazı-narazı baxışır və hərdən də qırıq-qırıq, dilucu bir-birinə nəsə söyləyirdilər. Eyvandakı addım səsləri onların diqqətini cəlb elədi. Bir anlığa susdular.

Bədirlənmiş ay qaranlığın içindən qızılı lava kimi dəbərmişdi: doğulduğuna və yüksələcəyinə sevinirdi. Cırcıramalar onu da fıstırığa basmışdılar. Göydə cəmi bir neçə ulduz görünürdü. Hava yandırılmış əsgilərin

mucul qoxusuna bulaşmışdı. Məşəllərdən qalxan his gecənin qaranlığını tərpedirdi.

Saytubanın özü də narahat olmağa başlamışdı. Toltı bəyin nə plan cızdığınyı bir kimsə bilə bilməzdi: onun qəfil dönüşü kənizin baramanı tərək edib saray kəpənəyinə çevrilmək arzusunu mumiyalamışdı; bu yerlərdən qaçmaq ideyası da heç Saytubanın ürəyincə deyildi. Saytuba əvvəlcə ayaq saxlayıb qızıl kisəsini paltarının altında gizlətdi, sonra pilləkənləri taqqıldada-taqqıldada aşağı endi, nökərlərdən birini haylayıb dedi ki, gedib atları gətirsin və bu yorğançaları atlara yükləsin. Nökər heç nə demədi, təzim eləyib getdi. Saytuba da hamı kimi bir kənarda dayanıb gözlərini eyvana zillədi.

Toltı bəydən və Umayradan hələ xəbər yox idi. Umayra qapı ağzında atasının üzünə baxmadan özünü günahlandırırıldı:

– Əgər Siz məni fikirləşməsəydiniz, bu hadisələr olmazdı, anam ağlını itirməzdi, biz buradan qaçıb getmək məcburiyyətində qalmazdıq. Ata, Siz gərək razı olaydınız ki, məni Cingöz xanla bərabər dəfn edəydilər. Mənim üstümdə oldu bütün bu işlər, – onun səsi titrəyirdi, – mənim üstümdə. Siz mənə görə hər şeyi atdınız, hər şeydən imtina etdiniz... hər şey mənim ucbatımdan məhv oldu... anam mənim ucbatımdan dəli oldu...

Toltı bəy yaxına gəlib qollarını geniş açdı, Umayranı qucaqladı. Umayra onun boynuna sarıldı, üzünü üzünə yapışdırdı. Daha heç nə demədi: eləcə dayandı.

Toltı bəy qızının yanağından öpdü. Umayra ağlayırdı. Sonra o da Toltı bəyi öpdü və Toltı bəy qayıdıb bir də Umayranın yanaqlarından öpmək istəyəndə onların dodaqları bir-birinə dəydi. Haradasa ani olaraq öpüşdülər. Toltı bəy duydu ki, Umayra dodaqlarını ayırmaq istəmir və bu, ona xoş gəlir.

Pəncərədən görünürdü ki, eyvanın ətrafında işıq çoxalıb. Malikanənin bütün xidmətçiləri bir yerə yığışmışdılar və onlar sabunlu su qabarcıqları kimi üfürülən söz-söhbətdən savayı dəqiq heç nə bilmirdilər; dəqiq bildikləri yalnız bu idi ki, Cingöz xan gəbərrib.

Toltı bəy Umayradan ehmalca aralandı, od kimi yanan əlinin içini onun yanağında gəzdirdi:

– Qızım, əvəzində mən səni qazandım, rahat ol: mən səni sevdiyim qədər dünyada heç kimi sevməmişəm...

Umayra istədi yenə uşaqqasına soruşsun ki, “bəs anam?”, amma bu dəfə böyükcəsinə heç nə soruşmayıb susdu. Toltı bəy Umayranın biləyindən yapışdı, qızıl torbalarını yerdən qaldırdı və qızını öz arxasına eyvana sürüklədi. Saytuba addım səslərindən həməncə anladı ki, onlar otaqdan çıxırlar: odur ki, başını dimdik tutub özünü toparladı. Toltı bəy Umayra ilə birlikdə eyvan sürəhisinin yanında peyda oldu. Hamının nəzərləri onlara sancıldı. Yalnız cırcıramalar öz aralarında nəsə danışmışdılar.

Toltı bəy təkə Umayranın eşidəcəyi bir pıçılıtlı ilə:

– Torbalardan beş kisə qızıl çıxarıb ver mənə, – dedi və üzünü tutdu camaata, – ey mənim qaravaş

və nöqərlərim, bax, bu saatdan etibarən siz azadsınız, çıxıb dörd bir yana gedə bilərsiniz, – o, Umayradan qızıl kisələrini götürdü, – bu da sizin haqqınız. Zəhmətinizin əvəzini qızılla ödəyirəm, beş qatına ödəyirəm... götürün, yaşayın... və unutmayın Toltı bəyi...

Toltı bəy qızıl kisələrindən əvvəlcə birini Umayradan götürüb ağızını açdı və baxışları eyvana zillənmiş insanların başına qızılları yağış kimi yağdırdı. Qızıllar məşəllərin işığında sarı kəpənəklər kimi qaranlığın içinə səpələndi və həyəət daşlarının üstünə düşüb cingildədi. Elə bil ki cırcıramalar nədənsə qorxub səslərini kəsdilər. Nökər və qaravaşlar qızılların ardınca yerə çöməldilər: bəziləri məşəlləri kənara tullayıb qızılları ikiəlli toplamağa başladı.

Mənzərə sanki Toltı bəyi cuşa gətirmişdi.

O, digər kisələri də həvəslə əlində silkələyə-silkələyə gecənin qaranlıq ətəyinə boşaldırdı. Qızıllar havada göyərçinlər kimi o üz-bu üz çönə-çönə, qaranlığın içi ilə sürüşə-sürüşə enişə gedib birdən cingiltiyə həyəət daşlarına dəyirdilər.

Hamı qızıl yığmaqla məşğul idi. Bir Saytuba, bir də atların yüyənini əlində saxlamış cavan nöqər yerindən tərpənmirdi. Nökər güclüydü deyə atların üçü də yerində farağat dayanmışdı. Bu, Toltı bəyin nəzərindən qaçmadı: o, bir an daha çöməlmiş qaravaş və nöqərlərə eyvan yüksəkliyindən tamaşa elədi, əyilib yerdən torbaları götürdü, qızının əlindən tutub pilləkənlərə sarı getdi.

Saytuba qızıl yağışına baxırdı.

Cavan nökar atları cığallıq eləməyə qoymurdu.

Gözətçilər darvazanı Toltı bəyin əmrinə əsasən açıq saxlamışdılar.

Çöl həyətdən aydınca görünürdü.

Cırcıramalar nəfəs dərmədən oxuyurdular.

Qaravaş və nökarlar qızılları bircə-bircə yerdən götürürdülər.

Saytuba hərdən gözlərini Toltı bəy və Umayradan çəkib darvazaya tərəf boylanırdı. Qorxurdu ki, birdən Cingöz xanın xidmətçiləri içəri girərlər.

Toltı bəy Umayra ilə əl-ələ tutub pilləkənləri aşağı enirdi.

Ay hicabı üzündən yarıya qədər götürmüşdü. Bənizi hələ ağarmamışdı.

Saytuba darıxırdı: ona elə gəlirdi ki, pilləkənlər bugün qurtarmayacaq.

Birdən haradansa gecənin qaranlığından iri bir bayquş uçub gəldi, qanadlarını iki dəfə vıyıldıtdı, qondu malikanənin eyvanına.

Toltı bəy bunu gördü, ancaq heç ovqatını pozmadı.

Saytubanın canından isə bir üşütmə keçdi: gecə quşları onu vahiməyə salırdı.

Qaravaşlar və nökarlar quşa diqqət kəsilmədilər: yerdən bacardıqca çox qızıl götürmək lazım idi. Onlar cıncıqlarını da çıxarmırdılar.

Bayquş isə sanki bir-bir baxırdı adamlara, gözlərini heyrət içində açıb baxırdı və elə bil nəyisə anlamaq və ya anlatmaq istəyirdi. Ağayana oturmuşdu bayquş

eyvanda... əsl bəy kimi oturmuşdu... Başını dik saxlamışdı: hərdən boynunu aramla ora-bura çevirib qürurunu və kübarlığını nümayiş etdirirdi.

Toltı bəy pilləkənlərdən enən kimi addımlarını yeyinlətdi. Gəldi atları saxlamış cavan nökərin yanına. Torbadan bir qızıl kisəsi də çıxarıb ona uzatdı. Dedi:

– Sən bizimlə gedərsən: qızımı qoruyacaqsan. Özü-nə də bir at bul.

Toltı bəy qızıl torbalarının bir qismini atının yəhərinə bağladı, o biri qismini yəhərin içindəki boşluğa doldurdu və hoppanıb boz aygırını mindi: atı sürdü nökər və qaravaşların arasına. Bu fağır və zavallı insanlar tapdaq altında qalmamaq üçün ortanı həməən boşaltdılar, amma çəkilib kənardə durmadılar. Daşların üstündə, o küncdə, bu küncdə hələ də tək-tük qızıllar parıldayırdı. Toltı bəy atından əyilib yerdəki məşəllərdən birini götürdü, qolaylanıb məşəli düz bayquşun üstünə vızılдатdı. Məşəl fırlana-fırlana qalxdı havaya, amma hədəfə dəymədi. Quş qanadlarını geniş açıb atıldı qaranlıq dənizinə və uçub boşluğun içində gözdən itdi.

Toltı bəy bir də əyilib yerdən daha iki məşəl götürdü. Atını sürüb malikanənin sütunlarına yaxınlaşdı və növbə ilə hər birini odladı. Sonra məşəllərdən birini alt mərtəbənin pəncərəsindən içəri tulladı.

Malikanə tüstülənə-tüstülənə yanırdı: qadınlar çıxırmağa, tələsməyə başlamışdı: nökərlərsə hələ də qızıl tapmaq arzusu ilə gözlərini yerdən ayırmırdılar.

Toltı bəy atını həyət boyu çapıb hər yanı odlayırdı. Hamı Təncigül xatunu unutmuşdu: o, ancaq Toltı bəyin yadında idi.

Artıq hasar böyründəki ağaclara da alovun dili toxunmuşdu.

Umayra təşviş içində titrədirdi.

Toltı bəy həyətində vida tonqalı qalayırdı. O, keçmişindən təmizlənirdi, evini, xatirələrini, paltarlarını, sevgisini, mal-qarasını, ilxısını odda yandırırırdı.

Alov güclənirdi.

Hamı bu möhtəşəm yanğın mənzərəsi içində Təncigül xatunu elə bil tamam unutmuşdu; bəlkə də bu qadını daha heç kim xatırlamaq istəmirdi.

Saytuba yerindəcə quruyub qalmışdı. Toltı bəy onu qorxudurdu.

Daha cırcıramaların səsi eşidilmirdi.

Öküzlərin və inəklərin tövlədən ərsə yüksələn böyürtüsü adamın canına vəlvələ salırdı.

Həyət işıqlanırdı; işıqlandıqca istilənirdi.

Toltı bəy atının üstündə sanki bayaqkı bayquş kimi oturmuşdu; üzündə heç bir dəyişiklik yox idi; hayana baxırdı, orada alovla rastlaşırdı: yalnız arada əyilib ayğırın boynunu qucaqlayırdı, qulağına nəsə pıçıldayırdı, onu sakitləşdirirdi.

Nökərlər, qaravaşlar, əllərinə nə keçdi, götürüb darvazadan çıxırdılar, çölə dağılışırdılar. Heç kəs qızıla tamahsılanmırdı.

Atların kişnərtisi "biz ölürük" harayı kimi səslənirdi.

O zaman ki Toltı bəy ayğırını sürüb gəldi, Saytuba və Umayra ilə tən oldu, Təncigül xatunun qara siluetini eyvanda gördü. Təncigül xatun qışqırmırdı, hay-küy salmırdı, kimisə köməyə çağırmırdı, sadəcə, istidən qorunmağa, ona toxunmağa çalışan alovu milçək kimi üstündən qovmağa, bir də hava udmağa çalışırdı. Toltı bəy əlüstü pilləkənlərə göz atdı. Onlar daha gur və daha sürətlə yanırdılar; qəşəngcə çırıltı salıb yanırdılar, hava ilə oynaşa-oynaşa, qaranlığa dil çıxarda-çıxarda yanırdılar: bu halda pilləkənlərə yanaşmaq mümkünsüz bir şey idi. Toltı bəy savaşı meydanında minlərlə insanın oxdan, nizədən, qılıncdan öldüyünü görmüşdü, suda boğulub öldüyünü görmüşdü, at tapdağı altında qalıb öldüyünü görmüşdü, od içində külə dönüb öldüyünü görmüşdü və yerdən bumbuz qənbər götürüb sinəsinin içinə ürək əvəzinə qoymuşdu.

Döyüşçü olub insan qalmaq cəfəng iddiadan başqa bir şey deyil. Əsgər kövrələndə əzələləri boşalır, qalxanı əlindən yerə salır. Düşməyə rəhm etmək, özünə aman diləmək döyüşçünü yazıqlaşdırır, miskin birisinə çevirir. Əsgərin mərhəməti çoxaldıqca onun öz şəxsi ölümü ilə qarşılaşmaq şansı da çoxalır. Amma Toltı bəy kövrəlmirdi, yumşalmırdı. Deyirdilər ki, o bir dəfə, tək bircə dəfə 18 yaşında ikən anasının dəfni zamanı bərkədən hönkürüb ağlayıbmuş, amma görəndə ki, camaat ona tamaşa eləyir, səsini xırp kəsibmiş, qəbrin yanından tələsik ayağa durubmuş, insanların ona yazıq kimi baxmasını istəmədiyindən

qılıncını qınından çıxarıb sinəsində iki çarpaz zolaq cızıbmış.

Artıq tövlələr sarıdan mucullanmış dəri və yanmış piy qoxusu gəlirdi.

Yanğın anbaan böyüyürdü, təpəgözləşirdi, təpəgözlər boyda olurdu, qorxunc olurdu və bu təpəgözlər Toltı bəyin həyatında heyvanları diri-diri bişirirdilər.

Alov Təncigül xatunun saçını çəngələmək niyyətilə ona sarı uzanırdı, ancaq hələ əli çatmırdı.

Toltı bəy gözləyirdi.

Ay qara məxmər pərdənin arxasından çıxıb səhnəyə gəlmişdi.

Alov qırmızı atlar ilxısı kimi qaçırdı həyətdə.

Təncigül xatun boğulurdu: onun öskürəyinin səsini bir kimsə qulağına almırdı.

Toltı bəy əmin olanda ki Təncigül xatunu xilas etmək mümkünsüzdür, "haydı, atlanın" əmrini verdi. Qaranlıqda al bayraqlar dalğalandıran alov Toltı bəyə əl eləyib onunla sağollaşırdı.

Saytuba cavan nökerin saxladığı atlardan birinin üzəngisinə ayaq qoyurdu.

Toltı bəy cilovu əlinə yığdı.

Bayaqdan hər tərəfdə alovla göz-gözə baxışan Umayra birdən təpəgözlərin birinin gözündə Təncigül xatunla rastlaşdı və "ana" deyib pilləkənlərə doğru şı-ğdı. Pilləkən əjdəha kimi od püskürürdü və anında-cə Umayranın üzünü qarsaladı. Umayra geri çəkildi. Toltı bəy həməncə, ləngimədən və fikirləşmədən yerə hoppanıb qızının belini möhkəmcə qucaqladı.

Alov Təncigül xatunun üstünə atılmışdı.

Umayra Toltı bəyin qolları arasında çırpınırdı.

Nökər atları Toltı bəylə Umayraya sarı çəkirdi.

Həyət boşalmışdı.

Təncigül xatun qışqırırdı, amma bir kimsəni köməyə çağırırdı, demirdi ki, məni xilas eləyin: elə hey bir yerdə dayanmadan ora-bura şığıyırdı.

Saytuba mindiyi atın yalını tumarlaya-tumarlaya xısın-xısın ağlayırdı.

Cavan nökərin bərəli gözləri bir tək Təncigül xatunu görürdü. O anlamırdı ki, niyə bir kimsə Təncigül xatunun dadına yetişmir; o anlamırdı ki, niyə Təncigül xatun xilas olmaq istəmir.

Elə bu an malikanənin sütunlarından biri yanıb-yanıb qırıldı, eyvan şaqqıltı ilə uçub töküldü yerə və Təncigül xatunu özü ilə apardı. Onun qışqırığı eşidilmədi. Əvəzinə Umayra dəlicəsinə çıxır-bıçır yumaqlaşdı. Toltı bəy onu qucağına aldı. Gətirib boz ayğırının üstündə oturdu. Umayra ət kimiydi; yıxılırdı. Ətrafda bir kimsə qalmamışdı. Toltı bəy bir əliylə Umayranı tutub ayğırını mindi və atını sürüb həyət darvazasından çıxdı.

Toltı bəyin alovdan pörtmüş üzü çölün sərinliyini həməncə duydu: elə bil onun üzünə soyuq suda isladılmış tənzip yapışdırdılar. O, azacıq qabağa əyilib Umayranın yanağından öpdü və pıçıldadı: "Hər şey qurtardı, qızım: daha heç nəyin fikrini çəkmə".

Bədirlənmiş Ay Toltı bəyin yolunu işıqlandırır. Onun bir yanında Saytuba gedirdi əsl süvari kimi, o

biri yanında və bir az arxada cavan nökrər yorturdu və Umayranın atının ipini çəkirdi. Toltı bəy aygırını çapmırdı, yorğa yerişlə çölün aurasına daxil olurdu, qızının taleyini çölə tapşırırdı, arabir əyilib Umayranın yanağından öpürdü və pıçıldayırdı: “Hər şey qurtardı, qızım: daha heç nəyin fikrini çəkmə”.

MƏHƏLLƏ

Tuncal sanki özünü məhəllədən dalğa-dalğa keçən qışqırığa tulladı: həsir şlyapasını da, başmaqlarını da evdə unutdu; mənzildə gəzdirdiyi şap-şuplarla küçəyə çıxdı. Dalğa məhəllənin yuxarisından gəlirdi: nə baş vermişdisə, orda baş vermişdi. Cavan oğlanlar coğa-coğa olub yuvalarından uçmuş hirsli arılar timsalında yuxarıdan aşağı tökülüşürdülər.

Hələ heç nədən xəbəri olmayan Tuncalın yanından birisi vıyıldayıb ötüşdü: nəfəsi darala-darala qaçırdı; deyəsən, özünü itirmişdi və bilmirdi ki, hara qaçır.

Coğaların arxasınca dava sorağında bulunan, kişiyana bağırmaq, kişiyana vuruşmaq istəyən oğlanların anaları, bacıları kut-kut toparlanıb kök qazlar kimi qışqırışa-qışqırışa, böyürlərini basa-basa məhəllə boyunca cərgələnib irəliləyirdilər. Onların səsi, ucdan danışığı, pərtov ağızlarından çıxan buğlanmış

qırmızısifət sözləri hava molekullarını sıxlaşdırıb yuxarıdan aşağı itələyirdi və tinin axırında hava elə bil qalınlaşırdı: isti çoxalırdı. Tuncal həyətdən bayıra adlayan andaca bunu duymuşdu, ancaq vecinə almamışdı.

O, gözünü zilləyib coğaların hərəkətinə baxırdı və bilirdi ki, bu məhəlləni bir gün sökəcəklər və burada hər şey dəyişəcək: daha bu adamlar olmayacaq, qatma-qarışıq çığırtı və bağırtılar, söyüşlər və qarğışlar buxarlanıb uçacaq, buranın passionarlığı da, pərxaşlığı da itəcək. Amma hələ ki məhəllə öz uzun və qısa, hamar və kələ-kötür dalanları ilə, xudmani, asfalt örtüklü təmiz və çirkli həyətlərilə, qozbel, əyri, boynubükük, qara kepkalı evlərilə, qədimi binaları ilə qaldıqları yerdəcə qalırdılar. Tuncal buralardan köçmək, uşaqlığını yetim kimi atıb getmək, qonşulardan ayrılmaq, şəhərdən uzaqlaşmaq istəmirdi. Onunla köçmək barəsində kimsə söhbət eləyəndə Tuncal elə bilirdi ki, dünyanın axırından danışırlar. Tuncala elə gəlirdi ki, köçmək artıq onun həyatının (mövcudluğunun yox ha) sonudur və o bu ideyadan möhkəm yapışmışdı və heç düşünmürdü ki, bu məhəllədən kənar da özünə bəlkə də daha yaxşı yaşayış qurmaq mümkündür.

Tuncal məhəlləni, içi dalanlar, evlər, binalar, adamlar qarışıq, sevirdi. Bu adamlardan daha haralarda görmək, tapmaq olardı ki... Tuncal onlara baxanda əylənirdi, kövrəlirdi, gülümsünürdü, qəzəblənirdi, ancaq onlardan imtina etməyi bacarmırdı.

Birdən ağ köynək geyinmiş qaraşın bir oğlan başqalarından ayrılıb hamıdan önə keçdi. Əlində bıçaq tutmuşdu, əzələləri gərilmişdi, yaxası dartılıb cırılmışdı, “mən sənə lap elə anovı” deyib nərildəyirdi və aşağı şığımaq istəyirdi. Coğadakı uşaqlar onu ləngidib saxlamağa, başını qatmağa çalışırdılar: gah yaxasından tutub saxlayırdılar, gah qucaqlayırdılar, gah da qollarını onun boynuna dolayıb yüngülvarı sıxırdılar: sıxırdılar ki, ağı başına gəlsin, qəzəbini soyutsun, öz qəhrəmanlıq yuxusundan ayılsın. O isə necə hikkə ilə tərprənirdisə, adamların əlindən rahatca sıpçınıb çıxırdı. Oğlan hər dəfə camaatın əlindən çıxanda, ağzını bir də söyüşlə doldurub nərildəyəndə, bıçağı dikəldib irəli şığıyanda qadınların səsi biraz da yüksəlirdi: onlar dözülməzcəsinə qaqqıladaşırdılar.

Tuncal gördü ki, ağköynək “bırax yaxamı, bırax didim sənə” bağıra-bağıra coğalardan sıyrıldı və üzüaşağı götürüldü. Coğalar onun arxasıya axışdılar: oğlana yetişən olmadı. Qadınlar özlərinə “vay” biçdilər. Yaşlı kişilərdən biri qışqırdı: “ala, saxlıyun, saxlıyun, tutun onu”. Ağköynək göyərçin kimi “uçurdu” aşağı. Heç kim də onu saxlaya bilmirdi, saxlamağa cəhd göstərmirdi. Çünki ağköynəyin ovcunda bərk-bərk sıxdığı enli çörək bıçağından qorxurdular: onun ayağını atıb “Azərbaycan” prospektinə keçməsinə az qalmışdı ki, Tuncal yüngül bir sıçrayışla tullanıb oğlanın belindən yapışdı. Ağköynək dartındı, çəmkirdi Tuncalın üstünə:

– Bırax, ala, dimirəm, bırax! Bırax məni də, yortım onun qarnını.

O öz kentavr sinəsilə Tuncalın qolları arasından çıxmaq istədi:

– Bırax da, bırax məni, yoxsa səni də öldürürəm.

Tuncal heç nə olmamış kimi dodaqlarını yaxınlaşdırdı ağköynəyin qulağına və yavaşca dedi:

– Prospektə burulan dəqiqə polis səni tutacaq.

Ağköynəyin əzələləri sanki boşalıb yumşaldı. Tuncal bunu hiss elədi və qollarını onun belindən açıb öz yanına sallatdı. Anındaca coğalar gəlib onlara çatdılar. Dostları, bəlkə də qohumları, bəlkə də tanışları, oğlanı ərklə qucaqlayıb, bəlkə də güc göstərə-göstərə qucaqlayıb özləri ilə məhəllənin yuxarisına dartmağa başladılar.

Adamlar gördülər ki, ara sakitləşir, coğalardan qopub ayaq saxladılar. Başa düşəndə ki, qorxulusu daha ötüşdü, ağköynəyin barıtı elə bura qədərmiş, üz qoydular dağılışmağa. Dağılışınlar sırasında birisi, şayəd, məhəllə cayılı, Tuncala təklif etdi ki, onlarla birlikdə çayxanaya getsin; Məmmədəli kişinin çayxanasına, dünyanın ən ucuz, çayxanasına, harada ki, bir çaynik çayın cəmi bir manat qiyməti var, nərddaxta da havayı...

Tuncal şap-şuplarına baxıb bir anlıq tərəddüd içində dayandı. Fikirləşdi ki, əgər bu kökdə getsə və bu uzunluqda yolu bir də geri qayıtsa, şap-şuplar evdə geyinmək üçün yararsız hala düşəcək. Elə bu vaxt Fərizəni gördü özündən bir neçə addım o yana.

Qəribə şəkildə xoş oldu Tuncala: həтта sevindi də. Öz məhəllə qonşularının özgəliyi içində Tuncal birdən-birə tənhalıqdan qurtulmuşdu, Fərizəni qarşısında bulmuşdu. Fərizə Afrika qadınları tipajında qıvrım-qıvrım burdurduğu tünd qara saçlarını üzünə dağıtmışdı və özündən çox razı qalmışdı; duyurdu ki, bu ona aşırı yaraşlıq verir. Fərizə yolu gələrkən dəfələrlə hiss etmişdi ki, kişilər gözlərini zilləyib nəzərlərini necə onun üstündə gəzdirirlər. O, zərif, açıq kofe rəngli kətdən mövləvi dərişlərinin tənnurəsi biçimində tikilmiş qolsuz dekolte paltar geyinmişdi; paltarın ətkələri baldırlarına çatırdı: açıq kofe rəngli qısa corabları, açıq kofe rəngli bahalı saboları vardı. Çiyindən formaca tənbəki kisəsini xatırladan ağzı büzməli iri giş torba asmışdı: kobud toxunuşlu idi, yan-yörəsindən saçaqlar sallanmışdı.

Tuncalgilin məhəlləsini tünlük görüb bir qədər qəribəmişdi Fərizə. Ona görə Tuncala elə baxırdı ki, sanki dünyada ondan doğma adamı yoxdur.

Əslində, Fərizə də, Tuncal da çox tənha insanlar idilər. Fərizə ərə gedib boşanmışdı: bu nikahdan zəif, xəstə bir uşaqı olmuşdu: çox təəssüf ki, o, körpəsinə qaydasınca qulluq eləyə bilməmişdi, onu yaşlı anasına tapşırılmışdı. Gündən-günə çocuğun vəziyyəti pisləşmişdi; heç həkimlər də baş açmamışdılar ki, bu tifilin dərdi-azarı nədir. Uşaq ölmüşdü və Fərizə Allaha şükür eləmişdi ki, dünyadan heç olmasa bir bədbəxt azaldı. Təbii ki, bu ölüm Fərizəni ağrıtmışdı, göynətmişdi, ancaq onu sındırmamışdı. Fərizə öz

sənətinə bağlı birisiydi: səhərdən axşamacan rəssam dostlarıyla avaralanırdı və çox vaxt elə öz şəxsi emalatxanasında yatırdı: elə olurdu ki, heç həftələrlə anasını görməyə getmirdi. O, sənət haqqında, məşhur rəssamlar, bəstəkarlar, yazıçılar haqqında danışmaqdan, mübahisələr etməkdən yorulmurdu: siqaret çəkməyi, hərdənbir çaxır içməyi və bir də seksiyə xoşlayırdı. Düzü, hər adamla yox. Fərizə gərək kiməsə bərk aşiq olaydı ki, onunla bir yatağa uzanaydı. Ayrı cür bu qadını heç bir vəchlə ələ gətirmək olmazdı. Ancaq Fərizənin bəyəndiyi kişilər vəziyyətdən faydalanırdılar və bir müddətdən sonra Fərizədən üzr istəyib ondan ayrılırdılar, ya da gedib başqa birisiylə evlənirdilər. Fərizə təzədən xeyli vaxt tənha qalırdı, heç kimə yovuşmurdu, emalatxanasını ehtiyacdən ehtiyaca, bir də anasının yanına gedəndə tərək eləyirdi, dostları ilə aktiv ünsiyyəti kəsirdi.

İndisə o, Tuncala vurulmuşdu; bəlkə də Tuncalın özünə, yaraşığına yox, onun ağına, istedadına, fantaziyalarına, sufiliyinə, samuraylığına, yoginliyinə, qədəşliyinə, bir sözlə, qəribəliyinə vurulmuşdu. Hələ ki buna sevgi demək olmazdı, amma burada artıq bir heyranlıq vardı. Tuncalın heç kimə bənzəməyən sərbəst davranışı və hüdudsuz azadlıq duyğusu Fərizəni maqnit kimi özünə çəkirdi. Ətrafında gördüyü bütün kişilər kimdənsə, nədənsə asılı idilər: asılı idilər vəzifələrindən, pullarından, valideynlərindən, varlı qohumlarından, şöhrətlərindən, məşinlarından, arvadlarından, məşuqələrindən, övladların-

dan, mənzillərindən, villalarından; asılı idilər millət iqtidarından, millət müxalifətindən, millət məhkəməsindən, millət vəkillərindən, millət fəhlələrindən, millət kəndlilərindən, millət ustalarından, millət polislərindən, millət müfəttişlərindən, millət türməsindən, millət havasından, millət alovundan, millət suyundan, millət küləyindən, millət günəşindən və millət ölülərindən. Tuncal isə heç kimdən və heç zaddan asılı deyildi. İstədiyi vaxt ölə bilərdi, heç “uf” da deməzdi: kövrəlməzdi də; özünə yazığı gəlməzdi ki, “aman Allah, mən həyatla vidalaşırım”.

Özünə yazığı gəlmək ən murdar hissdır, özünü sevməyin patologiyasıdır, dəlilik astanasıdır, nərgizliyin iç və dramatik formasıdır. Bu, sonun başlanğıcıdır, ruhun iflicinin əlamətidir. İnsanın özünə yazığı gəldimi, o, tənbelləşəcək, hərəkətlərində, sözündə-söhbətində aşırı qənaətcil olacaq: sanacaq ki, itirilən hər enerji miqdarı onu daha çox yazıq edir. O biri tərəfdən isə həmin adamın hamıya qarşı aqressivliyi artacaq; elə biləcək ki, onun yazıqlığının səbəbi başqalarının xoşbəxtliyidir.

İnsan günəş kimidir: onun emosional dünyasında periodik partlayışlar və ya püskürmələr baş verir. Bütün xəstəliklər də onlardan törəyir. Çünki emosiyalar qan dövranına, əzələlərin ritminə aktiv təsir göstərir. Partlayışlar isidir, qızdırır, coşdurur: sonra isə adam soyuyur. Beləcə, insanın iç iqlimi gündə bir neçə dəfə dəyişə bilir: bir halət digərilə əvəzlənir. Bu vəziyyətlər tez-tez təkrarlandıqca bədən yaşantılarının, emosiyala-

rın hakimiyyəti altına keçir: fiziologiya hisslərə tabe olur. Emosional püskürmələr intensivliyi bizi daha tez həm fizioloji, həm də ruhi diskomforta yaxınlaşdırır. Ona görə hisslər nəzarətdən çıxdımı, ağalığa başlar. Kim onları köləlikdə saxlamağı bacarsa, müdrik adam kimi tanınar, heç kimdən və heç nədən asılılığa düşməz.

Fərizənin bir qədər aralı, qarşı tərəfdə dayanıb xəfifcə gülümsədiyini Tuncal görürdü və özlüyündə Məmmədəli kişinin çayxanasının əldən çıxdığına heyifsilənirdi. Heyifsilənirdi ona görə ki, təqribən bir aya, ya da ayyarıma Məmmədəli kişinin açıq səma altındakı çayxanasında oturmaq mümkün olmayacaqdı.

Payız yağışları başlayacaqdı.

Tuncal əvvəlcə fikirləşdi ki, bəlkə Fərizəni də özüylə bərabər götürüb aparsın çayxanaya. Sonra fikrindən daşındı: çünki oradan evə tez qayıda bilməyəcəkdilər; busa Fərizəni aşırı yorardı, ya da darıxdırardı. Tuncal onu çayxanaya dəvət eləyən adama dedi ki, mənzildən küçəyə otaq şap-şupları ilə düşüb və bu səbəbdən də qayıdıb ayaqqabısını geyinməlidir. Tuncal ayaqqabılarını bəhanə elədi. Daha Tuncal demədi ki, qonağı var: istəmədi bilsinlər ki, Fərizə onun yanına gəlib. Hərçənd Fərizə faktoru bir o qədər də onun könlünü açmamışdı: Tuncal başa düşürdü ki, Fərizə onu özündən asılı eləyir; başa düşürdü ki, Fərizə asılılıq əlamətidir və o, indi Fərizəni tək buraxıb heç hara getməyəcək, istədiyi kimi davranmayacaq, vəziyyətlə barışıb Fərizəni məşğul eləyəcək: onlar mənzilə qalxa-

caqlar, otağa keçəcəklər və nə ki baş verməlidir, onların hamısı baş verəcək.

Nəhayət ki, adamlar seyrələndə Fərizə Tuncala sarı yaxınlaşdı və onun qənşərində durdu. Tuncal bir qaşını dartıb elə də mehriban və lütfkar olmayan səsle soruşdu:

– Xeyir ola?

– Heç elə-belə, söhbət eləməyə, – dedi Fərizə və əlüstü peşmanladı ki, niyə durub gəlib bura.

Araya sükut çökdü. Tuncal anladı ki, fikrini düz ifadə eləməyib; anladı ki, səhv danışib; anladı ki, qonağı bu cür soyuq qarşılamaqlar; anladı ki, elə indicə Fərizənin xətrinə dəydi və anladı ki, özü üçün qəbul elədiyi yaşam qanunlarından kənara çıxır, kimə görə nələrdənsə imtina eləyir; anladı ki, Fərizə onun azadlığını əlindən alır.

Susdular.

Hər ikisi lal-dinməz dayanıb ora-bura baxırdılar. Sanki danışmağa sözləri yoxdu. Fərizə incimişdi, Tuncal utanmışdı. Diqqətsizliyi ucbatından söylədiyi “xeyir ola?” kəlməsini Tuncal özünə bağışlaya bilmirdi: bu kəlmə onu acıqlandırır. O, acıqlanırdı və başa düşürdü ki, bu acığın öhdəsindən gəlmək onun üçün çətinidir. Axı necə oldu ki, o, salamlaşmaq, onun kefini xəbər almaq əvəzinə, Fərizəyə bu sayaq axmaqcasına müraciət etdi? Yenədəmi orijinal olmaq həvəsi? Yenədəmi gizli qürurun pırtlayıb ortaya atılması? Yenədəmi vaxtını qadına sərf etmək qorxusu?

Bir qadınla tanış olanda Tuncal fikirləşirdi ki, gör, ömrümü nəyə sərf eləyirəm: zəhrimara qalmış 11 dəqiqə üçün bu qədər vaxt itirməyinə dəyərmə; dəyərmə ki, cəmi 11 dəqiqə üçün bu qədər oynayasan, bu qədər boş-boş danışasan, bu qədər əlləşib dəridən-qabıqdan çıxasan. O, Paolo Koelyonun “11 dəqiqə” romanını sevirdi: o, fahişə haqqında romanı sevirdi. Qəribədir, fahişə həyatından danışan romanları xoşlasa da (o, hətta Panas Mirnı adlı Ukrayna yazarının “Gəzəyən qadın” romanını da oxumuşdu), Tuncal fahişələrin xidmətindən, bir dəfə də olsun, yararlanmamışdı: adi fikrin özü ona fiziki şəkildə pis təsir göstərirdi. Tuncal anlamırdı ki, fahişə ilə necə çarpayıya uzanmaq olar, fahişəni necə öpmək, necə qucaqlamaq olar və bunları eləyəndən sonra fahişəyə necə pul vermək olar. Əgər sevgi yox idisə, Tuncal üçün seks də yox idi: sevgisiz seks tabu idi Tuncal üçün... O, sevgisiz seks təhqir sayırdı, aşağılıq sayırdı; sanırdı ki, sevgisiz sekslə məşğul olan insan ləyaqətini itirir, alçalır, meymunlaşır.

Tuncal bütün varlığı ilə duyanda ki, hissləri bir-birinə qarışıb onu narahat eləyir, onu etiketə bağlayıb adiləşdirməyə çalışır, Fərizəni küçədə qoyub qaçmaq istədi. Ancaq hara qaçası idi ki? Burdan ancaq dəliliyə qaçmaq olardı, qaçıb ancaq ağılsızlıqda gizlənmək olardı. Ona görə Tuncal başladı Fərizəyə olan duyğularının dolaşığında sevgi axtarmağa; axtaranda tapdı ki, o, həqiqətən, “Qız qalası”nın yanında işləyərkən Fərizəyə sevgi ilə pudralanmış seksual

həvəs göstərmişdi. Hərçənd bu həvəs Tuncalda sonradan sönmüşdü: Fərizə unudulmuşdu. İndisə Tuncal nə edəcəyini, necə davranacağını heç cür kəsdirə bilmirdi: hətta bilmirdi ki, Fərizəyə bu məqamda nə desin.

O da, bu da bir-birinin qənsərində dayanıb eləcə susurdular.

Tuncal toxtamaq üçün Buddanı fikirləşdi; fikirləşdi ki, Buddaya yaxınlaşmaqdan ötrü gərək fil olasan, fil kimi olasan: öz-özünə dedi: “mənsə sərçə təlaşı içindəyəm”. Sonra bir də fikirləşdi: fikirləşdi ki, fil onun ağına haradan gəldi bu həşirdə. Fikirləşdi və cavabını tapdı: axı Buddaya hamilə qaldığı gecə Buddanın anasının böyrünə ağ fil girmişdi. Deməli, Budda fil oğludur və şüuraltının impulsları gizli bilgilərlə doludur. Bunu düşünərkən Tuncal içinə bir rahatlıq çökdüyünü duydu: duydu ki, “hirs və tərəddüd” adında bir şeylər suyu süzülə-süzülə onun qafasını və ürəyini tərk edib gedir; duydu ki, həmişəki vəziyyətinə qayıdır, fikirləri və yaşantıları ona tabe olur.

Elə bu anda arxa tərəfdən kimsə Tuncalın üzünə var gücü ilə bir şapalaq yapışdırdı: sillə mis kimi səsləndi. Məhəllədə kim vardısı, hamı dönüb səs gələn tərəfə baxdı. Qəfil zərbədən Tuncal çaşdı, özünü itirdi: gözündən qılgıncım çıxdığını sandı və ehmalca yerə oturub iki əlilə sifətini qapadı. Fərizə bu adamın Ağköynək olduğunu gördü: onların baxışları bir anlığa qarşılaşdı. Qədəş oğlan qəzəb və hirs püskü-

rürdü, Tuncalın üstünə atılıb onu əzişdirmək, hayfını ondan almaq istəyirdi. Lakin Fərizənin Ağköynəyə aşkar nifrəti elə bil onu haradasa bir azca ləngitdi və bu kifayət elədi ki, coğayla gəzən yeniyetmələr onun qollarını burub təzədən özlərilə yuxarıya dartsınlar.

Fərizə Ağköynəyə ünvanlanmış məzəmmət dolu “axmaq, dəli, onu nöş vurursan?”, “sənə onun nə zərəri dəydi, ay heyvərə?”, “bu daha adamlıqdan uzaq oldu ki”, “Allah saxlamış, bəyəm o, dayandırmadı səni, yoxsa əlli-ayaqlı getmişdün indi” kimi cümlələri aşkar eşidirdi; amma başını qaldırıb baxmırdı ki, bunu kimlər söyləyir, kimlər Tuncalın halına acıyır: onların arasında qadınlar da vardı, kişilər də. Tuncal yavaş-yavaş axşamın qəhrəmanına çevrilirdi. Fərizə də aşağı əyilib əlinin içini Tuncalın kürəyində gəzdirirdi, onu ovundururdu:

– İstəyirsən, ambulans çağırım, ağrıyan bir yerin varmı?

– Lazım deyil, mənə heç nə olmayıb.

– Necə yəni heç nə olmayıb? Olub. Mənim gözümlə qarşısında səni tanımadığın bir adam vurdu. Hətta o səni əməllicə əzişdirəcəkdi də. Başın gicəllənmir? Sənin o vəhşiyə nə işin vardı, axı? Niyə onu saxlayırsan, qoy, hansı cəhənnəmə istəyir, itib getsin ora. Qalx, qalx ayağa, – bu sözləri Fərizə az qala Tuncalın qulağına pıçıldayırdı və ayrı bir kimsə onları eşitmirdi, – niyə onda oturmusan, əgər incidən bir yerin yoxdursa?

– Utandığımndan... Aman Allah, bir anda dünya qurtardı elə bil... Mən gözləməirdim... çaşdım bir anlığa... bir anlığa elə bil kor oldum... – Tuncal susdu və handan-hana: – Fərizə, mən alçalmaqdan qorxuram... mən ehtiyacdən qorxuram, Fərizə... Kiməsə möhtac olmaqdan qorxuram... Cəmi bir neçə saniyə, gör, məni necə döyüb kənara atdı? – Tuncal sifətini qapadıb yüngül nökdəuna düşməyinə bəraət qazandırırdı sanki; öz zəifliyini bir növ ört-basdır eləyirdi və pıçıltı ilə söyləyirdi dediklərini.

– Brrrr... – Fərizə dodaqlarını kipləşdirib başını azacıq silkələdi: – brrrr... bu cür danışma, sonra elə bilərəm özünə yazığın gəlir: öl, ancaq yazıq olma. – Fərizə Tuncala toxtaqlıq vermək üçün bunları aram-aram dedi. – Niyə oturmusan? Faciə olmayıb ki? Səp-pasağsan.

– Hələ gözlərimin qarşısından qaranlıq çəkilmir. Birdən qalxaram, başım gicəllənər.

– Qorxma, heç nə olmaz. Bir də niyə utanırsan ki? Bəyəm camaat görmür ki, sən arıq birisisən: görmür ki, o nə boydadır? O kimə bir vursaydı, həmən yıxılardı, bəlkə lap uzanardı da. Sən hələ yaxşısan. Şükür elə. Özün də dur daha, dur gedək evə. – Fərizə Tuncalın qolundan tutdu.

Tuncal cəld ayağa qalxdı: üzünün bir tərəfi qızarmışdı; heç kəsə sarı baxmadı, Fərizənin əlini əlinin içinə alıb onunla bərabər həyətlərinə sarı addımladı. Tuncal birdən-birə hiss elədi ki, bayırda olan bütün adamlar nəfəslərini çəkib, Ağköynəyi unudub ona

baxırlar. O, barmaqlarını boşaldıb Fərizənin əlini buraxdı, Fərizə isə bundan istifadə eləyib mehribanca-sına Tuncalın qoluna girdi və üzünü Tuncalın üzünə yaxınlaşdıraraq dedi:

– Nə üstündə dalaşırdılar ki?

– Sənə bu qədərmi maraqlıdır? – Tuncal üz-gözü-nü qırıqdır Fərizənin söhbət etmək, gördüyünü müzakirə obyektinə çevirmək həvəsini söndürməyə çalışdı.

– Hələ bir soruşursan? Adam səni öldürmək istəyirdi ki...

– Öldürmək yox, əzişdirmək, şil-küt eləmək. – Tuncal həmişəki vəziyyətinə qayıdırdı, hər şeyə ironik yanaşmaq şəkərini bərpa eləyirdi.

Fərizə əl çəkmədi, özünü küsmüş Tıq-tıq xanım kimi apardı, küsdərəcək oldu, kirpiklərini zarafatya-na incik-incik bir-birinə çırpıb Tuncala baxdı:

– Neçə vaxtdır ki, qadınsızsan?

Tuncal çaşdı, ancaq özünü həməncə toparlamağı bacardı:

– Hesablamamışam: olar da, aylarca... – Bu dəfə içi-nin istisi Tuncalı qızartdı.

O, mövzudan uzaqlaşmaq üçün dedi ki, dava-da-laş məşin üstündə olub.

Həyətin darvazasına çatmışdılar.

Bu, Fərizəyə bəs eləmədi və o, məsələnin mahiyyətinə tərəf getdi:

– Məşin oğurruyublar?

– Yox. – Tuncalın sanki birdən dili açıldı, başladı üyüdüb-tökməyə. – Bir xam girib məhəlləyə və xam kimi davranıb, icazəsiz-filansız maşını sürüb özgəsinin qapısında saxlayıb. Elə bu məqamda qonşu evinə qayıdıb. Xam adamı qarıda görüb, deyib ki, çək, apar maşını burdan. O da tərsliyə düşüb, özünə güvənən birisi olub, pullu olub, axır ki nə zəhrimarsa olub, deyib ki, öz işlərini görməyincə, maşını heç hara yerindən tərpətmeyecey. Onda qonşunun oğlu, eləməyib tənbellik, demə, oğlan pəncərədən görürmüş ki, atası ilə yekəxana-yekəxana danışırlar, götürüb çörək bıçağını, cumub bayıra. Əgər atası özünü qabağa atıb tələsik oğlunu qucaqlamaseymiş, uşaq bıçağı zollıyeseymiş “Mercedes” yiyəsinin qarnına. Görürəm, səsin çıxmır, deyəsən, xoşuna gəlir.

Onlar həyətin içində idilər.

Danışdırlar.

Qonşuların hamısı onları artıq görmüşdülər.

– Mən belə söyləməzdim ki, xoşuma gəlir, ya gəlmir, – könülsüz cavab verdi Fərizə, daha doğrusu, cavab verməyə tənbellik elədi. – Ama hər halda bu qədər adamın küçəyə yığışma səbəbi maraqlıdır. Sonrası necə olub?

– Heç necə, qaçaqaç düşüb. “Mercedes” yiyəsi daban əllialtı götürülüb üzü aşağı, heç öz maşınına əyləşmək imkanı da tapmayıb. Mən küçəyə çıxanda onu gördüm, tövşüyə-tövşüyə yanımdan ötürdü, pırsımışın birisiydi. Bir də baxdım ki, ağ köynək geyinmiş cavan birisi əlində çörək bıçağı adamların dövrəsindən aralanıb nərildəyə-nərildəyə yuxarıdan

cumur, heç kim də qabağını kəsə bilmir; çünki güllə kimi şığıyırdı oğlan.

– Bəs sən onun qarşısını kəsəndə qorxmadın ki, bıçaq sənə batar?

– Bunu sən hardan bilirsən?

– Bəyəm bayaqdan burda dayanmamışam?

– Onda finalı niyə məndən soruşursan, əgər özün hər şeyin şahidi olmusansa?

– Mən hadisəni yox, sənin yaşadıklarını bilmək istəyirəm. Bilmək istəyirəm ki, sən nə hisslər keçirdin o sənə yaxınlaşanda?

– Düzünə qalsa... – Tuncal başladı zarafatyana mırıltmağa, – düzü yoxdu, dizi yoxdu, izi yoxdu, özü yoxdu... yoxdu, yoxdu, yoxdu... Oldu, keçdi, buxarlandı. – Sonra qəfildən ciddiləşdi. – Bilirsən, buraların camaatı əvvəllər milisdən qorxardılar, qorxardı nədir, lap tük salardılar; indi də polisi görəndə şalvarı batırırlar. – Tuncal birdən həyətin ortasında çönüb üzü Fərizəyə dayandı və son 45 santimetrlik nəzakət məsafəsini öz səmimiyyətilə minimuma endirdi. – Bizim məhəllə nağıl məhəlləsidir, nağılçılar məhəlləsidir. Bu adamlar ki, sən görürdün ha, gündə bir nağıl yaşayırlar. Mən də onun qulağına sehrli polis sözünü dedim, onun qarşısına çəpər çəkdim, o da yerə mıxlanıb durdu, irəli bir addım belə atmadı. Polis gələndə məhəllə nağılları qurtarır. Bu kifayət elədi ki, dostları bizə yetişib onu aparsınlar. Qalanları da getdi Məmmədəli kişinin çayxanasına, gördüklərini, eşitdiklərini müzakirə eləməyə. Sən də gedək bizə. Göydən də üç alma düşdü.

Onlar yüngülcə gülüşdülər və bu gülüşün arxasınca Fərizə tam ciddiyyətilə qəfildən soruşdu:

– Sən niyə “bizə gedək” dedin? Məgər səndən başqa da sənin mənzilində yaşayan var?

– Fərizə, qadınların sual-cavabından elə zəhləm gədir ki... Onlar hər şeyi bittiyirlər.

Fərizə sanki bənək oldu, üzündə qırmızı ləkələr əmələ gəldi, ancaq özünü sındırmadı, istədi söhbətin səmtini dəyişsin, di gəl ki, bacarmadı, sözə ilişdi:

– Bu bitləmək nədi belə?

Onlar indi də yağışdan rəngləri qopuq-qopuq olmuş taxta pilləkənə ayaq qoyurdular.

– Sözdü də, bakılılar işlədir. Mühəribə vaxtı adamların saçını bit basardı. Onlar da bitləri məhv eləmək üçün saçlarına nöyüt çəkərdilər. Olurdu ki, ev adamları saçlarını bir-birinə yoxlatdırırdılar. Bir də görürdün, kimsə o birisindən bit tapırdı və başlayırdı bitləri təmizləməyə. Bax, buna bitləmək deyilirdi, inanmırsan, – O, Fərizənin dodaqlarının qaçdığını gördü, – nənəmin özü danışırdı. Mən onda balaca idim... onun dedikləri nağıl kimi gələrdi mənə. Bir də bilirsən, meymunların bir-birini bitləməsi, bakılılar demişkən, bittəməsi elmdə qruminq adlanır. Bu bir sistemdir, – Fərizənin təəccüblənməsi Tuncalın diqqətindən yayınmadı, – sən heç eşitməmişən bu haqda, qruminq vasitəsilə meymunlar sürüdə öz yerlərini, statuslarını müəyyənləşdirirlər, münasibətlərini aydınlaşdırırlar, hətta, güləcəksən indi, sevgilərini bəyan edirlər.

Onlar həyət pilləkənlərilə üçüncü mərtəbəyə qalxırdılar və hamı da (ya pəncərəsindən konspirativ şəkildə, ya balkonundan yarımkonspirativ üsulla, ya da həyətdən aşkar surətdə) görürdü ki, Tuncal evə qadın gətirir. Həyət kişiləri, adətən, subay adamların öz evlərinə qadın gətirmələrinə yaxşı baxmırdılar. Bunu əxlaqsızlıq sayırdılar, arvad-uşağa hörmətsizlik sayırdılar, oğraşlıq bilirdilər. Əlbəttə, tək yaşayan kişilərdən kimsə, çox nadir hallarda, həyətə qız, ya da qadınla gələ bilərdi, amma həmin qız və ya qadın, əgər qohum deyildilərsə, gərək həyətdə dayanıb gözləyəydilər və tək kişinin mənzil qapısından içəri ayaq basmayaydılar. Əks təqdirdə, qonşular lap polis də çağıra bilərdilər. Hərçənd onlar Tuncalı bir o qədər də normal adam hesab eləmirdilər, ona dəyib-dolaşmırdılar, onu rusbabı bir şey sayırdılar. Onlar elə hesab edirdilər ki, Tuncal valideynlərinin daha pis variantıdır və hətta şübhələnirdilər ki, o, azərbaycanlıdır, ya yox; yəni Tuncalın atasından şübhələnirdilər. Anası Tuncala hamilə olanda bu ziyalı ailəsi Moskvadan Bakıya köçmüşdü. Onlar o qədər ziyalı idilər, o qədər mədəni, o qədər lütfkar, o qədər həlim, o qədər hər şeydən ehtiyatlanan idilər ki, çoxları bu adamları yəhudidən dönmə sanırdılar. Ancaq yanılırdılar. Məsələnin həqiqəti bu idi ki, Tuncalğilin ailəsi bir qayda olaraq Moskvada yəhudilərlə dostluq edərmiş, yəhudilərlə oturub durarmış. Anası Səlimə xanım da yəhudilərin bütün tökdüklərini yığbmış. Bakıda o, eynən kübar yəhudi

qadınları kimi bəzənib-düzənərmiş. Odur ki, qonşular bu ailənin milli mənsubiyyətindən bir elə də arxayın deyildilər. Heç Tuncal da özünü azərbaycanlıya adekvat bir tərzdə aparmırdı, kimin onun barəsində nə deyəcəyini düşünmürdü, konkret zaman kəsimi ona nə diktə eləyirdisə, onun üçün hansı musiqini çalırıdısə, o da həmin musiqiyə uyğunlaşırdı və buna uyğun oynamağa başlayırdı. Daha necə oynayırdı, musiqini bəyənilib oynayırdı, ya inkar edib oynayırdı, bu, daha Tuncalın öz işi idi və heç kimə də daxli yox idi. Tuncalgili “başqaları nə deyər” düşüncəsinə görə hərəkət eləməyirdilər: özləri üçün yaşayırdılar, qonşuların fikirlərinə məhəl qoymurdular.

Fərizə aşağı baxdı: zivələr, paltarlar, dəmir məhəcərlər, cırıldayan taxta pilləkənlər, yeşiklərlə dolu balkonlar, uşaqların hay-küyü. Bura cuhudlar məhəlləsi deyildi, amma oranı xatırladırdı: ora kimi qələbəlik idi. Fərizənin yəhudi rəfiqəsi bir zamanlar cuhudlar məhəlləsində yaşayırdı: o da ondan bilirdi ki, cuhudların həyəti necə olur. Həqiqətdə isə Tuncalgilin həyatında cəmi bir rus yaşayırdı, yəhudilərsə on il olardı İsrailə köçmüşdülər. Düzdür, onlar arada Bakıya gəlirdilər: gələndə həyətdə də gəlirdilər və mütləq Tuncalla görüşüb ona hədiyyədən-zaddan, puldan-paradan nəsə verirdilər.

Tuncal kilidlə qapamadığı qapısını itələyib Fərizəni mənzilə buraxdı və bu dəfə qapını içəridən bağladı. Kondensiyası yandırdı. Fərizə əlüstü reaksiya verdi: çünki bilirdi ki, Tuncal çox kasıb yaşayır:

– Təzədir?

– Qışda almışam: Ertəkinin proyektindən mən 1200 pul götürdüm o zaman.

– Manat, avro, dollar?

– Uy da. Qadınlara heyranam: elə hey nəsə soruşurlar.

– Deyirsən, susaq?

– Hə. – Tuncal məsələni böyütmədi. – Neyniyim, Bakıda istidən yatmaq olmur. Niyə dayanmısan, keç, əyləş də, özünə yer tapa bilmirsən?

Fərizə, doğrudan da, özünə yer tapa bilmirdi. Divan-taxtın üstünə qəzet və jurnallar atılmışdı, kilim sərilməmiş döşəməyə isə bir neçə kitab vızıldadılmışdı. Divardan tablolar asılmışdı, yaraşlıq üçün yox, otaq darısqal olduğu üçün; bir neçə tablonun üzünə isə boz kətan parçalar atılmışdı. Bu şəkillərin üzünü divara çevirmişdilər. Küncdə bir kreslo vardı: iyirmi-otuz ilin kreslosu olardı. Bəlkə biraz da çox: görünürdü ki, yaxşı materialdan hazırlanıb və möhkəmdir. Ortada oval formasında şüşədən hazırlanmış bir jurnal mizi dayanmışdı: üstündə qəndqabı vardı, pivə botılı vardı, fincan, bir də çipsi paketi vardı.

Fərizə pəncərəyə yaxınlaşdı: həyət susuz quyu kimi görünürdü, darıxdırıcı və günəşsiz görünürdü, dişi tökülmüş qoca kimi görünürdü. Pilləkənləri çıxarıcı duyuğu camaşırxana qoxusu da Fərizənin burundan heç cür getmirdi.

Mənzil yavaş-yavaş sərinləyirdi.

Fərizə pəncərənin qarşısından çəkildi. Tuncal soruşdu:

– Çay istiyirsən, kofe, yoxsa kola?

Fərizə divan-taxta əyləşdi və həmənəcə hiss etdi ki, bu mebel predmeti artıq çoxdan köhnəlib:

– Kofe içərdim: hansındandı?

– Neskafe.

– Olsun. – Fərizə əvvəlcə susdu, sonra amirənə əlavə etdi: – Balaca fincanda gətir.

– Ayrı daha nə keçir könlündən?

– Desəm, guya alacaqsan?

Tuncal başını buladı: amma bilinmədi ki, o, “yox” deyir, yoxsa öz vəziyyətindən xəcalət çəkib utanır. Fərizə çiyinlik giş torbasından külrəngi cığaraya bükülmüş ağ şokolad və miniatür brendi şüşəsi çıxarıb mizin üstünə qoydu. Tuncal gülümsədi və çevrilib mətbəxə getdi.

Fərizə tək qaldı. Kədərləndi, elə bil yoruldu yaşamaqdan: bir anın içində hər şey qərribə şəkildə mənasızlaşdı onun üçün. Fikirləşdi ki, Tuncala “ilişməyin” heç bir perspektivi yoxdur. Çünki Fərizə öz gələcəyini də müəmmalı görürdü. Əgər sabahkı gün hər hansı bir xoşbəxt təsadüf olmayacaqdısa, kasıblıq onun xirtdəyindən yapışacaqdı və Fərizəni birbaşa həyatın dibinə sürükləyəcəkdi. Layihələrin sayı azalanda, ya da uzun müddət hər hansı bir proyekt olmayanda Fərizə keçirdi sərt qənaət rejiminə. Hərdən hətta anasının təqaüdünə də göz dikirdi. Fərizə bir dəfə ərə gedib boşanmışdı, uşağını itirmişdi, yaşı 30-u keçmiş-

di. Busa o demək idi ki, Fərizənin yenidən ərə getmək perspektivi günbəgün azalır. Fərizə bütün vasitələrə əl atmışdı ki, təki yaxşı bir şirkətdə və ya hansısa bir səfirlikdə işə düzəlsin: onu yaxın buraxmamışdılar: hər dəfə ya sənədlərində bir problem tapmışdılar, ya da onun ingiliscəsini mükəmməl saymamışdılar. Bir rəssam kimi də onu ciddi qəbul eləmişdilər.

Tuncal mətbəxdən iki fincan kofe gətirdi, bir də iki konyak qədəhi; qədəmi, iri, gümüşü qulplu dördkünc “daş” məcməyinin içində. Fərizə məcməyini görən andaca sanki canlandı, kofe fincanları və qədəhləri jurnal mizinin üstünə yığmış Tuncalın əlindən boş məcməyini qapdı, parıldayan baxışlarını tuşladı məcməyiyə:

– T1 smotri, kakaya krasota, nastoyaşiy Kuznetsov¹... – Fərizə barmaqlarını həssas-həssas, sevgiylə məcməyinin içinə sürtdü və bic-bic qımışaraq, ərk-yana-ərkyana məcməyi yiyəsindən sual elədi: – T1 xot predstavleniye imeyeş, skolko etot padnos stoit?²

Tuncal divana əyləşdi, konyak botılının tac formalı şüşə qapağını götürüb kənara qoydu. Konyak yaxşısından idi: ətri həməncə otağa dağıldı. Fərizə məcməyini qucağında saxlamışdı:

– Padnos iz pod çaynoqo serviza. Devyatnadstiy vek... i ya tebe skaju, Tundjal, on ne v plaxoy soxranosti. Mojet u tebya est yeşo i obedennıy servis ta-

---

¹ Sən bir gözəlliyə bax, bu ki əsl Kuznetsovdur (söhbət Kuznetsovun çini zavodundan gedir)

² Sənin heç təsəvvürün var ki, bu məcməyinin qiyməti nə qədərdir?

koqo je tipa? Yesli xoçeş ya smoqu nayti priliçnoqo pakupatelya dlya neqo?³ – Tuncal qədəhinə süzdüyü konyakı burnuna yaxınlaşdırıb qoxulayırdı və ara-bir kirpiklərini qaldırıb Fərizəyə, – özü üçün “Tuncal və serviz” nağılı düzəldən Fərizəyə, – çoxışıqlı bir təbəssüm içindən baxırdı. – Za neqo, pajaluy, dvestipyatdesyat-trista manatov, zaprosto otdadut, a mojet yeşo i bolşe.⁴ – İnamla danışırdı Fərizə: hiss olunurdu ki, məsələni artıq öz aləmində həll eləyib. – Tı uj mne paver, ya svoyu sobaku syela v etom dele. Etot serviz šest ili na dvenadstat person?⁵

– Sən bir sakit ol. – Tuncal Fərizədən məcməyini aldı: – Serviz satılmır.

– Necə yəni satılmır? Tı çto duren, sovsem abaldel çto-li, nado obyazatelno pradavat. Let 15-20 tamu nazad vse vsyo pereprodali: toqda antikvariata bılo navalom. No teper, xaroşaya veş redkost. Lavi moment, qlupets. Razve tı ne v bednosti qrobiş svoyu jizn?⁶

– Davay paqavarim na azerbaydjanskom.⁷ – Tuncal yavaşca burnunun altında mızıldandı.

³ Bu çay servizinin padnosudur. On doqquzuncu əsrdir. Və mən sənə deyim ki, heç də pis qalmayıb. Bəlkə sizdə bunun kimi nahar servizi də ola. İstəsən, mən sənin üçün əməlli müştəri tapa bilərəm.

⁴ Ona iki yüz əlli-üç yüz manat rahatca verərlər, bəlkə də bir az çox.

⁵ Sən mənə inan, mən bu işin çəmini bilirəm. Serviz altı adamlıqdı, ya on iki adamlıq?

⁶ Başın xarab olub, gicbəsər, mütləq satmaq lazımdır. 15-20 il bundan qabaq hamı hər şeyini satırdı: antikvariat əlindən tığ vururdu dükanlar. Ona görə indi yaxşı şey az tapılır. Kütbeyin, məqamı dəyərləndir. Məgər sən kasıblıq içində ömür çürütmürsən?

⁷ Gəl, azərbaycanca danışaq.

– Olsun azərbaycanca, sat, sat getsün, – coşqu ilə danışdı Fərizə: elə coşqu ilə ki, boynunun damarları oxlov-oxlov şişib yoğunlaşdı. Bir az əsəb də vardı onun danışığında. – Qalib nə olacaq, sən elə adam deyilsən ki, bunu nəslinə yadigar kimi vəsiyyəət eləyəsən. Mən bəyəm səni tanımıram?

– Yox. – Tuncal Fərizənin əlindən tutdu və dodaqlarına yaxınlaşdırıb öpdü. Köks ötürdü və dedi: – Mən evdən heç nə satmıram. Acından öleceyəm, ama heç nə satmıyəcəyəm. Bu, məni sıxır, alçaldır, özüm-özümə nifrət eləməyə başlayıram. Mən nəşə satanda elə bilirəm anamı, atamı, özümü, evimi, məhəlləmi satıram. 10-12 il bundan öncə atam bərk xəstələnmişdi, ölürdü. Evdə də pulumuz yox idi: həkimlərə də pul sel-su kimi gedirdi; bax, o zaman anam öz “Volfram” markalı alman pianosunu düz 600 manata satdı. Piononun dilləri də fil sümüyündəndi. Elə yaraşlıq görəsənirdi ki, bu piano... Bilirsən ki, mən sentimental adam deyiləm. Ama onda dözmədim: özgələri gəlib evdən pianonu çıxardanda mən bir küncə qısılib o ki var ağladım, hönkür-hönkür ağladım, nə üçün ağladığımı bilməyə-bilməyə ağladım, yekə kişi ola-ola ağladım. Heç o piano da, əslində, mənə lazım deyildi. Onsuz da heç nə çala bilmirdim. Ancaq öyrəmişdim onun mövcudluğuna... İstəmirəm bir də ona oxşar bir şey yaşayım.

– Ay, – Fərizə az qalmışdı ki, Tuncala “axmaq” desin; demədi; udqundu və onun əvəzinə guya ki, daha

yumşaq ifadə tapdı: – ay başdan fırtın, razve padnos eto pianino: qospodi boje moy, tı çto s çem sravnivayeş?⁸

– Bir də bu məcməyi mənə gərək olur... Qızlar məndən öncə məcməyidən cuşa gəlirlər.

– İşarə vurursan ki, mən növbətiyəm? – Fərizənin səsində inciklik duyuldu.

Tuncal dinmədi. Konyakdan bir qurtum aldı və dedi:

– Fərizə, qulaq as, sənə bir təklifim var, bugündən, gəl, bir yerdə yaşayaq, bir-birimizdən bezənə qədər. O vaxta kimi ki, kim kimdən bezdi. Kim kimdən bezdi, həmənəcə ayrılır sözsüz-söhbətsiz, heç kim də heç kimə görə məsuliyyət daşımır. Sevgi-sevgi də oynamırıq, bir-birimizin qulağını cəfəngiyatla doldururuq. Razısanmı?

– Nəyə? Doldurmağa?

– Salaməleyküm: mənimlə birgə yaşamağa... nikahsız-filansız...

Fərizə qədəhini başına çəkdi. Vaxt qazanmaq istədi. Çünki suala hazır deyildi. Güman eləmir ki, Tuncal ondan belə bir şey soruşar:

– Saat neçədir?

– Bunu imtina kimi başa düşüm?

– Mənimçün fərqi yoxdur. – Fərizə şokoladdan bir dilim qoparıb ağzına atdı.

– Anlamadım?

– Sən nəyi anlamaq istəyirsən ki?

⁸ Məgər məcməyi pianodur: ilahi, sən nəyi nə ilə müqayisə eləyirsən?

– Yəni sənin üçün mənimlə yaşamaqla hər hansı bir İvanla yaşamaq arasında heç bir fərq yoxdur?

– Əgər o, normal adamdırsa və mənə maraqlıdırsa, niyə də olmalıdır?

Tuncal təəccübündən şaşırdı: o bilirdi ki, Fərizə çox özgürdür, lap külək kimi dəlidir; ancaq təsəvvür eləmirdi ki, bu dərəcədə hər şeyə biganədir. Tuncalın təbəssümü üzündəcə tunclaşdı:

– Onda sən niyə bura gəldin bugün, əgər hər hansı bir İvanla, Andreylə mənim aramda fərq yoxdursa səninçün? – Tuncalın səs ilə onun narahatlığı bayıra dırmanıb otağın içinə dərəcəyə qədər küçüldü. Xırda küçüldü. Qarışıqlar kimi və bu qarışıqlar Fərizənin dərisi üstündə gəzişməyə başlayırdı.

Fərizə bir anlığa unutmuşdu ki, qarşısındakı azərbaycanlı kişidir və o, azərbaycanlı qızının hər hansı bir əcnəbilə yüngül flirtini belə öz anlayışlar çərçivəsinə sığışdırmır.

– Sən, deyəsən, əsəbiləşirsən... – Fərizə çox həlim-həlim danışdı. – Rahat ol, əgər sevsəm, mən milləti yox, adamı sevəcəyəm. Görürsən, hələ harasıdır, dözə bilmirsən adi bir sözə. Bəs sufilik, dərvişlik? – Fərizə şokoladdan bir dilim də qopardı. – Burasa... bəlkə də sənin üçün darıxdığıma görə gəlmişəm... – İçki Fərizəyə təsir eləmişdi: o elə hey qədəhin dibindəki damlaları sümürmək üçün əlləşirdi və danışanda sözlərin axırını uzadırdı, sözü ağızda saqqıza döndərirdi: – sənin həyatına qatılmaq mənə maraqlı

göründüyünə görə gəlmişəm... İndi gəlmişəm də...
qovmayacaqsan ki...

– Fərizə, bilirsən, mən təkəm. Hərdənsə bu lap
dözülməz olur. Baxırsan ki, hamı hamı kimidir; hamı
bir cür sevinir, bir cür əylənir, eyni şeylərə gülür,
eyni şeylərdən həzz alır. Bircə sən başqasısan: ha-
mının sevindiyinə sevinmirsən, hamının güldüyünə
gülmürsən, hamının ağladığına ağlamırsan və bir də
görürsən ki, hamı sənə özgəsi kimi baxır. O zaman
həməncə hamı kimi olmağa çalışırsan; çalışırsan ki,
sənə özgəsi kimi baxan hamıya oxşayasan. Ama alın-
mır. Sən yenə başqası olaraq qalırsan. Sən başqası
olanda heç kim sənənlə ünsiyyətə ciddi qəbul eləmir.
Hərçənd böyük mənada mən hamısız da keçirirəm.

– Bəs mən? Mən də o hamıdan biriyəm? – Fərizənin
səsində pərtlik duyuldu.

– Sən bunu gərək soruşmayasan: özün məndən
yaxşı bilirsən ki, sən də hamıdan fərqli birisisən. Hətta
o qədər fərqlisən ki, mən Tuncalı da özümdən çıxarda
bilərsən.

– İndi sən mənə təklif eləyirsən ki, mən sənənlə
birləşim hamı olaq?

– Yaxşı da, şitini çıxartma, mən demirəm ər-arvad
olaq, bir evdə olaq, mən deyirəm bir yerdə yaşayaq,
birgə yaşayaq. – Tuncal qollarını qoynunda çarpazla-
dı. – İlahi, bu nədir mən danışıram. Əlbəttə ki, kim
məni eşitsə, biləcək ki, mən hamı deyiləm. – Tuncal
gözünün kənarı ilə gördü ki, Fərizə qədəhinə kon-
yak damızdırıb çəkdi başına və şokoladdan təzə bir

dilim sındırıb ağızına atdı. – Fərizə, yəni biz kefirmiz istəyəndə görüşürük, kefirmiz istəyən qədər birgə oluruq, sonra ayrılırıq, öz tənhalığımızı qayıdırıq. Faktiki surətdə bizim həyatımızda heç nə dəyişmiş, ama həm də dəyişir. Qulaq asırsan?

– Əlbəttə ki... sən elə bilirsən, konyak məni tutub?

– Yox, məni tutub... Nə deyirdim sənə?

– Deyirdin ki, gəl, birgə yaşayaq...

– Görürsən ki, belə qulaq asırsan da...

– Onu təklif eləməirdin?

– Nəyi, Fərizə? – Tuncalın üzündə təbəssüm sayrışdı. – Deyirəm ki, biz ikimiz şifahi belə bir saziş bağlayırıq... bir-birimizin günlərini yaraşlıq etmək xatirinə... – Tuncal elə-bil karla danışdı. – Fikrim aydıandı?

– Düşünməyinə dəyər. Mən... – Şokoladın şirinliyi Fərizənin boğazını göynətmişdi və o, ard-arda bir neçə dəfə öskürüb udqundu. – etiraz-filan eləmirəm. Ancaq bir şərtlə ki, heç kim heç kimi heç nəyə məcbur etməyəcək. Kim haçan istədi, hara istədi öz yolu ilə çıxıb gedəcək. Hər ikimiz azad adamlar kimi qalacağıq. Bizi rəssamlıq, seks, bir də bu ev birləşdirəcək, özü də vaxtaşırı.

Bunu eşidəndə Tuncalın yadına düşdü ki, camaat məhəllənin yaxın vaxtlarda söküləcəyindən danışır; istədi Fərizəyə desin ki, ev müvəqqətidir, amma özünü saxladı: ehtiyat elədi ki, mövzunu dəyişsə, bir də bu söhbətin üstünə qayıda bilməyəcək.

– Olsun. – Sakitcənə razılaşdı Tuncal. – Lap yalquzağa dönmüşəm. O dəfə biz səninlə “Qız qalası” proyektində iştirak eləyəndə mənə elə gəldi ki... – Tuncal sanki bir də öz duyğularına baş vurub qayıtdı, hisslərinin doğruluğunu yoxlamaq istədi, – elə gəldi ki mənə, səni sevmək istəyirəm, daha doğrusu, səni sevə bilərəm...

– Tuncal, axı mən səni tanıyıram. – Fərizə Tuncalın əlini ovcunun içinə aldı; gözlərində uzaq bir işıq yandı, qımışdı: – Gülməli danışma. Axı sən özün də dediyinə inanmırsan. – Əslində, Fərizə özünü inandırmağa çalışırdı ki, bu, mümkün iş deyil. – İronik adamlar sevə bilmirlər. Onların ironiyaları onların sevgisini elə bələkdəcə boğur. Gün gəlir ki, bütün sevgilər bezdirir. Ancaq yarımçıq sevgilər əfsanəyə çevrilir. Mənsə o qadınlardanam ki, məndən lap tez bezirlər. İntellektual qadınlar kişiləri qıcıqlandırır. Mənə inan, təcrübəmə inan. Sən elə bezəcəksən ki, məndən... – Fərizə istəyirdi ki, Tuncal onu susdursun, ona yalan danışdığını desin; desin ki, onu sevir. Tuncalsa heç nə danışmırdı: başını aşağı salıb fikirləşirdi. – Sənə isə bir qadın lazımdır bir gecəliyə, beynindəki duman çəkilib gedənə qədər... Duman çəkildimi, görəcəksən, qadına heç ehtiyacın yoxdu... Mənə biraz da konyak süzərsənmi?

Tuncal konyak şüşəsini götürüb Fərizəyə toxunaq qədər yaxın əyləşdi. Onun qədəhinə haradasa 20 qrama yaxın konyak damcılatdı, botılı masanın üstünə qoydu, sol əlilə Fərizəni qucaqladı və qədəhi onun

dodaqlarına sarı apardı. Fərizə bir göz qırpımındaca konyakı içdi: onlar öpüşdülər. Bu öpüş dəqiqələrcə çəkdi.

Saat axşamı yarı eləmişdi, gecənin qaranlığına tərəf gedirdi.

Tuncal xahiş elədi ki, onlar sekslə vanna otağında məşğul olsunlar. Fərizə xəfifcə gülümsündü.

SARIQULAQ

Toltı bəy atını birbaşa lal daşın qənsərinə sürdü. Bu “lal” yaman böyük daş idi, div boyda idi, divar boyda idi, daşların tərəgözü idi və yeddi-səkkiz metrə uzunluğunda, iki metrə hündürlüyündə olardı. Camaat deyirdi ki, bu lal daşı bura bir zamanlar sel axıdıb gətirib: onun bir tərəfində danışırdın, qışqırırdın, o biri tərəfində eşidilmirdi. Toltı bəy də istəməirdi ki, çöldə bir kimsə belə onların qaraltısını görsün, hənirtisini eşitsin.

Toltı bəy atından sıçrayıb düşdü, qızını da qucağına alıb yerə qoydu.

Bədirlənmiş ay çölün içini aydınlatmışdı: hər şeyi çətinlik çəkmədən görmək olurdu: görmək olurdu otlar arasında gəzən, kolların baş-böyrünü qıdıqlayan nazik, uzun Ay barmaqlarını; görmək olurdu bozqırın rəngi ağarmış torpağını, Ay işığında yuyunan bö-

yük və xırda daşları, onların qanı qara kölgələrini. Və bunları görə-görə bilmək olmurdu ki, çöl yatıb, yoxsa oyaqdır. Ay çöldən, çöl də aydan xoşhallanırdı.

Nökər də, Saytuba da atlarından endilər.

Havada insanı üşüdəcək qədər sərinlik vardı.

Toltı bəy tonqal qalamağı yasaqladı: dedi ki, diqqəti cəlb eləyər; dedi ki, hərə öz yorğanına bürünüb dincəlsin; nökərə də tapşırırdı ki, aparıb atları birbirindən kənarında bağlasın.

Nökər atların noxtasından tutub onlardan aralandı.

Çöl qəşəng və xoflu görünürdü.

Saytuba özüylə yemək gətirmişdi: yemək istəyən olmadı; heç özü də yemədi.

Umayra bir kəlmə də danışmadı, cıncırını çıxarmadı.

Toltı bəy yəhərini başının altına qoydu, yorğançalardan birini səliqəylə üstünə saldı, uzandı, qızını yanına alıb onu qucaqladı. Umayra atasına qısıldı və əlüstü yuxusunun içinə atılıb üzdü.

Ulduzlarsa Toltı bəyin gözlərinə buz qırıqları kimi sancılıb onun yuxusunu çimdik-çimdik diddi və qoymadı ki, Toltı bəy göz qapaqlarını qapatsın.

Saytuba barama kimi yorğanın içinə girib dizlərini qucaqlamışdı: o da ulduzlara tamaşa eləyirdi, ulduzlara baxa-baxa Toltı bəydən fərqli olaraq öz gələcəyinin xəritəsini fikrən cızmağa çalışırdı:

...mən bilə bilərdim ki bir günə təcicül xatun ağlını itirəcək yox yox hardan hardan bilə bilərdim hardan bilə bilərdim ki mən gəlib gecələrin birində çöldə oturacağam bax bu cür yorğana bürünəcəyəm

gözləyəcəyəm ki sabah məni nə gözləyir ağıma heç nə gəlmir belə də iş olar mən bilmirəm sabah nə ola bilər ama çox yüngüləm elə bil yük götürülüb üstümdən elə rahatam ki həm yorğunam həm rahat sabahı düşünməyəndə adamın içi rahatlanır adam sabaha hökm eləmək istəyəndə rahatsız olur sabahdan asılı olanda sabahın kənizi olursan nə gözəl mənzərədi mən heç çölü gecə vaxtı görməmişdim qərribə olurmuş sehrli olurmuş çöl gecələr bir tərəfdən bilirsən ki gecədir o biri tərəfdənsə təəccüblənirsən ki əgər gecədirsə niyə qaranlıq deyil hər yan möcüzəli şəkildə sanki utanmış kimi işıqlıdır adama elə gəlir ki sən gecənin içində deyilsən şəffaf şüşə qabın içindəsən ay işığı elə bil şüşə kimi keçir yanından əvəzində mənim öz içim qaralıb innən beləsinə nə olacaq mən nə eləyəcəm görəsən toltı bəy məni alar heç gözünün ucuyla da mənə baxmadı umayranı da qucağından qoymur uf yuxu da elə bil ərsə çəkilib biraz mürgüləsəydim canım üşüyür lap zülm oldu bu mənə xaniman dağıldı tanrı bilir kim nə günah işlədibmiş kimin qarğıışı tutub toltı bəyi bəlkə təncigül xatuna görədir bütün bu əzablar toltı bəy məni qovsa nə eləyəyəm doqquz yaşından onun evindəyəm məni qəşəng olduğuma görə toltı bəyin özü gətirtmişdi təncigül xatuna hədiyyə kimi bulacustan vilayətindən onda təncigül hərdən yaman qorxuram əslində gərək qorxmayım mən ki heçkiməm heç kim heç nədən qorxmur heçkimə heç nə olmur çünki heç kim heçkimlə çəkişmir xatun elə mehribandı mənə qarşı ki yazıq heyf oldu getdi heç-

kim kimsə olanda ona nəşə olur neçə yaşı vardı onda onun lap cavan qızdı deyəsən toltı bəy yəqin yatdı heç hənirtiləri də gəlmir bərk yorulublar...

Əslində, Toltı bəy yatmamışdı: qulaqlarını açıb hənirtiləri almağa çalışırdı.

Saytuba necə yorğana sarınıb oturmuşdusa, eləcə də oturmuşdu.

Nökərsə yubanırdı.

Toltı bəy duyuyq düşdü, di gəl, qızını oyatmamaq xatirinə dikəlib ətrafa boylanmadı.

Bir qaraltı keçdi Saytubanın üstündən. Saytuba heç başını qaldırıb baxmadı da, əsnədi, amma fikirlərini yuxusuna basdırmadı:

...yəqin yenə bayquş uçur çöldə axırı necə olacaq bu işlərin bəlkə bu elə həmənkı bayquşdur toltı bəyi izləyir heç gözüm su içmir sabahdan axmaq adam belədir də ağıllı adam sabahı sabaha saxlayır sabahı sabahın öhdəsinə buraxır doğrudur bütün sabahlar əvvəlcə bugün olur axşamlaşır sonra əbədiyyət yuxusuna gedir bu yerlərdə çox olur bayquş onların üzlərində bədbəxtlik yazılıb mən yenə sabahı düşünürəm sabah məni həyəcanlandırır çünki sabahda heç nə görmürəm iki kisə qızıl da heç pis sayılmaz ama özümün də qızılları var başlamaq olar yeni həyata əsas gərəkdir ki kəniz olmaqdan birdəfəlik qurtulam bezdim istəmirəm daha kənizlik eləyim ancaq toltı bəylə getsəm əgər o məni özünə arvad eləməsə mən yenə kəniz qalacağam istəmirəm heç bir sarayı kasıb bir evim olsun ama özümünkü olsun orada mən xa-

tun olum hərçənd umayra razılaşarmı heç indi o mənə rəqibinə baxan kimi baxır qısqanır məni yaraşlıq bilir çünki qısqanır məni toltı bəyə çünki istəyir ki məni aşağılasın mənə yerimi göstərsin qısqanmağın ayrı bir tövrü olmur ki hayıf axı mən ona öyrətdim sevgi nədir yandırır yaxan öpüşlər nədir o da birdən-birə necə dəyişdi heç əllərimi nə tez unutqan olur insan tutub döşlərinə sarı aparanda məni özgəsi bilmirdi hayıf o günlərdən yadına salmırdı ki mən kənizəm toltı bəyin qızı mənim sevgimi kənarlaşdırmırdı özündən...

Saytuba başını çevirib Umayranın yatdığı səmtə baxdı: Toltı bəy olmasaydı, o elə bu dəqiqə gedib yenidən sarılardı Umayraya, nəfəs dərmədən öpərdi dodaqlarından.

Saytuba hiss elədi ki, ürəyi çırpınır.

Nökər yubanırdı: Toltı bəy bilirdi ki, nökər yubanır və narahat olurdu, qulaqlarını açıb nökəri axtarırdı.

Saytuba süstləşdi, göz qapaqlarını qapadı və onun xəyalı Umayra ilə doldu:

...umayra gecə xahiş elədi yalvardı ah o necə də yalvarırdı o heç gözlərimin önündən getmir umayra yalvarırdı ki onunla qalım yaz idi yaman yağışlı ildırım kimi küləkli gəlmişdi o yaz yenə şimşəklər qılinc oynadırdı həyətdə yağış vedrə suyu kimi axırdı göydən aşağı elə səs elə gurultu salmışdı ki o yağış umayra gecə köynəyini geyinib əyləşmişdi döşəyin üstündə sanki titrədirdi qoymadı məni otağıma gedim dedi ki narahatdır dedi ki uzanım yanında dedi ki qorxur tək qalmaqdan dedi ki gəl birlikdə yataq mən özümü

itirdim umayra yorğanını boğazına qədər çəkib uzandı bilmədim özümü necə aparım mən bəhanə elədim ki gecə köynəyim yoxdur umayra razılaşmadı israrla dedi ki getmə dedi ki getsəm halı xarab olar dedi ki getsəm ürəyi dayanacaq rəngi avazımışdı elə bil mən tərəddüd içində dördayağın üstündəki şama yaxınlaşdım şamı üfürdüm umayra susdu mən soyundum nə vardısıa əynimdə çıxarıb atdım yerə saçlarımı açdım girdim umayranın yatağına gömgöy şimşəklər salxım-salxım tökülürdü pəncərədən üzüaşağı umayra biləndə ki yanındayam mənə tərəf çevrildi qolunu atıb məni qucaqlamaq istəyirdi ki əli yalxı bədənimə dəydi umayra dikəlib oturdu yerinin içində məəttəl-məəttəl gözlərini zillədi üzümə bu dəfə mən onu qucaqlayıb özümə sarı çəkdim öpdüm yanaqlarından yanaqları od kimi yanırıdı qollarını sıgalladım dodaqlarımla dodaqlarının üstündə gəzdim barmaqlarımı gecə köynəyinin altından təzəcə yumrulanmış dik döşlərinə toxundurduum umayra mənə qısıldı ilahi o məni necə zərif öpürdü utana-utana öpürdü bütün varlığım uçunurdu ehmalca umayranın da gecə köynəyini çıxartdım bədənlərimiz bir-birinə sürtündü...

– Xanım... – Saytuba diksindi, içində sanki nəşə qırıldı.

Nökər əyilib ağız suyuna qarışdırdığı ilıq, nəm sözləri onun qulağına tez-tez və ehtirasla pıçıldayırdı, elə pıçıldayırdı ki, guya Saytubaya eşq elan edir: – Xanım, dur, dur gəl dalımca, gəl keçək bu daşın o üzünə, sənə bir məsələni anladım.

– Xeyirdirmi? Niyə belə həyəcanlısan? Canavarzad atları parçalamayıb ki?

Saytuba nökərin ona belə qəfil yaxınlaşmasından yüngülcə təlaşlanmışdı və özündən asılı olmadan səsini yüksəltmişdi. Onun təlaşının, bəlkə də qorxusunun səbəblərindən biri bu idi ki, Saytuba nökəri lal bilmişdi (o həşirdə təzə mehtəri Saytubaya qaravaşlardan biri təqdim eləmişdi və onlar kəlmə kəsib danışmamışdılar); indisə lal qəfil dil açıb danışmışdı, Saytubanı əməllicə xoflandırmışdı.

Nökər cəld şəhadət barmağını dodaqlarının önünə tutdu:

– Sus, yavaş danış, oyanarlar. Mənim sənə təklifim var. Ağına başqa şey gətirib eləmə.

Toltı bəy bunların hamısını görürdü; görürdü, amma hayıf ki, heç nə eşitmirdi: heç nə də başa düşmürdü. Bircə onu anlayırdı ki, hər şey onun tasarladığı kimi alınmır; nəşə pozulub, nökər ayrı bir nəşə fikirləşib tapıb. Cingöz xanın sarayı ona “etibar” sözüünü də unutturmuşdu, etibar etmək qabiliyyətini də. Çünki ömrü boyu hər addımında xəyanətlərlə qarşılaşmışdı. O bilirdi ki, sarayda hamı xəbərçidir, hamı bir-birini güdür, hamı bir-birinin qeybətini qırır, hamı yaltaqdır və heç kim heç kimə rəhm eləmir. Odur ki, Toltı bəydə inam adında bir şey qalmamışdı. O, inamını Cingöz xanın taxtının altında dəfn eləmişdi və Cingöz xanı bu inamın üstündə oturtmuşdu. Bir daha yenidən nəyəşə inanmaq üçün Toltı bəy təzə bir tanrı ilə tanış olub onunla sadıqlıq müqaviləsi imzalamalıydı.

Tanrını sevəndə biz ondan qul kimi sadıqlıq istəyirik... və hər şey istəyirik: istəyirik ki, o ancaq bizim üçün işləsin, bizi düşünüb işləsin, səhərdən-axşamacan işləsin, cin kimi işləsin, bizim hər əmrimizə Ələddinin sehrlı çırağından çıxmış cin kimi “baş üstə, ağa” deyib dünyanı ayağımızın altına gətirsin, bizi qorusun, əyləndirsin, gəzdirsin, firavanlıq içində saxlasın.

Sevgi qorxunc bir köləlikdir: çünki mayasında iki nəfərin bir-birinə qul kimi sadıqlıyı durur.

Biz sevəndə kölə oluruq: sevgimiz üçün hər işə razıyıq; razıyıq donuz otarmağa, boynumuza xaç taxmağa, Quranı yandırmağa; əlamətdən qurtulub əlamətsizlik içində yox olmağa hazırıq.

İdeal sevgi kölə sevgisidir. Çünki kölə əlamətsizlikdir.

Biz sevdiyimizi kölə eləyirik. İnsan nəyi sevirsə, onu kölə kimi yanında saxlayır: at da, it də, pişik də, göyərçin də, akvarium balıqları da bizim sevdiyimiz kölələrdir.

Sevgi azadlığın bitdiyi nöqtədir.

Azadlıq isə şərtlər fəvqündə yaşamaqdır. Azadlıq şərtlərlə qarşılaşanda şərti azadlıq olur.

Tanrıya insan sevgisi də quldarlığın təzahür formasında gerçəkləşir. Bu, xəyali quldarlıqdır, şəfaətli quldarlıqdır; o quldarlıqdır ki, kölədən ağaya transformasiya variantlarının çoxluğu ilə doludur.

Sevmək qul olmaq deməkdir.

Azadlıq sevgi tanımıdır: orada yalnız seksual aktlar sırası mövcuddur.

Bir tərəfdən biz tanrını şərəfləndiririk; ona deyirik ki, ucalardan ucasan. Digər tərəfdən isə tanrını öz "uca"lığından asırıq: asırıq bizə borclu olan adamı boğazından asdığımız kimi. Tanrı isə həmişə bizə borcludur: çünki biz tanrıya "uca" statusu verdiyimiz məqamdaca başlayırıq həmin o "uca"dan, həmin o "möhtərəm"dən tələb eləməyə ki, qoy, onu, ya bunu, bizim üçün eləsin. Əgər eləməsə və ya eləyə bilməsə, onda o necə "uca"dır? Bununla da tanrı öz "uca"lığının girovuna çevrilir, bizim qəlbimizdə yaşayan bir qul olur.

Mən tanrının quluyam, tanrı da mənim qulum.

Tanrının fikirlərində həmişə bizim sifarişlər siyahımız var. Tanrı ilə biz həmişə arzular marketinin müdiri kimi rəftar eləyirik: bir an da sifarişlərimizi azaltmırıq.

İnsan tanrı ilə də alver eləyir: deyir, onu istəmirəm, bunu istəyirəm; deyir, elə eləmə, belə elə; deyir, onu vermə, bunu ver.

Tanrı daim kölədir: bizim köləmizdir.

Biz də ona köləlik eləyib yalvarırıq ki, dediyimizi eləsin. O bizim dediyimizi eləyəndə bizim köləmiz olur.

Bu quldarlıq formasında təkcə əmr yoxdur. Sən tanrıya əmr verə bilməzsən.

Tolti bəy isə əmrlərdən yoğrulmuşdu: o, köləliyin nə olduğunu bilmirdi; bilmirdi ki, ancaq kölələşib, öz

köləliyinə hüdudsuz azadlıq kimi baxıb tanrı bulmaq mümkündür.

Cingöz xanın sarayı ona “etibar” sözünü də unutdurmuşdu...

İnam etibar üzərində qurulanda sən tanrıdan heç nə istəmirsən; etibar eləyirsənsə, alver qurtarır: etibar eləyirsənsə, deməli, o, hər şeyi bilir.

Toltı bəy özü ilə götürdüyü nökeri də etibarsız saydığından yatmamışdı: təcrübəsi ona icazə vermirdi ki, bir hovur mürgüləyib dincini alsın.

Toltı bəy görürdü ki, nöker Saytubanın qulağına nələrsə söyləyir.

Saytuba nə edəcəyini öncə kəsdirmədi. Əvvəlcə istədi Toltı bəyi haraya çağıra. Nöker anındaca onun ağzını qapadı. Saytuba öncə cəhd elədi nökerin əlini dişləsin. Lakin gözlərini yuxarı qaldıranda oğlanın üzündə sanki özünü tanıdı: anladı ki, bu nöker elə onun özüdür, onun kimi azadlığa susamış birisidir və onun kimi hər şeydən azad olmağa çalışır. Saytuba susdu və susanda bildi ki, Toltı bəyə, Umayraya ömründə birinci dəfə xəyanət elədi.

O, azadlığa xəyanətin içi ilə gedirdi.

Nöker Saytubanın əlindən tutub onu öz ardınca çəkirdi. Saytuba müqavimət göstərmirdi: sadəcə, yeriyirdi.

Toltı bəy böyrü üstə çevrilmişdi: səssiz səhnəciyə baxırdı ay işığında.

Arxadan nöker və Saytuba bir-birinə bənd olmuş mehriban sevgililəri xatırladırdılar.

Toltı bəy xəyanət fikrini özündən uzaqlaşdırmağa çalışdı. Ayağa durub onların peşinə düşmədi, onları izləmədi: amma yorğanın altında saxladığı qılıncından da əl götürmədi. Gözləməyə qərar verdi. Toltı bəy nökrələ Saytubanın dalınca düşüb gedərdi də: di gəl, ehtiyatlanırdı; ehtiyatlanırdı ki, birdən onların lüt olub bir-birinə sarındığı məqamın üstünə çıxar və bu, ona ayıb olar, Toltı bəyə yaraşmayan hərəkət olar, Toltı bəyin şəninə, nüfuzuna xələl gətirər.

Saytuba ilə nökrə daşın arxasına buruldular.

Çöl tamam nağıllaşmışdı.

Toltı bəy nə qədər gözləyəcəyini bilmədiyi üçün gözlərini yumdu: yuxusuzluq onu yuxu nənnisinə mindirib astaca tərpedirdi. Toltı bəy tablamadı: huş onu çöldən oğurlayıb apardı; apardı ora ki, orada Toltı bəyin malikanəsi yanırdı və bu yanğının içindən Təncigül xatun alovlu qollarını Toltı bəyə tərəf uzadıb var gücü ilə Qarabolun adını qışqırırdı. Toltı bəyin qovduğu bayquş isə ona sarı elə hey həmlə eləyirdi, həmlə eləyirdi, lakin dəymirdi, aralıdan fırlanıb gedirdi.

Qəfildən xəfif bir meh çırpıldı Toltı bəyin üzünə. Toltı bəy gözlərini açdı və gördü ki, başının üstündən qanadları iri bir qaraltı keçdi, keçib də lal daşın üzərinə qondu. Elə bu məqamda Toltı bəy ayıldı; ayılan kimi duydu ki, barmaqları boşalıb və o, qılıncı əlindən buraxıb. Ol səbəbdən hövlnək, bir qorxu, təlaş içində qılıncının dəstəyindən yapışib onu özünə sıxdı. Toltı bəy əlüstü bildi ki, bu vaxt uçan qaraltı ancaq bayquş

olar. Sanki bayquş caynaqları ilə onun gözlərindən yuxunu çalıb ov əvəzinə yemək istəmişdi, amma yeyə bilməmişdi, çiyrinmişdi və lazımsız bir şey kimi çölə tullamışdı.

Toltı bəy saatlarla yatıb yuxusunu almış adamlar kimi oyanmışdı.

Bayquş bir neçə kərə təkrar-təkrar vaqqıldadı. Sonra susdu.

Bədirlənmiş ay ulduzların çoxunu səmada “söndürmüşdü”.

Saytuba ilə nökərdən heç bir xəbər yox idi.

Çöl ay işığını qucağında yırğalayıb mürgüləyirdi.

Umayra heç tərənəmirdi: ölü kimi uzanmışdı.

Toltı bəy çölün uzaqlığına baxırdı: o yerə baxırdı ki, orada çöl “əriyib”, “buxarlanıb” üfüqə girir.

Bayquş bir də vaqqıldadı, ara verdi və bir də vaqqıldadı. Toltı bəy eşitdi ki, quş qanadlarını ehmal-ehmal vıyıldadıb özünü boşluğun içinə atdı və kirmişçə uçub getdi. Olsun ki, nəşə onu narahat etmişdi.

Toltı bəy yerində çöndü: gördü ki, nökərlə Saytuba lal daşın arxasından çıxdılar. Onlar bir-birlərilə nəşə danışırdılar. Hiss olunurdu ki, bu adamlar lal daşın o üzündə heç də sevgi-sevgi oynayıb yumşalmayıblar, əksinə, bir az da gərginləşiblər. Sonra nökər dayandı və bir də Saytubaya nəşə dedi. Nökər əyninə geyindiği çuxaya bənzər xalatin astar tərəfindən bir bıçaq çıxartdı və Toltı bəyə sarı irəlilədi. O bilmirdi ki, Toltı bəy hər şeyi görür. Saytuba nə üçünsə ləngiyirdi: elə

bil vaxtı uzadırdı, Toltı bəyin diksinib ayağa qalxmağını gözləyirdi.

Nökər Toltı bəyin bir addımlığına gəldi: sanki baxışları ilə Toltı bəyin boyunu ölçdü. O, cəmi bir zərbə endirmək istəyidi: bu zərbə Toltı bəyin düz ürəyinə saplanmalıydı. Nökər iki dizi üstə əyləşdi. Saytubaya göz elədi ki, yaxınlaşsın. Görünür, onlar əvvəlcədən hər şeyi planlaşdırmışdılar: necə davranacaqlarını bilirdilər. Saytuba barmaqlarının arasında çəkisi azı beş girvənkə gələcək bir daş tutmuşdu. Bu daş kimin gicgahına dəysəydi, ondan daha adam olmazdı. Nökər o yan-bu yana baxdı, nəfəs aldı, bir əlində tutduğu bıçağı o biri əlinin ovcu ilə qıfılladı və bıçağı təpəsinin üstünə qaldırdı. Elə bu an Saytuba daşı zərblə yerə çırpdı: həmin andaca Toltı bəy qılıncını çıxarıb nökrin hülqumunun altında bildirçin yumurtası boyda görükən boşluğa dirədi; elə dirədi ki, ani bir yöndəmsiz hərəkət nəticəsində nökrin boğazından qan fışqıra bilərdi.

Saytubanın üzü işıqlandı. O, xəyanətdən qurtulmuşdu: anlamışdı ki, qızıl kisələri heç vaxt xəyanət yükündən ağır gələ bilməz və xəyanət yükünü boy-nundan asıb dünyanın üstü ilə yerimək mümkünsüzdür. Çünki bu yük bir gün səni mütləq əyəcək, əyib diz çökdürəcək.

Nökrin əli sustaldı, bıçaq xırda daşların üstünə düşüb bir tilişkə kimi çölün üzünü cırmaqladı.

Toltı bəy ayağa qalxdı. Saytubaya dedi ki, bıçağı qaldırıb ona versin.

Saytuba bıçağı götürdü və bir xəyanəti başqa bir xəyanətin köməyilə durdurdu. Əslində, o, Toltı bəyi nökerə dəyişməyəcəyini əvvəlcədən bilirdi və mükəmməl bilirdi. Saytubanın Toltı bəyə “xəyanəti” nökeri özünə inandırmaq cəhdindən savayı bir şey deyildi.

Umayra yatırdı və çölün əhvalatından xəbərsizdi: o, gerçəklikdə yox, yuxu aləmində yaşayırdı və bu yuxunun içində Budda rahibləri onu dövrəyə alıb mantra oxuyurdular, təkrar-təkrar oxuyurdular: om mani pad me hum... om mani pad me hum... om mani pad me hum... om mani pad me hum... O, qırmızı gəlinlik paltarında idi; aramla rəqs eləyirdi. Ağ geyinmiş rahiblər isə üzlerini Umayraya sarı çevirmişdilər və halay tutub onun başına dolanırdılar... dolana-dolana söyləyirdilər: om mani pad me hum... om mani pad me hum... om mani pad me hum... om mani pad me hum...

Saytuba bıçağı Toltı bəyə uzatdı. Toltı bəy onu qaftanının cibində gizlətdi, qılıncı nökerin boğazından çəkib ona dedi ki, düşsün qabağına. Nöker özünü itirmişdi, dizləri əsirdi: az qalmışdı ki, Toltı bəyin ayaqlarına yıxılıb ona yalvarsın, əfv diləsin. Ancaq Toltı bəyin üzündəki ifadələrin sərtliyi və donuqluğu həməncə bildirirdi ki, bunu eləmə, yoxsa daha pis olar. Odur ki, onlar çöllə bir xeyli yol getdilər, bir-birlərinə heç bir söz söyləmədilər. Saytuba Toltı bəyin arxasınca gəlirdi və qəribəsi bu idi ki, Toltı bəy eymənmirdi, Saytubadan ehtiyat eləməirdi. Onlar gölməçənin yanında ayaq saxladılar.

Burada qurbağalar özlərinə xor düzəltmişdilər: hərdən boşluğun içinə sıçrayıb yenidən şappıltı ilə düşürdülər suyun içinə.

Elə ki yayda çay quruyurdu, çöldə yeganə su mənbəyi kimi bu gölməçə qalırdı.

Toltı bəy nökərə əmr elədi ki, soyunsun.

Saytubaya isə dedi:

– Götür, onun əyin-başını ver mənə.

Toltı bəy qaftanının cibindən nökərin bıçağını götürdü və öz paltarlarını çıxardıb tulladı nökərə tərəf:

– Ala, geyin bunları.

Nökər əlüstü Toltı bəyin paltarlarını geyindi.

Haradasa uzaqda canavarlar uladı.

Toltı bəy qılıncını yerə atdı, ayağını da qoydu üstünə: sonra nökərin çuxasını əyninə çəkdi. İşarə elədi ki, nökər gəlib qılıncı yerdən qaldırırsın. Nökər yavaş-yavaş iməkləyib ehmalca Toltı bəyə yaxınlaşdı. Yaman həyəcanlı idi: güclə nəfəs alırdı. Nökər əyilib qılıncı götürmək istəyirdi ki, Toltı bəy onun boynunun ardından iti tutan kimi tutdu, nökərin başını aşağı sıxıb üzünü bərk-bərk çölün torpağına buladı:

– Tanı Toltı bəyi. Sənin kimi mığmığalar Toltı bəyi yataqda da öldürə bilməz, düdük.

Toltı bəy barmaqlarını boşaltdı. Nökər necə çöməlmişdisə, eləcə də quruyub qaldı: sonra asta-asta hərəkətə gəldi, qılıncı götürüb dikəldi və istədi Toltı bəyin gözlərinin içinə baxa. Baxa bilmədi, başını həməncə aşağı saldı.

Nökərin ağzı-burnu qanamışdı, üzünə çölün tozu qonmuşdu və qəşəngliyini tamam itirmişdi: təlxəyə oxşayırdı.

Saytuba yaxınlaşıb nökərə öz yaylığını uzatdı. Nökər götürmədi bu yaylığı və çəpəki bir sillə vurdu Saytubanın üzünə. Amma macal tapmadı çönüb qaçmağa. Çünki Toltı bəyin qılıncını öz sinəsində gördü.

Haradasa uzaqda canavarlar yenə uladı.

Toltı bəy nökərin sinəsinə soxub burdu qılıncını.

Qurbağalar səslərini xırp kəsdilər.

Nökər yerə sərildi və gözlərini Toltı bəyin gözlərinə zilləyib canını tapşırırdı.

Toltı bəy gölməçənin kənarına endi: suyu ovuclayıb əl-üzünü yudu, saçlarını islatdı, nökərin bıçağını Saytubaya verdi ki, onun başını qırxsın. Saytuba heç bir söz demədi, Toltı bəyə yaxınlaşdı, gölməçədə əlini isladıb Toltı bəyin saçlarına sürtdü. Bir də, bir də təkrarladı bu hərəkəti: sonra bıçağı götürdü və Toltı bəyin qafa dərisindən tükləri qaşımağa başladı. Saytuba bundan həzz alırdı: hər dəfə əlini isladanda onu sevgilə Toltı bəyin saçlarına çəkirdi.

Qurbağalar nəşəli-nəşəli quruldayırdılar.

Saytubanın barmaqları altında Toltı bəy keçəlləşirdi. Gecə qurtarırdı.

Ay artıq qüruba doğru əyilmişdi. Gipgirdə idi.

Saytuba sanırdı ki, onun qarşısında əyləşən Toltı bəy deyil, əridir və o bu kişi ilə özünə aid, ona aid hər şeyi müzakirə eləyə bilər.

Yenə canavarlar uladı: bu dəfə daha yaxından eşidildi vəhşilərin səsi. Toltı bəy oturduğu daşın üstündən dik qalxdı: əyilib gölməçənin suyunu ovucladı, başını, boynunu yuya-yuya öz-özünə danışmış kimi söyləndi:

– Yubanmayaq, gedək. Çox çəkməz ki, canavarlar burda olurlar. Daha heç nə bu heyvanları saxlamaz: ləngimədən birbaşa bura gələcəklər, artıq qan iyini alıblar. Bu, bizimçün də yaxşıdır: ehtiyatlanmadan yolumuza davam edə bilərik. Canavarlar hələ bir üç gün bundan sonra da ovlanmayacaqlar.

Ay işığı onun başını parıldadırdı.

Toltı bəy Saytuba ilə birgə nökrin meyitinin yanına qayıtdılar. Toltı bəy öz qılıncını nökrin sinəsindən çıxartdı, tiyənin ucundakı qanı çölün torpağı ilə, daşı ilə təmizlədi.

Geriyə döndülər. Saytuba Toltı bəyin böyrü ilə irəliləyirdi: bu iki nəfər heç vaxt bir-birinə belə yaxın dayanmamışdı.

Yanaşı bir xeyli addımladılar dinməzcə.

Canavarların ulartısı lap yaxınlaşmışdı: onların səsindəki cingilti artmışdı. Qəfildən Saytuba soruşdu:

– Bəy, niyə Qarabolu öldürdünüz?

Toltı bəy Saytubaya tərəf çevrildi: diqqətlə, sakit-sakit Saytubanı süzüb dedi:

– Mən darvazadan içəri girəndə onun sırtıq göz-lərini gördüm əvvəlcə. Sonra səni gördüm: gördüm ki, onun üstünə çəmkirdin. O isə gülümsəyirdi. Bu, acığıma gəldi: bildim ki, mehtər qudurub. Ona görə üzdüm boğazını.

– Bəs sizin xəbəriniz yoxdu...

Toltı bəy sualın sona yetməsinə gözləmədi:

– Mənə hər şeyi danışmışdılar... birdən, lap qəfil... danışmışdılar... – Ay işığı Toltı bəyin ənsə sümüyünə dəyib onun bədəni boyunca aşağı sürürdü, axıb çölə tökülürdü: sanki Toltı bəy göydən enən işıq şalələsinin altında dayanmışdı və Ay işığı ilə söhbətləşirdi. – Cingöz xan ölüm yatağında olarkən... danışmışdılar, baxışlarını yerə dikib danışmışdılar, qırmızı-qırmızı danışmışdılar. – Toltı bəy sözlərini Ay işığına deyirdi və elə bil ki, Ay işığına deyib Saytubaya eşitdirirdi bu sözləri. – Əvvəl uydurma sandım bunu... Sonra məni inandırdılar... o adamlar ki məni buna inandırdı, bildim ki, onlar mənim axırıma çıxırlar, məni heçliyə yola salırlar. Onlar bilirdilər ki, Toltı bəyə burdan qayıdış yoxdur. Onlar bilirdilər ki, bəlkə də bilmirdilər, ama təxmin edirdilər ki, mən nə tövr iş görəcəyəm, nə tövr davranacağam. Bu xəbərdən xəbər tutanlara artıq bəlli idi ki, Toltı bəyin sonu gəlib çatıb. Təncigül xatun mən diriyəkən məni öldürmüşdü, özü də Cingöz xan canını tapşırمامışdan öncə. İnsanın ruhunu öldürmək istəyəndə onu hörmətdən salırlar. Hörmətdən düşmüş bir adam qapı iti kimi bir şeydir. Mən həvəslə razı olardım ki, məni qızımın əvəzinə Cingöz xanla birgə dəfn eləsinlər. – Saytuba birdən anladı ki, Toltı bəy öz sabahını görmür və adi bir yolçu kimi çöllə gedir və bütün bunları ona görə danışır ki, beynində, duyğularında özünə yol bulsun, çıxış bulsun; bir də xatırlasın ki, nə edib, necə edib,

niyə edib. – Sən demə həmin bu mehtər özü kimilərinə yava-yava danışmış ki necə şövqlə Toltı bəyin arvadını inildədir. Bunu mənə gözlərimin içinə baxa-baxa dedilər. Dedilər ki, mehtər belə deyib. Qulağım bu sözləri alandan bəri mən hər an arzulamağa başladım ki, bircə Cingöz xanın ruhu ağzından tez çıxıb uçuşsun. Mən də sarayı tərk edib gedim. Ancaq mən onu da bilirdim ki, yox, şübhələnirdim, gümanlayırdım ki, Cingöz xanın ölümü Umayra üçün də təhlükəli ola bilər. Əgər 40 qız yığa bilməsələr, bəlkə də mənə görə yığa bilməsələr, məndən hayıf çıxmaq üçün yığa bilməsələr, mütləq Umayradan yapışacaqlar, gedib Umayranın axtarıb tapacaqlar. Məni incitmək xatirinə qızımı Cingöz xanla birgə basdıracaqlar və mən heç nə eləyə bilməyəcəyəm, bunu mənim üçün şərəf elan eləyəcəklər. Fikirləşdiyim başıma gəldi. Mənim düşünməyə, götür-qoy eləməyə vaxtım qalmamışdı. Arvadımı itirmişdim, artıq içimdə Təncigülə hökm oxumuşdum. Bu azmış kimi hələ bir üstəlik qızımı da əlimdən ala bilərdilər. Odur ki, mən atlanıb malikanəyə çapdım. Gerisi sənin gözlərinin qarşısında olub.

– Bəy... – Saytubanın sualı Toltı bəyin üzərindən axan Ay işığını dəlib keçmədi, Toltı bəyə çatmadı, hərçənd Toltı bəy duydu ki, Saytuba nəyi soruşmaq istəyir:

– Hə, hə, düz deyirsən... – Toltı bəy nə danışdısa, özünə və Ay işığına danışdı. – Malikanəni elə ona görə yandırdım. Hər yanı odladım. Keçmişimə od

vurdum. Od vurdum ki, keçmiş külə döndərim, keçmişim olmasın, Təncigülü yandırım, yandırıb yaxım, Təncigül olmasın, külə dönsün, kül olub küləklə sov-rulsun. Hər yan yansın, yansın, yansın. Alov dam boy-da olsun... damdan çıxıb göylərə yüksəlsin... Mənim keçmişimdən heç nə qalmasın... Hamısını alov yerdən alıb göyə aparsın... Amma çox heyif... – Toltı bəy pa-uzə götürdü: susub dalğıc kimi üzdü yaşantılarının dərinliyinə. – Çox heyf ki, Təncigül aqlını itirdi... an-lamadı günahını... o cəza görmədi... duymadı ki bu cəzadır... əslində, mən malikanəni yandırıb onu xilas elədim, mən onu biabırçılıqdan qurtardım, əzabdan qurtardım... hm... mehtər sevgisi... Öl, Toltı bəy... öl... sənin arvadını mehtər qucaqlayırmış... Mən heç kəsin başını o cür gözəl kəsməmişdim: onu Təncigülə hədiyyə elədim, yağışda isladıb qızılgül kimi hədiyyə elədim Təncigülə. – Toltı bəy bir də pauzanın içinə gir-di: girdi və dayandı; qorxdu ki, havalanar, Təncigülün gününə düşər. Ay işığı sel kimi Toltı bəyin üstündən axıb yerə tökülürdü və Saytuba qarşısında dayan-mış bu kişini müqəddəslərə oxşadırdı. – Bir də mən bilə bilmədim ki, Təncigül nədən dəli oldu, nə dəli elədi Təncigülü: mehtərin ölümü... yoxsa mənim öz qızıma əl uzatmağım? Axı mən ona anlatmışdım ki... Yox, düz danışmıram, mən özüm bunu istəyirdim... Mən Təncigülün əvəzinə Umayranı istəyirdim... Mən Təncigüldən öc alırdım... Ona od vurmamışdan onu yandırırıdım, hayıfımı alırdım ondan... Toltı bəyi sa-manlıqda mehtərə dəyişmək?! Mən samanlığı da odla

təmizlədim. Dağıldı, dağıldı, hər şey dağıldı, uçdu Cingöz xandan sonra. İşə bax, mənim taleyim Cingöz xan adlanan bir kərpicin üstündə qurulubmuş demə: kərpic götürdülər, mənim evim yıxıldı. Əgər Cingöz xanın öləcəyini bilməsəydilər, mənə Təncigül xəbərini çatdırmayacaqdılar. Onda mən nə olacaqdım? Sarıqu-laq!

Qəfildən Saytuba Toltı bəyin qarşısında iki dizini də yerə vurub onun əlindən öpdü:

– Bəy...

Toltı bəy Saytubanı gördü və Ay işığının onun bədəninə geydirdiyi qalpağın altından çıxdı.

Çöl hələ də xumarlanırdı.

Ay səhərə doğru yol almışdı.

Canavarlar onlara pay göndərdiyinə görə ölümə təşəkkür edirdilər.

Sonra sakitlik çölü uddu.

Saytuba Toltı bəyi belindən qucaqladı, yanağını onun qarnına yapışdırıb danışdı:

– Toltı bəy, mən sizi sevirəm... sizi sevdiyimi mən dünən anladım... anladım ki bu, sevgidir... mən sizi çoxdan sevirmişəm... özümün də xəbəri olmadan sevirmişəm... bunu özümə etiraf etməyə yol vermədən sevirmişəm sizi... çünki mən sizdən həmişə qorxmuşam... fikirləşmişəm ki, qorxduğun adamı sevmək olmaz... ama olarmuş demə... mən sizi sevirəm... və məndə heç bir qorxu yoxdur... – Saytuba susdu. Toltı bəy tərpənmədi. Canavarlar lap yaxında yenə uladılar, bərkdən uladılar: ancaq bir ağız uladılar və

səslərini əlüstü kəsdilər. Görünür, nökərin meyitini daraşib sevinmişdilər. Saytuba yavaşca, əlacsızlığın duyurduğu bir yalvarışla əvvəlcə söylədiklərinə yalnız bunları əlavə etdi. – Toltı bəy, məni çölə tullama, mən sənsiz qala bilmərəm, həm sənin arvadın olaram, həm kənizin. Elə buradaca, indicə, bu çöldə, bu ay işığında, bu torpağın üstündə sev məni...

Toltı bəy həməncə geri çəkildi, Saytubanın yanaqlarını ovucları arasına alıb onun gözlərinin içinə baxdı. Düşündü ki, bu qız ona yox, onun adına, dönməzliyinə, gücünə, igidliyinə aşıq olub bu son iki gündə; düşündü ki, Saytubanın sevgisi tək qalmaq, tənha qalmaq, özgüləri ilə qalmaq xofundan başqa bir şey deyil; ancaq Toltı bəy onu da düşündü ki, bu zülmü, bu əzazilliyi, ilan zəhəri kimi daman bu qüruru sevmək olmaz; sevmək olmaz qafasında, ürəyində, biləklərində, addımlarında ölüm gəzdirən bədbəxt bir kişini. Toltı bəyə elə gəldi ki, Saytuba ya yalan söyləyir, ya da özünü aldadır.

Elə bu an xəfif bir meh əsdi: əsib, əsib Toltı bəylə Saytubanın yorğun üzünü sərinlətdi, Ay işığını üfürüb pərdələr kimi yellətdi, onun sehrini bu pərdələr arasından qamarlayıb çöl boyunca üfүqə sarı qaçdı; qaçıb, qaçıb yox oldu. Toltı bəy Saytubanın qolundan yapışıb onu ayağa qaldırdı və qərribə bir soyuqluqla danışdı; amma yenə Saytubaya yox, Ay işığına danışdı:

– Mən sənə toxunmuram. Yadında saxla, artıq Toltı bəy yoxdur və məni bir də bir kimsə sevə bilməz. Çünki mən kişi deyiləm, sarıqulağam. Arvadının

xəyanəti ilə barışıb oturan kişiyə sarıqulaq deyirlər. Sus, etiraz eləmə. Mən neçə vaxtdır bilirdim ki, Təncigül samanlıqda mehtərlə yatır. Ancaq heç nə eləmədim: qayıdıb öldürməkdəm hər ikisini. Cingöz xanın xəstəliyi də bir tərəfdən. Məni özündən aralı buraxmırdı: qorxurdu ki, mənsiz saray adamları onun axırına çıxarlar. Çalışma ki, məni ovundurasan. İstəmirəm. Mən bunu erkən eləməliydim, mehtəri öz qanında çimdirməliydim ki, sarı qulaqlarıma qırmızı gəlsin. Əvəzində mən ikinci dəfə sarıqulaq oldum: qızımın əri oldum, Təncigülün razılığını alıb Umayranı zorladım. Ama nə qışqırıram, nə dəli oluram, nə də ölürəm. Mən yaşamaq istəyirəm, Saytuba. Deməli, sarıqulağam. Kişi olsaydım, özümü elə indi öldürərdim.

Bu dəfə meh bir az daha bərk üfürdü.

Çölə külək gəlirdi...

...adətən, külək çölə kef eləməyə gəlir...

...dərindən, var gücü ilə nəfəs almağa gəlir...

...gəlir ki, qanadlarını çöl boyda açıb rahatlınsın, uçduqca uçsun, qıvrılsın, ağnasın, hərdən də canavarlara qoşulub onların mahnısını oxusun...

...və bu gələn küləyin çöldə nə oyun çıxaracağını öncədən bir kimsə bilə bilməzdi.

Dənizin üstündən keçəndə külək həmişə ehtiyatlanır: islanacağından qorxur.

Çöl isə küləyin özünküdür. Külək çöldə doğulub: ona görə ayağını çölə basanda qol götürüb rəqs eləyir.

Şəhər evlərin meşəsidir, meşə – ağacların şəhəri: külək orda da darıxır, burda da; dağlara gedəndə də darıxır o. Çünki hara çönürsə, qarşısında əngəl görür.

Yalnız çöl küləyə azadlıq verir.

Saytuba nəşə deməyə cəhd elədi: lakin deyə bilmədi deyəcəyini. Toltı bəy qoymadı, öz sözü ilə susdurdu onu:

– İntihar eləməyə heç ehtiyac da yoxdu, Saytuba. Zatən, mən ölüyəm. Ancaq Umayra var qarşımda. Mən də, Təncigül xatun da onu bədbəxt elədik, bacardığımız qədər əlləşib bədbəxt elədik onu. Daha bəsdir. İndən beləsinə heç nə qızımı narahat eləyə bilməz. Mən Umayra üçün yaşamağa borcluyam. Sənsə çox sağ ol, çox sağ ol ki, bizi pis gündə atmadın. Bu andan sən azadsan. Pulların bir hissəsini, nə qədər könlün istəyir, götür, get: qayıt Yabuda ölkəsinə, saraya, hər şeyi hamıya olduğu kimi danış. Mən səndən yalnız bir xahiş eləyəcəyəm: al mənim bu qılıncımı da, – Toltı bəy qılıncını Saytubaya uzatdı, – özünlə apar, saray camaatına göstərib deyərsən ki, Qorqopa çölündə nökar Toltı bəyi və qızını öldürdü, canavarlara yem elədi; deyərsən ki, nökar çox gəzib vurnuxub, ama səni tapa bilməyib. Deyərsən ki, sən də mənim qılıncımı bir yadigar, bir nişanə kimi götürüb dönmüsən Yabuda ölkəsinə. Deyərsən ki, nökar Toltı bəyin qızıllarını da oğurlayıb qaçdı. Qoy, gəlib nökarin əynindəki köynəyi tapsınlar, elə bilsinlər ki mənəm. O zaman mən Umayra ilə uzaqlarda olacağam, nökarin meyitindən isə canavarlar əsər-ələmət saxlamayacaq, bir tək köynəyin cır-cındırından başqa, əgər onu da külək süpürəyib aparmasa.

Külək vıyıldadı.

Saytuba ağlayırdı, səsini içinə salıb ağlayırdı, başını Toltı bəyin çiyinə dayayıb ağlayırdı.

Onlar qucaqlaşmışdılar.

Toltı bəy bunun sevgi olduğunu anlaya bilmirdi.

Saytubanın ürəyi sözlə dolu idi: o, hər şeyi Toltı bəyə açıb söyləmək istəyirdi, amma anlayırdı ki, buna vaxtı qalmayıb.

Hərdən Ayın üzündən yun kimi didilib hissə tutulmuş bulud parçaları keçirdi.

Saytuba hönkürdü və külək onun hönkürtüsünü çölə səpələyirdi.

Kəniz öz ağası ilə vidalaşdı.

Ay işığı Toltı bəyin başından axıb-axıb qəfil dayandı.

Bulud tutdu Ayın üzünü.

Çöl qaranlıqlaşdı.

Sanki Ay işığından düzəldilmiş şüşə qalpağı yenedən Toltı bəyin üstündən götürdülər. O, həmənçə Saytubadan aralandı:

– Yubanma, mənim ayğırım da min, özünlə apar. Atı və qılınıc görəndə onların şübhəsi qalmayacaq ki, mən ölmüşəm. Bizdən əvvəl tərək elə bu çölü. Sonra mən Umayranı oyadım, biz də yola düşüb gedək: daha heç nəyə bel bağlamaq olmaz. Mənim ayğırımın belindəki yəhərin içində boşluq var: qızıklarını ora yığarsan; heç kimsə xəbər tutmayacaq. Haydı, get, özündən muğayat ol və bizi unut.

Toltı bəy Saytubadan cəld ayrılıb Umayraya tərəf addımladı.

Az qalmışdı ki, Saytuba çıxırıb çölü başına götürsün: ağlasın, hönkürsün, qışqırsın. Amma özünü toxtatdı, sevgilərin hamısını bir andaca ürəyindən sildi və qızıllarını düşünüb becid Toltı bəyi haqladı:

– Bəy...

Toltı bəydən hənirti gəlmədi bu dəfə.

Saytuba təkrar dedi: – Bəy, – və fikrini davam etdirdi, – mənə çatacaq qızılları ala bilərəmmi?

Toltı bəy çönüb Saytubanın üzünə baxmadı: addımlarını yeyinlətdi. Umayranın yatdığı yerə yaxınlaşdı, qızıl torbasını oradan götürdü, ağzını açıb Saytubanın qarşısında tutdu. Saytuba torbadan daha on kisə qızıl götürüb sinəsinə basdı, Toltı bəyin üzünə baxıb şit-şit irişdi: onun göz bəbəklərində nöqtə boyda balaca bir işıq qığılıcımlarırdı.

Saytuba öz xəyanətinə rəsmi imza atmışdı, sədaqətini, sevgisini qızıla dəyişmişdi.

Elə ona görə də Toltı bəy Saytubanın bir anın içində başqalaşmış sifətinə baxa-baxa bir insanı söyürmüş kimi, öz yanından qovurmuş kimi dedi:

– İndi artıq rədd olub gedə bilərsən.

Onlar sağollaşmadılar.

Saytuba yeyin addımlarla Toltı bəydən aralandı.

Toltı bəy bir daha inandı ki, qadınlara inanmaq necə təhlükəli ola bilir. O, Saytubanı da öldürmədiyinə peşmanladı: çünki anlamışdı ki, əlinə düşən elə ilk fürsətdə Saytuba onu çox ucuz qiymətə sata bilər. Hərçənd Saytuba Toltı bəydən aşırı qorxduğundan bunu etməyəcəkdi və özgülər qarşısında öz şəstini sındırmayacaqdı.

Toltı bəy Umayranı oyatdı. Artıq rahiblər çoxdan idi ki, Umayranın yuxusunu tərک edib getmişdilər. Umayra əvvəlcə harada olduğunu əsla kəsdirmədi; yəni bilə bilmədi haradadır, niyə gəlib, kimlə gəlib bura düşüb: əvəzində ona elə gəldi ki, sehrlı bir yuxu görür və çöl başdan-başa ofsunla doludur.

Elə bu dəm aralıdan Toltı bəyin ağ ayğırı keçirdi. Yəhərdə Saytuba əyləşmişdi.

O, Toltı bəyin atını dördnala çapırdı.

Umayra zənn etdi ki, hələ ayılmayıb və ağ ayğırılı Saytuba onun yuxusudur.

Amma Toltı bəy Umayranı öz mürɡü pişiyi ilə oynamağa, tül-tül pərdələr arasından müxtəlif xəyallarla baxışmağa qoymadı: çəmkirdi Umayranın üstünə:

– Qız, ağzını açıb göylərə tamaşa eləmə. Cəld ol.

Ağ ayğırın saçaqlanan quyruğu tullana-tullana, çölün içinə dağıla-dağıla, boşluğu qıdıqlaya-qıdıqlaya Umayradan sürətlə uzaqlaşdı. Çöl Saytubanı aparırdı.

Sakitlik idi: üfүqdə səhər alovlanmağa başlamışdı.

Umayra xatırlaya bilmirdi ki, onunla nə hadisə baş verib? Anlaya bilmirdi ki, Saytuba hara gedir, niyə gedir və niyə sağollaşmayıb gedir.

Toltı bəy atlara sarı addımlayırdı.

Saytuba isə Toltı bəyin ağ ayğırında gözdən itirdi.

Toltı bəy atlara sarı irəliləyirdi, ayı kimi ayaqlarını yerə möhkəm basıb irəliləyirdi, Saytubanın getdiyi istiqamətin əksinə irəliləyirdi.

Umayra atasının arxasınca baxa-baxa birdən fikirləşdi ki, bu kişi üçcə günə Umayraya məxsus hər şeyi

onun əlindən aldı: Təncigül xatunu, malikanəni, qızlığını, Saytubanı; onun dünyasını dağıtdı, ruzgara faciə qatdı, qan qatdı, ölümlər sırası qatdı. Yaşamağına dəyərdimi?

Bu sıfır nöqtəsindən çıxış vardımı?

Sonra Umayra fikirləşdi ki, məgər bütün bunları ona atası Toltı bəy bağışlamamışdı?

Toltı bəy ayı kimi böyürlərini basa-basa atlara sarı irəliləyirdi.

Umayra yenə tək qalırdı: tək qalmaq məcburiyyəti ilə göz-gözə qalırdı. Yox, o, qorxmurdu: əmin idi ki, Toltı bəy atları açıb geri qayıdacaq, onu özü ilə götürəcək və onlar atlarına minib üfüqdə alovlanan səhərin içinə girəcəklər.

AMOR

Bir xeyli vaxt vardı ki, Fərizə itmişdi. Gəlmirdi Tuncalın yanına. Gəlib nə olacaqdı ki? Tuncal Fərizəni sevsə də, onunla rahatcana əylənsə də, kefinə düşəndən bu qadınla danışı bilsə də, Fərizə ondan razı qalmırdı. Qala da bilməzdi. Çünki “nə yeyim?” sualını hələ heç kim ləğv eləməyib və bu sual adamın beynində azından və acından gündə üç-dörd dəfə mikrodalğalı soba naqilləri kimi “qızarı”.

Tuncal özünü saxlaya bilmirdi, Fərizəni nəylə dolandıracaqdı?

Amma Fərizə birdəfəlik getmirdi: gedirdi və qayıdırdı. Bu dəfə də getmişdi və qayıtmışdı. Hərçənd onun hər belə gedişi ilə qayıdışı arasındakı zaman fərqi dəfədən dəfəyə daha da böyüyürdü.

Tuncal da artıq güman eləyirdi ki, Fərizə qıraqda özünə varlı bir kişi tapıb; yox, əslində, o bunu güman

eləmirədi: sadəcə, bilirdi və hər yeni qayıdışda heç nə olmamış kimi Fərizəni qəbul eləyirdi, evinə, yatağına buraxırdı; düşünəndə isə heç cür kəsdirə bilmirdi ki, necə olur, bundan iyırənmir. Fərizə Tuncalın yanına heç vədə əliboş dönmürdü: bahalı siqaretlər, yaxşı şərəb, hisə verilmiş və yaxşıca qablaşdırılmış qızıl balıq, banan, portağal alıb gətirirdi. Tuncal da soruşmurdu ki, bunları hansı pula alıb gətirirsən, hansı şəkli satıb gətirirsən. Bu axır illərdə neft və milyonlar sələnətində şəkil alanların sayı kəskin azalmışdı: azalıb, azalıb o həddə çatmışdı ki, artıq müştərinin özü nadir bir hadisəyə, bəlkə də, raritetə çevrilmişdi. Rəssamlar, xüsusilə, onların orta yaşlıları, kasıblığın əlindən dad çəkirdilər: əsərlərini qəpik-quruşa satmağa da hazır idilər. Cavanlar hansısa proyektlərə qoşula bilirdilər, yaşlılar isə yox; qocalara dövlət baxırdı, Prezident baxırdı. Orta yaşlılarasa heç kim baxmırdı: onlar başqalarının əllərinə baxırdılar. Avənqard sənət isə Azərbycanda, ümumiyyətlə, satılmırdı: çünki avənqard sənəti heç kim başa düşmürdü, başa düşmək də istəmirdi. Lakin elə də olurdu ki, avənqardçı rəssam hansısa bir varlı şəxsın, milyonər iş adamının qızı və ya oğlu çıxırdı. Onda həməncə onun üçün qapıları birbaşə ya Avropaya, ya da Amerikaya açırdılar. O da dövrəsinə özü kimiləri yığıb digər avənqardçıların yaşamağına da şərait yaradırdı, təyyarəyə əyləşib yaşıl avənqard böcəyinə dönürdü və Azərbycanda yaşamağı tərgidirdi, Azərbycana qonaq sifətilə gəlməyi daha üstün sayırdı.

Çünkü avanqard sənətçi Azərbaycanda permanent hörmətsiz sənətçidir: onu bir ovuc xiridardan savayı heç kim sevmir.

Azərbaycanda avanqard doğulur, di gəl, böyümür; elə cırtıdan boyda da qalır. Çünki avanqardçılar heç bir zaman partiya üzvü olmurlar, siyasət-siyasət oynamırlar, tribunalarda, yığıncaqlarda görünmürlər: çalışırlar ki, müasir cəmiyyətə müasir insanı danışsınlar, müasir insanı topluma anlatsınlar və bir də hər məqamda doğrunu yüzdəyüz söyləsinlər, həqiqətin dibinə gedib çatsınlar.

Azərbaycanda müasirlik həmişə növbə və icazə gözləyir: müasirliyə icazə versələr, gələcək; verməsələr, qarıda durub boynunu buracaq və təkrar icazə üçün növbəyə dayananda köhnələcək.

Fərizə pilləkənləri qalxa-qalxa tövşümüşdü.

Tuncal yatağından hələ də qalxmamışdı. Qalxmaq da istəmirdi. Bu gün o, əlini ağdan-qaraya vurmamışdı. Vurmaq da istəmirdi. Uzanmaq istəyirdi: öləcəyi günə qədər, bax, bu cür uzanmaq istəyirdi. Yalnız günorta durub özüyçün çay dəmləmişdi. Sonra qayıdıb təzədən uzanmışdı. Bir elə pulu da yox idi, görəcəyi bir işi də: "Sufi qadın" bədii filmində, o filmdə ki qadın və kişi Allah sevgisi ucbatından bir-birindən imtina edirdilər, Tuncalı ustad nəqqaş roluna çəkmişdilər, qrimsiz-filansız çəkmişdilər, keçmiş əyyamların libaslarına geyindirib çəkmişdilər və filosof sənətkar roluna görə o, kinostudiyadan yaxşı qonorar almışdı. Almışdı və xərcləmişdi. Kamera qarşısında da-

yanıb özünü oynamaq, ustad nəqqaş olmaq, Orta çağlara baş vurmaq ona pozitiv təsir bağışlamışdı, onu ümidləndirmişdi. Bu üzdən aylarca gözləmişdi ki, bəlkə yeni təklif gələr; gəlməmişdi: odur ki, yenə keçmişdi ciddi qənaət rejiminə. Çünki axır vaxtlarda bundan savayı başqa bir qazancı olmamışdı.

Tuncal uzanmışdı.

Əgər soruşsaydılar ki, nə barədə düşünürsən, cavabı olmayacaqdı: susacaqdı. O, milyon nəsnə haqqında fikirləşmişdi və bu fikirlərdən heç birini qarmağa keçirib beynindən asmamışdı, onları qaxac eləməmişdi: fikirlər də uçub-uçub getmişdilər. Fikirlərdən yalnız biri qalmışdı beynində: cibimdəki son 45 manatı neçə günə çatdırı bilərəm.

Tuncal Fərizənin gəldiyini duyanda aşırı sevinmişdi: uşaqqasına sevinmişdi: amma sevincini bildirməmişdi. Haradasa xəstəliyi də onu yormuşdu. Fərizənin getdiyi təqribən son bir ay – bir ay bir həftə ərzində qripə yoluxmuşdu Tuncal: indisə zökəmi öskürək əvəzləmişdi; öskürəyi yavaş-yavaş sönürdü.

Fərizə nə gətirmişdisə, hamısını bir-bir çıxarıb mətbəxə aparırdı, nəyi aparmırdısa, yazı masasının üstünə yığırdı. Onlar danışırdılar. Birinci Fərizə dözmədi:

– Sən elə susacaqsan?

– Sənin salamını gözləyirəm. – yavaşca dedi Tuncal.

Fərizə Tuncalı günün bu vaxtı yorğan-döşəkdə görəndə əməllicə dilxor olmuşdu və gəldiyi məqam-

dan bu yana başını qaldırıb bir dəfə də Tuncalın üzünə baxmamışdı. Onlar lal oyunu oynamışdılar.

– Pah! – Fərizə ironiya dalğasına kökləndi, qollarını sinəsində çarpazladı və rişxənd dolu baxışlarını düz Tuncalın gözlərinə yönəltdi. – Haçandan etiket səninçün belə önəmli olub?

– Sən içəri girəndən.

Fərizə gördü ki, Tuncalın baxışları çaşqındır, onun gözlərində heç bir məna, heç bir istək yoxdur. Ancaq dərinə getmədi: bunu çox yatmağın əlaməti kimi yozdu və Tuncalı bir balaca qıcıqlandırmaq üçün dedi:

– Bilmək istəyirsən saat neçədir?

– Yox.

– Nəsə olub?

– Yox.

– Bir şey yemisən?

– Yox.

– Ona görə buralar belə təmizdi də...

– Hiss eləyirdim ki, sən gələcəksən.

– Yerindən durmaq istəmirsən?

– Yox.

– Səni daha kinoya-filana çağırmaıblar?

– Yox.

– Adam kimi danışacaqsan?

– Yox.

– Bəlkə mən yox olum?

– Yox.

– Onda, gəl, belə eləyək. – Fərizə əllərini qoynundan götürdü, aktivləşdi. – Mən gedim vanna ota-

ğına. Bugün səhərdən qaçaqçaqdayam. – Bir addım atdı qapı çərçivəsindən Tuncalın çarpayısına tərəf. – Ertədən anama dəydim. Onunçün bazarlıq elədim, sildim, süpürdüm; bir də gördüm günortadır. Sonra da sən. – “Sən” deyəndə Fərizə sanki məyuslaşdı: başa düşdü ki, bu, sondur və bu sonu onun özü istəyir, onun özü “sən”lə ünsiyyətə son verir. – Yenə bazarlıq eləməliydim... bu dəfə buranın bazarlığını... – Fərizə qəfildən süstləşdi. – Yoruluram, Tuncal... Həyat kefə yox, əziyyətə çevrilir, əziyyət hələ yaxşı sözdü, katorqaya, işgəncəyə çevrilir... İstəmirsən, ama eləməlisən, hökmən eləməlisən. Mənsə təkəm, heç yerdən köməyim yoxdur. Hərdən lap qorxuram öz tənhalığımdan. Bu isti də bir yandan... şingilə kimi yapışır adama.

– Deyəsən, acsan? – Tuncal balışına dirsəkləndi. – Sən acıyanda halsızlaşırsan.

– Toxam, lap toxam, xirtdəyəcən toxam. – Bu ifadə ilə Fərizə əvvəlcə Tuncala sərt bir mesaj göndərdi: yəni o, bilsin ki, limiti qurtarır. Sonra bu sərtliyi bir azcana yumşaltdı. – Bayaq yedim, “Anadolu” da, sən oranı tanıyırsan, “Malakan” bağının arxasında, əla yerdir, həm restorandır, həm də dönərçi: orda nə sifariş eləsən, gətirirlər. Gərək sənin üçün də nəşə götürəydim ordan. Nəysə, mən gedim girim duşa, – Fərizə çəkildi kandara, – əgər bədənimə su dəyməsə, mən bugün batdım, – bir əliylə qapının çərçivəsindən tutdu, ayaqqabılarını çıxardıb ev başmaqlarını geyindi, – darıxma, – qapının çərçivəsindən vanna otağına

tərəf addımlaya-addımlaya, – bir qədər çox dayanacağam suyun altında, – dedi və əlavə etdi: – Sən daha narahat olma.

Vanna otağının qapısı açılıb örtüldü, kilidin dili şıqqıldaıyıb öz yuvasının boşluğuna dürtüldü.

Səslərin hamısı xırp kəsildi.

Tuncal sakitliklə üzbəüz qaldı. Divarlar əllərini yanlarına salıb farağat dayandılar. Tavan başını sükutun çiyinə qoyub mürgülədi, təəssüf ki, yalnız bir neçə dəqiqəliyə.

Çünki sonra Tuncal vanna otağında duşdan fısqıran suyun şırıltısını eşitdi: elə bil heç ömründə eşitməmişdi buna oxşar bir şey; qulaqları tutdu bu səsi və Tuncaldan uzaqlaşdı sanki yaxınlaşdı vanna otağının qapısına... Səslər içəridəki görüntüləri fayllaşdırıb Tuncalın təsəvvüründə açdı.

Su Fərizəni hövsələsiz-hövsələsiz qucaqlayırdı, barmaqları ilə hər tərəfə toxunmaq istəyirdi, amma çatdırmırdı, tələsə-tələsə onun bədənindən axıb kafel döşəməyə tökülürdü.

Tuncal bu səslərlə təyin edirdi ki, su nə zaman Fərizənin saç buruqlarına ilişib ləngiyir, nə zaman onun üzündən rahatca dıgırlanıb çiyinlərinə, sinəsinə tökülür və sızıb topuqlarına çatır. Suyun şırıltısı ona deyirdi ki, Fərizə nə zaman sabunlanır, nə zamansa sabunu bədənindən yuyub təmizləyir.

Tuncal səslərdə Fərizəni görürdü.

Birdən vanna otağının qapısı arxasındakı səslər içindən bir ideya çıxıb ox kimi onun qulağını dəldi,

qulağın beynə açılan tunelindən keçib düz Tuncalın ağlına batdı. O fikirləşdi ki, “Qadın su ilə güzgü arasında” silsiləsi əmələ gətirəcək portret-tablolar işləsin və ilk model kimi elə Fərizəni götürsün. Anındaca Tuncal dirildi, çöhrəsində bir işıq sayrışdı, durub cins şalvarını geyindi və mətbəxə getdi. Gördü ki, masaya beş alma, üç armud, üç portağal, iki banan və bir salxım kişmiş üzüm qoyulub. Tuncal bir alma, bir armud və bir portağal götürüb onları yudu, soydu, dilimləyib nimçədə assorti elədi, bananları həlqə-həlqə doğrayıb boşqabın kənarına düzdü və ortaya isə üzüm salxımını fəvvarə kimi oturtdu. Bəyaz pendirdən, pomidor dilimlərindən və bir qıça şüyüddən özü üçün dürmək düzəldib yedi. Fərizə Naxçıvan lavaşını almışdı ikicədənə. Tuncal ikincisinə toxunmadı. Meyvə nimçəsini, fincanları və bir kolanı götürüb öz yerinə qayıtdı, yatağında balışına söykəndi və bir neçə dəfə sürəkli şəkildə öskürdü.

Vanna otağında suyun şırıltısı kəsilmişdi: yəqin Fərizə qurulanırdı. Sonra fənin səsi gəldi. Tuncal adyali mexaniki sinəsinə çəkdi. Qapıda çılpaq Fərizə gö-ründü, bir neçə saniyə dayandı: sanki Tuncala dedi ki, hə, necəyəm, xoşuna gəlirəm və xəfifcə gülümsündü... və ustufca gəlib Tuncalın yatağına girdi... və yavaşca əllərini Tuncalın sinəsində gəzdirdi... Elə bu an Tuncal adyali üstündən atıb yatağından sıçradı sevincək... O, qorilla kimi tükli və donqar idi... Sinəsində meşə bitmişdi sanki... Qolları qəribə şəkildə önə sallanırdı... Hiss olunurdu ki, bu adam heç vədə idmanla məşğul

olmayıb, bədənini yaraşığı eləməyə çalışmayıb. Lakin Tuncalın eybəcərliyində bir erkək maqnetizmi vardı: qadınları öz qəviliyi və cod səsilə ovsunlayırdı...

Fərizə üstünü örtməyə cəhd göstərmədi; sadəcə, əlini başının altına apardı. Tuncal Fərizənin çıpaqlığına tamaşa edə-edə dedi ki, bəs o, yuyunanda beyninə bir fikir batıb və bu fikri beynin labirintindən çıxarıb gerçəkləşdirmək lazımdır: ideya gözəl ideyadır.

Tuncal Fərizədən xahiş elədi ki, dikəlib çarpayının kənarında əyləşsin, belini şam kimi düz saxlasın və ağ mələfəni qırçın-qırçın eləyib budlarının üstünə atsın; elə atsın ki, mələfənin bir tərəfi döşəməyə axmış olsun. Fərizə Tuncalın dediyini elədi; könülsüz elədi dediyini və bu könülsüzlüyü Tuncala ərkyana nümayiş etdirməkdən zövq duydu:

– Ay Tuncal, bugünə qalmışdı, mən axı...

– Sus, heç vecimə deyil... Mənim xətrimə, nə olur.

– Tuncal çox çevikcəsinə, lakin bir yalvarış yerişilə Fərizəyə yanaşdı, onun yanağından öpdü, dedi ki, ayağını ayağının üzərindən aşırırsın.

– Sən bir de görüm, nə eləmək istəyirsən?

– Bir otağın içində cavan qadınla nə eləmək olar?

– Zarafatın keçərli sayılmadı.

– Yaxşı da, ovqatımı korlama. – Tuncal iki addım geriyyə çəkildi: gözlərini qıyıb baxdı, baxdı Fərizəyə, sonra yekəbaş torşeri yandırdı. Otağın bir küncündə işıq çoxaldı, kölgələrin oyunu aktivləşdi. Tuncal qayıdıb bir də baxdı Fərizəyə, elə baxa-baxa da dedi: – Sən Allah, incimə, bir cıqqılı yanakı otur... A... aa.. yaxşıdı,

yaxşıdı, elə beləcə də qal, ancaq belini dikəlt, yoxsa sənənin effekti öləcək.

Tuncal hələ də Fərizənin siluetini nəzərdən keçirirdi.

– Buradan axı...

– Danış, ama tərpənmə... – Tuncal yerini tez-tez dəyişib müxtəlif nöqtələrdən Fərizəyə tamaşa eləyirdi...

– ...deyəsən, parnaqrafiya iyi gəlir. Heç şübhəsiz, sən məni kiminləsə səhv salırsan?

– Səni heç kimlə qarışdırmıram, arxayın ol; özü də sən, zənnimcə, parnaqrafiya sözünün mənasını bilmirsən. Burada parnaqrafik heç nə yoxdur, erotik nəşə var. Qulaq as, sənənin kosmetika dəstin hanı? Mənə sənənin əl güzgünü də lazım olacaq.

– O de, orada, dəhlizdə, ağzı da açıqdır, elə götür ki, nəşə yerə düşməsin.

Tuncal kosmetika dəstini və Fərizənin əl güzgüsünü götürür, güzgünü Fərizəyə verir, digər predmetləri isə divan-taxtın üzərində səliqəsiz şəkildə dağdır, əyilib ağ mələfəni bir az da aşağı sürüşdürür, qırçınlardan sayını artırır.

– Fərizə, indisə üzünü ürəyin istəyən kremlə tam ağart, sonra isə güzgüyə baxa-baxa dodaqlarını boya. Mən səni kürəkdən çəkəcəyəm, sağ çiyin tərəfdən, üzün isə güzgüdən baxacaq seyrçiyə, sənənin əlindəki güzgüdən. Üzün bütöv görünməyəcək: yalnız gözlərin və dodaqların iri planda. – Fərizə sanki heç eşitmir onu. – Anlaya bilirsən məni: təsəvvür elə ki, bədən tabloya daxil olur, – Tuncal ləzzətlə deyir

dediyini, – üz isə, əksinə, tablodan çıxır. Yaxşı ideya-
dı, hə? Çılpaq təmiz bədən və güzgüdəki maskalan-
mış üz, qırmızı dodaqlar və çox canlı gözlər. Tablo-
nun içi qrim otağı kimi. Hə, əladı. – Tuncal çalışır ki,
Fərizədən hər hansı bir reaksiya alsın. – Məncə, super.
Qaldı bircə bunu kətana köçürmək.

Fərizə heç nə demir, güzgünü kənara qoyur,
əvvəlcə “Allure Sensuelle” flakonunu götürür, qapa-
ğını qaldırır, orta barmağını yüngülcə ətirə batırıb qu-
lağının arxasına sürtür, həmin barmağını bir də ətirlə
isladıb boynundan aşağı sürüşdürür, sinəsinə doğru
aparır, flakonun ağzını bağlayıb divan-taxtın üstünə
vızıldadır. Ətir otağın fəzasına qoxu ləpirləri salır.
Sonra Fərizə səliqə ilə, tələsmədən kremi ovcuna sıxıb
üzünə yaxır və səylə yanaqlarına, alınına, gözlərinin
ətrafına yayır. Havada yeni qoxu ləpirləri peyda olur.
Getdikcə Fərizənin üzünü kloun üzünü kimi ağarır. Tun-
cal molberti qoyub işləyəcəyi nöqtəni axtarır. Bir də
Fərizəyə yaxınlaşır, onun sağ çiyninə toxunub sanki
gərginliyi azaltmağa çalışır. Fərizə yenə dinmir: ancaq
özü ilə məşğuldur. Tuncal onun harasa “getdiyini”,
və “getdikcə” daha çox “uzaqlaşdığını” duyur. O da
susub danışmır, bir qıraqda pəncələri üstündə əyləşib
Fərizəyə baxır, yox, baxmır, onu güdür, onu sanki öz
içinə hopdurur və çox aydın bir şəkildə özünə hesabat
verir ki, Fərizə bu dəqiqə onun yanında deyil. Birdən
Fərizə sərt bir hərəkətlə çevrilib gözlərini Tuncalın
üzünə zilləyir: Tuncal qarşısında tamamilə ayrı bir qa-
dın görür sanki; elə bir qadın ki, onun bədənini diridir,

canlıdır, üzü isə ölü, baxışları – sınıq. Fərizə yavaşdan deyir ki, o, seansa hazırdır və güzgünü yanından götürüb üzünə yaxınlaşdırır, dodaqlarını tünd qırmızı pomada ilə boyamağa başlayır. Tuncal cəld bir sıçrayışla Fərizənin önündə peyda olub pozanı qurur:

bir qadın hamamlandıqdan sonra...

...üzü divara öz çarpayısında əyləşib...

...güzgüyə baxa-baxa, daha doğrusu, ruhu ilə güzgünün içinə girə-girə...

pomadanı dodaqlarına sürtür...

Tuncal kömür parçasını barmaqları arasında tutub molbertin arxasına keçir və Fərizə darıxmasın, bezməsin, tıncıxmasın deyər, onun başını söhbətlə qatmağa çalışır:

– Fərizə, istəyirəm “Qadın su ilə güzgü arasında” adlı portretlər silsiləsi hazırlayım. – Tuncal duyur ki, sözlər gəlib Fərizənin udlağına tıxanıb və həməncə bayıra adlayacaq, tələsik onu qabaqlayır: – Sən heç nə danışma, mən danışacağam. İndi mən, əslində, yekun rəsmdən başlayıram: qadın yuyunduqdan sonra... o içəridə, vanna otağında olarkən həqiqi idi, su ilə olarkən həqiqi idi... sudan ayrıldı, vəssalam, qadın artıq qrimlənilir, maskalanır, öz təbiətindən uzaqlaşır, güzgünün, yəni mədəniyyətin içinə girir. Heç təbiətdə güzgü görmüsən? – Tuncalın hiss olunur ki, öz filosofluğundan xoşu gəlir və o, bir az da coşur. – Təbiətdə güzgü olmur. Güzgü mədəniyyətə vəsiqə kimi bir şeydir. Cəmiyyət də güzgüdür, hamının güzgüsüdür: harada ki, güzgü var, orada oyun var. Fərizə, ideyanı

mən belə düşünmüşəm: sudan güzgüyə kimi... ama bu hələ hamısı deyil. Silsiləni mən vanna otağından başlayacağam... qadın çimərkən və ya qadın vanna otağında... Əgər icazə versən, razı olsan vanna otağında əyləşib səni çəkəcəyəm müxtəlif pozalarda. Hətta orada da güzgülərdən faydalanmaq mümkündür. Bir neçə seansa çəkəcəyəm, birnəfəsə çəkəcəyəm. Qəribəsi budur ki, mən bütün şəkilləri, bütün silsiləni indidən görürəm. Su, qadın dərisi, pərqu yataq və gözəllik... hamam predmetləri və qadın... duşu sinəsində gəzdirən qadının boynundakı mirvari... qadın və fen... çox erotik ola bilər, həm də... başa düşürsən, hər halda mən duyuram ki, burada yeni olmaq üçün, təsirli olmaq üçün, həyəcanlandırıcı olmaq üçün qədərincə imkanlar var. Su elə bil həmişə dərinin altına baş vurmaq istəyir: amma dəri elastikləşib onu içəri buraxmır... və su süzülür, süzülür, süzülür bədəndən... və yavaşca yerə damır... səssizcə göllənir ayaq altında... qadın əlində dəsmal əyilir baldırlarını qurulamayağa... Bax, su qurulan andaca dərinin rəngi dəyişir. Sənə nə oldu, yorulmusan? Yoxsa mən cəfəng danışıram.

– Mən nəhaq gəlmişəm bugün?

– Nədən belə soruşursan?

– Mən ki sənə lazım deyiləm. Sən mənə baxırsan, məni görmürsən. Sən ideya görürsən, su görürsən, güzgü görürsən... bəlkə də mənim yerimə başqasını görürsən... Ancaq mənim günahım nədi, bunu bilmirəm. Mən adam kimi yaşam...

Tuncal onun sözünü sonacan dinləmir:

– Ölənəcəm yaşamaq, yoxsa ölənəcəm dözmək... mənim bir şalvarım var; o mənə dörd il dözüb; dörd il sərəsər mən onu universitetə geyinmişəm; indi də o şalvar məndədi... o vaxt dostlarım deyirdilər ki, sən şalvarın ali təhsilli şalvardır, bu sözü onun üstünə yaz və auksiona qoy. Biz hamımız dözüürük, həyata dözməsən yaşaya bilməzsən.

– Həyata dözəndə həyat olur cəhənnəm. Mənsə həyatımı cənnətdə yaşayan kimi yaşamaq istəyirəm. Gör bir necə gözəl qoxuyur bu ətir... elə bil şam meşəsindəsən... Bu cənnətdən bir də olmayacaq. Sənsə məni burda əyləşdirib...

– Ay Fərizə, lap hövsələsizsən... – Tuncal kömürü ovcunda sıxıb Fərizənin yanına gəlir, onu qucaqlayır, boynundan öpür, sol əlilə ağ mələfənin qırçınlığını düzəldir, sonra Fərizənin çənəsindən tutub başını azacıq yana çevirir. – Mənim xətrimə, Fərizə, cəmi bir seans. Sən fəxr eləməlisən ki, mənim kimi bir rəssamın, – molbertin arxasına keçərək gülümsünür, – naturası olursan. Eybi yox, vanna otağı üçün mən başqasını taparam.

– Boş ciblə sən kimi tapa bilərsən ki?

– Xahiş eləyirəm, fikrini yayındırma və danışma. İnsan danışanda nədən danışırsa, onun plastikasına yaxınlaşır. İnsan danışdığı olur. Ona görə danışma, bir qədər sus, poza sən danışan kimi “əriyir”. Səbrini bas, bir yarım saat, dilotu yeməmişən ki...

– Onda sən susma, danış. Kimsə danışmayanda məni kəşafət basır.

Tuncal molbertin arxasında çevikcəsinə eskizi işləyirdi. Fərizə isə darıxırdı: vaxt elə bil onun beynindən damla-damla axıb qarnına yığılırdı.

Araya bir neçə dəqiqəlik sükut düşür. Tuncal kömürü əlindən yerə qoymur; o, kətanı sevdiyi qadın qədər məhrəm bilir özünə və sanki onunla sevgi-sevgi oynayır...

Tuncal kətan üzərində kömürün izini çəçələ barmağıyla nazildirkən elə bil qəfildən onu elektrik vurur... O, barmağını kətandan ayırır və elektrik vurmuş nöqtədə öz uşaqlığının daim onun beynində təkrarlanan bir epizodu ilə rastlaşır. Tuncal həyəcanlanır, əsəbiləşir, həmin nöqtəni qaralamağa çalışır; alınmır və o, hər şeyi məhz o zaman olduğu kimi görür:

– Sən axı istəyirdin mən sənə nəsə danışım; gəl, danışım, sənə heç kimə danışmadığım bir əhvalatı danışım, ancaq məni qınama. – Tuncal tələsə-tələsə xətləri kətan üstünə atır, sonra bəyənmir onları; təzələrini çəkir. – Uzun illərdir ki, bu hadisə mənimlə yaşayır. Əvvəllər qorxumdan heç kimə danışmırdım, indi utandığımın danışmıram. Sənə isə danışacağam. Bax, bu əhvalatı mən ömrüm boyu tabloya köçürmək istəmişəm. İndi də gözümün qabağındadır. Mənə heç natura da lazım deyil bu işdə. Ancaq mən mövzuya görə ehtiyatlanmışam. Ehtiyatlanmışam ki, kimsə nəyisə düz başa düşməz: götürüb epizoda dekonstruktiv yozum verər, məni pedofillikdə suçlandırar.

– Sən də nədənsə ehtiyatlanmısan, deməli? Sən? Tuncal? – Fərizənin gözlərində rişxənd qıgılımları kirpilənir və Tuncal bunu Fərizənin əlində tutduğu güzgüdən görür.

Qəribədir, işıq da, gülüş də kirpi kimi tikanlı olur, kirpi kimi yumrulanır. Günəş dünyanın ən nəhəng yumru kirpisidir. Fərizənin rişxənd kirpiləri qarşısında Tuncal tam qapanır:

– Səhv düşüncədir. Mən ruhsallığın pozula biləcəyini göz önünə alıb həmin tablону işləməmişəm. Ama o tablodan da imtina eləməmişəm. Çünki dünyada bəlkə də qatili, faşisti, satqını, oğrunu, fahişəni, mən nə bilim, daha kimi, bağışlaya bilərəm, – bir anlığa Tuncal dayanır, fikirləşir və qəti olur sözündə, – hamını bağışlaya bilərəm, pedofili yox. Mənəviyyatın ölüm nöqtəsi burdadır. O hər şeyi zəhərləməyə qabil. Bir də ruhsallıq olmayan yerdə mənəviyyat sxemdir, cədvəldir. Sən ona riayət etməlisən. Lakin elə də olur ki, sən başa düşmürsən, niyə bu sxemə, bu cədvələ riayət eləməlisən. Axı sən azad adamsan. Azad olanda isə hər şey istəyirsən, özünü dünyanın mərkəzi bilirsən. Bu, təhlükəli tendensiyadır. Çünki sən özünü dünyanın mərkəzi biləndə anarxiya başlayır. Azadlıq mənəviyyatdan doğulur, anarxiya – mənəviyyatsızlıqdan.

– Sən necə də ağıllısan, – Fərizə “necə də” sözünü musiqiyə salıb öz zarafatlaşmaq həvəsini gizlətmir, – elə bil konfransda çıxış eləyirsən...

– Mən ağıllı olsaydım, əgər mən ağıllı olsaydım, cibimdə pulum olardı əvvəla, sonra şəhərimdə təptəzə mənzilim olardı, sonra da qarımda əla maşınım olardı. Mən də ağıl nə gəzir, rəhmətliyin nəvəsi.

Fərizə əlində tutduğu güzgüyə tamaşa eləyə-eləyə gülümsünür:

– Babamı hardan tanıyırsan?

– Bəsdı, demədim ki, danışma.

– Aaa, ürəyim partlayır a... Necə yəni danışma: ağzıma su alım oturum? – Fərizənin güzgüdəki üzü ciddiləşir. – Qulaq as, sən dediklərini ağılla qazanmırlar, abırsızlıqla qazanırlar. Qazanmaq üçün işləmək azdır: gərək soyğunçu olasan. Soyğunçu olmaq üçün gərək abırsız olasan, oğru olasan. Abırsız olasan, oğru olasan ki, camaatı aldadıb soyasan. Görürsən, bir rəssamın qarşısında əyləşmiş naturaçı da ağıllı söz deyə bilər.

– Özü də cılpaq vəziyyətdə.

– Adam soyunanda ağılını soyunmur ki... Bəyəm cılpaq adam ağıllı danışa bilməz?

– Əla! Davam elə. – Tuncalın gözündə bir işıq sayrışır.

– Hər adam aldatmağı bacarmır. Varlanmaq üçün oğurlamaq lazımdır, rüşvət götürmək lazımdır, dövlətin cibinə girmək lazımdır, aldatmaq lazımdır. Heç görmüsən düz yolla pul qazanan gəlib varlı birisi olsun? Heç maaşla da varlanmaq olar? Biznes deyilən bir şey, reklam adlanan bir şey insanları aldatmaq üçün, onun-bunun cibinə mədəni surətdə girmək

üçün düşünülmüş bir tələdir, yəni oğurluqdur. Oğru gizlənib aldadır, qorxa-qorxa aldadır, gözbağlıca oynayıb aldadır. Qalstuklu kimsələrsə adamı aşkar aldadır; yalanı sənə həqiqət adı ilə qaşığı-qaşığı yedizdirərək aldadır: bizi əvvəlcə siyasətçilər aldadır, sonra məmurlar, sonra biznesmenlər, sonra yazıçılar, sonra süpürgəçilər, sonra çilingərlər, sonra taksi soferləri aldadır. Və hamı beləcə aldana-aldana, aldadada-aldada yaşayır. Hökumət camaatı aldadır, camaat da hökuməti.

– Bir də görürsən ki, cəmiyyətdə hamı oğrudur!
– Tuncal üçün bu söhbətin heç bir önəmi yox idi və o, Fərizənin dediklərini ciddiyyə almırdı. – Doğru demirsən: Ertəkin məni işə çağırırdı, aylığı təmiz 600 manat... ancaq gərək bütün günü orada olaydın... mən getmədim... getsəydim, daha heç nə çəkmə bilməyəcəkdim... Görürsən, günah məndədir... Özüm kəsdim əlimi... Hərçənd ideyalar açılığa gəlir.

– Boş-boş danışma. Düz adam, ideya adamı yaşaya bilmir: elə kasıblığın içində toyuq kimi eşələnə-eşələnə vaxt itirir. Dünyada kasıblar varlılardan çoxdur. Bu da... hə... hə... hə... cənab rəssam, – Tuncalı ağzını açmağa qoymur, güzgüdən görür onu, – o anlama gəlir ki, düz adamlar oğrulardan çoxdur. Deməli, varlı olmaq üçün əsas şərt kasıbları aldatmaqdır, onların payını mənimsəməkdir. Gərək mənəviyyəti söndürəsən ki, kasıbı soya biləsən, oğruruya biləsən. Varlılar kasıblardan oğruruyurlar. Əsl oğrular isə varlılardan. Bax, ona görə oğruları varlıların uydurduğu qanun-

lar məhkum eləyir. Sən isə oğurruya bilməyən zavallı adamsan, düz adamsan, ideyalara aldanmış adamsan. Özün üçün dərvişsən, vəssalam. Neyniyirsən 600 manatı? Təəssüflənməyinə dəyməz. Sən əgər soymursansa, əmin ol, mütləq səni soyurlar. Elə soyurlar ki, heç ruhun da incimir.

– İndi mənəm konfransda, yoxsa sən?

– Mən konfrans-zad bilmirəm, ama onu bilirəm ki, sən yazıq adamsan. – Fərizənin üzündə heç bir əzələ tərpənmir. – Sən elə bilirsən, dərvişlər azad adamlardır? Ay-hay... Cəmiyyətdə heç vaxt azadlıq olmur; azadlıq anarxiyadır; azadlıq qəzavü-qədədir: kim kimə nə eləyəcək bilinməz. Azadlıq ilğımdır, dostum, aldanışdır, nə deyim sənə daha, illüziyadır. Heç kəsə lazım deyil bu azadlıq... özü də dərviş azadlığı... ac azadlıq... Ölüm varsa, deməli, sən hər zaman türmədəsən, ölümün türməsində... Yol isə artıq sənin öz seçimidir, hara istəyirsən get. Hara getsən, yenə türmədəsən, hara getsən, yenə özünlə üzləşəcəksən, hara getsən, yenə ölümlə üzləşəcəksən. Çıxılmazlıq nəzəriyyəsinin müəllifi, alqışla məni, Fərizə Əbru.

Tuncaldan cavab gəlmədi: o, kətan üzərindəki xətlərlə qurdalanırdı, onları sanki kətanın içinə basdırırdı, xətləri kətanda əkirdi və bununla yanaşı, duyurdu ki, Fərizənin sözləri onu qıcıqlandırır, onu narahat eləyir. Çünki Fərizənin hər fikri, hər intonasiyası onların münasibətlərinin sona çatdığı barədə dolayısı bir xəbərdarlığa çevrilirdi. Tuncal da hissiyata uymadan özünə hesabat verirdi ki, Fərizəni yorub,

Fərizəyə yük olub və Fərizə daha bezib. Bu axmaq seans da bir yandan. Konkret heç nədə Tuncal əmin deyildi, çəkəcəyi tablolar silsiləsinin nəticəsində də əmin deyildi: nahaqdan Fərizəni incidirdi, onun səbir kasasını daşıtdırırdı. Hərçənd Fərizənin alicənablığı, və bəlkə də aşırı sənət sevgisi qoymurdu ki, o, Tuncalla ünsiyyəti tamam qapatsın: Fərizə bilirdi ki, əgər o, Tuncalı atsa, Tuncal yaşaya bilməyəcək.

Hava qaralır.

Tuncalsa gözlənilmədən deyir, daha doğrusu, heç kimə heç nə demir, sadəcə, sözü otağın fəzasına kosmanavt kimi tullayır:

– Azad adamların azad ittifaqını azad adam hər zaman tərک edə bilir.

Fərizə isə guya bu cümləni eşitmir:

– Axı sən mənə nəşə danışırdın?

– Hə, hə, – Tuncal baxışlarını kətandan ayırmır: sağ əli çox gərgindir. – Bu, mənim gözlərimin qarşısından getmir, Fərizə. Heç vaxt getmir. Bəlkə ona görə ki, biz qorxaq çıxdıq. Hamımız qorxaq çıxdıq. Biz qorxduq. Qorxduq ki, böyük dava düşər məhəllədə, ölüm olar. Biz onda düz hərəkət eləmədik. Mən indi bilirəm ki, gərək biz həqiqəti açıb deyəydik. Ancaq biz satqın olmaq istəmirdik, yox, satqın adını daşımaq istəmirdik, kimin yanında olursa olsun. Lap murdar adamı satmağın adı da satqınlıqdır. Nə bilim? O zaman mən də, dostlarım da uşaq idik.

– Xəstəliyin sənə müsbət təsir göstərib: mən heç təsəvvürümə gətirməzdim ki, sən bu dərəcədə

məhəllə etiketinə bağlısan. Sən bu axşam, nəhayət, deyəcəksən nə olmuşdu o gün? – Fərizə sakit-sakit nəfəs alır.

– O olmuşdu ki, o şey həmişə mənim kişi bütövlüyümə mane olur. Mən birinci dəfə ömründə kişi kimi hərəkət eləyə bilmədim, kişi kimi qərar qəbul eləyə bilmədim. Zəiflik göstərdim, nə edəcəyimi bilmədim. Ama fakt bu ki, mən pis bir işə şahidlik elədim və danışmadım, susdum...

– Sən məhəllə içindən hər hansı bir personajı oynayırsan, yoxsa, həqiqətən, belə düşünürsən?

– Azacıq güzgünü mənim istiqamətimə tuşla. Başın getdikcə aşağı yumalanır. Boynunu da əymə. – Tuncal bir naturaya baxır, bir də kətana; sonra yenə konturları çeçələ barmağı ilə düzəldir. – Aha, yaxşıdı, daha tərپənmə. – Məncə, bu rəsmi fəlsəfəsi rəsmi özündən böyük olur.

Tuncal yenidən kətan üzərinə kömürlə xətlər atır. Fərizə tam sakitdir: heç bir diskomfort hiss eləmir, hətta xəfifcə öz vəziyyətinə gülümsəyir:

– Danış, başım qarışsın: yoxsa tez yoruluram, danışmaq istədiyini danış, daha beynimi pudralama.

– Sən bilmək istəyirsən ki, o vaxt nə olmuşdu, – duyulur ki, Tuncal nədənsə əhvalatı söyləmək fikrindən daşınıb, tərəddüd eləyir. – Əminsən ki, yüz faiz bilmək istəyirsən? Birdən mən gözümdən düşərəm ha...

– Sən danışacaqsan, ya saqqız çeynəyəcəksən: mən şübhələnməyə başlayıram!

Tuncal təəccüblə:

– Nədən?

– Hər şeydən: niyə bu qədər mus-mus deyirsən, Mustafa de, canını qurtar. Ölüm ki olmayıb. Bir xatirədir də danışırısan.

– Sudan-meyvədən bir şey istəməyəcəksən?

– Məni dolayırsan? – Fərizənin səsinə inciklik notları çökür: o, özünə qarşı etibarsızlığı heç sevmir.

– Heç ağına da gətirmə! Sadəcə, fikirləşirəm ki, nahaq başladım bu söhbəti. Hərçənd artıq çarəsi yox. Bilirsən, mənə nə təsir eləyir? Mən uşaqlardan icazəsiz bu söhbəti aparıram. Məhəllənin sirrini bir özgəsinə danışırım. Deməli, mən o uşaqların hamısına xəyanət eləyirəm, onların hamısını satıram, əgər bu əhvalatı dilimə gətirirəmsə. Çünki bunu bizim beşimizdən savayı bilən yox idi. Olmadı da. Heç demədik, danışmadıq. Bu bir sirr idi, tabu idi. Biz böyüdük, hər şeyi anladıq, ancaq bu məsələnin üstünə bir daha qayıtmadıq. Bu dəfə əsl kişi kimi davrandıq. Bu söhbəti basdırdıq. Qəribəsi budur ki, biz onu basdırsa da, o, yenə diri qaldı. İndi başa düşürsən ki, bunu sənə dediyimə niyə peşmanam?

– Keçmiş beyində yaşayanda keçmiş olmur. Biz nəyisə əsl keçmişə çevirmək üçün, tamamilə keçmiş eləmək üçün onu mütləq danışmalıyıq, onu beynimizin indisindən çıxarıb, dilimizin indisindən çıxarıb keçmişə göndərməliyik. Sən özün görəcəksən, sən danışan kimi hiss eləyəcəksən ki, nədənsə qurtuldu, hansısa bir yükdən azad oldun.

Tuncal heç nə barədə düşünmür, elə hey eskizi düzəldir. Sonra Fərizəyə baxır: hiss edir ki, Fərizə sürətlə yorulur. Odur ki, daha sürətlə işləməyə cəhd göstərir, seansın qırılacağından qorxur: anlayır ki, seansın ömrü Fərizənin hövsələsindən asılıdır:

– Mən səkkizdə oxuyurdum. Bəbiş yeddinci sinifdə. Əsl adı Bəbiş deyildi, Səlim idi əsl adı. Çox cəld olduğundan, bəbir kimi elastik olduğundan, bir də yaman şuluq olduğundan onu hamı Bəbiş çağırırdı. Bəbişgil yuxarı dalanda olurdular. Yaxşı dalanları vardı, buz kimi sərin olardı yayın istisində, kölgəlik olardı: əksər vaxtlarda gün düşməzdi ora. Mən o zaman Bəbişin məhəllə dostu idim: onunla birlikdə hərdən təkər dığirladardıq üzü aşağı. Bir gün Bəbiş mənə dedi ki, gəl, dalana, kəllə-qol oynayaq.

Fərizə əlüstü soruşur:

– O nə oyundu elə?

– Sən sus. – Tuncal kobudcasına çəmkirdi və həməncə kobudluğundan utandı: daha yumşaq bir tərzdə əlavə etdi: – Dinmə: sən danışıqda ovqat dağılır. Mən bir-bir hamısını deyəcəyəm: bu əhvalatla birgə seansı da bitirecəyəm. Daha lap az qalıb.

– Üzmə ürəyimi, söylə, görüm nə baş verdi dalanda? – Fərizə söhbətə həqiqətən maraqla göstərir: ona görə Tuncalın kobudluğunu eyninə almır.

– Bəbiş çağırırdı məni kəllə-qol oynamağa. Bu oyun bir futbol epizodudur, bir futbol fraqmentidir: sən onu hər dəfə təkrarlayıb oynuyursan. Kəllə-qol Bakı dalanlarında icad edilmiş bir oyundur, Bakı dalanları-

nın oyunudur. Çünki dalandan qıraqda onu oynamaq çetinləşir. Topu götürürsən, atırsan divara. Top divara dəyib düşür yerə, sıçrayır havaya; sən də onu başla zoplıyırsan qapıya. Ama bir şərtlə ki top yalnız bir dəfə yerə dəyə bilər. Əgər ikinci dəfə dəysə, növbən yanır və topu verirsən rəqibinə, özün keçib qapıda dayanırsan. Kəllə-qol əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş hesaba qədər oynanılır. Sualın olacaq?

– Mən indi qalxıb gedərəm, qalarsan belə.

– Dəyməduşər olma. Zarafatlaşırım da. Niyə əsə biləşirsən? Eskizi də demək olar, qurtarıram. Hə, ki, onu deyirdim axı, mən Bəbişgilin dalanına gələndə gördüm Seyfilə Teymur da ordadır. Onu da gördüm ki, Dadaş əmigdə yenə qonaqlıqdır, yenə yeyib-içmək məclisidir. Səs-küyləri götürmüşdü aləmi: həyətlərindən də kabab iyi gəlirdi. Arada bir piano da çalıb oxuyurdular. Dadaş əmi zərgər idi: məhəllədə yaxşı hörməti vardı, yaxşı pulu vardı, bir dənə “Volqa”sı vardı, bir dənə də “Jiqulisi”. Gündə bu maşınlardan birini sürürdü: qızını da dərəcə maşınla aparırdı. Hətta biz təəccüblənirdik ki, burdan-buraya, bir addımlıq yolu da bu adamlar piyada getmək istəmirlər. Onların pəncərələri Bəbişgilin dalanına açılırdı. Başqa vaxtlarda dalanda çox oynamaq olmurdu. Dadaş əminin anası Umgülsüm xala əlüstü özünü atırdı bayıra, acıqlı-acıqlı, hökmlə hamını dalandan qovurdu ki, bəs səs eləməyin, Dadaş əmi yatıb. Ama buna baxmayaraq, biz tez-tez yığışırdıq Bəbişgilin dalanına. Teymuru da, Seyfini də həmişə Bəbiş dəvət eli-

yirdi oyuna. İnsafən, bu uşaqlar bizim hər ikimizdən yaxşı kəllə-qol oynuyurdılar. Düzdür, ara-sıra olurdu ki, mən onları udurdum. Çünki başla güclü zərbə vura bilirdim. Onların isə topla davranmaq texnikası məndən üstün idi. Teymur nə qədər istəsən topu başla çiləyə bilərdi. Seyfi isə qorxu-zad bilmirdi: topun qabağını öküz kimi kəsirdi; bütün topları havadaca qamarlayıb tuturdu. Həmin gün əvvəlcə Bəbiş oynadı hərəmilə bir kərə. Hamımıza uduzdu. Sonra mən uduzdu Teymura da, Seyfiyə də. Çəkildim bir kənara. Seyfi ilə Teymur oynadı. Mən həvəslə onların oyununu izləyirdim: Teymur coşmuşdu, çünki uduzdu; xal hesabında Seyfi iki top irəlində idi. Birdən Bəbiş məni dümsüklədi ki, alə, ora bax. Mən çönüb baxdım: düz dalanın girəcəyində bir kişi üzünü söykəmişdi Dadaş əminin qızının üzünə, qulağına nəsə pıçıldayırdı, sol əlini də salmışdı qızın paltarının altına. Biz ikimiz də yerimizdə quruyub qaldıq. Gözlərimizə inanmadıq. Çünki Dadaş əminin qızı Mehparə bizim məktəbdə 5-ci sinifdə oxuyurdu. Orta-boylu, tupurcana, sakit bir qız idi: adamlarla həmişə utana-utana danışardı. Mehparə indi də başını salmışdı aşağı, cıncırını çıxarmırdı. Mən Bəbişdən soruşdum ki, bu kişi kimdir. Bəbiş dedi ki, Mehparəyə piano çalmağı öyrədir, bu qonaqlığı da Dadaş əmi qızının piano dərslərini bitirdiyinə görə düzəldib. Gözlərim Umgülsüm xalanı axtardı ki, bəlkə o gəlib bu biabırçılığa son qoya. Ancaq Umgülsüm xala gəlmədi. Teymur ilə Seyfi də oyunu buraxıb onlara tamaşa edirdilər.

Mən Bəbişə söylədim ki, gedib Dadaş əmini bura çağırırım. Bəbiş mənə, – “özünü zibilə salma, onlar indi keflidirlər” – dedi. Əgər Dadaş əmiyə xəbər çatsaydı ki, bu piano müəllimi onun qızına əl uzadıb, yəqin məhəllədə qan töküləcəkdə. Ya da müəllimi tutub ölənəcən döyəcəkdilər. Biz biraz böyük olsaydıq, özümüz döyərdik onu. Amma onda biz nə edəcəyimizi bilmirdik.

Tuncal fikrən harasa uzaqlara gedib geri qayıtmır. Əlini balaca qızın paltarını altına salmış pianoçu kişiye bəslədiyi nifrət, onu cəzalandırmağın mümkünsüzlüyü Tuncalın içini göynədir. Tuncal susur. Bilir ki, boş yerə əzab çəkir. Hətta Dadaş əmi həyatda yoxdur: qızı Mehparə isə lap erkən ərə gedib, oğul-uşaq sahibi olub. Di gəl, Tuncal özünü bağışlaya bilmir: çünki o zaman Mehparəni, Dadaş əmini, məhəlləni müdafiə eləyə bilmədi; onun yanında onun məhəlləsinə, qonşusuna, məhəllə qızına sataşdılar. Tuncalın qaşları düyünlənir, əhvalı pozulur: keçmiş onunladır, keçmiş onun fikrindədir və o bu keçmişlə bacarmır, onu dəyişməyi bacarmır. Ancaq Tuncal yenə tez-tez Fərizə tərəfə göz atıb eskiz üzərində iş aparır və başa düşür ki, keçmişdəki Tuncal onun içində ölüdür.

– Sonra nə oldu?

– Heç nə.

– Bir kimsə bu işə müdaxilə etdimi?

– Heç kim. Elə bil həmin gün kor olmuşdu hamı.

Bəlkə də o hamı da bizim kimi zibilə düşməmək üçün özünü kor kimi göstərmişdi. Axırı necə oldusa,

heç özüm də bilmədim, başladım Tarzan kimi qışqırır sinəmə döyməyə. Dadaş əminin qızı mənim ona baxdığımı gördü, ama yerindən tərpənmədi. Piano müəllimi isə məni diqqətlə süzüb şit-şit gülümsədi, başını buladı və tutub Mehparənin yanağından öpdü: bir siqaret alışırdı və çıxıb getdi. Mehparə də onun arxasınca getdi. Mənsə dalanda dayanıb Tarzansa-yağı qışqırırdım. Elə bu məqamda Umgülsüm xala çıxdı bayıra və əlini mənə rişxəndlə uzadıb dedi: "Ayıb olsun sənə. Yekə oğlansan, ama səsin götürüb aləmi. Noolub, nöş bağırırsan? Səsin özünə xoş gəlib? Görmürsən ki, evdə qonaqlar var?" Bəbiş yerə tüpürdü, mənsə Dadaş əmigin divarlarına bir təpik vurdum və küçə boyunca evimizə qədər qaçdım və qaça-qaça hiss eləyirdim ki, Umgülsüm xala mənim arxamca deyindir. Bir neçə ildən sonra Bəbişin anası istəmişdi Mehparəyə elçi düşsün. Bəbiş razı olmamışdı. Hərçənd mən bilirdim ki, Bəbişin ondan xoşu gəlir. Mənə deyirdi ki, qeyrətinə sığışdırmır. Əslində, həmin gün bizim məhəllə sarıqulaq olmuşdu: biz hamımız həmin gün sarıqulaq olduq. Biz öz gözümlə hər şeyi gördük və heç nə eləmədik. Qurtardı. – Tuncal kömürü bir kənara tullayır. – Azadsan. – Fərizə mələfəni üstünə çəkib qoşayataqlı divan-taxtın üzərində yayxanır. – Məncə, pis alınmayıb. – Tuncal çəkdiyini gözlərinə tərə-tərə tamaşa eləyir eskizə: çeçələ barmağının ucu ilə hansı bir xəttisə yenidən nazildir. – Səni çox yormadım ki?

– Belə də.

Fərizə nimçədən bir armud dilimi alıb dişləyir. Armud çox yumşaqdır: suyu axır Fərizənin çənəsinə. Tuncal bunu görür: yaxınlaşıb dodaqlarını Fərizənin çənəsinə dayayır. Fərizə gülür. Onlar öpüşürlər. Tuncal Fərizədən ayrılır. Vanna otağına gedir. Əllərindən kömürü yuyub geri qaydır.

– Bir şey istəmirsən?

– Heç nə, gəl, yanımda uzan.

– Eskizə baxmaq da könlündən keçmir?

– Yox.

Tuncal nimçədən bir banan dilimi götürüb yeyir və yavaşca Fərizənin yanaqlarını oxşadır: sonra əyilib Fərizəni öpür. Onlar sekslə məşğul olurlar. Nədənsə Fərizə həzz ala bilmir: biganə qalır yatağında. Tuncal onu qucaqlayır, yüngülcə saçlarına toxunub deyir:

– Mənəm günahkar, səni incitdim; bu axşamı sənin əlindən aldım.

– Eyb eləməz, mən özümü sənin növbəti ideyanın qurbanı sayaram.

Ancaq Fərizə Tuncala sıxılmır, onu qucaqlamır. Tuncal duyur ki, aralarında nəsə qırılıb: özlüyündə fikirləşir ki, Fərizəni bezdirib. Fərizə Tuncalı elə indicə atıb gedə bilər. Amma bunu eləmir: çünki Tuncalın tənhalığını, onun kimsəsizliyini, faktiki atılmışlığını göz önünə alır; bilir ki, Tuncal uçurum adamıdır, uçurumun kənarında dayanıb hər an üzüaşağı atılmağa hazır birisidir.

Araya sükut çökür. Bu sükut nədənsə Tuncalı azacıq təlaşlandırır. O, ilk dəfə nədən danışacağı-

nı bilmir, sükutun üstünə sözləri xırda daşlar kimi çırpıb onu sındırmaq istəyir. Bunun üçünsə gərək hökmən nədənsə danışasan, durmadan söz “istehsal” eləyəsən, ağzından bayıra söz tullayasan. Di gəl ki, onun ağına heç bir mövzu gəlmir. Çünki boş və yalan danışmağı bacarmır. Əsəbiləşir. Görür ki, Fərizə ondan çox-çox uzaqlardadır; sevginin səmimiyyəti isə seksual pozaların altında qalıb ölüb. Tuncal anlayır ki, həmin ölünü yataqdan ehmalca götürüb məhəllənin zibil yeşiklərinə atmaq lazımdır.

– Əgər istəyirsənsə, çıx get.

Tuncal canını dişinə tutub deyir bunu, Fərizənin alicənablığına sığınıb söyləyir bu təklifi. O deyir, amma içində əmindir ki, Fərizə bu gün onu tək qoyub getməyəcək. Tuncal duyur ki, Fərizə onun evinə sonuncu dəfə gəlib, vidalaşmağa gəlib; Tuncala “sev-gimiz qurtardı” fikrini anlatmağa gəlib: gəlib ki, heç kim heç kimdən inciməsin. Tuncala tam şəkildə aydındır ki, Fərizə onun kimi bivec birisindən, yaşamağa yaramayan birisindən bacardıqca tez qurtulmaq istəyir. Çünki o, Fərizəyə heç nə verə bilmir: çünki artıq o, Fərizə üçün əlavə bir yükə çevrilib. Tuncal onu da bilir ki, Fərizə hətta özü üçün bir yüküdür, öləncən daşımağa məhkum olduğu bir yük.

Fərizə susub fikirləşir.

Gecdir: hava çoxdan qaralıb. Getmək mənasızdır. Qalmaq isə Tuncala ümid kimi görünə bilər. Hərçənd Fərizəyə tam aydındır ki, o, Tuncala lazım deyil və nəinki o: Tuncala heç kəs lazım deyil; bu adam

yalnız öz ekstravaqant ideyalarını sevir. Odur ki, getmək qalmağa bərabərdir: Tuncal üçün heç nə dəyişməyəcək; amma Fərizəsiz dolanmaq ona çətin olacaq. Bu səbəbdən ki, son zamanlarda onun heç bir real gəliri yoxdur. Fərizə əmin idi ki, Tuncal axır vaxtlarda az qala dilənçi kimi, səfil kimi yaşayır. Bekar, işsiz rəssam haradan pul çıxaracaq? Olsa-olsa rəngsazlıqdan. Tuncal da bunu özünə yaraşdırmazdı ki, kiminsə evində nökar olub onun mənzilinin divarlarını, tavanını, döşəməsini rəngləsin.

Fərizə Tuncalı çox çətin adam hesab eləyirdi: hətta düşünürdü ki, onunla birgə yaşamaq, ər və arvad kimi yaşamaq cəhənnəm əzabına dönə bilər; ancaq o, təsəvvürünə belə gətirməzdi ki, Tuncal onu bu qədər tez bezdirəcək.

Tuncal və Fərizə bir-birini rahatca “oxuya” bilirlər və onların bilgiləri növbəti addımın necə olacağını təxmin etməyə bu insanlara kübarlıq şansı verir.

– Sən məndən qaçmaq, uzaqlaşmaq, məni unutmaq, acı bir xatirəyə çevirmək istəyirsən. Sən getmək istəyirsən, birdəfəlik xudafizləşmək istəyirsən mənimlə.

– Hər halda bu gecə yox.

Fərizə ayağa qalxır. Onun mobil telefonuna zəng gəlir. Fərizə nömrəyə baxır və telefonu açmır, telefonu qapatmır da. Telefonsa elə hey bir sevgi melodisi çalır otaqda: çalıb, çalıb sakitləşir və yuxulayır. Fərizə dilxordur. Bilmir necə rəftar eləsin. Sonra telefonu götürüb qərribə bir tələskənliklə vanna otağına

keçir. Gözləyir. Telefona yeni zəng gəlmiş. Fərizənin özü başlayır nömrə yığmağa. Amma sonacan yığmır nömrəni. Telefonu söndürür. Başını qaldıranda Tuncalın vanna otağının qapısında dayandığını görür. Mobil telefonu Tuncala sarı uzadır:

– Telefonu, sənə zəhmət, mənə xəcalət, qoy masanın üstünə, mən də yuyunum. – Tuncal onu telefona çəkməyə çalışır. Fərizə isə həyəcanlanır: – Olmadı bu: qəti telefona çəkmə məni. Bir İnternetdə görünməyim çatışmırdı.

– Bu ki sənin telefonundu, yaxşı, söndürürəm. Fərizə, sən yuyun, ama olar ki, mən burda durub sənə baxım?

– Olar, əgər istəyirsən, gəl, birgə duş qəbul eləyək. Orda niyə dayanırsan ki?

– Mən, sadəcə, səni müşahidə eləməyi arzulayıram.

– Hm...

– Ağılına pis fikir gətirmə. Mən materialda seriyanın bütün rəsmlərini konkretləşdirib görməyə çalışıram.

– Sən elə həmişə öz aləmindəsən: yalnız rəsmlərin üçün, eskizlərin üçün yaşayırsan. Sənin ancaq beynin yaşayır, özün yox. Mənə də bir model kimi yanaşırsan. Sən məni öyrənirsən, bir material kimi öyrənirsən, bir rəng kimi öyrənirsən. Mənsə elə bilirdim ki, sən mənə biraz da olsa vurulmuşsan, bax, lap bu boyda, – baş barmağını şəhadət barmağının ucuna dirəyib göstərir, – lap bu boyda da olsa vurulmuşsan.

Fərizə duşu açır. Tuncal hələ qapını örtməyib. Fərizə gözləyir ki, su ilıqlaşsın. Tuncal onun hər hərəkətini gözünə hopdurur, beynində onun hər hərəkətini kadrlaşdırır və baxışlarını Fərizənin bədənindən ayırmadan mexaniki şəkildə deyir:

– Yox, yox, sən bilirsən ki, mən sevgi-sevgi oynamıram. Biz, axı, danışıbmışıdıq. Bu, məgər səni qıcıqlandırır?

Su isinir. Fərizə duşu boynuna tutur. Su duşun ağzından fısqırıb köpüklənir, tələsə-tələsə şırnaqlarla aşağı süzülür və getdikcə artır. Fərizə sanki suyu əllərilə sıgallayıb döşlərinə tərəf aparır. Sonra duşu sinəsinə endirir. Duş Fərizənin döşlərinin üstü ilə gəzə-gəzə kiçik və böyük dairələr cızır, döndükcə dönmür. Su ara vermədən qəribə bir pıçiltı ilə yumrulanıb-yumrulanıb tökülür. Amma Fərizə doymur, duşu bir daha, bir daha suyun axıb getdiyi yerlərə qaytarır. O, elə bil ki, Tuncalı yuyub özündən, dərisindən qoparmağa çalışır:

– Səninlə yaxından ünsiyyətdə olan adamı bu, əlbəttə ki, hökmən qıcıqlandıracaq; xüsusilə də, əgər o adam səni, – Tuncal arxasınca qapını örtüb vanna otağına daxil olur və hiss edir ki, səslər birdən-birə aydınlaşır, əks-səda içində böyüyür və suyun şırıltısına qarışıb ona sarı cumur, – sevirsə, ya da sənə vurğundursa, ya da səndən başqa bir özgəsini görmürsə. Başa düş, sən öz rəsmlərinlə məşğul olanda, istər beynində, istər praktikada, sən hamıya özgələşirsən. – O, həqiqətən vanna otağında bir özgəsi, bir müşa-

hidəçi kimi dayanmışdı. – Bu tablolar sənə insanlardan önəmlidir. Sən kətandakı şəkillərlə yaşayırsan, adamlarla yox.

– İndi neyləyim, mən beləyəm də.

Tuncal söykəndiyi qarıdan, nəhayət ki, aralanır. Gəlib Fərizənin qənsərində dayanır, duşu ondan alıb Fərizəni qucaqlayır. Suyun pıçılısında bir deyinti tonları da eşidilir. Tuncal duşu onun və özünün çiyinləri üstündə tez-tez gəzdirməyə başlayır. Sonra bir addım geri çəkilir, sağ əlilə Fərizənin bədənindən suları ustufca aşağı sürüşdürə-sürüşdürə onu yuyundurur. Fərizə dinmir, sonra xəfif bir təbəssüm içində deyir:

– Sən Salvador Dalinin kasıb azərbaycanlı variantısan. Sən axmaq dərvişsən. Sən həyatdan heç nə istəməyən adamsan.

– İstəyəndə nə dəyişəcək ki? Həyat özü istədiyini, – Tuncal ovcuna 20 qəpiklik boyda gel yumrusu sıxıb Fərizənin bədəninə sürtür, – sənə verir, sən istədiyini yox. Allah bilir, sən ömrün boyu nələr istəmişən, hər gün istəmişən, hər saat istəmişən. Hanı, heç olmasa, onlardan biri gerçəkləşib?

Gəldən Fərizənin dərisi daha sürüşkən olur. Qəfildən Fərizə Rufla oteldə görüşdüyü axşamı xatırlayır. Xatırlayır ki, o, necə Tuncala həqiqəti söyləmədi, yalan danışdı: demədi ona Rufun yanına getdiyini, liftlə Rufun otağına qalxdığını; demədi Rufun bir bokal yüngül çaxırdan sonra... demədi... hələ də Rufdan məktub aldığını... demədi... Rufa cavab yazmadığını...

Fərizə elə düşünür ki, Tuncal vanna otağında sekslə məşğul olmağı arzulayır. Odur ki, barmaqlarını yüngülcə onun saqqalına, boynuna, çiyinlərinə toxundurur, əlini Tuncalın tüklü sinəsində gəzdirir. Tuncal Fərizənin gözlərinin içinə baxır, Fərizənin həqiqətinə gedib çatmaq istəyir... çata bilmir bu həqiqətə və kənara çəkilir. Fərizə heç nə anlamır. Tuncal respublika içində respublikadır, şəhər içində şəhərdir: heç nədən və heç kimdən xəbəri yoxdur. O, yaşayır yalnız onun özünə bəlli olan, tanış olan qanunlarla; hamıya inanır və eyni zamanda hamıdan şübhələnir: o qədər inanır ki, onun boğazına ip bağlayıb tula kimi arxanca gəzdirmək olar; o qədər şübhələnir ki, heç kəslə dost ola bilmir.

Birdən Tuncal duşun suyunu qapadır, duşu yerinə taxır, asılıqandan dəsmalı götürüb Fərizəni qurulayır. Fərizə yenə heç nə anlamır: çünki Tuncalın məntiqini başa düşmür; hətta özünü pərt hiss eləyir və bu hərəkəti seksual təklifdən imtina kimi dəyərləndirir. Tuncalın özü də başqa bir dəsmalla tələsik qurulanır və vanna otağından çıxır. Bu, Fərizəyə xoş gəlmişdir. O, incikdir: bilərəkdən yubanır; bir neçə dəqiqə güzgü qarşısında dayanıb özünə baxır. Son illərdə ilk dəfə bütün varlığı ilə duyur ki, yaşlanıb: qollarının əti azacıq da olsa sallanır, azacıq da olsa çiyinləri qübbələşir, azacıq da olsa sinəsi taxtalaşır və getdikcə daha çox tənhaləşir. Qəhər gəlib boğazına dirənəndə Fərizə öz içində gizlətdiyi ironiyanı açıb qəhərin üstünə qısqır. Qəhər gözlərə dırmaşa bilmir və böv kimi

çevikcəsinə geri qayıdıb mədə divarları arasında gizlənir. Bu an Fərizə vanna otağının qapısından görür ki, Tuncal mətbəxə keçir və mətbəxdən səslənir:

– Sənə çaydan-zaddan bir şey düzəldim?

Fərizə “yox, mən meyvə yeyəcəyəm” deyib vanna otağını tərək edir. Dəhlizdə durub tərəddüd içində fikirləşir və nəhayət, ürəyini boşaldır:

– Mən indicə geyinib gedirəm, Tuncal! Daha gücüm çatmır. Bağışla. Bacarmıram. Yorulmuşam. Sən mənə bir yük olmusan. Uşaq kimi asılmışam boynumdan. Eşidirsən məni?

Tuncal əlində çay mətbəxin girəcəyində görünür:

– Bu vaxt hara gedəcəksən?

– Gedib anamın yanında qalaram, narahat olma.

– Mən narahat olmuram, Fərizə. Mən bilirdim ki, bu bizim sonuncu dəfəmizdir. Sən gələndə mən artıq bilirdim ki, sən vidalaşmağa gəlirsən, məni keçmişin zibil yeşiyinə tullamağa gəlirsən. – Bu cümləni deyəndə Tuncalın yadına İçərişəhərdə zibil yeşiklərinin yanında uzanmış alkaş düşür. Ona elə gəlir ki, indi də kimsə onu boğmağı arzulayır. – Mən bunu qəbul eləyirəm. Mən heç kəsə lazım olmayan birisiyəm. Gərəksiz adamları heç kim sevmir: təkə adam olmaq kifayət deyil ki, sən yaşayasan. Ama sən niyə bu saat getmək istəyirsən, niyə tələsirsən, bax, mən bunu başa düşmürəm. Bu qədər mənə dözmüsən, bir azcana da döz. Biz hamımız absurda necə dözüürük? Bəhanəsiz-filansız dözüürük absurda... hətta xirtdəyəcən absurdundu içində ola-ola əylənirik də, gülürük də. Sadəcə,

dözürük. Mən çox istəyirəm ki, sən qalasan. Sən niyə bizim sonuncu görüşümüzü bu qədər korlayırsan? Özün də bilirsən ki, mənə bu gün nə qədər yeni ideyalar gəlib.

Tuncal yenə bir-iki dəfə öskürür. Fərizə yaxınlaşıb Tuncalı qucaqlayır, mehribancasına qucaqlayır, əllərinin içini onun kürəyinə toxundurub qucaqlayır və Tuncalın gözlərinə baxmaq üçün başını yuxarı qaldırır:

– Boynuna al ki, sən məni sevməmişən.

– Bu olmadı ki. Sən bilirsən ki, mən bunu xoşlamıram. Ətim tökülür mənim bu söhbətlərdən. Məhəbbət sözünü eşidəndə isə mənim dünyamda katastrofa baş verir. Bu söz mənim ereksiyamı tükədir.

– Bilirsən, niyə?

– Hə, niyə?

– Çünki ideyalarından başqa sən heç kimi gerçəkdən sevmirsən. Heç özünü də sevmirsən. Deyə bilmərəm, bəlkə rəngləri sevirsen... o da bəlkə... Bax, mən buna görə gedirəm. İnsan ideyaları sevəndə taxta insan olur, quru insan olur, çöp olur... Ya da olur Dali.

Tuncal gülümsünür, Fərizənin boynundan öpür, sonra onu qucağına alıb yatağa götürür. Fərizə isə deyir:

– Bütün rəssamlar Dalidirlər, sən də Dalisən, özü də lap ipləməsindən.

Fərizənin ovqatı durulur. Tuncal ağ mələfə ilə Fərizənin üstünü örtür və meyvə nimçəsini onun qarnı-

nın üstünə qoyur. Özü isə televizorun pultunu tezcənə masanın üstündən qamarlayıb Fərizənin yanına girir:

– Səni bu gecə özümdən o yana buraxan deyiləm. – Fərizəni qucaqlayıb sinəsinə sıxır. – Mən bilirəm, sən bir ayrı kişiylə də görüşürsən. Hətta o kişinin sürdüyü “Şevrole”nin nömrəsini də bilirəm. Mən onu da bilirəm ki, sən o kişiylə görüşəni pullu olmusan, sağa-sola pul xərcləyirsən. Mən bir neçə dəfə istəmişəm sənənlə vuruşam, səndən uzaqlaşam, səni qovam. Mən də istəmişəm ki, sən gedəsən, çox istəmişəm ki, birdəfəlik gedəsən, yox olasan, daha qalıb məni aldatmayasan. Ama bacarmamışam. Mənim sənə yazığım gəlib. İncimə bu sözdən. Hər halda mən də güman eləmirəm ki, sən məni nə vaxtsa sevmisən. Biz saziş bağlamışıq. Ona görə mənim səni qovmağa haqqım olmayıb. Hərçənd sən mənimlə daha açıq danışıla bilərdin. Mən səni heç vaxt heç nəyə borclu bilməmişəm.

– Mən getsəydim yaxşı olardı, neyçün gətirib saldın məni bu yatağa?

Fərizə ərköyünlüklə deyir bu sözləri, zarafata çevirmək istəyir eşitdiklərini. Çünki tam əmindir ki, onların ikisindən Tuncal daha yazıqdır. Çünki şərti dostları (Tuncalın əsl dostları olmayıb: dostları ondan hər zaman bezib qaçıblar. Tuncala dözmək mümkün-süzdür) hər gün onu ölümdən qurtarırlar, aclıqdan qurtarırlar. Çünki cibinə pul basırlar zavallı birisinə dilənçi payı uzatdıqları kimi. Osa bunu başa düşmür. Başa düşmür, ona görə ki, özünü dahi sayır. Tuncal

dahi olduğunu heç kimə söyləmir, amma daxilində buna həmişə inanır və elə hesab eləyir ki, dostları sənət naminə onu qoruyub saxlamalıdır.

Fərizə Tuncalın halına acıyır. Nədən ki, özünü Tuncalın sonuncu dostu kimi qavrayır. Əslində, Tuncalın şərti dostları onu çoxdan atıb gediblər, özlərinə iş qurublar, qalereyalar açıblar, əntiq dükanları saxlayırlar, partiyalara üzv olublar, müəllimlik eləyirlər, xaltura götürürlər. Fərizəyə də bu yaxşı məlumdur: o da məlumdur ki, dostları Tuncalı yox, Tuncal hər dəfə bir dostunu axtarıb tapır və birtəhər ondan pul qoparır, yəni dilənir. Burada “dahilik” köhnəlmiş maskadan başqa bir şey deyil. Dostları bilir ki, Tuncal dahi rəssam sayılmır. Ancaq onlar Tuncalı sındırmırlar. Onlar Tuncalı dahi bilməsələr də, onun sufiliyinə inanırlar. Tuncal əlinə düşəni həməncə aparıb verir rənglərə, fırçalara, kömürə, karandaşa, kətana, taxta-tuxtaya. Özü axırda qalır pendir-çörəyə. Pendir-çörəkdən zəhləsi gedəndə düşür məhəllə uşaqlarının yanına, ona-buna aşkar deyir ki, “gedək, qonaq elə”. Hətta Fərizəyə xəbər çatmışdı ki, bəzən Tuncal, yəqin ki, lap pulsuzlaşanda, şəhəri gəzib və ya İçərişəhərin girəcəyində əyləşib sədəqə toplayır. Soruşanda da deyir ki, bunu sənət üçün eləyir.

Tuncal pultun düymələrini basa-basa bir-bir kanalları dəyişməyə başlayır. Türkiyənin bir kanalı var, “Mum” kanalı, gəlib onun üzərində dayanır. Ekranla reklam rolkləri qaçır:

– Bunların reklamları uzun çəkir. – O, pultu əlində saxlayaraq söhbətləşir. – Hələlik danışı bilərik.

– Bu kanalda sən nəyə baxırsan ki?

– Eh, heç nəyə. Bir serial göstərilər, ara-sıra ona baxmışam: belə də... bəzi epizodları pis deyil, hərdən tutur adamı; təsirləndirir.

– Haranın istehsalıdır?

– Türklərlə monqolların. – Tuncal Azərbaycan kanallarından birinin düyməsini basır. – Bugün tamamlanır; 75-ci seriyadır. İstərdim sən də fikrini alım bu barədə. Yoxsa tanışlarımdan çoxusu məni qınayır ki, başına iş qəhətədi, seriala baxırsan? Ancaq onların sözü qulağıma girmir. – Yenidən kanalı çevirir. – Burada heç vədə fərli heç nə olmur. Mən bizim kanallarda heç futbola da baxa bilmirəm. Şərhlilər elə yavaş-yavaş danışırlar ki...

Fərizə balışı yumrulayıb dirsəyinin altına qoyur, ekrana köklənir:

– Əhsən, mən səndən gözləməzdim ki, sən seriallarla maraqlanarsan.

– Nahaq. Mən heç bilməmişəm ki, sən məni ölü bilmisən. Ölülər heç nə ilə maraqlanmır. Dünyada diri nə varsa, onun mütləq marağı var.

– Sözü çək-çevirə salma. Sən yaxşı bilirsən ki, mən nə deyirəm. – Fərizə bir qədər susur, nəşə fikirləşir və sanki bütün iradəsini bir yerə toplayıb sözləri bir-bir içindən çölə çıxardır. – Zarafat bir yana dursun, ama mən daha sənənlə görüşmiyicəyəm.

Tuncaldan xüsusi reaksiya gəlmir, sadəcə, o, televizorun səsini tənzimləyir, qaytarıb pultu masanın üstünə laqeydcəsinə atır və yayxanıb rahatlıana-rahatlana:

– Sən azad adamsan: seçim sənindir. Mən müdaxilə eliyə bilmərəm. Əgər sən məni özünə bağlayacaq bir şey tapa bilmirsənsə, hökmən getməlisən.

– Necə də soyuqsan, ilahi.

– Yox, mənim soyuqluğumu bəhanə gətirmə. İndi sən hər təsadüfə öz xoşbəxtliyinin mümkün şansı kimi dəyərləndirirsən. Çünki sən hələ də xoşbəxtliyə inanırsan. Mənim üçünsə bu təsadüflər bitib. Mən xoşbəxtliyə inanmıram. Mən artıq heç nəyə inanmıram.

– Hərdən sən qorxulu olursan.

– Yaxşı, gəl danışmayaq. İndicə serial başlayır.

– Sən heç demədin axı, serialın adı nədir?

– Əbuhübb.

– Bu kimdi belə? Ərəbdi?

– Hələ bilinmir.

– Serial qurtarır, osa peyda olmayıb deyirsən?

– Sus daha, yaxınlaş mənə, çox çəkməyəcək, cəmi 45 dəqiqə. 45 dəqiqədən sonra bəlli olacaq ki, Əbuhübb kimdir. Ama mən sənə bir söz söyləyim: fikirləşəndə, tüklərim lap biz-biz durur. Mənim babamın da adı Əbuhübb olub.

ƏBUHÜBB

Toltı bəy 8 aydan da artıq bir müddət idi ki, qızı Umayra ilə birgə ölkə-ölkə dolaşırdı. Heç harada ləngimirdi. Ancaq onu bilirdi ki, Qərbə gedir. Yamanca yorulmuşdu, arıqlamışdı: səksəkəli olmuşdu; balaca bir otun tərpanişi, ya da yarpaqların xışiltısı, ya da kiminsə təsadüfi tərs baxışı onu həyəcanlandırırdı. Toltı bəy bezmişdi sərgərdan həyatdan və axırı qərar vermişdi ki, qarşısına çıxacaq şəhərlərin birində, bəlkə də elə birincisində özünə hökmən bir yurd bulsun. Təqribən 20 gün bundan əqdəm Toltı bəyin mindiyi at qəfil gəbərmişdi: durduğu yerdəcə birdən yıxılmışdı böyrü üstə, boynunu uzadıb canını tapşırırmışdı. Bax, onda Toltı bəy torpağa üz qoyub hönkür-hönkür ağlamışdı, nəfəssiz uzanmış atın yanında səssizcə ağlamışdı, üzüdönük taledən üzüsoyuq torpağa şikayətçi düşüb ağlamışdı, qızıl kisələrini xurcundan götürüb

qucağına yığa-yığa ağlamışdı, özünü zavallı piyada kimi təsəvvür eləyib ağlamışdı.

Bir gün mütləq haradasa məskən salmaq fikrində olan Toltı bəyə bu hadisə bir işarət, bir eyham, qismində görünmüşdü. Guya bu əlamət, yəni atın qəfil ölməsi, Toltı bəyi ağah eləmişdi ki, çöllərdə aşırı yubanmasın; getsin bir məmləkətdə özünə və qızına (arvadına) yurd bulsun.

Hər halda ol məqamda Toltı bəy bunu belə yozdu, belə anladı və bildi, yəqin elədi ki, tale onu gətirib-gətirib divara dirəyir, küncə qısnayır: bu insanın səllimi gəzmək şansını sifra endirir, ona “dayan!” deyir, “daha getməyə yerin yoxdur” deyir.

Toltı bəy bir ələcsizliq içində qızı Umayra ilə birgə Pilpilə ayının cümə günü qarşılarında gözlənilmədən peyda olmuş bir şəhərin darvazalarından içəri girdilər. Camaatdan soruşub öyrəndilər ki, bura Güllüstanın Pünhaniyyə şəhəridir. Ona görə Pünhaniyyə şəhəridir ki, yeri bilinmir və şəhər yeriyir; gecələr yeriyir, Ay işığında yeriyir və Ay bədirlənəndə daha becid yeriyir: yəni laməkandır, məkanı yoxdur anın; bugün burdadır, bu tərəfdədir, sabah durub görürsən ki, bir ayrı tərəfdə. Sanki şəhər, bütün evləri, məhəllələri, qalaçaları ilə birlikdə, torpağın üstündə gəmi kimi üzüb hər vaxt mövqeyini dəyişir. Bu üzdən də şəhərə yetişmək, ora daxil olmaq mübhəmdir, çətindir, bir tapmacadır. Deyirdilər ki, şəhər hər gecə iki fərsəngə yaxın yol qət edə bilir; Ay 15 günlük olanda isə şəhər bəzən üç fərsəng yarımdan da çox yol gedir. Ancaq

buna baxmayaraq, yol boyunca heç nə uçurulmur, heç nə dağıdılmır. Deyirdilər ki, şəhər hayana dönsə də, hayana güzar edib fırlansa da, Gülüstan civarlarından kənara çıxmır: yalnız ildə iki dəfə gündüzlə gecənin bərabərliyi çağında varıb gedir Qəhharə səhrasına, ciltvələnib sübhə qədər rəqs eləyir boş məkan içində; əvvəlcə çiliklənib qum dənəcikləri kimi düşür torpağa və sonra min bir yeni formada, min bir yeni ölçüdə zühura gəlib zamandan zamana adlayır: bəzən bir gün bir ay qədər uzanır, bəzənsə bir ay bir gün kimi yaşanır. Deyirdilər ki, adam zalım, pis, mərdimazar birisi olanda şəhər əlüstü onunla “vidalaşır”, həmin nacins bəndəni yaxın gecələrin birində səhrada azdırır və bu adam bir daha oranı aşkarlayıb tapa bilmir. Sonra isə möcüzəyə heyranlığından aqlını itirir, dəli olur. Deyirdilər ki, şəhəri hər gecə Gülüstan torpaqlarında gəzdirib hərlədən bir coğa çələbi dərvişidir, onların zikrləridir, əfsunudur, Allah eşqidir. Deyirdilər ki, bu dərvişlər də şəhər kimidirlər: gah görünürlər, gah yox; gah ünsiyyətə girib istədikləri şəxslərlə təmas qururlar, danışirlar, ürəklərə yol tapırlar, dinləyəni məftun edirlər, gah da qeyb olurlar, ərsə çəkilirlər; söhbət etdiyini məqamdadaca gözdən itib daşdan-divardan keçirlər, kölgələri isə buludların arasında gəzir.

Toltı bəy eşitdiklərinə inanmasa da, hər halda bu onu yetərincə ilgiləndirdi: çünki öz sərkərdə təcrübəsində heç bir şəhərlə bağlı buna oxşar əfsanə, buna oxşar uydurma onun qulağına dəyməmişdi. Toltı bəy bu şəhərdə qalmaq istədi, əfsanəni yoxlamaq

istədi; istədi ki, bunun kütləvi gop, yoxsa həqiqət olduğunu öyrənib aşkarlasın: amma elə bu arada duydu ki, mehrini şəhərə salıb; şəhər maqnit kimi onu özünə çəkir.

Pünhaniyyə şəhəri Yabuda ölkəsindən çox-çox Qərbdə yerləşirdi, səhranın qurtaracağında yerləşirdi. Odur ki, quru iqlimi vardı, yağış-zad hələm-hələm yağmazdı: sadəcə, hərdən damla-damla su düşərdi göy üzündən torpağa və adam kipriklərini qırpınca kəsərdi. Hər şeydən öncə məhz havanın istiliyi, quruluğu uzun müddət qaçqın həyatı yaşamış Toltı bəyin kefini durultmuşdu: hələ də yaz ayı olmasına rəğmən yerə tabaq-tabaq günəş tökülürdü və adamın sümüklərini əməllicə qızdırırdı. O da Toltı bəyə ləzzət eləmişdi ki, şəhər bazarında bolluqdur: nə istəsən tapmaq olar.

Toltı bəy bir az yemiş qurusu aldı, bir az qara kişmiş, bir az da qoz. Bir-iki ləpə, yarım ovuc kişmiş götürüb atdı ağızına və aldıqlarını verdi Umayraya; sonra Umayranın mindiyi löhrəmin noxtasından tutub arxasınca çəkdi. Umayra dəbərmiş qarnı ilə atın belində dimdik oturmuşdu: püföldəyirdi. Qalın geyindiyindən bədənini tər basmışdı: kürəyindən su axırdı. Ancaq yemiş qurusunu görəndə özünü saxlamayıb ondan bir neçə parça qopartdı, ordlarını doldurdu və başladı asta-asta dəvə kimi gövşəməyə. Yemiş qurusunun şəhdi, şirnisə sanki onun bütün damarları ilə axıb bədənini yayılırdı. Toltı bəy camaatdan aralanıb atı saldı yaxın küçələrdən birinə ki,

Umayra üçün kölgəlik və sərin olsun. Şəhərin küçələri bom-boş idi, sakit idi, evlərin taxta qapıları bağlı idi: yalnız haradansa xəfifcə meh üfürürdü. Toltı bəy əvvəlcə fikirləşdi ki, ala-babat bir karvansara tapsın: kirayəyə bir ev götürənə qədər orada qalsın. Rahatlanmağa, dincəlməyə tələsirdi, qızına görə tələsirdi: hiss eləyirdi ki, piyada yol yortmaqdan çıxları daha sözlünə baxmır. Elə bu an kiminsə tükürpədicisi yanıqlı səsi şəhəri bürüdü, yüngül, xoş bir nəfəs Toltı bəyin üzünə xəfifcə toxunub ötüşdü. Toltı bəy heç nə anlamadı: ətrafa göz gəzdirdi: gördü ki, bir nəfər çıxıb sütun tipli şişpapaq bir tikilinin girdə eyvanına, əlini qulağının dibinə qoyub avazla oxuyur; löhrəmi saxlayıb durdu, sözlərə diqqət kəsildi.

Məsciddə azan verilirdi: “Allahü-əkbər, Allahü-əkbər... Allahü-əkbər, Allahü-əkbər... Əşhədü ənlə”...

Umayranı huş aparırdı.

Toltı bəy səsin sehrinə düşüb dayandı, gözlədi, gözlədi və mirvari kimi sapa düzülmüş sözlər sırasından bir “Allahü”, bir də “həyyə” kəlmələrini dəqiq ayırd edə bildi. O, havada milçək tutan adam kimi sözləri tutunca, onları qamarlayıb qulaqlarına doldurunca bir də gördü ki, avazlı oxu qurtarıb, saqqallı, araqçını kişi isə minarədən buxarlanıb quş kimi uçub...

Şəhər bütün səsləri udub lal olmuşdu: bəlkə də yatırdı gündüzün günorta çağı.

Yalnız qırmızı parivəzənlər hərdən astaca iməkləyirdi ağacların yaşıl yarpaqlarında... və bəzən də

köhnə, boz divarların çöpür sifətində özlərinə yol eləyirdilər...

Nə bir adam gözə dəyirdi, nə bir it, nə bir pişik, nə də bir sərçə...

Toltı bəy atı arxasınca çəkdi.

Löhrəm də elə bil yuxulayırdı ayaq üstə: əvvəlcə ləngidi, sonra tənbel-tənbel, yavaşca yerindən tərpendi və başını aşağı dikib qənbərləri çıqqıldada-çıqqıldada irəlilədi.

Günəşin şüaları havadan sap-sap keçib küçənin hər bir tərəfində düyün-düyün düymələnirdi.

Umayra mürgü döyürdü: hərdən göz qapaqlarını qaldırıb şəhərə baxırdı və təzədən qapadırdı.

Toltı bəyi də yuxu basmışdı. Ona görə atı tələsdirmirdi. Həm də istəmirdi ki, Umayranın istirahətini pozsun. Löhrəm hər dəfə başını yelləyib çibinlərini qovanda Toltı bəyi də yuxunun quyusundan çəkib çıxardırdı, diksindirib ayıldırırdı. Toltı bəy də öz-özünə təəccüblənirdi ki, necə olur, o, yeri-yeri-yə yatır.

Umayranı huş aparırdı və onun bədəni daha çox ağırlaşırırdı.

At qənbərləri çıqqıldada-çıqqıldada küçə boyunca yuxarı dırmaşırdı.

Yağışla çoxdan yuyulmamış səmanın ağ buludları toza bulaşmışdı.

Toltı bəy löhrəmin noxtasından az qala sallanıb ayaqlarını sürüyürdü.

Umayra uyumuşdu.

Heç yerdən bir hənirti belə eşidilmirdi.

Şəhərə göylərdən gümüşü isti və parıldayan sükut ələnirdi.

Toltı bəy gerçəkliklə yuxu arasındakı sərhəd zolağı ilə addımlayırdı: bir addımını orda atırdı, o biri addımını burda.

Umayra cilovu əlindən buraxmışdı, atın yalına tərəf əyilib yırgalanırdı.

Löhrəm qənbərləri çıqqıldada-çıqqıldada küçə boyunca yuxarı dırmaşırdı.

Şəhərə göylərdən gümüşü isti və parıldayan sükut ələnirdi.

Birdən Toltı bəyin ayaqları dolaşdı, yumşaq yuxu bataqlığının içinə girdi. Duydu ki, harasa batır; yıxılacaq. Ona görə var gücü ilə atın noxtasından yapışıb aşağı dartdı. Gözlərini açdı, dikəldi. Löhrəm hürküb başını qovzadı və hövlnak sağrısını o yanbu yana burcutdu. Elə bu an Umayra ət torbası kimi qənbərlərin üstünə aşdı. Ondan bir çığırtı qopdu, inanılmaz dəhşətli bir çığırtı, Toltı bəyi sarsıdacaq bir çığırtı. Toltı bəy bilmədi əvvəlcə neyləsin: duruxdu, löhrəmin noxtasını əlindən buraxdı, gözləri bərələ qaldı; bu bərələ gözləri ilə baxdı Umayraya; gördü ki, Umayranı qan aparır. Qızı aldı qucağına və küçə yuxarı qaçmağa başladı.

At qənbərləri çıqqıldada-çıqqıldada onların ardınca yorturdu.

Umayra çığırırdı və onun hər çığırtısında Toltı bəyin ürəyinə elə bil ki, bir topa iynə batırırdılar, iynələrlə ürəyinə naxış vururdular, Umayranın ağrı-

larından onun ürəyinə tatu döyürdülər. Toltı bəyin nəfəsi daralırdı, Toltı bəy yorulurdu, tövşüyürdü, amma qaçırdı, hara qaçdığını bilmədən qaçırdı, öz yaşantılarının ucundan tutub qaçırdı. Lakin getdikcə Toltı bəyin də gücü tükənirdi və o, addımlarını yavaşlırdı: daha yüyürmürdü, asta-asta yeriyirdi.

Löhrəm qənbərləri çıxqıldada-çıxqıldada onların ardınca yorturdu.

Üzü yuxarı irəliləyən Toltı bəyin qulağına qəribə bir səs gəldi: xor oxumalarına da bənzəyirdi, hərbi marşa da. Zəif idi bu səs: hərçənd cazibəsi vardı.

Toltı bəy səsin ardınca tələsdi.

Ürəyi boğazına tıxanıb onu nəfəs almağa qoymurdu.

Toltı bəy səs aydınlaşana qədər qaçdı.

Kimlərsə haradasa lap yaxında bir yerə yığışib ara vermədən, avazla, söylədiklərindən ləzzət ala-ala təkrar edirdilər: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”

Toltı bəy düz səsin üstünə gedirdi.

At qənbərləri çıxqıldada-çıxqıldada onların ardınca yorturdu.

Toltı bəy Umayranı səsə tərəf aparırdı; bu səsi o, Umayranın xilasını zənn edirdi.

Yaxınlaşanda isə əmin oldu ki, səs dörd tərəfdən fiqurlu qala divarları ilə əhatələnmiş iri bir həyətin içindən gəlir. Həyətin köhnə bir taxta darvazası vardı: küləyin üstünə atdığı qum dənəciklərindən çopurlaşmışdı, Günəş isə illərcə vurub-vurub ağartmışdı

bənizini. Darvazanın sağ layında üstündən böyük, dəmir bir taqqulbab sallanmış tağ formalı qapı görünürdü. Kasıblıq, fəqirlik və fənalıq yağırdı hasar daşlarının, həyət darvazasının üzündən. Toltı bəy dözmədi: taqqulbabın dilindən möhkəm yapışıb hikkə ilə qapını döyəclədi. Qapı açıldı: həyətdə bir kimsə gözə dəymirdi. Toltı bəy nə edəcəyini bilmədi; çaşqın-çaşqın baxdı ətrafına: sanki dünya onun üçün sona yetirdi, hər şey bitirdi, tükənirdi. O, yalnız kişilərin həyət hücrələrindən yüksələn səslərini eşidirdi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!” Elə təəssürat yaranırdı ki, oxuyan kişilər deyil, həyət özüdür. Çünki həyət başdan-ayağa səs idi, xalis səs idi, insanın qanını yeyin-yeyin axmağa vadar eləyən bir səs. Həyətdə səslər vardı, adamlarsa yox. Toltı bəy Umayranı sinəsinə basıb əlacsızlıqdan bağırdı, bağıra-bağıra yalvardı ki, nə olar, bir kimsə gəlib onlara kömək eləsin. Toltı bəyin bağırması ilə həyətin susması bir oldu. Hər yana sakitlik çökdü. Bir göz qırpımında hücrələr havadaca əriyib qeybə çəkildilər. Həyət boşaldı: hasar divarları qaldı, bir də böyük qumsal sahə.

Toltı bəy dizlərini yavaşca vurdu yerə, Umayranı qoydu ilıq torpağın üstünə, əllərini döş qəfəsinin önündə qıfılladı və yumdu gözlərini.

Həyətdə göylərdən gümüşü isti və parıldayan sükut ələnirdi.

Umayra huşunu itirmişdi, tərənəmirdi.

Toltı bəy yerin cazibəsində olduğuna heyifsilənirdi. Vaxt gedirdi və Toltı bəy gözlərini açıb dünyanı görmək istəmirdi.

Löhrəm və qızıllar onun yadına düşmürdü.

Toltı bəy ağlaya bilmirdi, ancaq nıqqıldayırdı.

Umayra meyit kimi uzanmışdı Toltı bəyin qarşısında...

Əvvəlcə Toltı bəyin yanında Ruhəddin Çələbi peyda oldu, sonra Rahəddin Çələbi və daha sonra Raməddin Çələbi.

Astadan dedi Ruhəddin Çələbi:

– Ya Əbu Hübb!

Astadan dedi Rahəddin Çələbi:

– Ya Əbu Həyy!

Astadan dedi Raməddin Çələbi:

– Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!

Toltı bəy başını qaldırdı: lap nağıllardakı kimi üç müdrik insanın, üç şeyxin əhatəsində idi. Şeyxlər qara xırqə altından ağ tənnurə geyinmişdilər, bellərinə yaşıl qurşaq bağlamışdılar. Uzunsov, konusvari papaqları vardı: papaqlar qabıqdan təmizlənmiş fındıq ləpəsi rəngində idi. Bilinmirdi, şeyxlər cavandırlar, yoxsa qoca. Sanki buluddan enib həyəətə girmişdilər. Toltı bəy şaşırmışdı: heyrət və təəccüblə onlara baxırdı və heç nə anlamırdı. Anlamırdı deyə keyləşmişdi. Karıxmışdı ki, bu şeyxlərə nə cür müraciət eləyib nə desin.

Amma sonucda bir əlacsızlıq duyğusu, bir ehtiyac bir zavallını dilləndirən kimi dilləndirdi onu:

– Eyyuhənnas!

Dediyini eşidincə Toltı bəy dəli olmaq dərəcəsinə gəlmişdi, özündən qorxdu və həməncə susdu: çünki onun özünə məlum olmayan bir söz çıxmışdı ağzından; o, tamam başqa bir dildə, öyrənmədiyini yabançı lisanında danışmışdı, bazarda təsadüfən eşitdiyini və xoşuna gəldiyindən beyninə hopdurduğu bir kəlməni işlətməmişdi.

Toltı bəy özünü itirdi. Bəlkə də ömründə birinci dəfə. Boğazı qəhərlə möhürləndi. Daha heç nə söyləmədi: sakitcə şeyxlərin üzünə baxa-baxa durdu. Onun indiyə qədər yaşadığı günlərin heç birində elə bir döyüş, elə bir vəziyyət olmamışdı ki, Toltı bəy çaşıb qalsın və nə edəcəyini bilməsin. Tilsimli yuxu kimi görünürdü gerçəklik ona. Ancaq bu, yuxu deyildi. Toltı bəy 8 aydan da çox olardı ki, yollar avarası idi və vərdişi üzrə yollarda yatmırdı, yalnız hərdənbir mürgüləyirdi, gözünün acısını alırdı. Toltı bəy hiss etdi ki, içi yamanca təlaşlanır, qorxu sarır bütün vücudunu və ağlamaq, ağlayıb yalvarmaq həddinə çatır, yalvarıb boşalmaq, yalvarıb Toltı bəydən, Toltı bəyin qürurundan, iradəsindən, hikkəsindən, gücündən, göylərə sığmayan qəhrəmanlığından, sərkərdə nüfuzundan, şənindən qurtulmaq istəyir. Toltı bəy yalnız bir şeyə əmin idi ki, yuxarıdan artıq onun bütün ipləri kəsilib və o, dıgırlanıb kainatın dibinə, kainatın ölü nöqtəsinə düşüb. Və bu ölü nöqtə, bu dib elə bu həyətdir. Hərçənd Toltı bəyin ağı çox iti işləyirdi və hətta diz çökdüyü, naəlac qaldığı bir məqamda da ay-

dın təsəvvür edirdi ki, bütün bəlalарının günahkarı Toltı bəyin özüdür, həmişə onun hamıdan üstün olmaq iddiasıdır.

Elə bu vaxt Ruhəddin Çələbinin sözləri onun fikirlərini “sillələyib” həyəətə səpələdi:

– Bizim xəbərimiz vardı ki, sən mütləq bir gün bura gələcəksən. Xoş bulduq səni!

Rahəddin Çələbi biraz başqa səmtə yönəltdi şeyx Ruhəddin Çələbinin dediklərini:

– Bizim xəbərimiz vardı ki, tanrını itirdiyin üçün səni bura göndərəcəklər. Xoş bulduq səni!

Raməddin Çələbi bir ayrı cür söyləndi:

– Bizim xəbərimiz vardı ki, sən əmanətimizi gətirirsən. Xoş bulduq səni!

Qəfildən sanki Toltı bəy dirildi, toxtadı və yumruqlarını qarnının altına sıxıb Yabuda ölkəsinə xas bir sərtliklə çəmkirdi:

– Siz dəlisiz-nəsiz? Nə tanrı, nə əmanət, nə xoş bulduq? Özünüzü kim sanırsınız? Burda mənim qızım ölür, ay camaat, qızım ölür. Göz bəbəyim kimi qoruduğum qızım. Onun salamat qalmasından ötrü mən nələrə əl atmadım daha. Siz, o ulu tanrı, qoymayın onu ölsün. – Toltı bəy kövrəldi və acizənə bir xahiş üçün gəlmiş yazıq adamlar kimi apardı özünü birdən-birə. – Mənə rəhm edin, tanrı eşqinə. Məni peşman eləməyin. – Elə bu dəm həyətdən yenə səslər eşidilməyə başladı yavaş-yavaş; kimlərsə pıçiltı ilə deyirdilər: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya

Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!" Səs yüksəlmirdi, elə eyni qaydada həyət torpağının, həyət daşlarının üstündə hoppanıb düşürdü. Toltı bəy yumşaldı, sərtliyindən əsər-ələmət qalmadı, yumruqlarını açdı, ovucları ilə dizlərini ovxalaya-ovxalaya: – Nə olur, qızıma kömək eləyin! Mən onu Yabuda ölkəsindən qaçırib gəlirəm. Əgər qaçırmasaydım, onu diri-diri basdıracaqdılar. Yalvarıram, məni qapınızdan qaytarmayın, gücüm qalmayıb, daha bacarmıram. Siz Allah, – Toltı bəy bu sözü eşitmişdi Cərusun sərhədində öldürdüyü müsəlmanlardan: bilirdi ki, o da Budda kimi müqəddəsdir, – xilas eləyin qızımı.

Toltı bəy susdu, başını aşağı saldı. Səslər fırlanırdı, dolanırdı onun həndəvərinə: "Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!". Bu, layla idi, çağırış idi, həyat cövhəriydi, ağı idi, sehr idi, ovsun idi, nəydi, Toltı bəy biləmədi və hönkürüb ömründə ikinci dəfə ağladı. O, elə ağlayırdı ki, cıncırtısı belə çıxmırdı, göz yaşları belə görünürdü: yalnız çiyinlərində bir titrəyiş vardı. Məhz bu vaxt Ruhəddin Çələbinin cümlələri havada fişəng kimi dağılıb Toltı bəyin üst-başına töküldü:

– Sənin qızın oğlan doğacaq. Özü isə öləcək. Barış taleyinlə!

Həyət zikr eləyirdi: "Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!".

Rahəddin Çələbi də elə şeyx Ruhəddinin söylədiyini söylədi, amma bir sözlə mənanı dəyişdi:

– Sənin arvadın oğlan doğacaq. Özü isə öləcək. Barış taleyinlə!

Həyət zikr eləyirdi: "Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!".

Raməddin Çələbi isə həqiqəti necə öyrənmişdisə, eləcə gətirdi dilinə:

– Sənin qızın arvadın kimi səndən oğlan doğacaq. Özü isə öləcək. Sən oğlunun həm atası olacaqsan, həm babası. Barış taleyinlə!

Həyət zikr eləyirdi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”.

Toltı bəy iki əli ilə başını tutub əyildi dizlərinə tərəf, ərəbcə yazılmış “Muhamməd” sözündəki “mim” hərfi kimi yumrulandı, bir-birinə sıxdığı baldırlarının arasında üzünü gizlətdi.

Bu, onun ilk səcdəsi idi.

Həyət zikr eləyirdi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”.

Toltı bəy elə bilmişdi ki, Ay işıqlı çöldə nökarını öldürdüyü, Saytubadan ayrıldığı dəmdə hamını aldııb, öz keçmişini torpağa basdırıb; elə bilmişdi ki, bu sirr torpağın dərinliyində əbədi qalıb çürüyəcək; elə bilmişdi ki, hər şey unudulub gedib və heç kim heç nə xatırlamayacaq, heç kim onun nələrdən keçdiyinin fərqinə varmayacaq. Daha fikirləşməmişdi ki, sirr danışılmış quyunun suyundan içən qamış da sirdən agah olur və bir gün neyə çevrilib həmin o sirri dilə gətirir; deyir ki, İskəndərin buynuzu var, buynuzu.

Toltı bəy qulaqlarına inanmırdı: bu üç şeyx onun günahından xəbərdardı.

Həyət zikr eləyirdi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”

Toltı bəy tərənəmirdi.

Günortanın istisi artırdı.

Ruhəddin Çələbi qurşağının altından bir ətir şüşəsi çıxartdı: şüşənin içi qızılgül suyuna qarışdı-

rılmış iksirlə dolu idi. O, şüşənin ağzını açdı və qızılgül qoxusu verən iksiri astaca Umayranın üstünə, bədəninin ətrafına damızdırı-damızdırı yavaşdan söylədi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy! Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”. Sonra üç şeyx bir-birinə qoşulub Umayranın başına fırlandılar, dualar oxudular, hər duanın axırında isə “Huva, Huva” dedilər. Dualar tamama yetər-yetməz onlar əllərini sinələrində çarpazlaşdırıb öz çiyinlərinə toxundurdular, yerlərindəcə saat əqrəbinin əksi istiqamətində bir neçə dəfə dönüb qeybə çəkildilər.

Toltı bəy heç nə görmədi: o, ikiqat olub çöməlmişdi; tərpnəmirdi. Umayra göz qapaqlarını qaldırdı, dərindən nəfəs aldı və çığırdı: bir də nəfəs alıb bir də çığırdı.

Torpağa qan hopurdu.

Umayra çapalayırdı.

Həyət zikr eləyirdi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”

Toltı bəy təşvişindən qızına sarı baxmırdı.

Umayra “ana” deyib qışqırırdı.

Hər tərəfdən mühiblər gəlirdilər: onların sırasında əvəçi də vardı.

Torpaq qırmızıya boyanırdı.

Toltı bəyin bütün bədəni içinin hərarətindən yanırırdı və alova bürünüb eyvanda rəqs edən Təncigül xatun onun gözləri önündən çəkilib getmirdi.

Umayra çapalayırdı.

Həyət zikr eləyirdi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”

Günəşin gümüşü tikanları yeri iynələyirdi.

Umayra “ana” deyib qışqırırdı.

Həyət zikr eləyirdi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”

Alovun saçını, kəkilini qollarından, sinəsindən çəngələyib qoparmağa çalışan Təncigül xatun hələ də Toltı bəyin xəyalından silinməmişdi.

Umayra çapalayırdu.

Umayra “ana” deyib qışqırırdı.

Umayra doğurdu.

Torpaq qana bulaşmışdı.

Həyət zikr eləyirdi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”

Mühiblər yan-yanaşı dayanıb Toltı bəyin və Umayranın ətrafında bir dairə yaratdılar. Əvəci iri qara çarşabı başından götürüb Umayranın üstünə atdı və mühiblərin birinin əlindən su vedrəsini, o birinin əlindən ləyəni və ağ əsgiləri alıb çarşabın altına girdi. Uşağın kəllə sümüyü görünürdü. Umayranın isə qüvvəsi artıq tükənirdi və yalnız çıxırmağa kifayət eləyirdi.

Elə bu vaxt mühiblər gözlərini yumub həyətdə xəfifcə titrəyən zikr sədalarına qoşuldular və getdikcə səslərini yüksəltdilər. Səs o qədər yüksəldi ki, Umayranın çığırtiları eşidilməz oldu. Həyət soba kimi guruldamağa başladı. “Hübb!” və “Həyy!” sözləri mühiblərin ağzından şimşək rəngində şəfəqlənən plazma qismində çıxırdı, havaya qalxırdı, səmada dönürdü, döndükcə dönürdü, dönürdü, dönürdü və bir də qayıdıb tökülürdü mühiblərin cızdıqları dairənin içinə. Bu üzdən dairənin içində bir enerji kütləsi burulğan həlqələrinə bənzər şəkildə səmtlənib fırlanırdı, fırla-

nırdı, Umayranın ətrafında dolaşib-dolaşib ona sarılırdı.

Birdən-birə Umayranın damarlarında qanın dövrünü sürətləndi, haradansa ona sanki əlavə güc verildi və Umayra mədəsinin ən dərin nöqtəsindən tutub qopardığı bir səslə bağırdı. Mühiblər həməncə susub gözlərini açdılar. Səslər havadaca qurudu, sonra isə şüşə kimi çiliklənib, xıncam-xıncam olub yerə səpələndi. Sükut əl eləyib zamanı saxlatdırdı. Sanki nəfəslər də kəsildi. Dünya dayandı: kimisi düşürdü, kimisi minirdi.

Sükut həmişə hamilədir və həmişə nəyisə, kimisə gözləyir. Sükut varsa, deməli, mütləq nəsə olacaq.

Bu dəfə yumşaq ətə dəyən qəfil bir sillə sükutu qumbara kimi partlatdı, sakitlik pərdəsini dəlib keçdi... və elə bu məqamda əvəcinin çarşab altından gün işığına çıxardığı uşaq içini çəkə-çəkə ağladı. Mühiblərin səfi pozuldu: hərə öz işinin arxasınca tələsdi. Əvəçi körpəni əsgiyə büküb mühiblərdən birinə ötürdü. Özü isə əlinin arxasını Umayranın burnuna yaxınlaşdırdı. Umayra ölmüşdü. Əvəçi çarşabı Umayranın üzünə çəkdi və mühiblərə işarə elədi ki, onu da götürüb aparsınlar. Mühiblər dağılışdılar. Əvəçi də vedrəni və ləyəni götürüb həyətdən çıxdı.

Toltı bəy ərəb qrafikası ilə yazılmış "Muhamməd" sözündəki "mim" hərfi kimi yumrulanıb qaldığı yerdəcə qalmışdı. Sağ olmağına sağ idi, amma tər-pənmirdi. Sanki yaşanmış olaydan heç bir xəbər tutmamışdı, yanındaca Umayranın can verdiyi-

ni duymamışdı, ağlayan oğlunun-nəvəsinin səsini eşitməmişdi. Hərçənd Toltı bəy yatmamışdı, ancaq oyaq da deyildi. Anlayırdı, hər şeyi başa düşürdü, digər ki, hərəkətlərini, davranışını idarə eləyə bilmirdi. Bir yığın ət torbası kimiydi Toltı bəy həyətin ortasında: çöməlib qalmışdı.

Bir azdan mühiblər bir də qayıtdılar həyəətə: əllərində uzun taxta dəstəkli, topası yumşaq və tünd yaşıl, narın süpürgələr vardı: iki dənə də su dolu aftafa gərmişdilər özləriylə. Hər yeri süpürdülər, xıncım-xıncım olmuş sözləri yığışdırıb topladılar, hücrələrə daşdılar, xırda zibilləri də elə bil ki, maqqaşlayıb torpaqdan götürdülər. Sonra iki mühib aftafa alıb həyətin hər qarışına su səpələdi və getdi.

Toltı bəy istədi qalxsın, qalxa bilmədi; istədi mühibləri köməyə haylasın, danışa bilmədi. Sanki onu üç qatlayıb, ayrılmasın deyə, hər hissəni o birinə yapışdırmışdılar, dilini də ağzında qurutmuşdular. Toltı bəy dartınmağa çalışsa da, nəticəsi olmadı. Hövlləndi. Güman elədi ki, ölüb; bu da onun sonudur, axır sərəncamıdır, halbuki ürəyi Toltı bəyin quلاق pərdələrini aramsız təpikləyirdi və ona deyirdi ki, sən ölməmişən, dirisən. Buna baxmayaraq, Toltı bəy yenə güman elədi ki, bu, onun ölümündən sonrakı mövcudluğudur. Güman elədi ki, bu, onun cəhənnəm cəzasıdır və o, axirət gününə qədər belə bir əzab içində bulunacaq, bu əzabla cəhənnəmin əbədi sakini olacaq. Qəribəsi bu idi ki, Toltı bəy öz cəzası ilə barışırdı, onu qəbul eləyirdi, özünü buna layiq bilirdi;

bilirdi ki, digər həyatında onu hörümçəkdən-zaddan olmaq aqibəti gözləyir. Ayrı cür nə tövr olasıydı ki? Toltı bəyin yaşadığı günlərin əksəriyyətində onun qılıncından günahkar və günahsız adamların qanı dammışdı; hara getmişdisə, orada amansızcasına davranmışdı: qürurunu qılıncına bayraq kimi sarıyıb gəzdirmişdi və yeri gəldi-gəlmədi camaatın gözüne soxmuşdu, qılıncının gücünə Cingöz xan üçün çeşid-çeşid işgəncələrdən bir zülm xalısı toxutdurmuşdu; kiminin boğazına, kiminin başına qurğuşunu əritdirib tökdürmüşdü, beynini diri-diri bişitdirmişdi, kimini qaynar qazanın içinə atdırıb öldürmüşdü, kimini axtaltdırmışdı, kiminin dilini kəsdirmişdi, kimini nizəyə oturturmuşdu, kiminin dərisini soydurtmuşdu, kimini ayaqlarından asdırmışdı, kimisini də şallaqlatdırıb qanını çöllərə, daşlara, təpələrə, küləyin üstünə sıçratmışdı, aman verdiyi adamlarınsa, ya əlini kəsmişdi, ya qulaqlarını, ya da burnunu...

İndi çöməlib tərpənməz olduğu bir vəziyyətdə Toltı bəy fikirləşirdi ki, Umayranı öldürməklə tale ondan əvəz çıxdı, onu bir heçə çevirdi; onun özünün və istəyinin üstündən iki çarpaz xətt çəkdi; fikirləşirdi ki, Təncigül xatun da, Umayra da onu sındırmaq, aşağılamaq, sarsıdıb yıxmaq, daxildən ağrıtmmaq, çökdürmək üçün bir vasitə olublar, bir bəhanə olublar. Fələk onlardan yararlanıb Toltı bəyə cəzalar sırası düzəldib. Ancaq Toltı bəy bir məsələni anlamırdı: cəhənnəm əzabına qovuşdurmaq üçün onu niyə məhz bu həyatə gətirmək lazım idi? Umayranı niyə məhz

bu həyətdə onun sarı qulaqları eşidə-eşidə öldürmək lazım idi? Niyə Toltı bəyi və Umayranı aylarla ora-bura sürümək lazım idi, əgər bu qızçıqaza yaşamaq nəsb olmayacaqdısa???

Axşam düşürdü. Heç yerdən bir hənirti belə gəlmirdi. Torpaq kərpici rəng alırdı. Toltı bəy anbaan daha çox əmin olurdu ki, o, ölüdür və düşdüyü həyət onun üçün ayrılmış cəhənnəm hücrəsidir, cəhənnəm cəzasının gerçəkləşdiyi yerdir. Qəfil necə oldusa, Toltı bəy inanılmayacaq tərzdə bərkdən asqırdı: əvvəlcə bədənindən üşütmə, vicvicə keçdi, sonra vücudu isindi: hiss etdi ki, qan damarlarından tələsə-tələsə axır, əl və ayaq barmaqları tərpanir, dili ağzında fırlanır. Dikəlib dizləri üstə əyləşdi. Təəccübləndi ki, ölməyib; bütün yaşantılarının doğruçu olduğuna təəccübləndi. Təəccübləndi ki, nəfəs alır; təəccübləndi ki, yuxu görmür. Baxdı səmaya, baxdı, baxdı və dilləndi:

– Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!

Toltı bəy bu sözləri deyən kimi huşunu itirib özündən getdi, bir taxta uyuq kimi aşdı torpağa. Əslində, Toltı bəyə heç nə olmamışdı, o, sadəcə, yol yorğunluğuna, yuxusuzluğa tablamayıb yatmışdı, daş kimi düşüb yatmışdı.

Toltı bəy üç ay fasiləsiz yatdı.

Bir gün belə oyanmadı, bir kərə belə göz qapaqlarını açıb təzədən yummadı: elə yatdıqca yatdı. Üç ayın tamamında səhər mühiblər onu ayıltılar. Toltı bəy yatağından naəlac qalxdı, mühiblərdən narazı qalxdı, ayağa qalxmaq istəmədiyini bir halda qalxdı: gözləri

çuxura düşmüşdü, ordları batmışdı, arıq, sısqqa, çal-saqqal birisinə dönmüşdü. Heç halı özündə deyildi. Amma hər halda o, günəşin özündən kəsib hücrəyə göndərdiyi kandar boyda dördkunc bir şəfəq payına sevinə bildi: qapı içində dayanmış doğma Günəşi tanıdığına sevindi.

Kandara döşənmiş nəm əsgi tənbel-tənbel buxarlanırdı və buxar köpükləri nazik şəfəq millərinin arasına dürtülüb onları sındırırdı, onlara pırtlaşıq saç görkəmi verirdi. Toltı bəy gözünü kandarın illüminativ mənzərəsindən çəkmirdi və bu mənzərə deyirdi ki, səhərin açılmasından bir xeyli vaxt keçib.

Mühiblərdən biri Toltı bəyin çirkli, sidikli paltarlarının, bədəninin qoxusunu alınca burnunu tutub bayıra qaçdı, əllərilə dizlərindən tutub ikiqat əyildi və qərribə bir böyürtü ilə ögüdü, nəfəs aldı; nəfəs aldı, ögüdü. Və bir daha içəri qayıtmadı. Bu hərəkətinə görə, bu dözümsüzlüyünə görə, Allah bəndəsinə qarşı bu həqarətinə görə, özünü başqasından üstün saydığına görə, hissini iradəsinə tabe etdirə bilmədiyinə görə ona cəza təyin ediləcəkdi: mühib 1001 günlük çilləsini təzədən başlamalı olacaqdı. Hələlikse o, kefi istəyən qədər bayırda öyüyə bilərdi: bu, onun təqsirini yumşaltmayacaqdı. Mühiblər Toltı bəyi hamama apardılar, başını qırxdılar, dırnaqlarını tutdular, soyundurub paltarlarını yandırmağa göndərdilər, özünü çimdirdilər, saqqalını daradılar, əyninə ağ tənnurə və şabalıdı rəngli xirqə geyindirdilər, üstünə gül suyu səpdilər. Toltı bəy hamamdan dışarıya çıxan

kimi bir yer bulub həməncə əyləşdi. Ürəyi çırpınırdı. Mühiblər ona bir azcana bal yedirdilər: bir piyalə çay verdilər, bir də pendirli, nanəli dürmək. O, çayı hövsün-hövsün içdi və yavaş-yavaş dürməyi aşdı.

Həmin günü Toltı bəy axşamacan hücrədə keçirdi. Heç nə haqqında fikirləşmədi: Təncigül xatunu, Umayranı, Cingöz xanı hissiyyatına yaxın buraxmadı, taleyinə dönəmlərini araşdırmadı, dünəni çözmədi, xatirələrə dalmadı. İçində özünə dedi ki, bu, artıq belədir: dəyişməz, dəyişdirilməz. Dedi ki, nə olubsa, o da olub: keçmişə yol bağlıdır və ora qayıtmaq, qayıdıb orada nəyisə düzəltmək mümkünsüz bir işdir. Keçmişin qıfıllarını yalnız ruhlar, xatirələr açır. İndi dirilərə məxsusdur, keçmiş – ölümlərə: nə bunlar ora gedə bilirlər, nə onlar bura gələ bilirlər. Keçmişlə indi dirilərin yuxusundan savayı ayrı heç bir məkanda qarşılaşmır.

Bu düşüncələrindən xoşu gəldi Toltı bəyin birdən-birə və o, kağız-qələm xahiş etdi, bir kənardə əyləşib beynindən keçənləri vərəqə köçürdü. Qələmi mürəkkəbə batırıb yazdı:

Toltı bəyin hüsuru

Yazdığını xətlədi və düşüb bir də aşağıdan yazdı:

***

“Mən, Turuk oğlu Toltı bəy, burdayam, tanımadığım, bilmədiyim şəhərdə. 40-dan çoxdu yaşım.

Deyəsən, dərvişlərin arasındayam. Doğrusunu hələ bilmirəm. Ola bilsin, yanılıam. Mən hələ Yabuda ölkəsində belə qəribə adamlar yaşadığını eşitmişdim. Hər halda onlar məni üç aydı saxlayırlar. Üç ay mən ölü kimi yatmışam burda. Heç nədən xəbərim olmayıb. Bu gün ayılmışam yuxudan. Saqqalım az qala sinəmə çatır. Özümü qoca duyuram, köməksiz duyuram. Yorğunluq hiss edirəm canımda. Ömrüm boyu mərdliyimə sığınmışam. Nə qazanmışamsa, qılincimlə qazanmışam. Qəddar adamam. Heç kəsin qarşısında əyilməmişəm, heç kəsdən qorxmamışam: bir öz qürurumdan qorxmuşam, təkəbbürümdən qorxmuşam. Nə gizlədim, bu, olub məndə. Çünki böyük bir xaqanın qoşunlarına sərkərdəlik eləmişəm: malım-dövlətim də aşılıb dağılıb; miqdarı bir tək hesabdarıma bəlli idi. İndisə hər şeyimi itirmişəm. Daha heç nəyim yoxdu, heç kəsim yoxdu. Keçmiş qurtarıb, gələcəksə başlamır. Heç paltarım da mənim deyil. Bir parça çörəyə möhtacam. Yalnız günahlarım boynumdan asılıb qalıb, ağır-ağır günahlar. Mən həmişə öldürmüşəm, peşəm bu olub, özgülərlə birlikdə özümünküləri də öldürmüşəm, axırına çıxmışam hər şeyin. Nə üçün? Bax, bunun cavabını bilmirəm. İstəmişəm yaxşılıq eləyim, pislik alınıb. Təkcə döyüşlərim məni ucaldıb; mən ucaldıqca insanların mənə qarşı nifrəti artıb. Bir də görmüşəm ki, mən də onlara nifrət eləyirəm. Amma nifrətin sonu bu oldu ki, özümə nifrət elədim. Evimi yandırdım, arvadımı yandırdım, malımı, davarımı yandırdım, nəvəmin atası oldum. Təzəliklə nifrət

də qaçıb məndən. Sevməyin nə olduğunu isə çoxdan, lap çoxdan unutmuşam. İçim bomboşdur: ama bu boşluq qaranlıq deyil, ağ boşluqdur. Mənə elə gəlir ki, orada balaca bir günəş əyləşib. O şəfaqlənəndə ruhum sanki qanadlanır. Bunu bugündən duyuram özümdə.

Hələ ki sağam: heç yerim də ağramır. Ancaq hər dəqiqə gözləyirəm ölümümü. İnsana ondan yaxın heç nə yoxdur həyatda.

***

Sonra qələmini bir də mürəkkəbə batırıb bir də yazdı:

***

Ölüm heç kəsə güzəştə getmir.

Hüzursuzam.

Yalnız Budda hüzur içindədir: ayrı heç kim.

İnsan ona görə hüzursuzdur ki, sakitlik bilmir.

Ona görə sakitlik bilmir ki, içi qorxu ilə doludur.

Ona görə qorxu ilə doludur ki, ötəri məxluq olduğunu bilir.

Ölümünü gözləyərək yaşamaqdan pis şey yoxdur.

Ölümdən qorxanda sərçə təlaşı içində olursan.

Ölümdən qorxmayanda qəddar olursan. Qəddar olanda tanrıya inamı itirirsən.

Həyatı ölümdən ayırma, ölümü – həyatdan: nə onda məna var, nə bunda. Məna axtarsan, tapmazsan; əvəzində hüzurunu itirərsən.

Ölümlə birgə yaşa, ama onu görmə, eşitmə: həyatda ola-ola diqqətini həyatdan yayındır, ondan ikiəlli yapışma; için rahatlıqla dolar.

Çox yaşamaq istədikcə çox yalvaracaqsan.

Adam hüzensuz olanda hamıdan pay umur, hamının əlinə baxır.

Kim ki hüsur içindədir, heç nəyə möhtac deyil: heç kimə və heç nəyə möhtac olmayan şəxs həyatını ölüm bilir, ölümünü – həyat.

Biz doğulduğumuz məqamdan ölməyə başlayırıq”.

***

Toltı bəy ona qulluq göstərən mühibdən su xahiş elədi. Dedi suyu parçda versin. Qələmi əlindən buraxmadan parçı alıb sudan içdi: elə içdi ki, bığında, saqqalında su gilələndi. Parçı yerə qoydu, qələmin ucunu mürəkkəb qabının ağzında azacıq oynadıb çəkdi və düşüb yeni sətirlərə bu cümlələri düzdü:

***

“Olumla ölümün fərqiindən qurtulan müdrük zamandan qurtulur. Ol zamanda zamansızlığın sirri açılır.

Yolu gedəndə qayıtmağı fikirləş.

Zaman səninlə gedir, səninlə qayıtmır.

Getməyin zamanı qayıtmağın zamanına bənzəməz.

İnsanı azdıran yol olmur: insanı nəfsi və qorxusu azdırır.

Zamanı durduran kişiyə tanrı deyəcəklər.

İnsanlarda təsəvvür var ki, başını dik tutub şəstlə addımlaya-addımlaya indi gələcəyə gedir. Fikirləşirlər ki, indi gələcəyin astanasıdır. Yanlış fikirləşirlər.

İnsanlarda təsəvvür var ki, başını aşağı salladıb peşman-peşman addımlaya-addımlaya indi keçmişə gedir. Səhv fikirləşirlər.

İndi heç hara getmir, heç hardan da gəlmir: indi burda doğulur, burda da ölür və onu zibil tullayan kimi keçmişə tullayırlar, meyit kimi tullayırlar.

İndi əbədi var.

Keçmiş əbədi dayanıb.

Gələcək əbədi gəlir.

Əslində, onların heç biri yerindən tərpənmir. Əslində, bunların hamısı təsəvvürdür, aldanışdır, oyundur. Əslində, nə varsa, hamısı əbədidir; əslində, nə varsa, hamısı ilğimdir”.

***

Qələm dimdiyini mürəkkəbdə isladıb tələsik vərəqin üstünə cumur:

***

“Gələcək gəlib indi olur.

Gələcək özü gəlir, ona doğru getmirlər, onu gətirmirlər. Gələcək gəlir – uşaq doğulur; gələcək gəlir – adam qocalır.

Gələcək gəlib indi olanda özü ölür. Gələcək toyla-büsatla gəlsə belə, yenə aparmağa gəlir, səndən səni almağa gəlir, səni keçmişə götürməyə gəlir.

Ölüm gələcəkdən gəlir.

Gələcək həmişə öldürməyə gəlir.

Gələcək ölməyə gəlir.

Keçmiş ölmüş indidir: ölmüş indiləri bir yerə topla-
yıb keçmişi, tarixi yaradırlar.

Yaddaş ən böyük qəbiristanlıqdır.

Həç kim keçmişdən qorxmur; hamı gələcəkdən
xoflanır”.

***

Tolti bəy qələmi mürəkkəbə bulaşdırıb çıxardır:

***

“Vaxt mənim bədənimi özü üçün ev bilir.

Vaxt mənim sifətimdə görünür dünyaya. Biz hamı-
mız vaxtımızın zahiriyik.

Mən öləndə vaxt da ölür. Ölənlə ölür, dirilənlə di-
rilir vaxt.

Bədən qismətdir, insana verilmiş vaxt payıdır. Bu
payı insan əbədiyyətdən alır. Uşaq doğulanda vaxt
dirilib işləməyə başlayır.

İnsanlar ona görə bir ola bilmirlər ki, ona görə bir-
birlərini anlaya bilmirlər ki, müxtəlif vaxtlarda doğu-
lublar: yəni hərə öz vaxtında, öz vaxtına görə möv-
cuddur.

Vaxt cədvəllə, növbə ilə buraxılır insanlara”.

***

Tolti bəyin dodaqları tez-tez quruyurdu. O, su iç-
mirdi, dodaqlarını, bığlarını, saqqalını müqəddəs

bulaqda isladırmiş kimi isladırdı: su gilələnib damla-damla üzünün tüklərinə dağıldıqca, bu tüklərə ilişib sürüşdükcə, sürüşə-sürüşə yumru civələr kimi parıldadıqca Toltı bəy suyun təmizliyini, diriliyini, təzəliyini bütün varlığı ilə duyurdu.

O, qələminin rəngi avazımış dimdiyini mürəkkəbə bulaşdırıb bir də yazır:

***

“Əbədiyyət həm gələcəkdir, həm indidir, həm də keçmiş.

Əbədiyyət vaxtın düşmənidir: çünki mənim bədənim yeyir.

Vaxt beynin vaxtıdır: vaxtı beyin yaradır; bədən isə vaxtda əriyir; bədəni beyin “əridir”.

Əbədiyyəti də beyin tanıyır, bədən – yox.

Biz, yəni insanlar, istərik ki, zamana qalib gələk, əbədi olaq.

Əbədi olmaq üçün gərək bədəndən çıxasan, vaxtı özündən qovasan. Vaxtı özündən qovanda adam meyit olur.

Meyit əbədiyyətin qapı quludur.

İnsan vaxtölçəndir.

Sonuncu insan öləndə indi də öləcək və vaxt qurtaracaq: onda vaxtı daha heç kim ölçməyəcək”.

***

Toltı bəyin qələmi mürəkkəbqabıdan bir qurtum içib geri dönür:

“Ona görə heç nə eləmə. Çalış, lazım olandan artıq heç nə eləmə.

Bir şeyi eləyəndə isə məqsəd güdmə. Məqsəd adamı zəiflədir: səni özündən asılı vəziyyətə salır. Çünki məqsədinə bağlanırsan. Onda sən yaşamırsan, məqsədin yaşayır.

Ot kimi, ələf kimi, ağac kimi məqsədsiz ol.

İş də, bekarçılıq da, istirahət də insanı eyni cür tələf edir: vaxt azalır.

Vaxt daraldıqca, narahatlıq artır. Çünki duyursan ki, məqsədinə çatmaya bilərsən.

Məqsədinə qurtul, yoxsa sənə ayrılan vaxtı ona qurban verəcəksən.

Heç vaxt sabahı gözləmə: sabahın vədinə inanıb indini itirərsən.

İndini dəyərləndirməsən, həmişə kədərli olacaqsan.

Adam gözlərilə həsəd aparır. Gözlərindən həsədi qov, yorulmazsan.

Biz dünyaya qalibiyyət üçün gəlməmişik, yaşamaq üçün gəlmişik. Yaşayanda dua etməlisən ki, yaşayırısan. Öləndə dua etməlisən ki, yaşamaq sənə nəsisib olub.

Hərçənd... insan ölümdən sonra da yaşayır: torpaq kimi, hava kimi, su kimi, daş kimi yaşayır: əbədiyyətə qoşulub yaşayır.

Biz hamımız əbədiyyətdə varıq: oradan gəlib, ora da gedərik.

Olanda ol, öləndə öl: ancaq darıxma.

İnsan sabahını gözləyəndə darıxır, insan yaşamağa tələsəndə darıxır.

Əbədiyyət darıxqanlığın nə olduğunu bilmir. Çünki onun adı heçlikdir. Heç ol ki, əbədi olasan.

Darıxanda insan bitir və öz başına oyunlar açır. İnsanın bütün bəlaları darıxqanlıq ucbatındandır. Daş necə darıxmırsa, eləcə darıxma: xoşbəxtlik duyğusu səni tərk etməyəcək.

İnsan darıxanda bədbəxt olur.”

***

Toltı bəy yaza-yaza cuşa gəlirdi, qələmini ildırım sürətilə batırırdı mürəkkəbə və elə bilirdi ki, heç dayanmayacaq:

***

“Güzgü üçün ona kimin baxdığının heç bir fərqi yoxdur.

O insanın xoşbəxtliyidir ki, uzun yaşayıb sağlam ölür.

O övladların xoşbəxtliyidir ki, valideynləri qocalıb ölür.

O valideynlərin bədbəxtliyidir ki, övladları onlardan tez ölür.

O insanın xoşbəxtliyidir ki, bir kimsənin yanında xəcil olmadan ölür.

O insanın bədbəxtliyidir ki, darıxır: çünki tamahı böyükdür; yaşadığından artıq yaşamaq istəyir.

O meymunun xoşbəxtliyidir ki, darıxmır. Meymun ona görə darıxmır ki, xoşbəxtliyin və bədbəxtliyin nə olduğunu bilmir.

O adam xoşbəxtkdir ki, başqasını xoşbəxt eləyə bilər.

O adam bədbəxtkdir ki, səhər-axşam xoşbəxt olmaq barədə düşünür. Xoşbəxtlikdən qaç, bədbəxtliyi qov: ürəyin sakit olar.

Həqiqət yolunda işlədilən qılınc axırda həqiqətin öz boynunu üzür.

Qılıncın xoşbəxti olmur: onlar həmişə kədərli; qınında olanda da, qınından çıxanda da.

O qılıncın bədbəxtliyidir ki, qorxaq və xain adamın əlindədir.

Ədalətsiz adam xain adamdır.

O qələmin xoşbəxtliyidir ki, dimdiyindən kağız üzərinə sevgi sözləri düşür.

O qələmin bədbəxtliyidir ki, ölüm fərmanı yazır.

***

Qələm mürəkkəb içindən lazım olan hərfləri bir-bir toplayır və yuxarı hoppanıb qara mirvariləri düzür sətirlərə:

***

O insan azaddır ki, istəklərindən azaddır.

O insanın səfehliyidir ki, tələsir və hara, niyə tələsdiyini bilmir; bilmir ki, gələcək onun tələsməyindən asılı olmadan gəlir.

Tələsəndə yaşamırsan, yaşlanırsan.

Qaçanda tələsmə: yıxılırsan.

Yeyəndə tələsmə: boğularsan.

Üzəndə tələsmə: karıxarsan və batarsan.

Vuruşanda tələsmə: hirsinə basılırsan.

Danışanda tələsmə: səni anlamazlar.

Anladanda tələsmə: bezdirərsən.

Yeriyəndə tələsmə: yolu görməzsən.

Tələssən də, tələsməsən də ölümünə vaxtında çatacaqsan.

Çalış, həmişə vəziyyətdən yuxarıda dayan: yoxsa qəlbini tapdalayıb üstündən keçərlər”.

***

Toltı bəy sol əlinin barmaqlarını suda isladib gicgahına sürtür. Mühib gəlib həmin dəqiqə parçı yerdən götürür. Toltı bəysə əhəmiyyət vermir, yenə yazır:

***

“Yazanda tələsmə, çaşarsan; çaşanda düz yazmazsan, sonra xalq əziyyət çəkər.

Nə yazılıbsa, alisi qanundur.

Ama qanunu həmişə ali adamlar yazmır, əksərən, varlı adamlar yazır.

Qanunlar işləmirsə, ədalət azalır.

Çox zaman qanunu pozan varlılar olur: qanun pul-luya boyun əyəndə hər yanda hərc-mərclik yaranır.

Qanunun iflic olduğu dönəmlərdə camaat yaxşı-lıqdan və pislikdən danışır.

Ədalət tükənəndə əhali yaxşılıq üçün dilənçilik eləyir.

Yaxşının pisliliyi odur ki, qanun tanımır; yalnız ürəyinə qulaq asır.

Pisin yaxşılığı odur ki, seçməyi öyrədir.

İnsanın seçənəyi çox olduqca isə özünüsevərlik artır. Sən hər şeyin daha yaxşısına iddialı olursan.

Həqiqəti axtarma: ömrün hədəd gedər.

Düz adamdan heç kim xoşlanmır: çünki hamıya mane ola bilir.

Yaxşılığı və pisliliyi fərqləndirmə. Fərqləndirsən, əsəbi olarsan, rahatlığını itirərsən.

Yaxşılıq da, pislilik də nisbidir və cütdür: bir-birindən ayrılırlar. Hər ikisinə qarşı biganə qal. Yaxşılıq unudulur, pislilik keçir”.

***

Toltı bəyin əlində od tutdu, yandı qələm, qələmdana yetincə; yetdi, mürəkkəbdən içdi, sakitləşdi, döndü geri:

***

Mal-dövlət yığma: bil ki, bir yerdə çoxalırsa, başqa bir yerdə azalır. Sən varlanırsan, yüzü isə kasıblaşır. Kasıblar üzdə sənə hörmət eləyər, yaltaqlanar, amma qəlbləri kinlə, nifrətlə alovlanar; fürsət tapan kimi səndən öc alarlar, səni sancarlar, səndən əvəz çıxarlar.

Çünki kasıb həmişə özünü aşağılanmış bilir, həmişə özünü məhrum edilmiş bilir. Düz danışmaq kasıbın son silahıdır.

Əgər kasıbların qəzəbinə tuş gəlmək istəmirsənsə, əlinə düşəni payla: ucalarsan.

Xəsislik xəstəlikdir. Xəsisliyə düçar olan hər şeyini itirir: hörmətini, ağılnı, müdriqliyini, arvadını, övladlarını, axırda da dövlətini.

O adam ki, varının qədrini bilmir, axmaqdan fərqlənmir.

Səxavət günəş kimidir: hamını özünə çəkir.

İnsanı ən çox kasıblıq əzir.

Kasıblıq subay kişini müdrik edir, ailəli kişini – xəcalətli.

Qalxanda enməyi düşün.

Enmək qalxmaqdan daha çətindir. Yuxarı dırmananda göyü görürsən, aşağı enəndə – yeri: yıxılmaq təhlükəsi yeri görəndə əyaniləşir.

Əsl həyatın necə olduğunu bilmək istəyirsənsə, saraydan uzaqlaş”.

***

Tolti bəy son sözləri qələmin dimdiyini vərəqə basaraq yazır. Yazılmır. Əvəzinə vərəq cırılır: mürəkkəb quruyub. Hövsələsi daralır: fikirlər axıb gəlir, o isə hamısını tuta bilmir: ləngiyir onları beynində darayıb cümlələrə çevirincə. Nəhayət ki, barmaqlar ucunda qələmi yetişir mürəkkəbə və əlüstü qayıdır ağ kağızın üzünü öpməyə:

***

“Həmişə özünü özündən qoru.

Füzulluq edib çox danışma: kamilləşməzsən.

Mühakimə yürütməkdən çəkin: hər bir mühakimə xətalıdır.

Qəşəng sözlər bazara aparılan pullar kimidir:
alverə xərclənir.

Yaltaqlıq eləyən adam söz alverçisidir.

Vicdanın gözü ilə heç nəyə baxma: çılğınlıq eləyib
uduzarsan.

Ədalət olsa, qanuna ehtiyac qalmaz.

Ədalət qanunlardan üstündür, vicdandan aşağı.

Vicdan olmayanda ədalət olmur.

Deyinmə, xırdalanarsan.

Gözləməyi öyrən: düşmənindən qurtularsan.

Şərlə mübarizə aparma. Şərlə mübarizə aparanda
şər güclənir və böyüyür.

Özünü elə göstər ki, guya şəri görmürsən, tanımır-
san, bilmirsən.

Şəri gördüyün zaman o, sənə yaxın gəlir.

Bacar, şəri vecinə alma: onda şər kiçiləcək, öz-
özünə yox olacaq.

Şübhələr ağıllandırır, inam müdrikləşdirir.

Hər şeydən şübhələyəndə dəli olursan, hər şeyə
inananda – key”.

***

Qələm hoppanır mürəkkəbqabıya: kip sıxılmış do-
daqlarının arasında mürəkkəb damlasını götürüb sıç-
rayır geri:

***

“Müdrək adam həmişə ədalətlə iş görür: hissiyata
qapılmır, gücünü bilgisindən və qanunlardan alır. Bü-
tün insanların bərabərliyi onun üçün mühüm şərtidir.

Müqəddəs adam hamıya xeyirxahlıq edir: tərifdən, tənqiddən, təhqirdən yuxarıda dayanır və hər şeydən öncə camaata sevgi paylayır.

Alicənab adam hər əməlində ləyaqətini gözləyir: başqasını birinci fikirləşir.

Adi adam əvvəl özünü düşünür.

Axmaq adam danışığını bilmir.

Ağıllı adam artıq söz demir.

Müdrək adam susmağı bacarır.

Müqəddəs adam insanların ürəyinə yol tapmaq üçün danışır.

Alçaq adamın heç kəsi gözü götürmür”.

***

Tolti bəy tələsir, yazını birnəfəsə yazır, necə gəldi, elə yazır; elə bil qorxur ki, fikirlərini axıra çatdıra bilməz. Qələm qu quşu kimi cumur mürəkkəb gölünə və qalxır vərəqin üstünə:

***

“Özünə qalib gələn hər şeyə sahib olur.

Hər şeyə sahib olan nəfsindən qurtulur.

Nəfsindən qurtulan dünyaya ciddi yanaşmır: həyatdan bir dalğa kimi keçib gedir. Həyatdan bir dalğa kimi keçəndə ölümə əl salladıb onun üzünə gülümsünür.

Heç nəyə güvənmə: nəyə güvənərsən, onu itirərsən.

Validəynlərinə qulaq ver, gör, nə deyirlər: onları eşitsən onlar xoşbəxt olar; arvadına ürəyini ver, arva-

dın xoşbəxt olar; övladına malını ver, övladın xoşbəxt olar: ama aqlını həmişə özündə saxla.

Qadınları sev, ancaq onlara qul olma. Qadınlar qul xislətli kişiləri sevməzlər.

Gözəl qadının sadıqlıyını istəyirsənsə, heç vədə onun qüruru ilə oynama.

Yalnız o sevgi əsl sevgidir ki, xoşbəxtlik və bəd-bəxtlik fəvqündə dayanır.

Qorxma və qorxutma: qorxanda özün yaltaq olursan, qorxudanda başqalarından yaltaqlıq umursan. İnsan tamahına görə qorxur və qorxudur.

Yaltaqlıq yalançıların miqdarını çoxaldır. Yalançı-lar doğrunu təpikləyib öldürürlər.

Doğru itəndə hamı hər şeydən qorxur.

Hamı hər şeydən qorxanda hamı şər olur. Çünki qorxu sevginin kökünü kəsir. Sevginin kökü kəsiləndə dünyaya nurlu uşaqlar doğulmur.

Heç nəyə ağzını büzmə, özünü yüksəkdə tutma, nifrətini məhv elə: tənha qalmazsan.

Nə gələn gətirir, nə gedən aparır: heçliyi daşımaq olmaz”.

***

Toltı bəy daha nələrsə yazmaq istəyir. Ancaq qələmin dimdiyindən hərflər düşmür vərəqə. Qələm çırpır özünü mürəkkəbə, hərfləri bir-bir balığı tilovla tutan kimi tutur mürəkkəbin içindən:

***

“İmkanın oldu, ya olmadı, çalış, umanın ehtiyacını qarşıla, qapından heç kimi əliboş geri qaytarma və verdiyini unut: ölümündən sonra da səni xatırlaylar.

Kimi aşağılayırsan, onu özünə düşmən eləyirsən.

Həqiqəti söyləyəndə israr eləmə, həqiqəti heç kimə sübut eləmə: həqiqəti hamı həmişə görür, gəl ki, deməyə cürəti çatmır.

Həqiqəti tapdın, özündə saxlama: səni öldürər; əgər həqiqəti özündə saxlamasan, səni öldürərlər.

Yadında saxla ki, bütün günlərin həqiqəti eyni deyil: hər həqiqətin öz günü, öz saati var.

Həqiqət qızıl kimidir; tapdın, ona toxunma, qoy, yerində qalsın: bil ki, bütün həqiqətlərin tilsimi olur.

Dünya söz dünyasıdır: çünki adamları sözlə idarə eləyirlər. Sözlərə uyma, sözlərə etibar eləmə.

Dilinə yalnız dua kəlmələrini gətir; kimsə səni sinirləndirə bilməz.

İnsan qəlbi dua ilə işıqlanır”.

***

Elə bu cümləni yazmışdı ki, Toltı bəy həyətdə kişi xorunun sakit-sakit təkrarladığı tanış ifadəni eşitdi: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!” Qələmi mürəkkəbqabıya qoyub yerindən durdu, istədi kardan çölə adlasın, mühib kəsdi qarşısını. Toltı bəyə bu heç xoş gəlmədi, amma narazılığını göstərmədi, dinməz-söyləməz qayıdıb döşəyinin üstündə əyləşdi.

Dərvişlər pəsdən, qalın səslə, astaca oxuyurdular:
“Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”.

Toltı bəy qələmi əlinə götürüb yazdı:

***

“Mən, əfsus ki, həyatımda bu yazdıqlarımın onda birinə belə əməl eləməmişəm: indisə əlim hər şeydən üzülüb. Bilmirəm ki, bu qələm bu sözü bura yazınca, başıma nə iş gələcək.

Kimsə bilir bunu? Bilən olsa, tanrı olmaz. Tanrının bildiyini insan bilsə, yaşamaz.

Hər şeydən əlin üzüləndə tanrının ətəyindən yapışırsan.

Mən əlimi atdım, tanrı ətəyini çəkdi. Bildim ki, tanrının mənə sevgisi qurtarıb. Tanrı mənim zarafatlarımdan incimişdi.

Əməllər xeyirxah olmayanda axırda əl boş qalır, bel də bükük.

İnsan dünyaya qazanıb gəlir, dünyadansa itirib gedir. Qazandığın da, itirdiyin də bədəndir.

Tanrı səndən üz döndərəndə tənhalıqdan xoflanırsan: elə bilirsən ki, ora ölüm gələcək. Nə qədər tanrı ilə birlikdəsən, ölümdən qorxmursan.

Ölümündən qorxan tanrısını itirir.

Hərçənd mənim üçün heç fərq eləmir.

Mən azadam: qarnımın, dilimin, beynimin üstündəyəm; di gəl ki, hüzsuzam. O adam hüzdən məhrumdur ki, tanrısını bulmayıb.

Yaşamaq daha mənə ləzzət eləmir.

“Turuk oğlu Toltı bəyə hüzur yoxdur bu dünyada”.

***

Axırıncı cümləni də Toltı bəy səliqə ilə xətlədi və gözlərini açıq hücrə qapısından görünən boş həyət fraqmentinə zillədi.

Dərvişlər pəsdən, qalın səslə, astaca oxuyurdular: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”. Elə oxuyurdular ki, sanki sözlər onların qarın boşluğunda sıxılıb fişəng kimi bayıra tullanırdı.

Birdən o, nə fikirləşdisə, darıxdı, əsəbiləşdi, hirsle qalxdı ayağa, əlindəki qələmi ovcunun barmaqları arasında sıxıb sındırdı, hücrədə o yan bu yana var-gəl elədi, gözlərilə qılincını gəzdirdi, tapamırdı, əynindəki mühib paltarına baxıb dəhşətli bir bağırtdı qopardı, sanki öz içindən sərkərdə Toltı bəyi hayladı.

Dərvişlərin xor oxumaları kəsildi.

Günorta zikri qurtarmışdı.

Mühib hücrəyə daxil oldu: əlində bir məcməyi tutmuşdu. Məcməyiyə bir kasa düyü şorbası qoymuşdular, duz, iki tikə qara çörək, iki dənə qırmızı turp, bir piyalə limonlu şərbət, bir şaftalı və bir salxım üzüm. Məcməyidə bir masqura su vardı, bir də kiçik ağ dəsmal. Toltı bəy təəccüblə süzdü mühibi. Dururdu, sakitləşdi: anladı ki, bir anlığa özünü unudub, hisslərini cilovlaya bilməyib, başına gələnlərə rəğmən hələ də öz hikkəsindən, təkəbbüründən, hirsindən tam qurtulmayıb. Həməncə utandı, özündən, öz yaz-

dıqlarından utandı. Utandı ki, müdriklər yolundan çox uzaqdır.

Məcməyini mühibdən alıb yerinə keçdi.

Mühib getdi.

Toltı bəy masquranın içində mürəkkəbə batmış barmaqlarını yaxalayıb dəsmalla quruladı və yeməyə girişdi. Şorbanı çəkdi başına, amma bəyənmədi: qara çörək tikələrini duza batırıb turpla yedi, şərbətini içdi, meyvələri isə bir dəqiqəyə aşırıdı və yalnız üzüm ona ləzzət elədi. Söykəndi divara. Hava isti idi. Gözlərini yumdu. Umayra gəlmişdi təsəvvürünə, atdan yıxılıb qana bulaşmış Umayra. O, tələsik təsəvvürün işığını söndürdü, Umayranı xəyalından qovdu.

Toltı bəy heç nə xatırlamaq istəmirdi və hər hansı bir xatirə başlanğıcını öz mürgüsü içinə basıb batırırdı.

Axşamüstü mühib gəlib onu şeyxlərin toplaşdığı böyük zikr odasına apardı. Məscid kimi idi bu zikr odası. Uca günbəzin altından üzüm salxımına oxşar beş gonbul qəndil asılmışdı: qəndilin hərəsində 30-a yaxın şam yanırdı. Bura şux rəngli, xovlu xalılar döşənmişdi. Günbəz adi pıçiltını belə adamın ağzından qapıb tüstü kimi yuxarı çəkirdi və ətrafa yayırdı.

Dərvişlər yenə zikr eləyirdilər; həyətdə zikr eləyirdilər. Bu dəfə zikr mütəşəkkil bir ordunun hərbi marşı kimi səslənirdi. "Hübb-Həyy" kəlmələri dərvişlərin tələffüzündə sanki partlayırdı və adama döyüş ruhu aşılayırdı.

Ruhəddin Çələbi, Rahəddin Çələbi və Raməddin Çələbi diz üstündə yan-yanaşı əyləşmişdilər: Ruhəddin Çələbi ortada idi.

Tən onların qənşərində Toltı bəyə yer göstərdilər.
Heç kim heç nə danışmırdı.

Həyətdə dərvişlərin ritmik şəkildə təkrarladıkları
“Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!” sözləri aydınca eşidilirdi.

Şeyxlər əllərindəki təsbehləri aram-aram çevirirdilər.

Heç kim heç nə danışmırdı, heç kim heç nə fikirləşmirdi.

Zikr odasında kəhrəba təsbeh daşlarının səsi mühib hədrasının hecaları üstünə çıxqaçıq düşüb onlara ilmələr salırdı sanki.

Toltı bəy hiss edirdi ki, həyəcanlanır.

Mühiblər ayaqlarını pişik kimi yerə ustufca basabasa, səssiz-səmirsiz içəriyə daxil olurdular, əllərini qarınlarının altında qıfıllayıb mütiləşirdilər, qəmgin bənövşə kimi boyunlarını azacıq yana əyirdilər, donub dayanırdılar.

Hamı burada ola-ola hamı burada deyildi elə bil: cisləri burada idi, ruhları yox...

Pauza böyüyürdü: “Hübb-Həyy, Hübb-Həyy, Hübb-Həyy” deyimləri pauzanın içində rahatca qol götürüb oynayırdı, hoppanıb düşürdü, bir hipnotik seans ovqatı yaradırdı.

Toltı bəy Ruhəddin Çələbinin mühiblərdən biri ilə baxışdığını gördü. Mühib Ruhəddin Çələbinin nə dediyini həməncə anlamışdı. Bəlli idi ki, bu işarənin mənasını onların ikisindən savayı heç kim bilmir və şeyxlə mühib öncədən hər şeyi tasarlayıblar. Çünki

mühib işarəni alan kimi bir göz qırpımındaca dışarı çıxdı.

Mühib dışarı çıxan kimi içəridə də xəfif bir zikr başladı; pıçiltıyla başladı.

Dərvişlər həyətdəki zikrləri dinləyib susurdular, yalnız yerlərindəcə yavaşca yırğalanırdılar. Şeyxlər isə hərdən bir bu kəlməni eşidiləcək xoş bir pıçiltı ilə söyləyirdilər.

Toltı bəyin hövsələsi daraldı, daraldı və bir qığılıcım boyda olub onun beyninə dəydi:

– Axırı bu dərviş şəhərində bir kimsə tapılacaq ki, mənə izah eləsin, görüm, bu Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy nə deməkdir? Qılıncıma and olsun ki, bezdim. Həmişə eyni şeyi eşidirəm.

Mühiblər yerə pişik kimi ustufca ayaq basa-basa, səssiz-səmirsiz içəriyə daxil olurdular, əllərini qarınlarının altında qıfıllayıb mütiləşirdilər, qəmgin bənövşə kimi boyunlarını azacıq yana əyirdilər, heykələ dönüb dururdular.

Kimsədən bir səs çıxmadı.

Toltı bəy şaşırdı: bir ora baxdı, bir bura baxdı, ətrafında çoxlu sayda ağ tənnurə üstündən şabalıdı rəngli xirqə geyinmiş dərvişləri gördü.

Dərvişlər və bənövşə-mühiblər bir-birinə qoşulub zikr kəlmələrini artıq zikr odasının içində təkrarlayırdılar: xəfif pıçiltı da getdikcə həyətdən eşidilən marş formasını alırdı: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy!”.

Toltı bəy nə edəcəyini kəsdirə bilmirdi: o, buradan durub qaçmaq, qaçmaq, qaçmaq istəyirdi, öz qılıncını

əlinə götürüb intihar etmək istəyirdi. O, başa düşürdü ki, əyninə çillə tənnurəsi geysə də, bu şəhərə pənah gətirsə də, burada özünə sığınacaq bulsa da, tamam fərqli bir dünyanın adamıdır və Toltı bəy adı ilə tanınmış bir sərkərdə heç vədə dönüb dərvişlərdən biri olmayacaq.

Bayaq şeyxin göndərdiyi mühib qucağına bir körpə alıb zikr odasına qayıtdı.

Körpə çıxırırdı: elə bil ətini kəsirdilər.

Şeyx əlini qaldırıb zikrləri durdurdu. Mühiblər təzədən boyunlarını bənövşə kimi büküb susdular. Uşaq hələ də için-için ağlayırdı.

Mühib çocuğu gətirib Ruhəddin Çələbiyə verdi. Şeyx körpəni qucağına götürən məqamdaca uşaq səsini xırp kəsdi.

Zikr odası sükuta qərq oldu.

Ruhəddin Çələbi təzəcə kirmiş və uyumağa meyillənən körpənin süd qoxusunu aldı, sonra onun üzündən öpüb dedi:

– Bu uşağı sən bizə gətirmisən, qərib qonaq. Sağ ol. Biz sənin adını bilməsək də, taleyini bilirdik. Bilirdik ki, sən bir gün bura gələcəksən. Səni gözləyirdik, Cingöz xanın ölümünü gözləyirdik. Onun ölümü bu körpənin gəlişinin yaxın olduğunu göstərən əlamətlərdən biri idi: o ölməsəydi qan-qana qovuşmayacaqdı, ət-ətə qarışmayacaqdı, sən qanunu pozmayacaqdın, xəcalətindən qaçmayacaqdın, qaçıb-qaçıb bizi bulmayacaqdın. Bu uşaq sənin günahındı, bu uşaq

sənin cəzandı, bu uşaq sənin xilasındı. Bunu sən eləməliydin ki, Pünhaniyyənin nuru doğulsun dünyaya; doğulsun dünyaya o kəs ki, anası həm bacısı olsun və doğuşdan ayılmasın; atası həm babası olsun və oğluna, həm də nəvəsinə dəxi bir dəfə də görünməsin.

Bu deyilənlərdən Toltı bəyin beyni qızdı, qeyzləndi və yenə köhnə Toltı bəy kimi danışdı:

– Şeyx, – ona öyrətmişdilər ki, şeyxə müraciət eləyəndə “ya şeyx” desin; osa tərsliyindən mühiblərin sözüənə əməl eləmədi, şeyxi özündən üstün və yuxarı tutmadı, sözündə bir mərdlik, əyilməzlik nümayiş etdirdi, – sən mənim oğlumu məndən alırsan? Nə üçün? Nə ixtiyarla? – Toltı bəyin göz bəbəkləri sanki birdən-birə böyüdü: ancaq o, səsinə yüksəltmədi, çox müdrikəsinə dilləndi: – Məni peşman eləmə, şeyx. Qızım öləndə and içdim ki, bir də heç bir bəndəyə qıymaram, bir də bir kimsənin ölümünə bais olmaram. Məcbur eləmə məni, şeyx, məcbur eləmə məni gedim təzədən qılinc bağlayım belimə. – O, danışdı, guya ki hər bə-zorba gəlirdi, lakin heç kimi öz yaşantılarının həqiqiliyinə, öz duyğularının gücünə inandıra bilmirdi. Çünki yorğun və küskün danışdı, ölmüş içini birtəhər dirildib danışmağa çalışdı: – Məndən kifayətdir. Mən özümdən qaçırdım, əməllərimdən qaçırdım, ölkəmdən qaçırdım, qılincımdan qaçırdım: axırı gəlib burda dayandım. – Toltı bəy hiss eləyirdi ki, gücü, şövqü sönməkdə olan şamın işığı kimi öləziyir: – Sənsə yaxşı iş görmürsən, məni dar yerdə qısnayır-

san. Axı mənim bu dünyada ondan savayı heç kimim qalmayıb, şeyx. – Əslində, Toltı bəy düşünürdü ki, bu körpəni özündə saxlayıb neyləyəcək, onu hara aparacaq, necə yedizdirəcək. Amma özünü sındırmaq istəmirdi. – Heç olmasa, icazə ver, mən ildə bir kərə gəlim, oğlumun üzünü görüm.

Şeyx də onun bu bədgümanlığını, bu narahatlığını, bu zəifliyini aşkar duyurdu. Ona görə Ruhəddin Çələbi aşırı əminliklə alver söhbətini qapatdı:

– Sənin vəzifən tamamlandı, uşağı bizə gətirib təhvil verdin. Əla! İndisə get yaşa: harda istəyirsən yaşa. Amma bil və bildiyini heç kəsə bildirmə, bu çocuq Pünhaniyyənin şeyxi-kəbiri olacaq, onun kəlamları, şeirləri dillər əzbəri olacaq, şöhrəti aləmə yayılacaq, onun müqəddəsliyini qəbul eləyəcəklər, dünyanın dörd bir yanından durub ziyarətinə gələcəklər, əlini öpəcəklər.

– Ya şeyx, – Raməddin Çələbi böyük bir ehtiramla Ruhəddin Çələbinin demədiyini dedi və bəlkə də şeyxin yadına saldı ki, o, nəyi unudub, – bu uşaq seçilmiş bəndədir, Allahın nişanə qoyduğu birisidir: onun sol budunun iç tərəfində qızıl sikkə boyda yumruca ağ xal var. Bu uşaq xoşbəxt olacaq, parlaq bir həyat yaşayacaq.

Rahəddin Çələbi həməncə özünə borc bildi ki, məsələnin neqativini də vaxtında söyləyib ehtiyatlı tərpnəməyi şeyxlərə tövsiyə eləsin:

– Ya şeyx, ancaq bir şərt çox mühümdür: əgər bu uşaq 12 yaşını salamat adlayıb keçsə, ol vədə xoşbəxt

olar. Əgər 12 yaşına qədər onun başına bir xəta gəlməsə, bu çocuq Pünhaniyyənin gələcək tarixini yazdırar.

Heç kəsin gözləmədiyi bir şəkildə Ruhəddin Çələbi bağrına basdığı uşaqla birgə ayağa durdu və Rahəddin Çələbinin gözlərinin içinə dikbarı baxa-baxa ucadan səsləndi:

– Adını de, Rahəddin Çələbi!

Cavab ləngimədi: elə bil Rahəddin Çələbi buna çoxdan hazırlaşmışdı. Ona görə əlüstü dedi:

– Adı olsun Şahəddin!

– Mübarək addır! Bəs sən nə söylərsən Raməddin Çələbi?

Raməddin Çələbi də cavabını yubatmadı:

– Ya şeyx, uşağın adı olsun Şəmsəddin!

– Mübarək addır! – Üzünü Toltı bəyə çevirərək: – Bəs sən, bəs sən nə ad verirənsən çocuğuna, ey oğluna baba, nəvəsinə ata olmuş bəndə?

Toltı bəy dinmədi, elə bildi başına dünyanın daşlarını yağdırdılar, kiçildi, yığıldı, dili ağzında sanki közə dəyib qarsalandı, şişdi, heç nə deyə bilmədi, yalnız bərəlmiş gözlərini Ruhəddin Çələbinin ağzına zillədi.

Susdular.

Ruhəddin Çələbi başını aşağı saldı, özünə qapılıb qaldı.

Saniyələr ötürdü.

Hamı ona baxırdı, o – heç kimə. Sakitlik uzandıqca uzanırdı. Ruhəddin Çələbi uşağı gül əvəzinə qoxulayırdı.

Toltı bəy darıxırdı: istəyirdi ki, yay kimi yayılmış sükutun iki ucundan da tutub onu ortaya doğru sıx-sın, sıxıb-sıxıb yox eləsin.

Günəş bayırda ölürdü: yarası qan verib üfükü qı-zardırdı.

Üfükünə çatan Günəş qürub edir.

Üfükünə çatan yazıçı qələmini sındırır.

Üfükünə çatan insan ayaqlarını uzadıb ölür.

Üfükünə çatan rəssam kor olur.

Üfükünə çatan şair özünü asır.

Üfükünə çatan üzüm sirkəyə dönür.

Üfükünə çatan sevgidən əlamət qalmır.

Üfükünə çatan nifrət öz-özünü doğrayır.

Nəhayət, Ruhəddin Çələbi körpənin üzündən öp-dü və onun dodaqları arasından bir söz çıxıb özgə qu-laqlarına axdı:

– Əbuhübb! – Ruhəddin Çələbinin çöhrəsində məmnun bir təbəssüm gəzdi və o, bir qədər bərkdən təkrarladı: – Əbuhübb Çələbi!

Ardınca Rahəddin Çələbi dedi:

– Səni xoş bulduq, Əbuhübb Çələbi!

Raməddin Çələbi də uşağı salamladı:

– Xoş bulduq səni, Əbuhübb Çələbi!

Toltı bəy çıldırdı; bərkdən dinmək istədi, bacarmadı: duydu ki, dili ağzında çətinliklə çönür. Hıqqandı, gözlərini geniş açıb lal adamlar kimi hüccələyə-hüccələyə, ləng-ləng, bir təhər soruşdu:

– Aaaanladın mənə, – Toltı bəy kəkəmə timsalında danışdı, – gööööörüm, nədir bu əbuuuuu hübbbbb, bu əbuuuuuu həyyyyyyy nədiuuuuuuuuuu?

Ruhəddin Çələbi çox sakit-sakit, təmkinlə dedi:

– Heç nə, sadəliyin özü. Əbu Hübb sevginin, məhəbbətin, eşqin atası deməkdir, Əbu Həyy isə diriliyin atası. Qonaq, heç narahat olub eləmə, sənin oğlun pünhandı, sənin oğlunu oğulluğa aldıq. Daha sənlik bir iş qalmadı. – Təkrar körpənin üzündən öpdü və başını qaldırıb dərvişləri, mühibləri süzə-süzə astadan dedi: – Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy, Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy.

Bu, zikr üçün bir işarət oldu. Zikr odasına toplananlar qafalarını çevrə boyunca yavaşca hərlədərək bir-birinə pıçıldadılar:

– Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy.

Dərvişlər və mühiblər zikrin sözlərini söyləyə-söyləyə yerlərindəcə rahat-rahat, rəqs edirmiş kimi dönməyə rəvac verdilər. Dərvişlər ustufca fırlana-fırlana dönürdülər. Hərçənd dönmələr getdikcə sürətlənirdi, sözlər isə daha ucadan deyilirdi. Ruhəddin Çələbi körpəni sinəsinə basıb sanki işıq saça-saçə dərvişlərin və mühiblərin ortasında hərlənirdi.

Bir azdan elə bil zikr odasının divarları da dilə gəlib oxudu: “Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy”.

Dərvişlər mühiblərlə birgə saat əqrəbinin əksi istiqamətində fırlanırdılar.

Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy.

Toltı bəy nəfəsini içinə çəkib matdım-matdım, heyrətlə onlara baxırdı.

Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy.

Uşaq Ruhəddin Çələbinin qucağında mışıl-mışıl yatırdı və Ruhəddin Çələbiylə birgə hərlənirdi.

Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy.

Divarlar da, qəndillər də, qapılar da, qapılardakı pərdələr də sanki dərvişlərlə bərabər dönürdülər, döndükcə dönürdülər, dönürdülər, dönürdülər...

Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy.

Zikr odasının işığı gah güclənib, gah azalırdı.

İçəridə xəfif bir meh fırlanırdı; fırlanıb-fırlanıb qapıdan bayıra çıxırdı, çöldə gəzib-gəzib, oranı-buranı dolanıb qayıdırdı və sonra təzədən gedirdi...

Dərvişlər isə dayanmadan dönürdülər, hola kimi dönürdülər, rəqsə gəlib dönürdülər, dönürdülər, dönürdülər... Yeri, Göyü hiss eləməyib dönürdülər... pərvazlanıb dönürdülər...

Ya Əbu Hübb, Ya Əbu Həyy.

Qəfildən Toltı bəyin başı gicəlləndi, gözlərinin önü qaranlıq gətirdi və o, əlləri ilə üzünü qapayıb ikiqat oldu, yığıldı xalılarnın üstünə: duydu ki, səslər aram-aram yavaş-yavaş onun həndəvərindən uzaqlaşır, uzaqlaşdıqca uzaqlaşır, uzaq bir əks-sədaya çevrilir. Sonradan hər yan sakitləşdi. Meh dayandı. Bir neçə dəqiqə çəkdi bu hal. Toltı bəy gözlərini açanda heç kimi ətrafında görmədi. Gördü ki, dörd bir tərəfi qumsallıqdır: yaxında nə şəhər var, nə də adamlar. Gördü ki, haradasa uzaqlarda ağ dəvələr qırmızı torpağın üstü ilə yırğalana-yırğalana haralarasa gedir...

Onu səhraya tullamışdılar.

Şəhər getmişdi.

KÖÇ

Qara Qarayevin “Yeddi gözəl” baletinin bir fraqmenti çalındı.

Qatar metronun “Nizami” stansiyasına qırxayaq kimi soxulub dayandı.

Qapılar açıldı.

Adamlar dəli arılar kimi bayıra atıldılar.

Tuncal da vaqona dürtülən sərnəşinlərin müqavimətini birtəhər qırıb perrona addımladı.

Nəfəsini dərdi.

Qatarsa fısıldayıb vıy-vıy getdi.

O, “Nizami” stansiyasını çox sevirdi mozaikasına görə: hər dəfə perrondan çıxış zalına keçəndə öz yaddaşını yoxlamaq üçün başlayırdı üzbəüz tağlararası divarlara həkk olunmuş rəsmlərin adlarını ürəyində cüt-cüt sadalamağa. Nizamının portretindən eskalatora doğru irəliləyərkən o bilirdi ki, sağında birinci “Da-

ranın ölümü” pannosudur, solunda isə “Məcnun Leylinin qəbri üstündə” pannosu. Bundan sonrakıları o, adətən, qarışdırırdı, yerlərini səhv salırdı. Ancaq axırınıca yetişəndə həməncə xatırlayırdı ki, bir tərəfdə “Simnarın faciəsi”dir, onun qənşərində isə “Bayquşların söhbəti”. Hər dəfə, bax, beləcə yaddaşını məşq elətdirə-elətdirə Tuncal ayaq qoyurdu eskalatora, başını əyirdi aşağı; sanki qozbelləşirdi və hörümçək-adam kimi cəld götürülürdü yuxarıya, pillələri iki-iki adlayıb keçirdi. Eskalatorla metroya enən sərnəşinlər isə Tuncalın qara köynəyinə, Bazilio eynəyinə, həsir şlyapasına, gülməli yüyürgənliyinə baxıb təəccüblərini gizlətmirdilər və çönüb onun arxasınca bir də qımışa-qımışa baxırdılar: onu hörümçək-adam kimi yox, belibükük qorilla-adam kimi görürdülər. Tuncal pannoların adlarını əzbərləməyi ona görə özünə vərdiş eləmişdi, ona görə öz hobbisinə çevirmişdi ki, birincisi, qatarları gözləyərkən darıxırdı; ikincisi, metrodan çıxarkən ləngiməsinə, yubanmasına bəraət qazandırırdı. Çünki onun zəhləsi gedirdi qatarın qapıları açılarkən perrona Misir ehramlarının qara böcəkləri kimi tökülüb eskalatorun üstünə tələsə-tələsə cuman insanlara toxunmaqdan, toxunub üzr istəməkdən, kütlə içində sıxlığa düşüb yavaşmaqdan, başını aşağı salıb xırda addımlarla növbə gözləyə-gözləyə qoyun kimi yeriməkdən, qarışqalar kimi bir-birinə bağlanıb getməkdən, sürü olmaqdan, metronun nəmişlik və sərinlik qoxusunu camaatın tər iyinə, müxtəlif ucuz parfümlərin ətrinə dəyişməkdən.

Bu dəfə də Tuncal öz ənənəsini pozmamışdı: “Nizami” stansiyasını tək-tənha tərkləyirdi; ağır şüşə qapını əliylə itələyib açırdı və metronun sərinliyindən şəhərin istisinə atılırdı.

Məsciddə azan verilirdi: günorta saat iki olardı.

O, metronun “Koroğlu” stansiyasından gəlirdi; Füzuli meydanına gedəcəkdi; orada təqribən qırx beş-əlli dəqiqədən sonra Fərizə ilə görüşəcəkdi, əgərçi Fərizə görüş yerinə gecikməsəydi: onlar saat üçlə dördün yarısına danışıbmışdılar.

Məhəllədən köçürüldüyü gündən üzə bəri Tuncal artıq əsl metro istifadəçisi olmuşdu: amma di gəl ki, hələ də metro kartı almamışdı: əvəzində ondan-bundan, əksərən də cavan uşaqlardan, bir qayda olaraq tələbələrdən, xahiş eləyirdi ki, onu içəri keçirsinlər. Yazıq tələbələr də bir çox hallarda Tuncaldan pul götürməyi şətlərinə sığıdırmırdılar. Doğrusu, Tuncal da aşırı üz vurmurdu: “qonaq ol” və ya “lazım deyil” kəlmələrini eşidən kimi o, əlində tutduğu iyirmi qəpiyini qaytarıb qoyurdu cibinə. Tuncal metro haqqını da özünə qənimət bilməyə başlamışdı. Busa onun vəziyyətinin fəna olduğunu göstərirdi.

Bir neçə ay bundan öncə dövlət, ya da köhnə evlərin sökülməsi proyektini gerçəkləşdirən hansısa özəl bir tikinti şirkəti, Tuncal bunu dəqiqliylə bilmirdi və heç bilmək də istəmirdi, mənzilinə görə ona 37.500 min manat pul ödəmişdi. Az ödəmişdi: hər şeyi qanuna salmışdılar, əlavə artırmaları yaşayış sahələrinə qatmamışdılar; demişdilər ki, evin sənədlərində qeyd

olunmayıb. Onu da veclərinə almamışdılar ki, Tuncal bütün məhəlləsi ilə birgə şəhərin göbəyində yaşayır və buradan istənilən yerə çox rahat və asan gedib çatmaq mümkündür.

Mərkəzdə Tuncal bu pula yalnız quşxanaya bənzəyən bir daxma ala bilərdi, vəssalam. Təmirsiz təzə mənzillər isə yaman baha idi və bahalaşmaqda davam edirdi: elə onların iç interyerinin təmirinə yetərinəcə böyük miqdarda pul tələb olunurdu. Odur ki, Tuncal ona ödənməmiş məbləğə uyğun yaxşı bir işıqlı mənzil tapmaq niyyətilə hər tərəfi ələk-fələk eləmişdi, bəlkə də tanışların hamısına ağız açmışdı, və hədəf yerə: çünki şəhərdə münasib bir variantla qarşılaşmamışdı; məcbur olub Bakının kəndlərinə üz tutmuşdu, çox cəhdədən sonra Xilədə özünə iri bir mənzil bulmuşdu 33 minə. Mənzil Tuncalı onunla ovsunlamışdı ki, otacağın iki böyük pəncərəsindən içəri bolluca gün işığı düşürdü.

Alqı-satqı prosesinə də bir qədər pul xərcləmişdi Tuncal: nə qalmışdısa, ona televizor və bilgisayar götürmüşdü dükandan, naturaçı qızlara, rənglərə, kətana, çərçivələrə və yeməyinə əlini göydən tutub pul səpələmişdi. Bütün bunların əvəzində Tuncal heç vaxt işləmədiyi kimi sürətlə işləmişdi, qısa bir müddətə, hər gün 14-16 saat kətan qarşısında dayanmaq şərtilə, düşündüyü rəsmlər silsiləsini bitirmişdi. Çalışmışdı tablolardan bir-ikisini satsın: ofislərə, şirkətlərə, dövlət idarələrinə müraciət eləmişdi, bir maraqlanan bulmamışdı: maraqlanan olmuşdusa da,

az pul təklif eləmişdi işlərə görə və odur ki, Tuncal yenə quru yerdə qalmışdı.

Tuncal Fərizəni də elə bu problemlə ilişikli aramışdı, tapa bilməmişdi, lap məyus olmuşdu. O çoxdandı ki, Fərizədən xəbərsizdi: hətta kimlərdənsə mobil telefon alıb onun nömrəsinə zəng də vürmüşdü bir neçə dəfə; ancaq cavab gəlmişdi ki, aradığınız nömrə təyin edilməyib. Tuncal hər zaman bu bildirişi eşidəndə gizli bir həzz duyurdu: onu axıracan dinlədikdən sonra qımışa-qımışa, rişxəndlə, ələ salmaq niyyətilə deyirdi ki, bəs bəli, araqladığınız nömrə piyandır. Bir elə də uğurlu, insanı güldürəcək zarafat sayılmasa da, hər halda boş çıxmış cəhdin məqam acısını Tuncala unutdurmuşdu.

Fərizənin öz köhnə mobil telefonunu dəyişib yenisini aldığı və yeni operatorndan faydalandığını Tuncal təsadüfən öyrənmişdi: öyrənmişdi ki, Fərizənin “ayfon”u var, mobil nömrəsi də bahalı, fantastik: 882.21.12! Götürüb ona zəng eləmişdi: Fərizənin könlüsüz və başdansovdu danışdığını anlasa da, qızdan əl çəkməmişdi və bir xeyli yalvar-yaxardan dolayıısı onun razılığını almışdı ki, görüşsünlər.

Metronun “Nizami” stansiyasından Füzulinin heykəlinə çatmaq üçün Tuncala beş dəqiqə artıqlaması ilə kifayət eləyərdi. Ancaq o, yamanca erkən gəlmişdi, tələmişdi. Bu tələskənliyin əsl səbəbi Fərizə ilə baş tutacaq görüşün nigarançılığı deyildi; sadəcə, bekar idi və Xilə onu darıxdırırdı. Tuncal evin içində özünü rahat hiss eləsə də, burada emalatxana ovqatı yaratsa

da, Xiləyə, onun adamlarına, küçələrinə, dükanlarına, marşrutlarına heç cür alışa bilmirdi, kənddə aşırı yubanmamağa, oradan bacardıqca tez uzaqlaşmağa, baş götürüb qaçmağa çalışırdı.

Tuncalın vaxtı çox idi: istədiyi qədər avaralana bilirdi. O, elə düşünürdü ki, ən mükəmməl azadlıq variantı avaraların azadlığıdır. Çünki avaralar məsuliyyət və borc fəvqündə yaşayırlar: istək onları hara aparsa, ora da gedib çıxırlar. Avaralar qanunlara tüpürürlər. Ona görə də oğrular, dələduzlar, qatillər əksər hallarda avaralar ordusunun təmsilçiləri olurlar. Doğrudur, bu heç vədə yaxşılıqla sonuclanmır. Amma kim deyir ki, azadlıq yaxşılıqdır? Əgər söhbət mütləq azadlıqdan (heç azadlığın da mütləqi və ya qeyri-mütləqi olur, azadlıq elə həmişə eyni cür azadlıqdır, əzəl və dəyişməz azadlıqdır) gedirsə, onda qanun və türmə nəmənedir? Heç ölümlər də azad deyillər. İnsan onların da azadlığını şərtləşdirəcək cənnət və cəhənnəmi fikirləşib tapıb.

Ancaq Tuncal dəqiq bilirdi ki, yalnız itirməyə bir nəsnəsi olmayan insan azaddır. O, hesab edirdi ki, Azərbaycanın ilk əsl azad adamı özüdür. Çünki avaradır, heç kəsdən və heç nədən qorxmur, itirməyə də heç nəyi yoxdur. İddiası isə onun mövcudluq tərzindən başqa bir şey deyil.

Azan hələ qurtarmamışdı və bu səs maqnit kimi Tuncalı özünə çəkirdi.

İnsanın əli hər yandan üzüləndə Allahın yanına gedir.

“Nizami” metrosunun arxasındakı məscid hələ də işləyirdi.

Uzun illərdən sonra Tuncal azan səsinin onu necə kövrəltdiyini, yumşaltdığını, hətta içini göynətdiyini duydu, şaşırdı, özünün Tuncal olduğuna inanmadı və bu səsi izləyə-izləyə düz gəlib məscidin qənsərində dayandı. Onun nəzərləri yaşıl rəngli dəmir darvazanın qarşısında qoyulmuş qara nəzir qutusuna mıxlandı: ixtiyarsız əlini cibinə soxdu, bir qədər tərəddüddə bulundu və bayaq tələbə-oğlanın metro haqqı kimi ondan götürmədiyi iyirmi qəpiyi çıxarıb qutuya saldı. Gördü və başa düşdü ki, məscidin həyətində tələsmədən gəzişən adamlar onu süzürlər, ona şübhə ilə yanaşırlar və etibar eləmirlər; ya da olsun ki, onu əcnəbiyə oxşadırlar. Tuncal sombreroya oxşar qara şlyapasını başından götürdü və şlyapanın iç tərəfini sinəsinə yapışdırdı; yəni, baxın, görün, pis niyyətlə gəlməmişəm.

Bu məscidin “Axund hamamı” ilə üzbəüz yerləşdiyini Tuncal yaxşı bilirdi, uşaqlıqda dəfələrlə onun yanından ötüb keçmişdi, lakin heç zaman içəri daxil olmamışdı. Sovet dönəmində bu məscidin qapılarını həmişə bağlı saxlayardılar.

Tuncal darvazadan adlayıb keçəndə müəzzin azanı bitirirdi. Məscidin balaca bir həyəti vardı: həyəətə vaxtı ötmüş xardal rəngli metlax döşənmişdi. Küncdəki dəstəmaz fəvvarəsinin üstünə yekə qarağat ağacı kölgə salırdı. Tuncal fəvvarəyə yaxınlaşdı, corabsız ayağındakı çəkələkləri rahatcana çıxarıb dəstəmaz

aldı: çəkələklərini təzədən geyindi və onları bir də məscidin kandarında soyundu. Səcdəxanada bir neçə kişi dayanıb namaz qılırdı: səsləri gəlmirdi, dua pıçılıqları eşidilmirdi. O da digər namaz əhli kimi şahmat taxtası qismində göz-göz düzəldilmiş şkof-rəflərdən bir canamaz, bir araqcın götürüb küncə çəkildi: araqcını başına qoydu, sombreronu yerə atdı, əyilib canamazını üzü qibləyə açdı, təsbehi hamarlayıb möhürün yanına uzatdı, qiyama qalxdı, iqamənin sözlərini dilinə gətirdi: “Allahü-əkbər, Allahü-əkbər!”

Zöhr namazının ikinci rükətinin ortasına çatan da yadına düşdü ki, dünən bir uşaq ağ tutun balaca kapron vedrəsini ona on bir manata təklif eləmişdi və bu qiymət Tuncalı ağrıtmışdı. O özündən, cibindən, hökumətdən, dünyadan, həyatından incimişdi. İndi də qiyamda durduğu zaman Tuncalın beyninə nədənsə həmin bu dünənki olay gəlib girmişdi. Onun dili bir şey deyirdi, deyirdi “ğul huvalləhu əhəd”; ürəyisə deyirdi: “tut nə olan şeydir ki, insan ona da tamarzı qalmaq istəmir, gör, bir tut da necə bahalanıb, camaat hansı pula bu tutu alsın, gərək nə qədər qazanasan ki, bir kilo tuta filan qədər pul verəsən”. Sözdə deyirdi: “fiddünya hasana”; içində isə deyirdi: “birdən Fərizə gəlməsə, gəlmədi, gəlmədi də, mən neyləyim, kimə güvənim, kimdən kömək alım”. Səcdəyə gedəndə təkrarlayırdı: “sübhanə rəbbiyəl”; beynindən isə keçirdi: “mənə pul verməkdən insanlar bezib, cibimdə də cəmi altı manat pul, özüm də heç kəsin üzünə baxa bilmirəm, camaat məni görüb

yolunu dəyişir, belə də iş olar". Deyirdi: "əleyhim ğəyri-l-məğzubi, əleyhim vələzzalin"; fikirləşirdi: "mənim rəsmlərim bəyənilməsə, rədd edilsə, onda fənadır işim, gərək o servizi də bu gün birdəfəlik tapşırım Fərizəyə". Deyirdi: "sübhanəllah, sübhanəllah, sübhanəllah"; düşünürdü: "sabaha heç nə tapmasam, gəlib bu həyətdə nəzir qutusunun yanında əyləşib dilənnəm, bəs birdən qovsalar, ya döysələr?!"

Tuncal həməncə fərqinə vardı ki, fikri namazla məşğul deyil, fikri dua sözlərinin yanında deyil və hardasa məişətin dişli çarxları arasında qalıb fırlanır; Allahla danışmaq əvəzinə özü ilə danışır. Bu, Tuncala pis təsir elədi. O, namaz qıla-qıla ibadətdən yayındığına görə, Allahdan yayındığına görə, namazda meditasiyanı bacarmadığına görə özünü suçlu bildi; bildi ki, günah işlədir, tamaşa yapır, inamın mahiyyətinə zidd gedir. Odur ki, durdu ayağa, araqçını başından götürdü, sombreronu keçirdi qafasına, tez canamazını büküb bağladı, aparıb yerinə qoydu və xəcalətli-xəcalətli məsciddən dəf olub getdi.

Murtuza Muxtarov küçəsinə çıxdı. Evləri boşaltmışdılar, amma sökmürdülər: ekskavatorlar hələ uzaqda işləyirdilər. Tuncalın kefi pozulmuşdu: o yerimirdi, çəkələklərini könülsüz sürüyürdü asfaltın üstü ilə. Köhnə kimsəsiz evlərin qarşısını reklam lövhələrilə örtüb onları türməyə salmışdılar, dustaq eləmişdilər və bu dustaqlar bilirdilər ki, ölümə məhkumdurlar. Reklam lövhələrinin arxasından küçənin hər iki tərəfinin xarabalığına çevrildiyi aydın se-

zilirdi: köçən köçmüşdü, apardığını aparmışdı, dağıtdığını dağıtmışdı.

Yerlər həmin yerlərdi, görünmürdü o adamlar.

Yerlər həmin yerlərdi, amma kor olub pəncərələr, lal olub qapılar, kar olub damlar.

Yerlər həmin yerlərdi, ancaq elə bil hamını basdırıblar.

Yerlər həmin yerlərdi, di gəl ki, qəhərlənilblər, doluxsunublar, qəribsəyiblər.

Yerlər həmin yerlərdi... bu dəfə peşman, qaşqabaqlı.

Ölüm hökmünün icrasını gözləyən kimsəsiz küçənin üstünə sakitlik çökmüşdü.

Tuncal istədi dizlərini vursun asfalta, əllərini göyə qaldırsın və məhz burda namaz qılsın, ağlasın, hönkürsün və namaz qılsın, çöməlib bu yerlərə səcdə eləsin, yəni ömründə eləmədiyini eləsin, ağı desin, sinə vursun, bu yerlərin təziyəsini saxlasın. Ancaq fikrindən vaz keçdi Tuncal: teatral davranış tərzindən onun zəhləsi gedirdi.

Yoluna davam elədi.

Tuncalın çəkəkləri asfaltın ağzını şapalaqlayıb günəşin və sükutun içi ilə rahat-rahət irəliləyirdi ki, reklam lövhələrinin arxasından tüklərini qabartmış iki xərnəzu pişik həyasız bir qiyyə ilə bir-birinin üstünə cumdu və gəlib düz Tuncalın ayaqları altında süpürrəşdi. Birinin ağappaq, yumşaq tükləri vardı, o birisini isə sanki elektrik stulunda oturdub dağlamışdılar və külrəngi tüklərini yandırır qaraltmışdılar. Elə qəribə çıxırışdı ki, sanki cəhənnəm şeytanlarının

səslərini çıxarırdılar. Tuncal nə qədər “pişt, pişt, pişt” dedisə də, onlar bir-birindən aralanmayıb daha xırıltılı, daha nifrinli miyovuldadılar, daha hikkəli miyovuldadılar və bir-birini daha qəddarcasına didməyə, boğmağa qalxışdılar.

Kimsəsiz küçədə pişiklərin tükləri pürüm-pürüm olub ətrafa yayılır, günəş şüalarının müşayiətilə əcaib-əcaib uçuşur. Onlarsa fasilə vermirlər, yorulmurlar, daha da sinirlənirlər, pəncələrini uzadıb yolurlar bir-birini; bir-birinə sarınıb fırlanırlar yerlərində...

Sonra küçəyə yenidən sakitlik çökür. Pişiklər səslərini kəsirlər. Arıq, qara, tükləri gönə dönmüş pişik dişlərilə ağ pişiyin boğazının altından tutub sıxır və göz qapaqlarını asta-asta bağlayıb açır: tərپənmirlər, yalnız quyruqlarını ritmik şəkildə qaldırıb asfalta çırpırlar.

Tuncal pişiklərin üstünə cumur. Pişiklər bir-birindən ayrılırlar: hirsli-hirsli Tuncala baxırlar. O, ayağını qaldırıb nədənsə məhz qara pişiyi təpikləmək istəyir. Sonra ehtiyatlanır, geri çəkilir; həndəvərinə göz gəzdirir, bir taxta parçası bulmağa çalışır. Əlinə müvafiq bir şey keçmir. Elə bu an görür ki, pişiklərin birinin boğazının altından qan loqquldayıb axır və asfaltın üstü ilə zoğ atıb gedir.

Xırda boz milçəklər havada inanılmaz trayektoriyalar cızıb rəqs eləyirlər.

Bu mənzərə Tuncala Luis Buniyel filmlərinin olağanüstü yuxu atmosferini xatırladır, neqativ yaşantıları gücləndirir, onun içində bir qorxu, bir təlaş cücərdir.

Tuncal aman vermir ki, bu təlaş böyüyüb onun yaşantılarını öldürsün: addımlarını yeyinlədir və Murtuza Muxtarov küçəsindən yolu üzüaşağı burulur.

Pişiklər arxada qalır.

Kamo küçəsini də tam boşaltmışdılar. Lakin bu məhəllədə xılxın binaların görüntüsünü reklam lövhələrilə örtməmişdilər. Evlərin gözlərini ovub yerə tökmüşdülər, qapıların dillərini kəşmişdilər, divarların dişlərini vurub sındırmışdılar, pərdələri pəncərələrdən qırıb atmışdılar. Haranı ki sökmüşdülər, uçurmuşdular, oradan acıqlı qaranlıq xəlvəti-xəlvəti boylanırdı bayıra.

Pərdələr yalnız insanlara lazım olur.

Sirləri, ayıbları gizlətmək mədəniyyətdə vacib sayılır.

Təbiət pərdələri sevmir. Orada utanılası heç nə yoxdur.

Toplum həmişə pərdələr toplumudur.

Mədəniyyət pərdələrdən başlayır.

Geyimin özü də pərdədir.

Pərdələr hər şeydən öncə təbiəti pərdəleyir.

Döngəyə çatmağa az qalmış Tuncal duydu ki, burnuna bozbaş iyi gəlir. Özü də bozbaş qoyun ətindən bişirmişdilər. Deməli, kimsə nədənsə hələ buralardan köçməmişdi; deməli, kimsə nədənsə hələ buralarda yaşayırdı. Küftənin, qurudulmuş nanənin və sarıkökün qoxusu dağılmışdı küçəyə. Mümkün ki, qazanın qapağını təzəcə açmışdılar və xörəyi çömçə ilə kasalara buğlana-buğlana çəkirdilər. Anası öldükdən sonra

Tuncal bozbaş yeməmişdi. Tamsındı. Acmışdı. Planlaşdırırdı ki, Fərizə ilə görüşünü bitirən kimi ucuz bir yer tapıb qarnını otarsın.

Tuncal dayandı, bozbaşın iyini tutub o yan-bu yana boylandı. Gözü aldı ki, arxa evlərin birində əyninə xırdaqüllü, qısaqol, bənövşəyi çit paltar geyinmiş ağsaç qoca bir qadın bozbaş kasasını ucuq pəncərəyə qoyub qaşıqlayır: iştahasız, könülsüz qaşıqlayır xörəyini; heç diqqət eləmir yediyinə; ancaq baxır, tərpnəmədən, kirpiklərini qırpmadan baxır uzaqlara. Birdən Tuncala elə gəldi ki, oradakı qadın anasıdır. Ürəyi çırpındı: istədi yüyürə qadına sarı, soruşa ondan ki, kimdir, niyə qalıb bu xarabalıqda, bu tozun-torpağın içində, niyə köçmür, dərdi nədir. Tuncal addımını qabağa atmışdı ki, ayağı kiçik bir çuxura düşdü: müvazinətini itirib səndirlədi. Az qalmışdı yıxılsın. Qamətini düzəldəndə baxdı ki, qadın pəncərədən yox olub gedib, bir alabaxta isə qanadlarını çırpa-çırpa səmaya qalxır və yalnız ağ pərdə qaranlığın önündə azacıq titrəyir.

Tuncalın fikirləri ilan dili kimi haçalandı: yəni bu doğrudanmı bir qarabasma, psixi bir sayrışma idi? Bəs bozbaş iyi? Ola bilərmə ki, ruhlar da tərək etmək istəməsin bu yerləri? Mistik zonamı burası? O, əməllicə ehtiyatlandı, hətta bir qədər xoflandı da. Ancaq tələsib getmədi: dərindən nəfəs aldı, toxladı və ətrafı müşahidə eləyə-eləyə gördü ki, qul-yabanı evlərdən, və bir də mümkün ki, pişiklərdən, siçovullardan, qumrulardan başqa heç kim yoxdur bu məkanda.

Gerçəkliyi irreallığa, yuxunu mistikaya, ölünü ruha çevirən qavrayışdır, beynin fikir fırtınasıdır.

Tuncal müdhiş xaraba səssizliyini dinlədi: bir hənirti gəlmirdi heç hardan. Hava dayanmışdı, məhəllənin səsi batmışdı. Ağ buludları sanki bir-bir göy üzünə yapışdırmışdılar: heç biri heç yana tərپənmirdi.

Qəfildən onun qulağı çaldı ki, kimsə yavaşca deyir: “Yox, yox, eləmə. Olmaz. İstəmirəm. Sənə dedim ki, eləmə. Eşitmirsən?”. Tuncal səs gələn tərəfə qanrıldı: iki köhnə, uçuq binanın arasında oğlan qızı divara dirəyib öpmək, ora-burasına toxunmaq üçün əlləşirdi. Yeniyetmə idilər: yuxarı sinif şagirdlərinə bənzəyirdilər. Oğlan barmaqlarını qızın saçlarına keçirib onun qafasını ovcunun içinə almışdı. Qız hərdən öpüşürdü oğlanla: sonra dodaqlarını ayırıb kənara söyləyirdi: “Gedək burdan. Bəsdı. Əlin dəyməsin mənə”. Oğlan təzədən cəhd eləyirdi qızı öpməyə və görünür, hər dəfə öz istəyinə çatmaq üçün qızın saçlarını xamçalayıb dartırdı; çünki qız daha sərt etiraz etməyə başlayırdı: “Neynirsən, neynirsən? Ağrıdır axı. Lap həddini aşdın. Burax məni, burax, yoxsa qışqıracağam”.

Tuncal vəziyyətin gərginləşdiyini görüncə şəhadət və baş barmaqlarını kəlbətin formasında tutub dodaqlarına apardı, dilini azacıq içəri qatlayıb öpüşənləri fitə basdı: kiçik fasilələrlə üç dəfə fit verdi. Yeniyetmələr duruxdular, bir anlığa utanıb özlərini itirdilər, səksəkəli-səksəkəli o yan-bu yana boylandılar, fit gələn yeri aşkarlaya bilmədilər; sonra oğlan qı-

zın əlindən möhkəm-möhkəm yapışıb onu sanki quyu dibindən çıxarırmış kimi öz arxasınca çəkdi. Onlar hövlnak yüyürüb Tuncalın gözlərini tərək etdilər.

Tuncal gülümsündü və Kamo ilə üzü aşağı gillənə-gillənə, yəni təkər kimi özünü sərbəst buraxıb getdi və haylı-küylü Şıxəli Qurbanov küçəsinə döndü. İri avtobuslar, müxtəlif markalı minik maşınları yavaş hərəkət etsələr də, bir-birlərini hikkəylə bərkdən siq-nallayırdılar.

Camaat Firon ehramlarının qara böcəkləri qismində ard-arda düzülüb “Layf” marketinə sarı yol almışdı: bu adamların hamısı olmasa da, çoxusu məhz oranı hədəfləmişdi. Tuncal birinci onu elədi ki, saati soruşdu: eynəkli, arıq bir qız, – “üçə iyirmi dəqiqə işliyin”, – dedi.

Zaman təzədən Tuncal üçün zəncirləndi.

Hələ vaxt vardı Fərizənin gəlməyinə.

Tuncal düz gedirdi Füzuli meydanının üstünə; aram-aram gedirdi, öz kefinə gedirdi və Füzuliyə çatmağa 200-250 addım qalırdı.

Onun beynindəki fikirlər qapalı otaqda vurnuxan siçanlar kimi qaçırdı: qaçıb-qaçıb gizlənirdi, sonra gizləndiyi yerdən çıxıb bir də qaçırdı:

...bura şıxəli qurbanov olmamışdan kimin adına idi xatırlamıram pis adamam bir kimsənin işinə yarımadım nə atama nə anama heç kimə huşumda deyil allah bilir qoymadım uşaqlar öpüşsün yolun o üzü dükan bu üzü dükan nə qazanırlar görəsən hər yerdə eyni şeylər eyni mallar yaddaşım lap korlanır daban

əllialtı nə götürüldülər ama alicənab küçədi bu küçə adam rahat-rahat keçir bu küçədən mənə həyatda rahatlığımı tapa bilmədim fərqi nə avakado banan kokos buna bax e bura lap afrika olub fərizə görəsən gec gələr ...

Füzulinin heykəlinə 100-150 addım qalırdı:

...günah özümdədi adi insan olmağa çalışmaq lazımdı ipliylim üzülür insanlar özlərinə oxşayanları sevirlər eyləsən tutiyə təlim adilik içində itəndə oyundan qurtulursan teatrdan qurtulursan özünü kiməsə göstərməkdən qurtulursan özünü kiməsə göstərmirsənsə teatr yoxdur ama baxana başa salmaq olmur ki mənə baxma min dollara da saat olar camaatsa oyun axtarır saat-saat oyunu kimdə daha bahalıdır ilk öpüş adamı qaldırır eh mən nə bilim hara qorxursan yıxılmağa ama öpürsən qorxursan səni görərlər ama öpürsən utanırsan ama öpürsən gözəldi ilk öpüş adi insanlar ən xoşbəxt adamlardı pah o saatın qiyməti 25 min dollardı ki o saatı almırlar ki saatı öyrənsinlər alırlar ki öyünsünlər fərqlənsinlər alırlar ki göstərsinlər yalandı hamısı yalandı heç kim adi olmaq haqda düşünmür hamı fərqli olmaq haqqında düşünür ...

Füzuli meydanına təqribən 80-100 addım qalırdı:

...nahaq fit verdim bəlkə sevincimdən fit çaldım onları mən özümçün yox o dahi əclaf üçün yaşamışam pişiklərin xofu var əməllicə nə həvəslə ölərdim notarius o həmişə bu küçədədi bura ictimai ölüxanadır sən ölməmişdən notariusda ölürsən səni kağıza köçürürlər insanlar sənədləşir cəmiyyət kağızları

insanlardan üstün sayır oğlanın hərəkətinə acığım tutdu güc hesabına kimisə öpmək nə demək bu da elə zorlamaq kimi bir şeydi o pişiklər necə də mənə pis təsir elədilər haradan çıxdı onlar bütün içimi qarışdırdılar elə bil məni gözləyirdilər ki ayaqlarımın altına atılsınlar elə bil hər şey məni oralardan tələsik uzaqlaşdırmaq üçün qurulmuşdu hövlləndim birdən birə özü də gün işığında sonra deyirlər paralel dünya cəfəngiyatdır mən fərizəni də itirdim adamam bəyəm dahi olmurlar dahilik statusdur bəxş edilir ya da tanrı payıdır fitə basdım dahiliyi də qadın kimdi pəncərədə quru nanənin ətri ki yalan deyildi lap anama oxşayırdı bəs o alabaxtanı kim buraxdı havaya ağıma min cür fikir gəlir mən sevmirəm göyərçinləri o qədər yeyirlər ki görməmişcəsinə yeyirlər yaman qarınqulu olur bu göyərçinlər...

Füzulinin heykəlinə təqribən 15-20 addım qalırdı:

...indi gərək mobil telefon kimi çalışsan mobil telefon kimi ayıq olasan cəhd eləyəsən ki səni söndürməsinlər söndürülüb yaşayan adamlar sən lazımsızsan səni axtarmırlar əgər batareya yatıbsa səni unudurlar nə qəşəng qızdı hayıf mənim kökdə olan dərviş hm utan öl də pişiyin boğazından fısqıran qan hələ də gözümün önündən getmir uşaqlıqdan deyirdilər ki sən başqalarına oxşamırsan deyirdilər ki çox ağıllısan çox gözəl danışırsan onda evimi yırıblar mənim ilahi məni qocaltma bu kişinin təqsiri nədir yəqin hamı bezib ondan bezməyib neyləyəcəklər bu üfunətə tablamaq olar insan qocaldıqca ümid daha

sürətlə öləziyir mən qocalmaq istəmirəm fərizə də yorulub məndən yorulub mən yordum onu ama üzümə demir telefonun nömrəsini dəyişdiyini də demir olsun ki mənə görə dəyişdirib telefonunu məni azdırır ama düz eləyir yaşamaq üçün gərək dəyişəsən hər an dəyişəsən nə varsa hamısını dəyişəsən ya da yox ya da keçmir sufi ol axmaq fikirdir bir zamanı başqa zamanda əkəndə heç nə bitmir o məsciddəkilər mənə niyə elə baxırdılar əynim başım çaşdırmışdı onları saçımdan saqqalımdan hürkdülər müsəlman qardaşlarım heç cür tanıya bilmədilər ki mən kiməm mənim kimi adam tipi onların anlayışında yoxdur olmamalıdır onlara görə nə qədər məşin var e bu küçədə hamı çörək istəyir ora qaçır bura qaçır doymur yenə istəyir hamı mahnı istəyir rəqs istəyir seks istəyir keks istəyir mən qocalmaq istəmirəm yəni heç nə istəmirəm yəni yaşamaq istəmirəm vallah istəyirəm hər şey istəyirəm aldadıram özümü ki heç nə istəmirəm istəsən də verən kimdi ki sufi ol həqiqisindən bu da həqiqi sufi həqiqimi...

Tuncal fikirlərinə dolaşa-dolaşa, fikirləri ona sarılsarıla ayıldı ki, düz Füzulinin heykəlinin qarşısında dayanıb və Fərizə də təəssüf ki, yoxdur.

Üç addım da atsaydı, Füzulini qucaqlaya bilərdi: amma arada səkkiz fəvvarəli bir çarhovuz vardı və bu Tuncalın Füzuliyə maksimal yanaşmasına əngəl törədirdi.

Milli Teatrın küsüb ona arxasını çevirmiş qamətli Füzuli şam kimi qəmgin və romantik idi, dalğın-dal-

ğın modern dizaynly parka baxırdı, sanki maqnoliyaların ətrinə öyrəşmək istəyirdi: başındakı araqçını, bir də əbasının çiyinlərini qarğalar və göyərçinlər bulamışdılar, orasına-burasına əhəng yaxmışdılar. Nədənsə Tuncal lap uşaqlıqdan Füzulini dilənçi bilmişdi, daha doğrusu, şair-dilənçi kimi qavramışdı onu. Füzulinin adı gələndə o, həmişə birinci doqquz axça məsələsini xatırlayırdı. Tuncalın özü də doqquz axçadan ötrü kimə desən müraciət eləyirdi. Mahiyyət dəyişməmişdi: çox-çox əsrlər bundan öncə olduğu kimi fikir işçisi, ruhsal adam yenə də dünyanı dilənçi gözlərilə görürdü, olayları dilənçi fəlsəfəsilə çözürdü, müqavimətsizlik taktikası seçirdi, aqibətilə barışib hər şeyə qane olmaq, taleyə, yəni zülmə, zorakılığa boyun əymək, permanent şükür içində bulunub yaşamaq üslubuna üstünlük verirdi. Əgər insan taleyin diktəsi ilə yaşayarsa, deməli, tale diktatordur, zülmkardır, zorakıdır. Əgər tale diktatordursa, deməli, insanı özü istədiyi kimi yaşamağa qoymur. Onda insan taledən qorxub geri çəkilib, deyir, mən heç-zad eləmirəm, heç-zad istəmirəm, sənə qoşulub axıram, təki məni incitmə. Tale insanı incitməsə, insan tale yaşadığını bilməyəcək. Qəribədir, azərbaycanlıların hamısı Füzuliyə refleksiya eləyir: onlar Füzulidə rahatlanırlar, Füzulidə əriyirlər, Allahı sevirilər, taleyə ram olurlar, ama Nəsimidən xoflanırlar. Nəsimiyə heç yer də tapa bilmədilər Bakıda; heykəlini demontaj eləyib apardılar. Görəsən, heykəllərə bəxt verilirmi? Bir kimsə ki, laməkandır, ona heykəl nə gərək? Əvvəli

necə, axırı da eləcə... Fiziki dünya ruhsal dünyanı güzgüləyir: yoxsa əksinə?

Nəsiminin ruhu onun heykəlini də rahat dayanmağa qoymadı.

Tuncal bir yerdə durmaqdan darıxdı və başladı saat əqrəbinin əksi istiqamətində Füzulinin ətrafına fırlanmağa:

nə ki din var təriqət var hamısı yoxsullara ünvanlanıb yenə həmin doqquz axça

Tuncalın fikirləri onun ayaqları ilə birgə hərlənir Füzulinin dövrəsində:

nə ki din və təriqət var hamısı kasıbları ovundurmaq məqsədi güdür din kasıbı susdurmaq üçündür

din əvvəlcə qılıncdır sonra qalxan

əvvəlcə qılıncdan qorxub qoyun olurlar sonra qalxanın altına girib gizləniirlər

Tuncal fikirlərilə birgə addımlayır:

din gözün görmək azadlığına pərdə çəkir

duaların hamısı kölə duasıdır

duaların hamısı yalvarışdır

o adam ki yalvarır kölədir

insan azadlıqdan qorxur

çünki azadlıq məsuliyyətdir

məsuliyyətin isə cəzası var

insan məsuliyyətdən qaçanda cəzadan qaçır

məsuliyyəti allahın boynuna qoyanda yaşamaq

asanlaşır

yəni ya qismət

yəni olar olar olmaz olmaz

yəni məsləhət allahındır istər belə yaradar istər elə
Tuncalın düşüncələri Füzulinin başına dolanır:
onun fikirləri heç vədə belə rahat bağlanmayıb bir-
birinə. Tuncal bunu duyur və addımladıqca işıqlanır:

kasıblıq bədbəxtlikdir

heç varlı olmaq da xoşbəxtlik demək deyil

bütün sənətkarların və dərvişlərin yolu dilənçilik-
dən keçir

o sənətçilər dövlətli olublar ki sultanı şahı öyüblər

vay o gündən öyəsən xoşa gəlməyəsən

ləyaqətini itirən sənətini də itirir

xəstə olmayan can da pulsuzluqdan ağrıyar

can ağrıyorsa dində sığınacaq tapır

pulsuz yaşamaq əziyyətdir

əziyyəti allahdan biləndə hirs soyuyur

səbəbkar allahdırsa hamı günahsızdır

din ziddiyyətləri minimallaşdırıb köləliyin harmo-
niyasını axtarır

sənət bunun əksini eləyir ziddiyyətləri kəskinləş-
dirib azadlığın harmoniyasını üsyanlarda axtarır

mən hərdən fərizə kimi fikirləşirəm lap şünas ol-
muşam

din allahdandır sənət iblisdən

sənət dinin demokratik formasıdır

kasıbların tiryəki dindir

xalq həmişə kasıbdır

varlı kasıbın nəfsindən qorxur

dinlərin hamısı insan nəfsilə mübarizə aparır

nəfs öləndə yaşamağın dadı qaçır

varlıların hamısını öldürsən də kasıb kasıblığından qurtulmayacaq

fərizə gecikir yəqin tıxacda ilişib günorta tıxaclar dəhşət olur

mən gör neçə vaxtdır maşına avtobusa minmirəm
ancaq metro kasıb malı o da bahalaşsa

eh hər il bahalanma gözlənilir hər il eyni söhbətlər
hər il də camaat eyni cür deyir

Tuncal döndü və saat əqrəbi istiqamətində getdi: Milli Teatrın afişləri ona yaman qəşəng göründü. Ömründə heç bir zaman teatr qapılarından içəri girməmişdi. Buna heç heyifsilənmirdi də. Deyirdi ki, əgər yaxşı tamaşa olsa, mən bu haqda mütləq eşidəcəyəm. Əgər eşitmirəmsə, deməli, yaxşı tamaşa yoxdur. Ondan soruşanda ki, yaxşı tamaşa nədir, söyləyirdi ki, mənimplə danışan tamaşa, mənə dərdimi və dərdini danışan tamaşa:

günün yarısından çoxu keçdi mənsə səhər içdiyim
acı çayın üstündəyəm

füzulinin başına fırlana-fırlana dəyəcəyəm yerə

mən tuta bilmirəm ki xalq nə istəyir

ama xalqın özü yüz faiz bilir nə istəyir

xalq istəyəni tanrı istəyir

xalq həmişə doymaq istəyir heç vaxt da doymur

doyanda əyləncə istəyir ona görə istəyir ki əylənmək
rəsmən tənbəllik eləməkdir

xalq nə bilir şaqalın rəsmləri niyə o cürdür

daha xalq ölüb millət ölüb əvəzində boz kütlə yaşayır
idarə olunan boz kütlə

xalq yalnız addır millət də addır millətlər qurtarıblar xalqlar qurtarıblar passionar enerji də getdikcə zəifləyib-zəifləyib sönür

onun bunun üstünə qısqırdılan kütlə kor kütlə dəli kütlə seçici kütləsi yoxam da fərizənin belə yubanmasına indi hər şeydir kütlə mən kütlə görəndə özümü asmaq istəyirəm

Tuncalın fikirləri onun başından çıxıb bədənilə axır aşağı, balaqlarından çıxıb düşür Füzulinin qarşısına:

mən kütləyə nəsə sırmalıyam fərizə sıriyacaq o bəcarır

xalq millət siyasi oyunun kartlarıdır biri kraldır o biri valet

orta çağların müsəlman dünyasında millətlər heç yox idi itmişdi millətlər onda

islam millətlərin hamısının hüquqlarını bərabərləşdirib hamını müsəlman eləmişdi

romada hamı romalı sayılırdı bir zamanlar

sonra ruslar hamını sovet elədi

imperiyalar millətləri qazanda elə qarışdırır ki heç kim özünü tanıya bilmir

kürəsəlləşmə imperiyalardan sonrakı imperiyadır millətlər özünü tanımağa başlayanda imperiyalar dağılır

bircə tez gəlsəydi fərizə

xalq millət imperiya bunlar hardan gəlib girdi ağılıma tülkü siyasilər pis aktyorlar ağızını açmamışdan bilirsən ki nə deyəcək

bu nə tamaşadır belə şorgöz deputat komediyadır
ki bizimkilər gülməlini seçir bir də ağlamalını
azərbaycanlılar dramı sevmir onlar sevmir beyin-
lərini çətinə salmağı
pul çox olanda torpağa basdırırlar torpaqda pul
cücərmir çürüyür
nə qədər bekar gəzir nə qədər bekar əyləşib bu
meydanda
yorulmuşam
əvvəlcə gözlər yorulur
ona görə yorulan adam birinci yatmaq istəyir
ayaqlarımdan elə bil daş asılıb
insan aclıqdan daha çox yorulur nəinki işləməkdən
fərizə məndən qırılsa, gərək intihar barədə düşü-
nüm özü də aktiv düşünüm
səbir elə
nə vaxta kimi
indi saytlarda uşaqların intiharından çox yazırlar
onları seksual basqılar intihara sürükləyir qalan nə
varsa bəhanədir
ya seksual qəzəbdir ya seksual utanç
valideynləri uşağın təsəvvüründə mələkdirlər ora-
da onlar sekslə məşğul olurlar hətta seksin nə oldu-
ğunu bilmirlər
ata ilə ananın seksual aktına uşaq qəzəblə yanaşır
qısqançlıqla yanaşır
öz seksinə utancla
uşaqların və yeniyetmələrin intiharı buradan cü-
cərir

aclıq ucbatından heç kim intihar eləmir
prinsipə görə intihar eləyənlər olur
tərslikdən intihar eləyənlər olur
cəzalanmadan qorxub intihar eləyənlər olur
uşaqların intiharı onların dəcəlliyyənin bir variantıdır
onlar dərk eləmədən intihar eləyənlər
onlar intiharla zarafat eləyənlər
onlar ölümü görmədən intihar eləyənlər
elə bilirlər bu da bir oyundur
elə bilirlər intihardan sonra qayıdacaqlar
uşaqların intiharında ərköyünlük var çiyin atmaq
ədası var bir üzrxahlıq var

yetimlər intihar eləməzlər yetimxana uşaqları öz-
lərini öldürməzlər çünki ölümdən ağahdırlar bilirlər
ki ölüm zarafat götürmür onlar hamıdan qorxurlar
ama heç kəsi də sayə salmırlar

birdən fərizə gəlmədi

onda mən özüm intihara yaxınlaşacağam

böyüklər intihar eləyəndə ölümü gözlərinin qarşı-
sına gətirib intihar eləyənlər

bilirlər ki bir də buraya gəlməyəcəklər

adam qorxulardan qurtulanda intihar eləyir

Tuncal bir də döndü və yenə də saat əqrəbinin əksi
istiqlamətində addımladı; ancaq bu dəfə narahat-nara-
hat addımladı, dəqiqəbir maşın yoluna boylana-boy-
lana addımladı. Maşınlar Füzulinin heykəlinin qarşı-
sından sel kimi axırdılar: bir qisim maşın burulub üzü
yuxarı qalxırdı, bir qisim maşın da qıjldayıb Heydər

Əliyev sarayına tərəf gedirdi. Tuncalın beynində isə vaxtın çoxluğundan fikirlər soxulcanlar kimi gəzişirdi:

kim nə qədər dözür

öz ərizəsilə heç kəs dünyaya gəlmir heç kəs də öz ərizəsilə getmir bu dünyadan

səni dünyaya gətirirlər

bu artıq zordur məcburiyyətdir

yaşamalısən hökmü demokratiyanın qanunlarını pozur

intihar demokratiyanın varlığını sübut eləyən son şansıdır

intihar könüllü seçimdir

insan yaşamaq istəyə-istəyə intihar eləyirsə bu üsandır

insan yaşamaq istəməyib intihar eləyirsə bu azadlıqdır qurtuluşdur

dözmək mümkün olmayanda adam intihar eləyir düz fikir deyil

adam dözmək istəməyəndə intihar eləyir

dəlilər nədən dəli olduqlarını heç vədə söyləyə bilməyəcəklər

intihar etmiş insanlar da heç vədə deməyəcəklər nədən intihar eləyiblər

intihar eləmək üçün gərək içində filosof olasan

lomonosov universitetinin fəlsəfə fakültəsinin tələbələrinin əksəriyyəti sonuncu kursa yetişəndə özlərini pəncərədən atıb öldürürdülər

heç kim də bilmirdi niyə

ona görə oranı bağladılar indi heç bilmirəm açıqlar ya yox

olum deyən adam dözmür
ölüm deyən adam dözmür
özünün bütün variantlarında həyat dözülməzdir
çünki sən sonu bəlli təkrarları təkrar eləyirsən qoyun
olursan qoyun gövşəyir sən danışırsan gəvəzə-gəvəzə
qoyun bezmir sən bezirsən
bezib yaşamaq da yaşamaqımı
insan intihar eləyəndə həyat təəccüblənir daha
əvvəlki kimi əmin olmur ki alternativsizdir
deyirlər ki kim intihar eləyirsə psixi xəstədir
inanmıram
ən möhkəm adamlar ən iradəli adamlar ən ağıllı
adamlar intihar eləyir
absurdla üzləşib intihar eləyir absurdu anlayıb in-
tihar eləyir
anlayır ki, həyat təkqarıya oynanılan futbol oyu-
nudur
bu qapı da ölüm qapısıdır
dayanmaq da yoxdur geriye dönüş də yoxdur
sən elə hey gedirsən fırlana-fırlana gedirsən fırla-
nıb gedirsən qarıya çatınca gedirsən
oturub ya da işləyib ya da yatıb ya da gəzib ölü-
mü gözləmək o deməkdir ki insana seçmək hüququ
verilməyib
yəni heç hoppanıb-düşmə şah sultan gəda alim
nökər prezident kölə hamısı sonucda bir yerə gedir
həyat fərqli qoyur, ölüm yox
ölüm həyatdan daha çox demokratdır

intihar eləyən insan həyatı vecinə almayıb onu ələ salır həyata gülür həyatın kürəyini yerə vurur həyatı çaşdırır həyatın özünə inamını sıfıra endirir

intihar eləyəndə insan həyatdan da üstün olur
ölümdən də

yaxşısı budur düşünməyəsən

olmayan xoşbəxtliyi axtarıb yaşayasan hamı kimi

ölüm gələr ölərik

Tuncal ayaq saxladı, yanından keçən yaşlı bir kişidən saati soruşdu: eşitdi ki, dördə qalıb. Kişi dəqiq demədi nə qədər: tənbəllik elədi. Tuncal gözlərini zillədi maşınların sürətlə hərələnən təkərlərinə. Şıxəli Qurbanov küçəsilə “Azərbaycan” prospekti burada bir-birinə qovuşurdu. O acmışdı, yorulmuşdu; Fərizənin gecikməsi isə ovqatını korlamışdı.

Elə bu vaxt bir ağ “Opel” dayanacaqda mürgüləyən badımcanı rəngli keblərin qarşısında əyləci basıb saxladı. Tuncal gözücu baxdı ki, görsün bu yaraşlıq “Opel”dən kim düşəcək, gördü ki, düşən Fərizədir. Gözlərinə inanmadı. Əyninə sap-sarı, yüngül, saya sarafan geyinmişdi; sarımtıl hündür sabolarının pəncə qayıqları isə qızılıya çalırdı: boğazına giləs tumları boyda dənələri olan şabalıdı bir hind həmayili taxmışdı, biləyində iri dənəli kəhrəba bilərzik işıldayırdı, çiyindənən isə “Hobo bəq” tipində kəhrəba rəngli bir çanta asılmışdı. Fərizə uçaqdan təzəcə enib Füzuli meydanına gətirilmiş avropalı qadına bənzəyirdi: çox şıq və eleqant görünürdü.

Fərizə əyilib “Opel”in pəncərəsindən şoferlə nəşə pıçıldırdı və maşının qapısını ustufca örtüb Füzulinin heykəlinə doğru addımladı. Tuncal yerişinə haram qatmadı, fəvvarələrin qarşısında narahat-narahat o tərəf-bu tərəfə boylanan Fərizəyə birayaq-birayaq arxadan yaxınlaşdı. İncik, küsülü adamlar kimi kobudcasına və ərkyana danışdı, bir Bakı qədəşi ədası ilə dedi; hərçənd onun bu dedisində bir zarafatlaşmaq meyli də vardı:

– Nə olub, itmişən? Ərşə çəkilmisən, nədir? Tapmaq olmur səni. Adam qaçanda xəbər eləyər də.

Fərizə Tuncalın səsini tanıdı, anındaca çevrilib onun üzünə işıqlı bir təbəssümlə gülümsündü:

– Hə, salam, necəsən?

Ancaq nə bu ona, nə də o buna əl uzatdı. Tuncal uzun-uzadı Fərizənin gözlərinin içinə baxdı, harasa getdi – qayıtdı və narazı-narazı dilləndi:

– Niyə ki, yaxşıyam, sən soruşanı! Dünənə nisbətən bugün yaxşıyam: bir il bundan əvvələ nisbətən bugün pisəm. Ama görürəm, sən türklər demişkən, qayət iyisən, – və kinayə ilə sakitcənə əlavə etdi, – “Opel” gəzdirir səni.

Fərizə duydu ki, Tuncal yorğun və qayğılıdır, və hətta özü istəmədən belə kobuddur: odur ki, təbəssümünü çöhrəsindən yığışdırdı, işgüzarcasına lakonik və konkret dedi:

– Bilirsən, mən ərə gedirəm.

Tuncalın ürəyi qəfil sıxıldı, lakin o bu xəbərə tamamilə biganə olduğunu həməncə göstərməyi bacardı və sözünü şəbədə vedrəsinə salıb yaxaladı:

– Gözün aydın.

Fərizə Tuncalın ironiyasını qulaqardına vurdu:

– Əgər bilsən, kimə?

– Bilmirəm, bilmək də istəmirəm.

– Yenə də olsun?

– Yəqin ki, kilimçiyə.

– Çox yuxarıdan getdin.

– Onda dalandara, ya da zibilçiyə.

Fərizə Tuncalın təklif elədiyi “əlini mənə bəstərəcik”, başqa sözlə, “gəl barışaq” deyişməsinin içinə girdi:

– Yox bir çəkməçiyə, tapmadın: bir də bəxtini sına.

– Falçılığı öyrənməmişəm.

– Hələ gec deyil: nə yaşın var ki, öyrənərsən.

Fərizə düşünür ki, Tuncal eynən həmənki Tuncaldır və heç fikirləşmir ki, onun hər məqamda improvizə eləyib yaşamaq həvəsi artıq çoxdan ölüb. Tuncal söhbətin istiqamətindən tıncıxır, darıxır, bezir; çünki Fərizənin ərə getmək xəbəri, əslində, onu çaşdırıb, acıqlandırır:

– Nə istəyirsən məndən?

– Mən? Əcəb adamsan. – Fərizə məəttəl-məəttəl çiyinlərini çəkir. – Bəyəm mənə sən çağırمامısan bura?

– Sən azad adamsan. Bura gəlmisənsə, deməli, istəyib gəlmisən. Ancaq təsəvvür eləmirəm ki, sənəin ərə getməyinin mənə dəxli var, ələlxüsus, kimə ərə getməyinin mənə dəxli var. – Tuncal əməllicə uşaqlaşır: hiss olunur ki, tənhalıq ona diz çökdürür: – Yox, dəxli var, var dəxli: bu mənəi qıcıqlandırır, özümdən

çıxarır. Axı nə üçün? Heç olmasa, həmin gün mənə deyəydin ki, daha qayıtmayacaqsan.

Fərizə ehmalca Tuncalın qolundan tutur; onlar asta-asta saat əqrəbinin əksi istiqamətində Füzulinin başına hərlənməyə başlayırlar:

– Desəydim, nəsə dəyişəcəkdi bəyəm?

– Heç nə: sadəcə, sən mənimlə reallıq arasında son körpü idin və sən bunu əla bilirdin. Bilirdin ki, sən gedən kimi mən batacağam.

– Onu düz deyirsən. Ama mən də dayə deyiləm. Sən də, maşallah, batmırsan. Ən zəhləm gedən şeydi dayə olmaq və mən dünyanın ən əclaf dayəsiyəm. Kimə dayə oluramsa, – əsəbi-əsəbi danışır, – onların axırına çıxıram. Mən oğluma baxa bilmədim. Oğlum mənim ucbatımdan öldü. Anamın gözü həmişə məni axtarır. Onun yanında yoxam deyə anam hər gün özgülərindən nəsə təvəqqe eləyir. Anam mənə görə bədbəxt ana olub. Sənisə atıb qaçdım. Mənə artıq yük lazım deyil. Çünki öz yükümü çəkə bilmirəm. İstəyirəm ayrı cür olum, ama bacarmıram. Bacarmıram. Gedirəm anamın yanına, dilxor oluram, özümü bədbəxt hiss eləyirəm. Gəlirəm sənin yanına, səndə özümü görürəm, səndə növbəti bədbəxti görürəm. Mən bədbəxt olmaq istəmirəm. Bəsdİ. Mən ölən günəcən xoşbəxt yaşamaq istəyirəm, – öz ciddiliyinə ironik bir münasibətlə, – tanış ol: mən cırcırma xanımam; harada yay olursa, ora uçuram.

– İndi yay hardadır?

- Polşada.
- Nə danışırsan?
- Həqiqi sözümdü. “Opel”i ki özün gördün.
- Bu yayı sənin üçün kim düzəldir belə?
- Polşa səfirliyinin mədəniyyət attaşesi Veslav Jaba.
- Əh, de mən ölüm?

Elə bu an Fərizənin mobil telefonu qəribə bir gurultulu fıstırıqla sahibəsini aradı. Fərizə əlini Tuncalın qolundan hövlnak çəkdi, telefonunu modern dəbli “Hobo bəq” tipli çantasından götürdü, əvvəlcə istədi mexaniki şəkildə onu qapada: amma nömrəni tanıdı və telefonu tələsik açıb ingiliscə nələrisə becid-becid dedi. Tuncal bu qısa söhbətdən yalnız “uan auərs leytə” ifadəsinin mənasını anladı və başa düşdü ki, Fərizə ilə görüşü limitlidir: ona cəmi bir saat vaxt ayrılmışdı müsaidə üçün. Tuncal bir az da dilxor oldu: bu maşın, bu bahalı telefon, bu polyak adaxlı Fərizəni ona qarşı yabançılaşdırmışdı, onların ümumi maraqlarının qalmadığı faktını daha bariz şəkildə ortaya qoymuşdu. Fərizə telefonunu söndürüb çantasına atdığı an Tuncal belə bir fikir söylədi, təsadüfən söyləmədi, bilərəkdən söylədi:

– Altı aydan bir türmədə yatanlara qohumları ilə, mən nə bilim, daha hansı tanışları ilə, limitli görüş vaxtı ayrılır. Mən indi fərqundəyəm ki, onlara oxşayıram.

– Ama mən heç nəyin fərqundə deyiləm. – Fərizənin davranışında biznes-ledi tipajının cizgiləri əmələ gəlmişdi: çox sərbəst davranırdı, ədaləri daha qrafik

olmuşdu. O, zarafatlaşa bilərdi, kinayə ilə söz deyə bilərdi, gülə bilərdi: lirikanın və fəlsəfənin qapılarını isə birdəfəlik qıfıllamışdı. Bu səbəbdən Fərizə macal vermədi ki, Tuncal məsələni gəlişdirsən, onu söhbət, mübahisə müstəvisinə çıxarsın, öz azadlıq ideyaları ilə paylaşsın. – Qulaq as, mən fərqindəyəm ki, Veslav məni bir həftədən sonra öz arvadı kimi Polşaya aparmaq istəyir. Mən fərqindəyəm ki, bu mənim üçün əla şansıdır. Veslav saat beş tamamda sürücünü mənim arxamca göndərəcək: deməli, bizim bir saat 15 dəqiqə vaxtımız var. – O, mobil telefonunu çiyindənən salladığı meşin çantadan götürüb saata baxır. – Daha dəqiq desəm, bir saat 13 dəqiqə vaxtımız var. Bu azərbaycanlılar heç cür konkretliyə alışa bilmir də.

Tuncalın birinci ağına bu gəldi ki, üzünü çevirib sağollaşmadan getsin. Lakin Fərizənin əlini yenidən öz qolunda hiss etdi və mülayimcəsinə dedi:

– Fərizə, bax, burda, “Azərbaycan” prospektində türklərin bir kafesi var: gedək, orda bir şeylər yeyək. Səhərdən mənim dilimə heç nə dəyməyib.

– Etirazım yoxdu, ama mən toxam, bir kofe içərəm, vəssalam. Günorta Veslavla nahar eləmişəm.

Onlar mehriban ər-arvad kimi yeraltı keçidə enib “Azərbaycan” prospektinin “Şahmat klubu” adı ilə məşhurlaşmış səkisinə çıxdılar. Bir tin o yana türk kafesi idi. Yolboyu nə Fərizə dindi, nə də Tuncal. Görünürdü ki, qol-qola verib birgə gəzmək onların könlüncədir. Bu məqamda doğmalığı duyğusu Tuncalın içindən köpüklənib daşırdı: Tuncal yamanca

qərib səmişdi və istəyirdi başını Fərizənin çiyinə qoysun, əlini ovcuna alıb tumarlasın, öpsün: Tuncal əzizlənmək istəyirdi, ərköyünlük etmək istəyirdi. Fərizənin isə, sadəcə, Tuncalın nimdəşliyinə ürəyi acıyırdı. Tuncal indi zibil yeşiklərindən şüşə toplanan zavallılara oxşayırdı: saqqalı həddən ziyadə uzanmışdı, pırtlaşıq bir hala gəlmişdi, şlyapası sanki əsgiləşmişdi. Fərizənin yerinə hər hansı bir başqa qadın olsaydı, bəlkə də Tuncalın qoluna girməkdən, onu özününkü eləməkdən, onun pal-paltarından, geyim tərziindən utanardı, xəcalət çəkərdi. Fərizənin isə bu, vecinə də deyildi. Fərizə bilirdi ki, Tuncal dünyanın ən səmimi adamıdır və heç vədə oynamır, heç nəyə can atmır, heç nə üçün çabalar yapmır. Bununla yanaşı, Fərizə onu da anlayırdı ki, Tuncalın rahatlığı pozulub; pozulub ki, Tuncal onu axtarıb tapıb; pozulub ki, bomjla Tuncal arasındakı avanqard fərqliliyi silinib. Fərizə tam əmin idi ki, Tuncal uşaq kimi bağlanıb ona və bir uşaq kimi ona ehtiyacı var.

Tuncal kafenin lay qara şüşə qapısını itələyib açdı: Fərizə ilə içəri daxil oldular. Sərin idi: kondisioner işləyirdi. Qara şüşə masaların dövrəsinə iki-iki ağ Vyana stulları qoyulmuşdu. Ətrafda bir kimsə gözə dəymirdi. Masalardan birinin arxasında əyləşdilər. Divarlardan Van Qoqun və Qogenin bir neçə tablusunun reproduksiyası asılmışdı. Dibçəkdə liliput yapon şamı samuray kimi dayanmışdı: üzünü qapıya çevirmişdilər. Qarson onlara həməncə yaxınlaşdı: hiss olunurdu ki, bekarçılıq, müştərisizlik bu adamı

təngə gətirib və Tuncalla Fərizə onun üçün xoş bir sürprizdir. Qarsonun gözləri bic-bic parıldayırdı: o, bir Fərizəyə baxırdı, bir də Tuncala; gördüyünə sanki inanmayıb bir də təzədən baxırdı. Sadəcə, qarson şıq geyimli Fərizəni dilənçi görkəmli Tuncala yaraşdırmırdı. Tuncal qarsonun çaşqınlığının səbəbini əlüstü anladı, ancaq üzə vurmayıb Fərizədən soruşdu:

– Yalnız kofe?

– Təbii, ama şəkərsiz, – Fərizə çantasını çiyindən çıxarıb stulun başından asır, üzünü qarsona tutaraq, – şəkər qatmayın: əvəzində mənə “Dav” şokoladı gətirərsiniz, – deyir.

– Mənə isə bir dənə qurabiyə, iki dilim türk paxlavası, bir fincan da çay. Oldumu?

– Oldu, bəy əfəndim, – deyər qarson mətbəx şirmasının arxasında gözdən itir.

Kafedə fon musiqisi kimi Kənan Doğulunun mahnıları səsləndirilirdi, özü də lap yavaşdan.

Tuncal kafenin harmoniyasına qatılmaq üçün stulda özünə ən rahat nöqtəni bulmağa çalışır, təəssüf ki, bula bilmir və pauzanı doldurmaq xatirinə danışır:

– Xoşuna gəldimi bura?

Fərizə haçandan-haçana, gözü yol çəkirmiş kimi lay şüşələr arxasından bayıra tamaşa eləyə-eləyə:

– Niyə ki, heç də pis deyil: oturmaq olar... sərindir... adam da yoxdur...

Pauza.

– Bayaقدan sənə deməmişəm, çox qəşəngsən.

– Təşəkkür. – Fərizə komplimenti soyuq qarşılıdır: bilir ki, bu, Tuncalın üslubuna yad bir şeydir və başa düşür ki, Tuncal bunu nədən deyir. – Aha, unuttum səndən soruşum, – Fərizə çiyinlik çantasına baxmadan orada eşələnir, dəvə şəkilli sarı siqaret qutusunu və alışqanını çıxarır, – mənə niyə evə dəvət eləmədin?

– Hara dəvət eləyəydim? Xiləyə? – Pauza onların söhbətindən çıxıb heç hayana getmir və ölü kimi yenə şişir. Bir qədərdən sonra Tuncal peşman-peşman deyir: – Axı mən indi orada yaşayıram. Bizi burdan köçürüblər. Sökəcəklər buraları: ama hələ ki sökməyə başlamayıblar.

– Nə üçün, – qutudan bir siqaret alıb qutunu şüşə masanın üstünə tullayır, alışqanı əlində oynadır, – məhz Xilədə?

– Hər halda mən hesab eləyirəm, – gülümsünür, sanki dirilir, – lap əsl köhnə bakılılar kimi hesab eləyirəm ki, ömrümün sonunacan da hesab eləyəcəyəm ki, Xilə Masazırdan yaxşıdır.

– Açıqı, mən heç anlamadım ki, – aşkar şəbədə ilə qımışır, – bakılılar Masazırdan niyə bu qədər qorxur? Masazır adı eşidəndə yazıqlar yer axtarırlar gizlənməyə?

– Bakılılar mərkəzdə yaşamağı sevirlər. Onlara elə gəlir ki, mərkəzdən bir az kənara çıxdın, Bakıdan çıxırsan. Bakılılar üçün hətta Yasamal da, Montin də, Bayıl da ucqardır, ikinci dərəcəli şəhərdir. Bakılılar üçün əsl şəhər İçərişəhər və ətrafıdır. Heç şübhəsiz, – elə bil ki, bütün dışarı dünyadan ayrılıb boşalmaq,

hər şeydən asudə olmaq istəyir və əyləşdiyi stula yayxanır, – şübhəsiz ki, burada şəhər folklorunun da rolu var. Masazır uzaq olduğu üçün bakılıları xofa salır, rütubət olduğu üçün bakılıları eyməndirir: bir də şəhər folklorunda Masazır mədəniyyətsiz, qaba davranışın simvolu kimi qavranılır.

– Heç olmasa özünə babat ev ala bildinmi? – Elə bu məqamda qarson əlində məcməyi geri qayıdır. Kofeni, nəlbəki içində gümüşü cağaradan görünən dilimlənmiş “Dav” şokoladını, çay fincanını, paxlava və qurabiyə nimçələrini masanın üstünə yığıb mürəxxəs olur. Fərizə kofeni özünə tərəf çəkib bir udum alır, Tuncal qurabiyəni götürür. Fərizə kofedən bir udum da alıb barmaqları arasında tutduğu siqareti alışıdırıb sümürür və əvvəlki sualına cavab gözləmədən soruşur: – Birdən-birə belə təcili məni bura çağırmağından xeyir ola?

Tuncal təzəcə dişlədiyi qurabiyəni sol əlinə verir, sağ əlilə cibindən fləşini çıxarıb masanın üstünə atır:

– Götür bu fləşi. “Qadın su ilə güzgü arasında” silsiləsindən işlədiyim 8 rəsmi faylları burdadır, – qurabiyədən bir dişləm alıb fincanı nəlbəkiddən ayırır, dodaqlarına yaxınlaşdırır, – baxarsan, – çay içə içə, – gör, bir maraqlanan-filan varmı, sən özünün xoşuna gəlirmi? Bəlkə bir sərgiyə-zada göndərmək fikrinə düşdün? Əgər bir müştəri tapılsa, bil ki, bütün şərtlərə razıyam.

– Olar, – siqaretini sümürə-sümürə fləşi çantasının iç ciblərindən birində gizlədir, – ama sən çox ümidlənmə. Özün bilirsən ki, bazar doludur və nə

istəyirsən, var. – Doğranmış şokolad kvadratlarından birini dilinin ucuna qoyur, sonra dilini içəri çəkir, kofesini dodaqlarına toxundurub tamsınır və həməncə siqaretini sümürür. – Bu silsiləni Moskva müasir sənət biyennalesinə, İstanbul biyennalesinə, Venesiya biyennalesinə göndərmək olar, – bir qədər artistik və aşırı işbaz adam kimi, – əlbəttə, göndərmək olar, – siqaretin külünü ədabaz-ədabaz bir barmağı ilə külqabıya çırpır, – ama mən bilmirəm, qəbul eləyəcəklər, ya yox.

– Fərizə, heç nədə israrlı deyiləm: sən məni tanıyırsan ki? – Paxlavanın birinci dilimini ağzına basıb yeyir. – Dinləyirsən məni, burda ol, burda, mənimlə ol, heç nə istəmirəm.

Fərizə başa düşür ki, o, nədən belə danışır və nəyə işarə vurur.

Əvəzində araya yenə pauza düşür: biraz var qovmuşdular.

Pauza söhbətin öldüyü anlarda düşür.

Fikir öləndə dialoqların yerinə pauza düşür.

Pauza ünsiyyətin iflicidir: ünsiyyətin tükənməsi barədə xəbərdarlıqdır; ünsiyyətsizliyə dözməkdir pauza.

Fərizə şokoladdan dişləyib kofesini içir, Tuncal paxlavanın ikinci dilimini yeyib qurtarır və bu adamlardan heç biri pauzanı aradan yığışdırmır. Pauza böyüyür, gəlib dam boyda olur.

Kafe Kənan Doğulunun təkrarlanan mahnısının nəqarətilə doludur: baş hərfi mən, baş hərfi mən.

Pauza təkcə sakitlik demək deyil.

Birinci Fərizə dözəmmir: kofedən bir udum alır, siqaretini külqabıya basıb söndürür və sanki danışmaq xatirinə danışır:

– Bu yaxınlarda feysbukda maraqlı bir statusla rastlaşdım: balaca bir yazıydı, ama çox orijinaldı, çox təsirli idi, haradasa yapon koanları üslubunda qurulmuşdu, – fincanı dodaqlarından ayırmayan Tuncalın gözlərinin içinə baxaraq, – həvəsin var qulaq asmağa?

– Niyə də yox. – Fincanı nəlbəkiyə qoyur: – Hərçənd sən düz tutmusan: bir an öncə mən burda deyildim, problemlərimin ardınca getmişdim. Sən dedin, mən də qayıtdım. Bilirsən, Fərizə, elə ki sabahı unuduram, hər şey normallaşır. Elə ki fikirləşirəm ki, sabah nə olacaq, içim rahatsızlaşır. Bugünsə mən heç istəmirəm ki, sən susasan. İstəmirəm ki, sabah olsun. İstəyirəm, bugün elə buradaca qalsın, heç yerə də tərpənməsin. Sənsə danışasan: danışdığının baş hərfi də mən olum. Danış, insan danışdığı qədər yaşayır.

– Və yaşadığı qədər danışır, öləncən danışır.

Tuncal azacıq qımışır:

– Əgər ölüm qorxusundan dili tutulmursa.

– Sən zarafatından qalma.

– Zarafat eləmirəm, əgər ölüm qəfil deyilsə, öz hədəfinə aram-aram yaxınlaşırsa, əksər adamlar buna tablanırlar, bundan xoflanırlar və onların dilləri tutulur.

– Dili tutulsa da, mütləq ürəyində dua edir. Dua etməksə yenə danışmaq deməkdir, Allahla danışmaq deməkdir.

- Onda danış görüm nə oxumusan feysbukda?
- Diqqətli ol; mətn cəmi bir neçə cümlədən ibarətdir.
- Sən hətta bunu əzbərləmişən də?
- Təsəvvür elə ki, əzbərləmişəm.
- Yazır...
- Kim?

– İmkan verəcəksən? Bəsdə də sözümü kəsdin, indi hər kimdisə yazır, sanki qarşısındakı sevgilisinə müraciətən yazır. Qulaq asırsan?

– Fikrim səndədir.

– Sevgilisinə müraciətən yazır: deyirsən ki, günəşi sevirən. Ama günəş istisində kölgəlik axtarırsan gizlənməyə. Deyirsən ki, küləyi sevirən. Ama külək əsəndə pencəyini düymələyib küləkdən qaçırsan. Deyirsən ki, yağışı sevirən. Ama yağış yağanda islanmaqdan qorxub çətir altında daldalanırsan. Deyirsən ki, məni sevirən. Mən sənə necə inanım? Gözəldi, hə? Çox dəqiqdi. Yaman təsirləndirir. Biz sevdiklərimizdən qaçıyıq. Biz sevdiklərimizdən yoruluruq. Nəyi sevirik, ən çox onlardan bezirik. Çünki bizim sevdiklərimiz həmişə nəyəsə iddialı olurlar. Bəlkə də biz onların iddialarından qaçıyıq?

Tuncal susur,

Tuncal susur,

Tuncal susur,

əllərini ağzının önündə qıfıllayıb Fərizənin gözlərinə baxır və handan-hana asta-asta pıçıldayır:

– Mən sənə səni sevirəm deməmişəm heç vaxt.

Fərizənin sifətinə bir isti gəlir, yanaqları allanır və o, tez özünə bəraət qazandıрмаğa çalışır:

– Yox, düz anlamadın məni. Burada mənim üçün məhz inam önəmlidir. Sevgidən öncə də, sonra da sonsuza qədər inam olanda sevgi olur. Əslində, sevgi elə inamdır. Hətta seks inamdır. İki nəfər bir-birinin qarşısında soyunub yatağa girirlərsə, deməli, bir-birinə inanırlar.

– Fahişələr heç kəsə inanmırlar, ancaq soyunurlar.

– Onlar soyunmurlar, onları pul soyundurur. Sən doğrudan başa düşmürsən, yoxsa mənə lağ eləyirsən?

Tuncal gözünü boş çay fincanından çəkmir, nəlbə-kini masanın üstündə o yan-bu yana fırladır:

– Əsla. Sən indi bir şeydən danışırsan, mənsə başqa şey fikirləşirəm.

– Nə fikirləşirsən?

– Fikirləşirəm ki, səni ağrıdan nəsə var. Sən bu görüşə təkcə mənə görə gəlməmişən, daha çox özünə görə gəlmisən.

– Sən haradasa haqlısan. Mən Polşaya getmək istəyirəm, həyatımı dəyişmək istəyirəm, ama mən heç cür Veslava öyrəşə bilmirəm: o özgəsidir, – sanki əsəbləri birdən-birə gərilir, – özgəsidir, özgəsidir mənim üçün. Mən onu sevə bilmirəm: o yaxşıdır, mənsə sevə bilmirəm; o mənim üçün hər şey eləyir, mənsə onu sevə bilmirəm, nə qədər səy eləyirəmsə, sevə bilmirəm. Sevə bilmədiyim üçün hirslənirəm, özümə nifrət eləyirəm. – Təzə bir siqaret götürüb alışıdır. – Burdakı pulsuzluq. Burdakı lazımsızlıq.

Veslav olmasa, mən batdım. Özünün də heç simicliyi yoxdur. Mənsə sevə bilmirəm, – susur və bir qədər daha hikkəli: – bilmirəm, bacarmıram, – siqaretin közünə baxa-baxa öz-özünə danışmış kimi, – sevə bilmirəm də...

– Ama səndən heç görünmür. – Tuncal gülümsündü. – Şəfəq saçırısan.

– Bu, Veslavın sevgisinin şəfəqidir, – siqareti sümürür, ağzından tüstü zolağı buraxaraq, – hər şeyi mənim üçün Polşadan məxsusi gətizdirir; kişi dəlicəsinə vurulub mənə: hətta ona desəm ki, sənə xəyanət eləyirəm, razılaşacaq.

– Yaman çəkirsən ha.

– Olanda olur, ovqatımdan asılıdır.

– Demək istəyirsən ki, mən dilxor elədim səni?

– Baxır buna hansı tərəfdən yanaşırsan. – Siqareti yarıya çatmamış külqabının dibinə sıxıb söndürür. – Mən keçmişdən məktublar alanda həmişə kövrəlirəm.

– Məni də keçmiş hesab eləyirsən?

– Təbii. Qalxaq?

Tuncal böyük həvəslə bir qurabiyə də yeyər. Ancaq özünü saxlayır, Fərizə heç nə demir, meşin çantasından on dollar çıxardır, çantasını çiyinə salır və ayağa durur. Qarson yaxınlaşır. Tuncal soruşur:

– Borcumuz nə qədərdir?

Qarson masanın üstündən fincan və nəlbəkini götürərək:

– Yeddi manat iyirmi səkkiz qəpik.

Fərizə on dolları qarsonun gətirdiyi şokolad nimçəsinin altına qoyur, Tuncalın qoluna girir. Onlar küçəyə çıxırlar. Hava bürküləşib, ya da Tuncala elə gəlir ki, hava bürküləşib. Bəlkə də kafenin sərinliyindən sonra bu Tuncala belə gəlir. Onlar yenidən Füzuli meydanına addımlayırlar: saat beşə yeddi dəqiqə qalır. Hər ikisi qəribə görünür: bir-birindən ayrı da qəribə görünürdülər; birlikdə isə lap qəribə görünürlər. Sarı paltarlı şıq geyimli arıq qadın və bomj kökündə başı şlyapalı, üzü saqqallı çəlimsiz oğlan. Baxanlar elə güman edir ki, xəstədirlər.

– Sən bir daha buralara dönməyəcəksən? – Tuncalın səsində bir ümitsizlik duyulur.

– Əvvəla, mən hələ getməyə tam qərar verməmişəm. İkincisi: mən bu ay gedib gələn ay qayıda bilərəm. Çünki Veslavin iş müddəti başa çatmayıb. Üçüncüsü: altı aydan sonra Veslav mütləq bir başqası ilə əvəzlənəcək. Ona görə mənim Bakıya tez-tez gəlməyim xam xəyaldı. Odur ki, hələ fikirləşirəm: fikirləşirəm ki, mənim getməyimə dəyər, ya dəyməz?

– Axmaqlama, əlbəttə ki, dəyər, bu, sənin şansındır. Qalib nə olacaq ki?

– Əgər getsəm, faktiki şəkildə anamı atıb getməliyəm.

– Niyə atırsan ki. Veslava de, ilkin ödəniş eləsin, sən də ananı apar qocalar evinə.

Onlar yeraltı keçidə çatırlar.

– Buralar çox gözəlləşib. – Fərizə mövzudan qaçmağa çalışır.

– Bakı tamam dəyişəcək, bir İçərişəhər qalacaq keçmişdən məktub kimi.

– Bax, bunu yaxşı dedin.

– Bunu mən deməmişəm, ya Anar deyib, ya Vaqif Səmədoğlu: dəqiq yadımda deyil.

Aşağı enirlər.

– Sən mütləq Polşaya getməlisən, Fərizə. Bəlkə mənim üçün də bir qapı açdı.

Fərizə azacıq qanrılıb Tuncala baxır, xəfifcə gülümsünür:

– Sən getdikcə daha çox bomj olursan. Gəl, Veslava deyim, sənə səfirlikdə yüngül bir iş tapsın.

Fərizə görür ki, dediyi Tuncalın xoşuna gəlmir; tələsik əlavə edir:

– Qorxma, bu sənin rəssamlığına mane olmaz. Bir də sən dolanmalısən, ya yox? Bir əyin-başına fikir ver... Mənim əvəzimə başqası olsaydı, utanardı səndən.

Onlar yeraltı keçidlə addımlayırlar.

– Diogeni xatırla, Sokratı, o ayaqyalın afinalını xatırla.

– Utanmaq adında şey səndə yoxdur ki? Gör, haralara gedib çıxırsan. Onlar tamam ayrı adamlar idilər və tamam ayrı bir dünyada yaşayırdılar.

– Mən özümü müqayisə eləmirəm, nümunələri tutuşdururam.

– Hər halda tarix səni ayaqyalın bakılı kimi tanımayacaq, əmin ol, yüz faiz.

– Bunun üçün gərəkdir ki, mənim əfsanəm yaran-sın. Bu gün isə əfsanələr yaranmır. Çünki hər bir insan öz gündəlik həyatından, yaşayışından bezib, yorulub və ona özgə birisinin əfsanəsi lazım deyil. Balaca uşaq idim, nənəm deyərdi ki, bir zamanlar gələcək, insanlar tovuzquşu kimi bəzənəcəklər, ama yaşamaqdan həzz almayacaqlar, heç nə bu insanları sevindirməyəcək. Qəribədir, onda mən buna inanmazdım.

– Sən özünü dahi bilirsən?

Sual qəfildir və Tuncal başa düşür ki, bu sual öz-özlüyündə istedadlı adama vurulan çəkcik kimi bir şeydir; başa düşür ki, afinalı yalınayaq danışıdırır Fərizəni. Tuncal inciyir.

Onlar yeraltı keçidin yolunu yarı eləyiblər.

Tuncal dala qalır.

Keçid xırda dükanlarla və adamlarla doludur: ona görə qoşa yerimək çətindir.

Fərizə cavabı gözləmir. Tuncal onun ardınca tələsir.

Hərdən dükan qapılarında dayanan oğlanlar Fərizəyə baxıb bir-birlərilə şit-şit zarafatlaşırlar.

Bura yaman bürküdür: kondensasiya pisdır; amma dükan işçiləri rahatca əyləşib çay içirlər.

Nəhayət ki, Tuncal Fərizənin qolundan yapışır. Birgə yeriylər. Tuncal deyir:

– Mən özümü dahi saymıram. Mən yalnız onu bilirəm ki, başqalarına oxşamıram.

– Başqalarına oxşamamaq hələ istedadlı olmaq da demək deyil. Götürək məni: hamı kimi olmasam da,

istedadım yoxdur. Ona görə Polşaya getmək alın yazımdır və mən...

Sözünü tamamlamır, məyuslaşır. Dinmirlər: onun bədəni buna, bunun da bədəni ona toxunur; ehtiras qı-ğılıcım-qığılıcım onların dərisini yandıрмаğa başlayır.

Yeraltı keçidlər şəhərin yoğun bağırıqlarıdır.

Tunel qurtarır. Füzulinin heykəlinin ətrafında hava oynaşır.

Limon rəngli "Audi" badımcan keblərin qarşısında qürrəli-qürrəli cənab Veslavin xanımını gözləyirdi.

Tuncal və Fərizə yubanmışdılar. Bir saat çoxdan ötmüşdü.

Füzulinin heykəlinin önündə onlar qabaq-qənşər dayandılar.

Tuncal dedi:

– Mənə əlli manat borc pul verərsən?

– Manat yox, dollar hə. – Fərizə "Hobo bəq" in içində eşələndi, portmanedən yüz dollar götürdü, onu Tuncala uzadaraq, – al, bu pulu, yüz dollardır, heç olmasa özünə xərclə, birtəhər dolan, ac qalma. Dahilərin dövrü bitdi, indi dahi kütlədir. Unut dahiliyi, həyatını yaşa. Qulaq asırsan mənə, – hövsələsizcəsinə, uşağa acıqlanmış kimi acıqlanır Tuncala, – sən düzələn deyilsən.

Tuncal pulu bir əlilə qatlayıb cibinə qoyur: aydın məsələdir ki, Fərizəni eşitmir, fikirləri buxarlanıb hərəyə uçub:

– Sağ ol.

Limon rəngli "audi" şoferinin əynində qara kostyum var, gözündə isə qara eynək.

– Mən daha gedirəm, maşın gəlib artıq. Di, sağ ol. Əgər yaxşı bir şey alınsa, sənə mütləq xəbər elə-yəcəyəm. – Fərizə əyilib Tuncalın boynundan öpür. – Özünü qoru. – Fərizə çönüb yubanmadan maşına tərəf addımlayır.

Qəfildən Tuncalın içindən bir cümlə qopdu; Tuncal həmin cümləni saxlayıb geri qaytarmaq istədi, ancaq cümlə çevik tərpənib özünü bayıra tulladı, qanadlanıb uçdu və Tuncal onun ardınca mat-mat baxdı.

Tuncal qızarmışdı, utanırdı: çünki demişdi, yox, deməmişdi, ağzından qaçırılmışdı ki, Fərizəni sevir.

Fərizə göz yaşlarında islanacaq qəhərini çölə qoymamaq üçün sağ əlinin baş və şəhadət barmaqları ilə burun pərələrini bərk-bərk sıxdı, yüyürüb maşının arxa oturacağında əyləşdi. Gün eynəyini götürüb taxdı və bir siqaret yandırdı. Maşın səssizcə yerindən tərpəndi və dairə vurub Şıxəli Qurbanov küçəsi ilə üzü yuxarı şütüdü.

Fərizə Tuncala heç əl də yellətmədi.

O da yaşlı bir söyüd ağacının altındakı skamyada kor-peşman əyləşdi və bildi ki, tamam tək, kimsəsiz qaldı bu dünyada. Bir xeyli tərpənməz oturub səmanı seyr elədi, qarşısından ötüb-keçənləri süzdü. Sonra yavaşca qalxdı yerindən, köks ötürdü: təzədən qayıdıb tunelə enmədi, tələsmədən maşın yolunu keçdi, çıxdı “Azərbaycan” prospektinə, oradan da buruldu öz köhnə məhəlləsinə.

Kilsə yerindəydi: ona toxunmamışdılar; dilənçilər də kilsə önünə həmişəki kimi yığışmışdılar.

Tuncalgin binasına da dəyməmişdilər, sadəcə, reklam lövhələri ilə çəpərləmişdilər. Elə çəpərləmişdilər ki, həyət darvazasının qara dəmirləri və yuxarı mərtəbələrin boş mənzilləri aydınca görünürdü.

Çaxırdan günboyu içib artıq dəmlənmiş qırmızısıfət rus dilənçilərinin yanında əyləşdi Tuncal, bomj kimi əyləşdi, ayaqlarını qabağa uzadıb əyləşdi, kilsənin divarına söykəndi və gözlərini zillədi öz binalarına.

İç otaqlarda kimlərsə işləyirdi: onlar köhnə sahibsiz binalara oğurluğa gəlmişdilər, daha doğrusu, kasıb malına gəlmişdilər; gəlmişdilər ki, tərkdilmiş mənzillərdən nəsə tapıb barınsınlar. Bu adamlar yarasalar kimi gün batana yavuq yuvalarından çıxırdılar, gecəyə qədər bugün-sabah uçurdulacaq zavallı evlərə daraşırdılar, orada yararlı nə qalmışdısa, onları satmaq üçün, xırd eləmək üçün söküb aparırdılar; hiss olunurdu ki, təzə lay qapılar, yaxşı döşəmə taxtaları da onların diqqətindən yayınmır.

Tuncal fikirləşdi ki, əslində, bu, ölüləri soymaq kimi dəyərləndiriləcək bir cinayətdir və içində ilk dəfə o fikirlə bərişdi ki, bu yerlər, doğrudan da, sökülməlidir və onları saxlamaq üçün heç bir səbəb belə yoxdur.

Tuncal lap ümitsizləşdi, büzüdü, əllərini paçalarının arasına soxdu.

Hava sərinləyirdi, bürkü azalmışdı.

O, göz qapaqlarını qapadı: bəbəkləri dincəlmək mesajı ilə razılaşırdılar, qapaqların altında ora-bu-

ra çırpınıb sanki onları qaldırmağa çalışırdılar. Cəhd elədi anasını canlandırırsın təsəvvüründə, anasının sifətini gətirsin xəyalına; xəyalına gətirsin ki, köhnə yurd bir cıqqılı da olsa belə onu kövrəltsin, bir qırıq da olsa belə onu təsirləndirsin. Heç nə alınmadı.

Yorğunluq Tuncalın çiyinlərindən tutub onu mürğünün içinə basırdı.

Atası da, qonşuları da onun beyninin xəyal tünelində görünməkdən boyun qaçırdılar.

Tuncal əsnədi: yuxu yapışdı onun yaxasından və bu adamı götürdü keçmiş günlərin birinə. Huşunun getdiyi yerdə balaca Tuncal dayanmışdı: bir dəstə uşaq şillə və təpik gücünə onu maşın təkərinin içinə dürtürdü və təkəri məhəllə ilə üzü aşağı buraxırdı. Təkər ora-bura dəyib hoppanırdı, hər hoppananda daha yüksəyə sıçrayırdı, havada daha böyük trayektoriya cızırdı və daha da yeyin fırlanırdı. Tuncalın qorxudan ürəyi uçunurdu. Təkər anbaan sürət yığırdı və güllə kimi aşağı şığıyırdı. O, bilmirdi neyləsin, inildəyirdi, zarıyırdı, yalvarırdı ki, saxlasınlar təkəri. Ancaq uşaqlardan heç kim yerindən tərpənmirdi, ona yaxınlaşmırdı, kömək eləməyə çalışmırdı; yalnız qanlı-qanlı balaca Tuncala baxırdı.

Tuncal yuxuda hiss elədi ki, dili tutulur, nəbzi dayanır, nəfəsi kəsilir, hövlək gözlərini açdı və əmin oldu ki, asfaltın üstündə rahatca əyləşib, heç yerə də diğirlənmir; “ufffff” dedi və əllərilə üzünü qapadı.

Bakıya axşam gəlmişdi.

Bir qədər ötüşmüşdü ki, alkaş qadınlardan biri, bəlkə də ən qıvrığı, dinməz-söyləməz Tuncala yaxınlaşdı ona sovet dönəmindən qalma iki yüz qramlıq qalın stəkanda çaxır uzatdı. Tuncal qadına azərbaycanca təşəkkür elədi, nəfəsini dərmədən çaxır başına çəkdi. Kənardan bir kişi qadının üstünə çəmkirdi ki, bəs Zosya, sən anan belə-belə olsun, niyə çaxır özgəsinə verirsən. Əvəzində qadın da hikkəylə söylədi ki, korman, görmürsən, onun halı pisdır. Sonra həmin qadın gedib kişinin yanında özünə yer buldu, möhkəmcə qısıldı ona.

Araya sakitlik çökdü.

Şər qarışırdı.

Tuncal qadının yaşını təyin eləməkdə tərəddüd keçirirdi. O, bilirdi ki, alkaşların sıralarında qocaları olmur; daha doğrusu, bilirdi ki, alkaşlar qocalmırlar; bilirdi ki, bu adamlar lap yaşıl milçəklər kimi qırılırlar; bugün görünülər, bir aya ölürlər: amma heç vədə tükənmirlər; haradansa yeniləri peyda olur və onların klounlar kimi yaşları, cinsləri bəlli olmur.

Buradakı alkaşların da hamısı bir-birinə oxşayırdı. Tuncala elə gəlirdi ki, onlar ölmüş insanların rahatsız ruhlarıdır, ya da vampirlərdir, qan əvəzinə ucuz qırmızı şərab içirlər və Ay işığında gəzən xəstələr kimi gəzib hərəkət eləyirlər.

Kimsə kilsənin döngəsində maşını saxladı, iki əcnəbi kişi və bir xanım maşından düşüb kilsəyə tərəf addımladılar. Bərkdən-bərkdən danışdırlar: dazbaş gonbul kişi şort geyinmişdi, yaşca nisbətən cavan ki-

şinin ağ şalvarı vardı, ağ qısaqol köynəyi; boynuna narıncı rəngli qalstuk taxmışdı. Xanımın ağ xallı çit paltarı da narıncı rəngdə idi.

Alkaşlar sanki ayıldılar, bayaqkı qadın başqalarından cəld tərpendi, ancaq əcnəbilərin saymazyanaya qırımından xoşlanmadı, sakitcənə əlini qabağa uzadıb yazıq, bədbəxt bir dilənçi görkəmində dayandı.

Əcnəbilər xaç vura-vura kilsəyə daxil oldular, qarşılarında açılmış ələ məhəl qoymadılar, di gəl ki, Tuncalı bir xeyli süzdülər. Bəlkə də onun yerli camaatdan olmadığını fikirləşdilər. Hərçənd Tuncal bilmişdi ki, onlar Amerika vətəndaşlarıdır.

Elə bu an alkaş kişi deyindi ki, ey Zosya, anan belə-belə olsun, sənə deməmişəm ki, hər əclafdan pul istəmə. Zosya bu dəfə dözməyib partladı: “Tüpürüm sənin keçi saqqalına, nə qırıldadırsan orda, yoxsa sən mənim üçün çaxır alacaqsan? Qıfilla ağzını, havanı korlama, xonsa-impotent”.

Tuncal sözlərdən iyrəndiyini, sözlərdən çimçişdiyini duyunca dikəldi. Ürəyi bulanırdı. İstədi birdəfəlik kilsənin yanından mürəxxəs olub gedə.

Lakin gördü ki, aşağıdan kanalizasiya təmizləyənlərə oxşayan iki nəfər tini burulub üzü yuxarı gəlir, birinin də əlində ling. O adam ki, əlində ling tutmuşdu, ucaboy, yekəpər, atsifət, üzü tükü, dazbaş bir kişi idi; şişman əzələləri vardı, yaşı haradasa qırxı keçmişdi: özünü sakit və təmkinli aparırdı. O adam ki, əl-qolla danışırdı, həyəcanlı, yorğun və xəstəhal görünürdü.

Tuncal gözlədi.

Onlar yaxınlaşdılar, reklam lövhələrini linglə bir qədər aralayıb Tuncalğilin keçmiş həyətlərinə girdilər. Zosya yenə dinc dayanmayıb çevikcəsinə bu iki nəfərin ardınca getdi və arxasınca lövhələri qapı kimi dartıb qapatdı.

Tuncal da yavaşca ayağa durdu, üstünü yüngülce çırpdı, yolu keçib lövhənin lövhə ilə çiyinləşdiyi yerin yarığından həyətlərinə tamaşa elədi. Quyu kimi görsənirdi həyətləri qaranlıqda, yuxulamış şüşə pəncərələr görsənirdi, pilləkənlər görsənirdi, bir də seyrək, öləziyən işıq zolaqları...

Həyət kranından gilə-gilə su damırdı nohura.

Ölü evləri soymağa gəlmiş adamların biri ilə, o adamla ki, əlində ling tutmuşdu, Zosya həyəcanlı-həyəcanlı nəsə danışdı: elə bil ki mübahisə eləyirdilər, höcətləşirdilər. Sonra lingli adam dostunu çağırırdı, deyəsən, adını Nofəl dedi, lingi ortağına tapşırıb onu son mərtəbədəki mənzilə yolladı. Nofəl pilləkənləri tappa-turupla qalxdı, gözdən itdi və heç nəyə təəccüblənmədi: sanki adət etdiyi bir mənzərə ilə qarşılaşmışdı.

Zosya ilə üzbəüz dayanmış adam cibindən bir beşlik çıxarıb Zosyanın sinəsinə basdı. Tuncal pulun miqdarını beşliyin rənginə görə müəyyənləşdirdi.

Zosya sinəsindən beşliyi çıxartdı. Deyəsən, bu pula razılaşmırdı: daha bir beşlik istəyirdi.

Adı Nofəl olan fəhlə mənzilin içində nəyisə gup-pultu ilə söküb uçururdu.

Atsifət kişi ciblərini bayıra çevirib Zosyanı inandırır ki, bundan artıq pulu yoxdur.

Zosya sakitləşdi, beşliyi qaytarıb sinəsinə qoydu, həmin adamın önündə dizlərini yerə vurdu, əllərini uzadıb onun şalvarının düymələrini açdı.

Quyu kimi görsənirdi həyətləri qaranlıqda, yuxulmuş şüşə pəncərələr görsənirdi, pilləkənlər görsənirdi.

Həyət kranından gilə-gilə su damırdı nohura.

Adı Nofəl olan fəhlə lingi guppuldadırdı.

Zosyanın başını ovucları arasına almış atsifət kişi barmaqlarıyla onun saçlarını sığallayırdı.

Tuncal ikiqat olub ögüdü. Çaxır gəlib töküldü boğazından: ayrı heç nə. Tuncalın burnuna kəsif qusuntu qoxusu doldu. O, reklam lövhəsini bir qorilla enerjisilə təpikləyib itələdi və həyəətə cumdu: kranın başını tutub bərkdən hərlətdi. Su gurhagur fısqırdı bayıra. Tuncal əyilib əllərini, üzünü, ayaqlarını yudu; elə yudu ki, sanki bədəninə hopmuş murdarlıqdan qurtulur. Sonra suyu hortladıb içdi, hövsün-hövsün içdi; qəddini düzəldəndə baxdı ki, Zosyanın izi-tozu da qalmayıb, fürsətdən yararlanıb aradan çıxıb; atsifət adamsa keyləşib yerində qalıb.

Adı Nofəl olan fəhlə lingi həvəslə guppuldadırdı; və onun heç nədən xəbəri yox idi: bəlkə də var idi, amma özünü elə aparmırdı ki, guya nəyisə bilir. Həmə bu Nofəl son dəfə lingi nə tövr harasa zopladısı, yuxarıdan bir daş parçası qopub düşdü düz Tuncalın qənsərinə: çəkisi beş-altı kilo olardı. Tuncalı və daşı cəmi on santimetrlik bir məsafə ayırmışdı:

əgər Tuncal kranı bağlamaq üçün yubanmasaydı, daş hökmən onun kəlləsini partladacaqdı.

Kran isə bağlanmırdı, Tuncal ha əlləşirdi, kran bağlanmırdı: xarab olmuşdu. Su səngimirdi, şırhaşır axıb gedirdi.

O, krana daha əhəmiyyət vermədi: daşı yerdən qaldırdı, ləngimədən reklam lövhələrinin arasından sivişib keçdi; üzbəüz səkidən şlyapasını götürüb qoydu başına. Heç hayana boylanmadan prospektə çıxdı.

Su səkinin böyründə özünə yer eləyib üzü aşağı sallanmışdı.

Tuncal köşkdən bir "Ayna" qəzeti aldı, bir dənə də iri polietilen torba; qəzetlə daşı çarşablayıb torbaya qoydu. Torba gərildi: qulpun qırılacağından ehtiyatlanan Tuncal torbanı qoltuğuna vurdu, "Azərbaycan" prospektlə irəliləyib çatdı "Nizami" bağına, düşdü fontanlar meydanına, "Nizami" muzeyinin arxa tərəfində özünə iyirmi qəpiklik bir dondurma götürdü, dondurmadan xırda-xırda dişləyərək biraddım-biraddım gəldi "Azərbaycan" kinoteatrının yanına, avaraçılıqdan ayaq saxlayıb afişlərə göz atdı, sonra tənbel-tənbel istiqamətləndi Kukla teatrına sarı.

Bakılılar arasında hələ sovet dönəmindən "köhnə univermaq" kimi tanınan və indi müasir dükanlar, butiklər şəbəkəsilə əvəzlənmiş iri ticarət mərkəzinin qurtardıği tində bir fotoqraf dayanıb ekzotika həvəskarlarını meymunla birgə şəkil çəkdirməyə səsləyirdi. Fotoqraf meymuna qəşəng qırmızı jilet geyindirmişdi, başına da qotazlı fəs qoymuşdu, kətil üstündə

otuzdurub qabağına bir xeyli qoz, fındıq, ləbləbi və meyvəcat yığmışdı.

Tuncal fotoqrafa yaxınlaşıb dedi ki, pulu yoxdur, sabah olacaq, amma bugün meymunla şəkil çəkdirmək istəyir. Fotoqraf altdan-altdan Tuncalı süzdü, bir onun şlyapasına baxdı, bir saqqalına, bir də çəkəlləklərinə. Fotoqrafın Tuncaldan gözü su içmədi: ancaq, görünür, ya bekarçılıqdan bezmişdi, ya da özünə reklam eləməyi fikirləşirdi, razılaşdı.

Tuncal dondurmanın qalığını meymuna uzatdı: meymun ərginləşmiş dondurmanı qoxuladı, dilinin ucu ilə onun dadını müəyyənləşdirdi, bildi ki, şirindir, onda atdı ağzına.

Dondurma meymunu aktivləşdirdi, o, anındaca sıçrayıb Tuncalın boynunu qucaqladı. Fotoqraf Tuncala dedi ki, əlindəki bağlamanı yerə qoysun. Tuncal etiraz elədi: söylədi ki, bu daş onların köhnə həyətlərindən qalma yadigardır. Fotoqraf Tuncalın, meymunun və Tuncalın qoltuğunda tutduğu bağlamının şəklini bulvarın fonunda çəkdi. Meymun fotoqrafın işarəsi ilə tullanıb öz kətilində əyləşdi. Tuncal fotoqrafın əlini sıxdı, ona təşəkkür elədi və başını aşağı salıb getdi: şəklın haçan hazır olacağı ilə maraqlanmadı.

Artıq bu vaxt bir xeyli adam, əksəriyyət də ti-neycerlər, fotoqrafı dövrələyib meymunla şəkil çəkdirmək arzusunu bildirirdi.

Tuncal “Neftçilər” prospektinin Kukla teatrı qarşısındakı yeraltı keçidinə enib bulvara çıxdı. O hesab

eləyirdi ki, Bakının gözəl bulvarı cənnətlə cəhənnəmin kəşişdiyi bir nöqtədir: dəniz, hava, işıqlar, fontanlar, ağ gəmilər, çiçəklər, qağayılar burada cənnəti təmsil edir, karusellər, neft buruqları, baobablar, kaktuslar, kinoteatrlar, restoranlar, və ən qəribəsi, adamlar – cəhənnəmi. Tuncal buranı çox sevirdi, ancaq axır çağlarda az-az gəlirdi: bulvara gələndə Tuncalda elə təəssürat yaranırdı ki, sanki bütün Azərbaycanı yığış töküblər bura: adamlar qara qarışıqlar sürüsü kimi yeriyirdilər sahil boyunca, bir biganəlik içində tum çırtlaya-çırtlaya yeriyirdilər, bulvarda bulvarsız yeriyirdilər, bulvarla görüş sevincini yaşamadan yeriyirdilər.

Xəzərin ləpələri sahili ustufca sığallayırdı: burnunu astaca sürtürdü daşlara, salamlayırdı və geriyyə çəkilirdi.

Tuncal birinci baobabların hüzuruna getdi: o, Bakı bulvarında baobab ideyasını bəyənmişə də, bu ağaclara qarşı onda bir simpatiya, bir mərhəmət oyanmışdı. Tuncal baobabları keçəl, kor ağaclar sayırdı: yetim, niyabət ağaclar bilirdi baobabları: yarpaqsız ağac ona ağac-qulyabanı kimi görünürdü. Hərçənd hesab eləyirdi ki, Afrikanın bu qoca kifir kişilərinə bir sayğı göstərmək gərəkir, necə olsa qəribdirlər, axı!

Bu dəfə Tuncal baobabların yanında çox dayanmadı: yorulmuşdu; dizləri qatlarırdı. Lakin bu yorğunluq onu qorxutmurdu. Tuncalı qorxudan başqa şey idi: o, nə edəcəyini bilmirdi: sanki onun üçün bir həyat qurtarırdı, ayrı bir həyat başlayırdı, kimsəsiz, məhəlləsiz,

Fərizəsiz bir həyat başlayırdı. Tuncal fikirləşirdi ki, bugün həyətlərində onun başına düşməmiş daş bir tanrı nişanəsidir; bir aqibətdir, bir alın yazısıdır, bir karmadır. Nədən ki, Tuncalda uşaqlıqdan daşla bağlı çox neqativ bir duyğu qalmışdı: anası onun əlindən əsəbiləşəndə, onun şıltaqlığından bezəndə heç vədə Tuncalı döyməzdi, söyməzdi, qışqırmazdı, yalnız sakitcə qarğıyardı onu: “səni, görüm, başına daş düşsün”. Təkrar-təkrar eyni ifadəni eşidincə Tuncal anasının qarğışından ehtiyatlanmışdı, bu qarğışın bir gün doğruya çevrilmək ehtimalını gözaltına almışdı.

Hünülərin qanadlarında axşam toxunurdu bulvarın kirpiklərinə.

Tanrı göydə ulduzları yandırmışdı.

Bulvar möhtəşəm idi, yaraşılıq idi, bərq vururdu, rəngbərəng şəfəqlər selində alışıb yanırdı. Tuncal bu işıqlar festivalından doymurdu, məsum, çaşqın bir təbəssümlə ətrafına baxırdı... və özünə köhnə, nimdaş azərbaycanlı baobab kimi görünürdü.

O, ölə bilərdi bir saat bundan öncə.

Lakin tanrı nədənsə onu qoruyub saxlamışdı, Tuncalın anasının qarğışını yalnız əlli faiz gerçəyə döndərmişdi: göydən qəfil daş gəlmişdi, fəhlə Nofəlin linglə qopardığı daş; gəlmişdi, amma gəlib Tuncalın başına dəyməmişdi, onu öldürməmişdi, yaralamamışdı, şikəst eləməmişdi.

Düzü, Tuncal ölmədiyinə heyifsilənirdi, bərk heyifsilənirdi. Canı qurtarardı və günaha batmazdı daha: birdəfəlik olardı, ölümü gözləyə-gözləyə yaşamaq

məcburiyyətdən, ölümlə kəbinli arvad kimi yaşamaq məcburiyyətdən azad olardı. Belə ki, Tuncal artıq bir neçə həftə idi beynində özünə sui-qəsdin müxtəlif planlarını cızırdı. İntihar variantlarının birində məhz bulvar hadisə məkanı kimi götürülürdü. O, köhnə məhəllənin ziyarətindən sonra özünü bulvara çatdırmalıydı, bulvarın Bayıla qədər uzanan hissəsinədək getməliydi, bir daş tapıb paket torbaya qoymalıydı və Ay işığında özünü dənizə atıb boğmalıydı. Odur ki, həyətlərində önünə düşmüş bu daş Tuncal bir əlamət, bir nişanə saymışdı: guya bu nişanə ona deyirdi ki, get, at özünü Xəzərə, intihar elə. Bu səbəbdən Tuncal səliqəylə qəzetə бүkdüyü daş polietilen torbanın içində gəzdirirdi: fikirləşirdi ki, tanrının özü onu intihara doğru sürükləyir, onun intiharını dəstəkləyir. Ayrı cür də fikirləşirdi: fikirləşirdi ki, yaxşı, əgər tanrı mənim ölümümü istəyirdisə, bəs niyə onda özü bu daşla məni öldürmədi? Bəlkə o, daha sərt cəza axtarır mənim üçün? Yox, ola bilməz: Allah bəndələrini sevir. Onda, deməli, hələ vaxta var; yaşamağına da dəyər.

Tuncal intihardan qurtulmaq, qaçmaq üçün özünə “siçan yolu” saxlayırdı.

Qağayıların səsi kəsilmişdi.

Bulvar qülləsinin elektron saatının işıqlı domba gözləri 21-dən sonra 39-cu dəqiqənin getdiyini göstərirdi.

Fəvvarələrin yaxınlığındakı çiçəklər suyun şırıltısına qoşulub cazda olduğu kimi asta-asta dingildəyirdilər...

Çoxlu uşaq qaçırdı ora-bura: onların hay-küyü, sevincli çığırtıları gah birdən-birə öz-özünə gurlaşır-
dı, gah da birdən-birə zəifləyirdi.

Tuncal müxtəlif melodiyaların arası ilə biganə-
biganə addımlayırdı, melodiyaları ora-bura itələyib
addımlayırdı və çalışırdı ki, tələsik musiqisiz zonala-
ra düşsün və bu nisbi sakitlikdə bu axşamın sonuncu
qağayı çığırtısını eşitsin.

O, intihar məqsədilə bulvara gəldiyini yavaş-ya-
vaş unudurdu: çünki xoşbəxt və dövlətli bir rahat-
lığın bulvar havası ilə nəfəs alırdı, bulvarın əlvan,
civələnen işıqlarına qoşulub haralarasa gedirdi...
gedirdi ətəklərini Xəzər ləpələrinin yuduğu zümrüd
şəhərinə... və bulvarın möcüzəsi onu ovsunlayırdı...

Yeniyetmələr diyircəkli çəkmələrdə asfaltın üstü
ilə vıyıldayıb belədən-belə sürüşürdülər, elədən-
elə; hərdən dayanıb Tuncalın üzünə mehribanca-
sına gülümsəyirdilər, ona icrası çətin bir-iki fiqur
göstərirdilər və təzədən sürət yığıb irəli cumurdular.
Tuncalın dodaqlarında çaşqın bir təbəssüm oynayırdı:
o bu gənclərə qatılmaq, onlara tay olub, onlar kimi
ayağına yırtılmış cins şalvar, ovuclarına yarımçıq dəri
əlcək geyinmək istəyirdi, onlar kimi bulvarın bir ba-
şından girib o biri başından çıxmaq istəyirdi, roller
olmaq istəyirdi.

Yay zamanı camaat dənizkənarı parkdan yalnız
gecə saatlarında seyrəlirdi.

Karusellər işləyirdi: hərlənirdi, yellənirdi, qalxıb-
düşürdü... hər yerdə... hər yerdə... hər yerdə...

Tuncal öz nimdaşlığını bulvarın içi ilə sürükləyirdi... və yavaş-yavaş qərara gəlirdi ki, sabah telefon açıb Fərizədən mütləq onu yaxşı bir işə düzəltməsinə xahiş eləyəcək...

...qərara gəlirdi ki, daşı da götürüb Xəzərə tullayacaq və dərvişlikdən birdəfəlik qurtulacaq...

...qərara gəlirdi ki, həyatını kökündən dəyişəcək...

...və bu zaman anlayırdı ki, dərvişliyin miskinliyinə dözmək üçün gərək hər zaman Allahın olsun, gərək hər zaman Allahda olasan və Allahı o qədər sevəsən ki, özünü tanımayasan.

Tuncal daha dərviş olmağı bacarmırdı.

Karusellər işləyirdi.

Bulvar xoşbəxt nağıl təklif eləyirdi adamlara...

Velosipedçilər nəfəslərini dərmədən pedalları fırladırdılar və Tuncala çataçatda biraz da becid fitilləyib ötüşürdülər... ötüşüncə dikəlib rahatlanırdılar, özlərini iki təkərin ümidinə buraxırdılar...

Hərdən, ya yaxından, ya da uzaqdan, sərnəşinləri bulvar gəzintisinə haylayan bəzəkli və rezinçarxlı oyuncaq paravozun fiti eşidilirdi. Beş vaqonçanı ardınca çəkən bu liliput parovoz Tuncala ponini xatırladırdı...

Tineycerlər nəyəsə ucadan qəhqəhə çəkib bayılırdılar.

Hamı əylənməklə məşğul idi... və hərə də özünü bir cür əyləndirirdi.

Tuncal duydu ki, qəribsəyib və bu səma altında tək-tənhadır, kimsəsizdir...

Ay göy üzünə qırmızı-qırmızı dırmanırdı.

Fəvvarələrin yaxınlığındakı çiçəklər suyun şırıltısına qoşulub cazda olduğu kimi asta-asta dingildəyirdilər...

Velosipedçilər nəfəslərini dərmədən pedalları hərlədirdilər.

Yeniyetmələr diyircəkli çəkmələrdə asfaltın üstü ilə vıyıldayıb belədən-belə sürüşürdülər, elədən-elə...

Tuncal bulvar skamyalarında özünə yer tapa bilmədi: hamısı adamla dolu idi. Nisbətən qaranlıq, dalda, ağacaltı guşələrdə gözə dəyən skamyalarda isə cütlüklər oturub öpüşürdülər, seksual nəvazişlərdə bulunurdular. Tuncal onlara mane olmaq istəmirdi; amma elə narahat-narahat ora-bura boylanırdı.

O yorulmuşdu, ağırlaşmışdı, içindən qırılmışdı və yeriməyə qüvvəsi qalmamışdı...

Qəfildən gördü ki, qazonların birində bir neçə nəfər əyləşib söhbətləşir. Bir qədər aralıda isə polis dayanıb onları laqeydcəsinə seyr eləyirdi. Üzündə rişxəndcil ifadə vardı. Tuncal anladı ki, sərbəst şəkildə qazonda əyləşmək, və hətta uzanmaq hüququ yalnız eksklüziv olaraq əcnəbilərə verilə bilər. Deməli, özünü əcnəbi eləmək lazımdır. Tuncal qazona yaxınlaşıb polislə tənləşəndə əlini coşqu ilə yelləyib əcnəbilərə bir "hay", bir "qud ivining" dedi; onların da, görünür, kefləri kök idi, xorla "hay" qışqırıb Tuncalın salamını aldılar. Polis çönüb Tuncala baxdı, sonra əcnəbilərə:

baxdı Tuncalın şlyapasına, saqqalına; elə bil qafasında bir tormozlanma getdi, kirpiklərini yavaş-yavaş birbirinə döydü. Tuncal vəziyyəti dəyərləndirib sərbəst şəkildə qazonun içinə adladı. Polis dinmədi: o, Tuncalı da xarici vətəndaşlardan biri bilmişdi.

Əcnəbilər zarafatlaşıb gülüşürdülər: heç nə veclərinə deyildi. Hiss olunurdu ki, bir balaca çox pivələyiblər, bir balaca dəmləniyələr. Tuncal qazonda özünə bir yer seçib əyləşdi, sonra daşı balıq kimi başının altına qoyub uzandı, şlyapasını torpağın nəmindən qorunmaq üçün kürəyinin altına soxdu.

Üşüyürdü.

Əllərini qoynunda çarpazladı. Gözlərini göyə zillədi. Beynində bir dənə də fikir yox idi; hamısını uçurdub azadlığa buraxmışdı: xoşbəxt oldu və uzaqdan buz qəlpəcikləri kimi parıldayıb sayrışan xırda ulduzlara tamaşa eləyə-eləyə tezliklə dərin bir yuxuya getdi.

Qurtardı.

Səhər polis Tuncalın meyitini qazonda aşkarlayan da anladı ki, axşam çaşbaş düşüb, bomj birisini əcnəbi bilib. Lakin bundan polisin əhvalı heç də pozulmadı: o, fərqinə varmadan, biganə-biganə idarəsinə zəng vurub öz rəisini məlumatlandırdı ki, bəs bulvarda ölüm hadisəsi qeydə alınıb.

Xəfif meh əsirdi.

Gecənin ulduzları günəşin saçlarından tutub dənizə enmişdilər, ləpələrin yaxasına sancılmışdılar.

Birazdan Tuncalın meyitini ambulansa yükləyib ekspertiza üçün yarmağa apardılar. Ölūxanada onun ciblərindən bir Fərizənin verdiyi yüz dollarlıq əsginaz çıxdı, bir də əzik, balaca bir kağız parçası, hansının ki, üstündə yazılmışdı:

“İnsanlara yazığım gəlir...”

MÜNDƏRİCAT

TƏK.....	3
TƏKƏR.....	19
ƏR.....	43
ROMAN.....	63
OM.....	80
MƏHƏLLƏ.....	109
SARIQULAQ.....	139
AMOR.....	167
ƏBUHÜBB.....	207
KÖÇ.....	257